

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

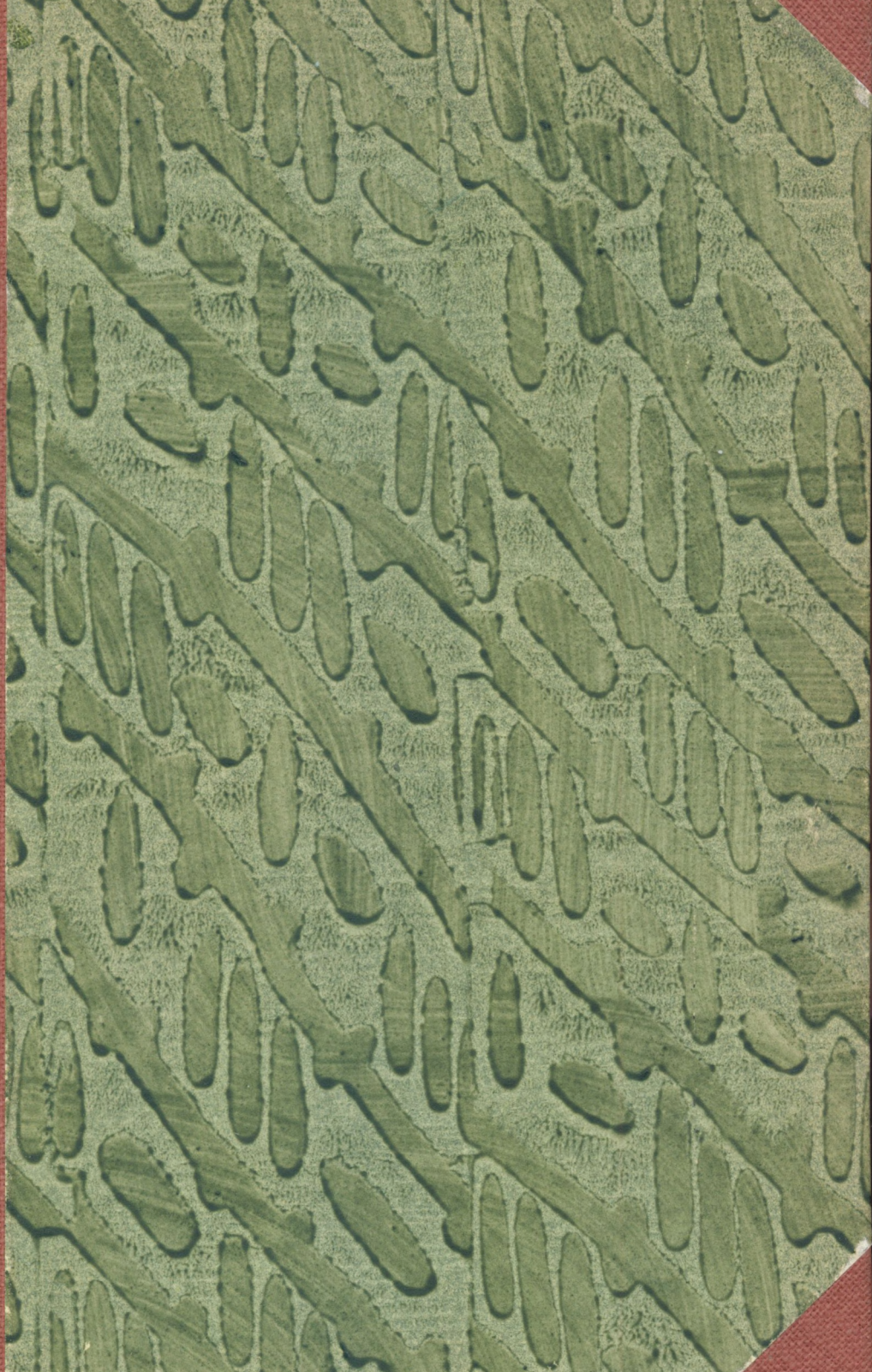
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

P. CHR. v. STEMANN

En dansk Embedsmands
Odyssé

II

GYLDENDAL

1961

BIND II

Tiden efter Marts 1945

Indhold

1. Kapitän z. See v. Kamptz	11
2. Kapitulationen 4. maj 1945 og russernes bombardement af Rønne og Neksø	79
3. De russiske landgangstropper ankommer til Bornholm	126
4. De russiske besættelsestroppers ankomst den 10. maj 1945 og de russiske landgangstroppers udskiftning	135
5. Ministerdelegationens besøg på Bornholm; general Korotkovs ankomst; kronprinsens og kronprinsessens besøg	186
6. Sommermåned med general Korotkov . . .	215
7. Generalmajor Jakuschof	225
8. Nytår 1946	253
9. General Jakuschofs meddelelse til mig den 16. marts 1946 om, at russerne forlader Bornholm. Bortrejsen	260
10. Efter det russiske militærs afrejse	281
11. Administrative erfaringer	292

Forord

Andet og sidste bind af mine erindringer begynder ved marts 1945, Kapitän z. See v. Kamptz' tiltræden som tysk kommandant på Bornholm, en begivenhed, der, som man vil se, fik stor betydning for Bornholm. Historiske oplysninger om begivenhederne angående kapitulationen og det russiske bombardement, som jeg senere fik, er også medtaget. Herefter kommer kapitulationen, russernes bombardement og deres besættelse, ophold og bortrejse fra Bornholm. Erindringerne slutter med tiden derefter og til min afgang på grund af alder samt nogle almindelige betragtninger om dansk administration og dens vilkår efter de erfaringer, som jeg gennem min embedstid har gjort på de mange områder, som jeg har haft med at gøre.

Som i bind I oplyst, har det, der findes indenfor anførelsestegn, mine for krigs- og besættelsestiden i rigsarkivet henlagte erindringer som grundlag.

Jeg kan iøvrigt i alle henseender henholde mig til og henvise til forordet til bind I.

Desuden vil jeg gerne ganske slutte mig til feltmarskal lord Slim's bemærkning i forordet til hans så nøgterne men fornøjelige erindringer: „Defeat into Victory“, når han siger: „En general, der har taget del i et felttog, er absolut ikke bedst egnet til at skrive dets historie. Den skulle, hvis det skulle være fuldstændigt og neutralt, udarbejdes af en, der personlig var mindre part i sagen. Dog ville en sådan general måske skrive noget værdifuldt. Han måtte, så hæderligt han kunne, berette om de problemer, han mødte, hvorfor han tog sine beslutninger, hvad der hjalp ham, hvad der var af hindringer, det held, han havde, og de fejltagelser, han begik. Han måtte, ved at vise, hvordan en mand greb kunsten at lede an, kunne gavne dem, der senere skulle gøre det. Han måtte også for dem, der ikke havde prøvet det selv, give

et indtryk af, hvorledes det føles at have en kommandoledelses ansvar. Jeg har forsøgt at gøre dette i denne bog.

Det er en personlig beretning, skrevet fra en korps- eller armékommandørs standpunkt i felten en leder, hvis udsyn ofte var begrænset til hans omgivelser.“ –

P. Chr. v. Stemann

fhv. amtmand

I

Kapitän z. See v. Kamptz

„Jeg var meget ked af den meddelelse, som den tyske kommandant, Fregattenkapitän Moraht gav mig den 23. februar 1945, at han nu skulle rejse fra Bornholm. Han var reserveofficer, og reserveofficererne blev på den tid mere og mere trukket tilbage fra frontlinierne, og her til regnede man nu Bornholm. Hans efterfølger skulle være en kommandør af linien Kapitän zur See v. Kamptz. Han havde ordre til omgående at overtage stillingen her.

Jeg beklagede dette meget, idet jeg, som flere gange berørt, havde haft et udmærket forhold til Moraht, hvem jeg havde stor tillid til, medens jeg var urolig for, hvorledes den fremtidige mand ville optræde, og det skulle også, som de senere begivenheder udviklede sig, vise sig, at jeg havde god grund til at nære bekymring.

Imens ventede vi naturligvis med spænding på Røde Kors-ekspeditionens tilbagekomst fra Stolpmünde. Heldigvis var vejret udmærket, selvom det ingenlunde var nogen behagelig tur at foretage med en så lille båd. Alt gik imidlertid glat, og den 26. februar om morgenen ringede kaptajn Rømer til mig og meddelte, at de var vel ankommet til Neksø kl. 2 om natten, og at turen var forløbet programmæssigt. Der havde dog været visse vanskeligheder med at få truffet en ordning for pakkernes aflevering, således at man var sikker på, at de kom dem i hænde, som de var beregnet på. Efter anmodning fra mig, afgav kaptajn Rømer følgende beretning om turen:

„Vi afsejlede fra Neksø den 23. februar kl. 18 og ankom til Stolpmünde kl. 7 lørdag morgen efter en fin rejse med godt vejr.

Der var ved ankomsten ikke nogen repræsentant for toldvæsenet, og jeg kunne derfor efter anvisning af mægler Petersen i Rønne, straks kl. 8 henvende mig til mæglerfirmaet Geiss i Stolpmünde, der straks satte sig i forbindelse med generalkonsul Schrader i Danzig. Efter ca. fem kvarters ventetid opnåedes forbindelse. Generalkonsulen opgav,

at sendingen skulle adresseres til Hauptsturmbannführer Meyer, der var leder af interneringslejren i Lauenborg, og erklærede, at han selv i løbet af otte til fjorten dage ville tage dertil.

Jeg talte personlig med generalkonsulen og fik tilladelse til, hvis ikke anden forbindelse yderligere kunne opnås, at oplagre pakkerne i mæglerfirmaet, hvis indehaver hr. Böm samtidig er svensk vicekonsul. Først blev det bestemt at laste en jernbanevogn, men det blev opgivet, da det muligvis ville tage otte dage at nå Lauenborg (ca. 70 km) med bane. Derefter opnåede vi forbindelse med lejrchefen i Lauenborg, der lovede at sende en bil med påhængsvogn stor nok til, at den kunne have hele sendingen med søndag morgen kl. 9. Det viste sig dog, at det ikke lykkedes chefen i interneringslejren at skaffe en bil søndag morgen, hvorefter vi påny satte os i forbindelse med lejrchefen i Lauenborg, der lovede at sende en lille bil, der så måtte køre flere gange. Lejrchefen gav samtidig tilladelse til at udlosse godset til mæglerfirmaet, men vi kunne også vente; bestemmelse herom måtte vi selv træffe.

Vi bestemte os så til at udlosse godset, idet vi mente, at det indebar for stor risiko at ligge med det i båden under de foreliggende forhold. Lige ved byen gik landevejen og på den en stadig strøm af flygtninge, således at de med alle deres forskellige befordringer nærmest udgjorde en procession; den var dog under en vis kontrol, idet ingen måtte gå ud af rækken, der stadig blev holdt i bevægelse. Nogle kørte i hestevogne, hvorover de havde lavet et tag af halm. Om natten overnattede flygtningene hos befolkningen i byen, der måtte stille alle rum til rådighed; selv hos private var der indtil seks til otte mennesker i hvert værelse, og nye ankom hver nat. Alle var sløve og ligeglade. Der var uafsladelig luftalarm og afblæsning. Ingen tog hensyn hertil. Børnene legede på gaden alligevel.

Vi holdt derfor vagt ved båden om natten til sikring mod alle eventualiteter, uden at der dog fra nogen side blev gjort forsøg på at komme hen til den, men fandt det om søndagen rigtigst, at pakkerne blev anbragt i et aflåset pakhus.

Da toldvæsenet kom til stede, var der ingen vanskeligheder fra dettes side. Vi havde 300 svenske og 300 danske kroner med. Vi brugte ikke en øre, idet alt klaredes ved at give mad og snaps. Anbefalingskrivelserne virkede fortrinligt.

Mæglerfirmaet gav os en kvittering for modtagelsen af sendingen. Denne vedlægges.

Kl. 11 formiddag begyndte udlosningen ved hjælp af franske krigsfanger og kl. ca. 12 var skibet udlosset.

Efter modtagelsen af behørig kvittering og efter at de forskellige papirer var ordnede af myndighederne, afsejlede skibet kl. 13,30 til Neksø, hvortil vi ankom kl. 1,30 mandag morgen efter en meget hård tur, idet der var så stærk søgang, at søerne stadig slog ind over dækket, således at det var umuligt at opholde sig andre steder end i førerhuset. Blæsten rev Røde Kors-flaget på skibet i stykker.

Kutterens fører var Knud Marcher, Neksø, og fisker Axel Olsen, Neksø, samt fisker Eigil Frederiksen var kutterens besætning.“

Jeg fik desuden kaptajn Rømer til overfor mig at fortælle nærmere om sine indtryk fra turen til Stolpmünde. Han berettede om, hvorledes der i fire uger var gået en stadig strøm af flygtninge forbi byen østfra.

I selve byen var alle huse meget forfaldne. Varer var der ingen af i butikkerne. På vejen til og fra Stolpmünde mødte de flere meget stærkt sikrede konvojer, der i begge retninger var fuldt lastede, imod vest med flygtninge.

Den svenske konsul dernede, en tysker, der som anført var mægler, tog sig på fortrinlig måde af det hele og var til gengæld til flere festmåltider ombord i bådens eneste lukaf. Han var henrykt for den gode danske mad, som en af besætningens medlemmer lavede, og fik også lidt madvarer m. v. med sig hjem.

Ved hjælp af de forskellige anbefalingsskrivelser og nogle gæstfrit uddelte madpakker fik alle fire, der var på skibet, og som ikke havde noget tysk visum, omgående en skriftlig tilladelse fra myndighederne til frit at færdes i land indtil kl. 23 aften.

Så snart man i København havde fået meddelelse om, at ekspeditionen til Stolpmünde var forløbet vel, fremsatte man anmodning om befordring af yderligere en sending Røde Kors-pakker, som man mente kunne afleveres til mæglerfirmaet Geiss dernede, der havde taget vel imod den første. Det havde erklæret sig villigt til at tage sig af sagen, men forholdene var nu sådan, at pakkerne fra Stolpmünde måtte sendes til Danzig ad søvejen. Over land var det nu næppe mere muligt at komme sikkert frem.

Man traf herefter aftale med fiskeskipper Mikkelsen med båden „Reinholdt“, men da man nu havde tilrettelagt forholdene så nogenlunde på stedet, var det ikke nødvendigt, at Rømer tog med denne gang. Turen blev gennemført uden uheld.

Den derpå følgende opgave blev imidlertid af en lidt anden karakter. Nu var det en noget større båd, der skulle fremskaffes for at bringe en ladning generatorbrænde til Stettin eller Swinemünde sammen med et passende antal Røde Kors-pakker. Gesandtskabet i Berlin havde nemlig et par generatorvogne, med hvilke man kørte ud til de forskellige fangelejre og til de andre danskere, man var i forbindelse med, men nu var forholdene blevet sådan, at der end ikke kunne skaffes generatorbrænde til disse i Tyskland. Det samme gjaldt trækul, der krævedes til at tænde generatorvognene op med. Dette var dels en lidt større transport og dels et lidt vanskeligere område. Man var ikke helt klar over, om skibet overhovedet kunne komme til Stettin, som man havde som nærmeste mål, men der måtte eventuelt sejles til Swinemünde.

Til denne opgave fandt man frem til skibsfører Bendtsen, ejer af et skib ved navn „Villig“ på ca. 50 tons.

Da alt var gjort klart, opstod der pludselig et nyt problem fra en side, hvorfra man mindst havde ventet det. Det var fra Røde Kors. Der var telefonisk givet ordre fra generalsekretær Rosting i Røde Kors om at kontrollere de skibe, som afgik herfra med levnedsmiddelpakkerne. Røde Kors skulle ikke alene undersøge selve skibet, men også tage stikprøver af pakkerne. Det blev jeg naturligvis meget forbavset over. Såvel hele den sidste ekspedition som tilrettelæggelsen af de to, der nu stod for at skulle afgå, havde jeg arrangeret og fået folk til at hjælpe mig med, uden at Røde Kors havde ydet nogensomhelst bistand hertil, og jeg mente derfor, at man fra Røde Kors' side kunne undlade yderligere undersøgelser. Hvis pakkerne skulle have været undersøgt, kunne dette efter min mening være sket i København samtidig med deres pakning, og det ville utvivlsomt vække forbavelse i Neksø, hvis der pludselig dukkede en kontrollant op. Navnlig fremhævede jeg det uheldige i, at man først nu fremkom med disse ønsker. Hvis jeg havde vidst det før, kunne jeg have tilrettelagt arbejdet, således at denne kontrol indgik i det, men jeg måtte dog straks sige, at tilrettelæggelsen af disse ture med så kort varsel krævede et så omfattende

samarbejde til mange forskellige sider, at det ikke ville lette det, hvis også Røde Kors skulle have med det at gøre.

Det gjaldt imidlertid om hurtigst muligt at få sagen ordnet. De mennesker, for hvem det kunne betyde liv eller død, om pakkerne kom frem en dag før eller senere, kunne selvfølgelig ikke vente på diskussioner om formaliteter. Jeg spurgte derfor de to skippere, der stod for at skulle tage afsted, om de havde noget imod, at man undlod enhver anbringelse af Røde Kors på pakker og skibe og enhver henvisning til Røde Kors i anbefalingskrivelser og lignende. Dette havde de ikke, og skibene kom derfor til at afgå uden Røde Kors-mærker af nogen art. Såsnart jeg havde afgivet indberetning om denne sag, modtog jeg et længere brev fra præsidenten for Røde Kors, overpræsident Bülow, som forklarede mig, at pakkerne var købt hos et privat firma i København. Socialministeriet havde derpå anmodet Røde Kors, om de måtte afgå som Røde Kors-pakker, og hvis Røde Kors skulle overtage garantien for dem, måtte man gennem sine egne organisationer kontrollere dem. Dette var en af grundene til, at man i København havde et stort antal frivillige damer til at hjælpe sig, således at man kunne have tillid til, at der under ingen omstændigheder optrådte illegale forsendelser med disse pakker. Da man på det tidspunkt sendte ca. 25.000 gavepakker afsted om måneden, var det af aldeles afgørende betydning, at alle forsendelser foregik uden nogen yderligere kontrol, fra det øjeblik de forlod Røde Kors, til de kom modtageren i hænde. Hvis lignende tilfælde skulle indtræffe, havde man ikke noget imod at bemyndige mig til at udføre kontrollen på Røde Kors' vegne. Hvis han havde fået det forelagt, ville han straks have sagt ja hertil.

Med de oplysninger, man havde om forholdenes udvikling i det område, hvortil skibene var sendt, var alle naturligvis spændt på, hvordan det ville lykkes at gennemføre turen. Og da legationsråd Steensen-Leth onsdag den 7. marts talte med Kirstein i København, oplyste han, at han havde været i forbindelse med det danske konsulat i Stettin, og at man på dette tidspunkt ikke havde været i kontakt med „Villig“. Man foreslog derfor, at man fra dansk side søgte at nå frem med besked til skibsfører Bendtsen om at tage til Stralsund, hvis de to andre havne ikke kunne anløbes. Såsnart Kirstein havde underrettet mig herom, bad jeg Moraht om at søge at komme i kontakt med den militære kommandant i Stettin for at give beskeden videre. Den således

modtagne oplysning gjorde os naturligvis ikke mindre bekymrede, men næste morgen, torsdag den 8. kom „Villig“ tilbage til Neksø. Der havde været forskellige vanskeligheder undervejs, og det havde ikke været muligt at få afleveret generatorbrændet under betryggende forhold. Skipperen kunne naturligvis fortælle en hel del forskellige ting fra rejsen, og vi bistod ham derfor med at skrive en beretning herom, som vi sendte videre til de københavnske myndigheder.

Det hedder heri: „Natten mellem søndag og mandag kl. 3 afgik jeg fra Neksø og ankom omkring mandag middag til Swinemünde red. Det blev her meddelt mig, at jeg ikke kunne få tilladelse til at gå til Stettin, og det varede et par timer, inden jeg fik lov til at komme ind i havnen, hvortil jeg først ankom kl. ca. 15.

Da jeg ikke var klar over, at der var et dansk konsulat i Swinemünde, prøvede jeg først på forskellig vis at komme i forbindelse med konsulatet i Stettin, bl. a. gennem et skibsmæglerfirma; dette viste sig at være i forbindelse med det svenske konsulat. Det var først, da dette tog sig af sagen, at det lykkedes at komme i forbindelse med Stettin.

Det meddeltes da her, at den seneste udvikling af forholdene havde medført, at der ikke kunne skaffes befordringsmidler af nogen art. Såvel Stettin som Swinemünde var midt i evakueringen af hele befolkningen og alle transportmidler var derfor beslaglagt. Konsulatet havde dog en lastbil, som kunne køre til Swinemünde, hvis den kunne få benzin. Jeg stillede derfor de af mig medtagne 60 liter benzin til rådighed for denne kørsel, og næste morgen ankom legationens bil til Swinemünde. Ved hjælp af kvindeligt Røde Kors-personale blev halvdele af levnedsmiddelpakkerne anbragt på bilen, idet de dog forinden blev kontrolleret af en tysk Røde Kors-læge, der undersøgte en del af pakkerne. Desuden blev under lastningen af og til visse pakker, som man antog var for lette eller for tunge, lagt til side til særlig undersøgelse af deres indhold.

Da bilen kom tilbage efter andet læs, blev den sendt på forskellige kørsler i byen og nærmeste omegn, således at den først blev klar til anden tur senere, og udlosningen var derfor først tilendebragt ved 9-tiden om aftenen.

Det var derimod umuligt for mig at få generatorbrændet anbragt under sådanne forhold, at jeg kunne være sikker på, at det kom i rette hænder. Man tilbød at anbringe brændet i et pakhuis, men ingen

kunne love, at det kom i danske hænder senere. Det danske konsulat i Stettin erklærede, at man ikke kunne tilråde, at det blev anbragt under sådanne forhold, og at man ikke selv kunne hente det. Jeg mente det derfor rigtigst at tage brændet med tilbage og ønskede derefter at afgå til Neksø.

Det viste sig imidlertid vanskeligt, idet de tyske myndigheder ønskede, at jeg skulle gå til Stralsund med flygtninge, og kun fordi jeg havde generatorbrændet ombord og derfor næsten ingen plads havde i båden, lykkedes det mig at få tilladelse til at afgå. Jeg afgik derefter onsdag morgen fra Swinemünde og ankom til Neksø torsdag morgen kl. ca. 3.

Om forholdene i Swinemünde kan jeg iøvrigt fortælle, at de var meget stærkt prægede af krigens nærhed. Byen var fyldt med flygtninge, og byens egne beboere var som sagt i gang med alle forberedelser til evakuering. Da jeg nærmede mig byen, var det svært at få kending af denne, idet der lå tykke røgskyer over byen, og de langt-rækkende kanoner fra Swinemünde skød uafbrudt ind mod Wollin. På reden lå ca. 40 tyske krigskibe af alle størrelser, og i havnen var bl. a. syv til otte tidligere danske politibåde, som jeg kender fra Storstrømsbroen, og den nye maling på dem var så tynd, at man tydeligt kunne se dannebrogspåmalingen på dem endnu.

Flygtningene var overalt i byen; på kajerne, på gader og pladser; om aftenen sent lå de på gader og stræder og sov, dækket til med sække, og hvad man kunne finde. En fisker fra en østligere havn, som jeg kendte fra Neksø, fortalte mig, at da han havde ført sin familie og de nødvendigeste brugsgenstande til Swinemünde, blev han straks taget til at befordre flygtninge, og da han fireogtyve timer senere vendte tilbage, var familien endnu på kajen; det fortæltes i byen, at det ofte skete, at flygtninge var døde om morgenen og måtte køres væk.

I selve byen var opløsningen stor, og frygten for russerne meget udbredt, samtidig med at de var klar over, at det ikke ville vare længe, inden også Swinemünde var besat. Butikkerne lod således alle deres varer bringe ud på gaderne, idet de på forespørgsel udtrykkelig udtalte, at det var bedre, at tyskerne fik dem end russerne.

Der var en del luftalarm, og befolkningen respekterede denne meget, selvom den langtfra frygtede engelske eller amerikanske flyvere så meget, som den frygtede russerne.“

Straks efter at skibet var kommet tilbage, ringede Kirstein og spurgte, om Bendtsen var villig til påny at gå til Stralsund med generatorbrændet, der jo endnu var ombord i hans skib.

Tilfældigt erfarede jeg, at Schulz var i Nekso, og jeg satte mig derfor straks i forbindelse med ham om sagen, idet han som tidligere omtalt havde gjort vanskeligheder overfor Moraht, fordi hans tilslutning ikke var blevet indhentet, forinden de andre ekspeditioner var blevet afsendt.

Han var imidlertid fuld af betænkeligheder og efter at have begæret en halv times frist til at overveje problemerne i, meddelte han mig, at han ikke turde gå med til yderligere ekspeditioner.

Som sædvanlig syntes det ikke at fungere rigtigt hos de tyske myndigheder, idet Kirstein havde lovet at få instrueret Schulz. Nu måtte jeg i gang med Kirstein igen for at få denne specielle sag klar, men selvom vi telefonerede faktisk hele tiden, lykkedes det knap nok at få det ordnet i løbet af 24 timer.

Til trods for at de tyske myndigheder i København allerede fredag den 9. marts havde givet tilladelsen for Bendtsen, hvilket det havde været muligt for de danske myndigheder i København at meddele mig, ringede jeg flere gange i aftenens løb til tyskerne for at høre, om Schulz nu havde fået meddelelse herom. Endnu kl. 22, da jeg ringede sidste gang, var beskeden ikke kommet. Først lørdag den 10. om morgenen var det lykkedes tyskerne at ekspedere den, og søndag den 11. marts drog Bendtsen så afsted til Stralsund. Denne gang forløb turen glat, og han fik afleveret sit generatorbrænde og kom planmæssigt tilbage til Bornholm.

Endnu før han var kommet afsted, var vi imidlertid langt inde i forberedelserne til den sidste og største af de hjælpeekspeditioner, som amtet organiserede, idet Kirstein allerede lørdag eftermiddag spurgte, om det ikke var muligt, at vi omgående kunne få en kutter til at gå fra Bornholm til Danzig. En mand var kommet hjem til udenrigsministeriet med en besked af 23. februar fra generalkonsul Schradder i Danzig gående ud på, at han kun havde mad dernede til sig selv og de øvrige danskere, der var der, til endnu et par uger og henstillede, at man snarest søgte evakuering. Der var ialt ti tilbage i den danske koloni samt generalkonsulen selv og hans frue med to børn.

Jeg tog straks fat på at løse opgaven, idet jeg begyndte med at an-

mode Kirstein om at rejse sagen hurtigst muligt overfor den tyske Gestapo-chef, dr. Hoffmann, i København, således at der ikke af den grund indtraf den mindste forsinkelse. Alle var klar over, at skulle det nås, så hastede det stærkt. Russernes fremrykning skete nu med stormskridt, og de havde allerede omringet Danzig.

Nu var imidlertid „Bornholms amts rederi og speditjonsafdeling“ så vel organiseret og indarbejdet, at der ikke gik mere end fem timer, før jeg lørdag aften ved 21-tiden kunne telefonere til Kirstein, at fiskeskipper Mikkelsen med sit skib „Reinholdt“, der havde været i Stolpmünde med Røde Kors-pakker for kort tid siden, var rede til at tage afsted søndag. Fra alle sider søgte man at få fremskyndet sagen mest mulig, men desværre var det påny det tyske sikkerhedspoliti, der forårsagede forsinkelsen. Kl. 12,30 søndag middag den 11. marts kunne udenrigsministeriet meddele mig, at dr. Hoffmann havde givet sin tilladelse, og jeg ringede derfor straks til Schulz, der selvfølgelig ikke havde fået min meddelelse endnu. Jeg pressede imidlertid påny på og foranledigede, at alt blev gjort klart med anbefalingskrivelser, proviant osv., således at skibet praktisk talt kunne sejle, så snart tilladelsen forelå.

Min sidste aftale med Schulz gik ud på, at jeg kunne tale med ham igen kl. ca. 15, og han stillede i udsigt, at, hvis han da ikke selv havde fået direkte besked, var han villig til at tage ansvaret for at give tilladelse til afsejling på min oplysning om, at dr. Hoffmann var gået med hertil. Kl. 15 var der imidlertid endnu ingen tilladelse kommet, og jeg måtte derfor påny rykke Kirstein. Kort efter at jeg havde talt med Kirstein, fik jeg meddelelse fra Neksø om, at „Reinholdt“ var afsejlet kl. 15,15. Jeg ringede derfor til Schulz for at takke ham for den givne tilladelse, men til min forbavselse oplyste han, at han ingen tilladelse havde givet. Han var som sædvanlig noget stødt over, at man ikke havde taget nok hensyn til ham. Han indså dog, da jeg forklarede det, at den bedste måde, han kunne redde sig ud af situationen på, var, at jeg nu sagde til ministeriet, at skibet var sejlet med hans tilladelse.

Vi var klar over, at båden ville tage omkring fire og tyve timer om turen. Den afgik som nævnt søndag den 11. marts, og vi måtte derfor væbne os med tålmodighed. Den 14., altså om onsdagen, begyndte vi imidlertid at blive lidt betænkelige. Jeg talte derfor med Moraht, om han ikke kunne benytte den trådløse telegraf, hvilket han lovede.

Samme dag ringede også udenrigsministeriet og spurgte noget bekymret om, hvorledes situationen lå, idet man der havde fået et telegram fra Schrader, tilsyneladende afsendt tirsdag morgen, og på dette tidspunkt skulle „Reinholdt“ efter beregningen forlængst have kunnet være hos ham.

Jeg kunne kun fortælle, at jeg nu over tyskernes trådløse telegraf forsøgte at komme i forbindelse med Danzig, men ganske kort tid efter, at jeg havde ført denne telefonsamtale, modtog jeg et kvarter over tre om eftermiddagen meddelelse fra Neksø om, at nu var „Reinholdt“ på vej ind i Neksø havn med en halv snes personer ombord. Det var købmand H. V. Munch fra Neksø, der gav mig denne meddelelse, og jeg bad ham om straks at hjælpe alle, der var med båden, op til byens bedste hotel, for at de der kunne få noget mad. De var alle meget glade over, at turen var lykkedes, men var ret medtagne af rejsens strabadser. Skibet var ganske uden nogen komfort. De fire og tyve timer, som rejsen varede, havde de måttet sidde i det til transport af fisk beregnede lastrum; men da skibet kom, havde man faktisk været ved at opgive håbet om at blive undsat, og det var derfor langt bedre, end at blive under de vanskelige forhold.

Fiskeskipper Mikkelsen var taget ind til Grossendorff for at komme i forbindelse med generalkonsulen så hurtigt som muligt. Derfra lykkedes det dog ikke, og han måtte derfor fortsætte til Hela, men ligeledes med negativt resultat.

Da han kom ind til Gdynia, mærkede han meget stærkt krigsbegejstret nærhed. Næsten alle skibe havde forladt havnen, idet den og byen blev bombarderet af russerne. Det var umuligt gennem post-, telegraf- eller politistationer at komme i forbindelse med Danzig. Han henvendte sig derefter til havnekaptajnen, der først var mindre tilbøjelig til at prøve på at hjælpe ham, men da han havde forevist alle de forskellige papirer fra danske og tyske myndigheder her i landet og havde understreget sin anmodning om hjælp med forskellige levnedsmidler, gik havnekaptajnen ind på forsøget og viste sig uhyre hjælpsom. Mikkelsen kom da i forbindelse med generalkonsulen og foreslog ham at komme til Gdynia, men da russerne nærmede sig byen nordfra, var det i virkeligheden mere sikkert at nærme sig Danzig så meget som muligt.

Schrader var direktør for en stor margarinefabrik, der havde sin

egen kaj omtrent inde ved Danzig, og det blev da aftalt, at skibet skulle gå ind til denne kaj, hvilket dog først kunne gennemføres, når det blev lyst. Han måtte derfor vente i havnen i Gdynia natten mellem mandag og tirsdag, hvor han havde en meget urolig nat, idet krigsbegivenhederne kom nærmere og nærmere. Havnebetjenten gav ham imidlertid en indgående sejlplanvisning, og kl. 5 om morgenen tog han fra Gdynia og ankom kl. 8 til firmaets kaj i Danzig, hvor danskerne efterhånden samledes, således at man kunne tage afsted kort før kl. 12 middag om tirsdagen.

Schrader havde som nævnt gjort et meget stort arbejde og var i modsætning til mange andre ledende i byen blevet på sin post så længe som muligt. Han havde gjort alt, hvad der stod i hans magt for at hjælpe alle danske, også dem, der var i koncentrationslejre. Det var hovedsagelig kommunister, som først havde været anbragt i Stuthoff og derefter var kommet til Lauenborg. Han fortalte bl. a. om alle de mange forhandlinger han havde ført for at få lov til at evakuere samtlige disse fanger til Danmark, og det hele var praktisk talt i orden, da russernes fremrykning pludselig brød igennem syd for byen og nåede op til Østersøen, således at hele Danzigområdet var omringet, hvorved planen måtte opgives. I denne sammenhæng havde han også prøvet på at sætte sig i telefonisk forbindelse med mig, men uden resultat.

Blandt passagererne til Bornholm var også en fra Stuthoff flygtet koncentrationslejr fange, der havde søgt tilflugt i konsulatet, og som Schrader havde hjulpet med at gemme sig i Danzig i nogen tid.

Da flygtningene havde fået stillet den værste sult, tog vi med dem til Rønne. Jeg tog Schrader og frue med hjem i min vogn og bad dem være mine gæster i amtsgården sammen med konsultssekretæren; de øvrige kørte i en bus til Rønne, hvor de blev indlogeret på Dams hotel.

Bornholms transportforbindelse med den øvrige del af landet var på det tidspunkt anspændt til det yderste, men jeg søgte naturligvis at gøre, hvad jeg kunne for at få dem fra øen hurtigst muligt, og vi var klar over, at der måtte gøres noget, specielt for den fra Stuthoff flygtede fange, hvilket vi underrettede ham om.

Ikke desto mindre fik vi kort tid efter at vide, at han omtrent straks ved ankomsten til Dams hotel var begyndt at snakke til højre og venstre med tilfældige personer på hotellet der, om hvordan han kunne komme til Sverige. Nu var det så heldigt, at netop hotelejer Lyngby og

hotellets øvrige personale – som andetsteds anført – var helt rigtig indstillet, men det var ikke desto mindre udtryk for, at den unge mand tilsyneladende ikke havde begreb om, at Danmark endnu var et besat land, og at der kunne ske katastrofer, hvis noget blev røbet.

Schrader og jeg måtte derfor tage ham afsides og erindre ham om det tilsagn, han havde fået om at blive hjulpet og forklare ham, at dette selvfølgelig stod ved magt, og at han kunne være ganske rolig, men at han selv i ventetiden måtte afstå fra ethvert forsøg på selvstændig aktion. Dette forstod han, og få dage efter var han heldigvis i Sverige.

Det lykkedes mig at få en ekstra maskine til at transportere Schraders og alle de andre til København.

Morahts meddelelse om sin afrejse var et forvarsel om, at hårdere tider forestod, og at det blev nødvendigt for os at træde stærkere op imod tyskerne, end vi havde måttet gøre før. Det varede heller ikke længe, inden de første tyske flygtninge begyndte at indfinde sig på Bornholm og også de skabte selvfølgelig problemer.

Den 8. marts ankom de første tyske flygtninge og kl. 19 ringede Moraht og meddelte mig, at der netop til Neksø var kommet to skibe med fyrretyve flygtninge fra Tyskland, tredive civile og ti militære. Det gjaldt nu om dels at få dem anbragt og dels at forhindre, at de gav anledning til epidemier og lignende. Jeg havde i forvejen tænkt over dette, og sagde derfor straks til Moraht, at han måtte give ordre til, at ingen måtte forlade skibene, før amtslægen havde undersøgt, om de havde smitsomme sygdomme. Moraht forstod dette, og jeg henstillede derfor til ham at sende sin overstabslæge derned, således at han kunne virke sammen med amtslægen og støtte denne overfor tyskerne. Moraht lovede straks dette.

Kl. 23 meddelte amtslægen mig telefonisk fra Neksø, at der senere var kommet tre både til. Det var fiskerbåde, og hermed var der på den første dag kommet ca. halvfjerds flygtninge ialt. De var fra Stolpmünde, den samme by, som få dage før havde modtaget den sidste sending Røde Kors-pakker fra Danmark. Efter flygtningenes opgivende skulle den nu sprænges i luften, således at der ikke kom flere afsted dernedefra i hvert tilfælde.

Alle kvinder og børn blev under medvirken af borgmesteren i Neksø indkvarteret på Holms hotel, hvor de lå på gulvet på noget

halm. Tyskerne sørgede selv for forplejningen af dem. Mændene blev på skibene og alle fik ordre til at blive, hvor de var, henholdsvis på skibene og i hotellets sal.

I nattens løb kom yderligere et par fiskerbåde med flygtninge, herunder et hold Hitlerjugend. Disse Hitlerdrengene marcherede udfordrende og syngende igennem byens gader, og trods deres ynkelige udseende lod de ikke tvivl tilbage om, at de havde fået indpodet det tyske herrefolks mentalitet. Episoden var typisk for nazisternes optræden lige til krigens sidste dage.

Også Moraht mærkede åbenbart tilsvarende tendenser blandt sine folk. Det er mit indtryk, at der i krigens sidste dage blandt tyskerne, som naturligt er, udviklede sig et stadigt stigende modsætningsforhold mellem dem, der havde forstået, at krigen var tabt, og som derfor så det som deres opgave at medvirke til den bedst mulige afvikling, og på den anden side dem, der blev mere og mere fanatiske, jo mere åbenbar situationens alvor blev.

De sidste har nok i marts måned 1945 udøvet et ret stærkt pres på Moraht i anledning af, at der blev forøvet flere og flere småsabotager imod de tyske telegrafledninger rundt omkring på øen. Også de ledninger, som formidlede elektrisk strøm til tyskerne, blev jævnlige afbrudt. Morahts henvendelser til mig herom var noget mere indtrængende, end de havde været tidligere, således at jeg kunne forstå på ham, at han trængte til at opnå et vist resultat, som kunne lette hans stilling i forhold til hans egne.

På den anden side var forholdene set fra mit synspunkt ret vanskelige, da ingen rigtig mere havde lyst til at lytte til opfordringer om at afholde sig fra sabotage, og politiets fravær bevirkede, at ingen danske myndigheder kunne beskæftige sig med disse sager. Jeg besluttede mig dog til at udsende en i almindelige vendinger holdt skrivelse til alle borgmestre og sognerådsformænd om, at der var for mange sabotager mod de elektriske ledninger af forskellig art, og at den tyske kommandant derfor havde underrettet mig om, at man kunne vente, at tyskerne, hvis disse sabotager fortsatte, ville træffe represalier, f. eks. derved at det tyske militær beslaglagde hele det bornholmske telefonnet, eventuelt således at alle andre samtaler end tyske militærsamtaler blev udelukket. For at modtagerne af min skrivelse ikke skulle være i tvivl om min stilling, tilføjede jeg iøvrigt, at jeg til

Morath havde sagt, at jeg selv ofte havde konstateret, at de tyske ledninger var så skødesløst anbragt, at de dels kunne rives ned ved tilfældigheder og dels kunne virke fristende på ungdommelige elementer, som ikke tænkte sig så meget om.“

Pludselig fik jeg meddelelse om, at Gestapo havde taget borgmester Regnersen, Hasle, hvilket – også efter de undersøgelser, jeg foretog – var mig ganske uforståeligt. Jeg tog straks fat på sagen såvel overfor indenrigsministeriet som overfor Schulz.

„Da der stadig ikke skete noget, ringede jeg imidlertid lørdag den 7. april ud til Schulz for at spørge ham, om det ikke var muligt, at jeg om søndagen kunne komme ud og se til borgmesteren. Han sad i en barak ude i lejren på Galløkken. Schulz erklærede, at det var der intet i vejen for, og det blev aftalt, at vi skulle tale nærmere om det dagen efter ved 12-tiden. Jeg ville hermed både prøve på at opmuntre Regnersen og søge at få et indtryk af, hvordan han havde det. Efter aftale ringede jeg til Schulz, der også ønskede at være til stede under mit besøg. Til min forbløffelse erklærede han nu pludselig, at det var ganske umuligt for mig at besøge borgmesteren hverken søndag eller mandag, men det lykkedes mig dog at få en aftale om et besøg tirsdag formiddag. Jeg havde en flaske Amontillado med til ham fra en ven i Hasle og nogle cigarer fra mig selv, og jeg fik tilladelse til at give ham dette. Jeg spadserede sammen med ham i fri luft en halv snes minutter under ledsagelse af et ungt menneske, der kunne dansk, og som skulle passe på os. Regnersen så meget godt ud, omend noget medtaget. Han sagde, at han havde det meget godt, at soldaterne var flinke mod ham, og at maden var god. Jeg fortalte ham, at jeg havde foranlediget, at både indenrigsministeren og udenrigsministeren arbejdede med hans sag, hvilket han var meget taknemlig for, og desuden fik jeg lejlighed til at give ham et lille indblik i, hvorledes krigssituationen havde udviklet sig i løbet af de fire uger, der var gået, og det var jo ikke ligefrem i en for tyskerne opmuntrende retning. Desuden fik jeg tilladelse til, at der blev sendt forskellige toiletsager og bøger ud til ham.

Få dage efter blev Regnersen imidlertid med „Carl“ først til København, hvor han blev anbragt i Vestre Fængsel, og først løsladt den 20. april, da der i anledning af Hitlers fødselsdag blev løsladt to hundrede fanger.

Imedens havde begivenhederne på Bornholm taget en fart, som stadig accelererede, indtil de sluttede af med bombardementet af Rønne og Neksø, og et nyt afsnit, russernes besættelse, begyndte.

Som omtalt tidligere ankom de første flytninge til Bornholm den 8. og 9. marts, og i dagene derefter gik der en stadig stigende strøm hertil som til den øvrige del af landet. I modsætning til, hvad der var tilfældet andetsteds, blev imidlertid alle civile så hurtigt som muligt efter deres ankomst sendt bort herfra igen af tyskerne selv. For Bornholms vedkommende fik jeg efter aftale med Moraht truffet en særlig ordning, gående ud på at alle blev undersøgt for smitsomme sygdomme, så grundigt som det nu var muligt under de foreliggende forhold, og at de fik ordre til at holde sig inde på de steder, der blev anvist dem til ophold. Amtslæge Kofoed gjorde et stort arbejde for at føre den bedst mulige kontrol. Han har selv givet en skildring af sin virksomhed i en lille bog om disse bevægede dage, og til den kan jeg henviser. Allerede den 12. marts drog de første flytninge af, og i min indberetning af 13. skildrede jeg dette syn: „Da jeg mandag eftermiddag gik over Rønne havn, kom de flytninge, der var kommet hertil, og som havde været ude i værnemagts lejr her, gående ned til det skib, hvormed de var kommet. Nu skulle de åbenbart bort (vist til Travemünde); der var noget sammenbidt og trodsigt over dem; når man så på dem, forsøgte de at få et tvungent smil frem. De fleste kvinder – også ældre – var i lange benklæder, hvilket jo ikke absolut klædte dem. I hånden havde de deres bagage, der var i en lille taske, papæske eller indkøbsnet. En gammel kone blev støttet af to unge piger. En moder kom med et barn i barnevognen og fire småbørn løbende ved siden af. En forvokset mand genkendtes af fiskere og sømænd i Rønne. „Det er urmageren fra Hela, han er ikke blevet venligere“. En skovfoged kom i uniform i lange snørestøvler, der var gået op i syningen på skaftet bagpå. Skibet var på ca. 100 tons. Der var vel 70–80 tyske flytninge og ca. 70 fra værnemagten, der skulle med samme skib, så man kan tænke sig, hvordan der må blive under transporten.“

I mellemtiden var der på det tidligere sanatorium i Blykobbe blevet indrettet lazaret. Der blev god brug for det i den kommende tid, idet flytningene nu kom regelmæssigt og med alle mulige fartøjer, blot de kunne sejle; en del af dem var syge og sårede, således at de ikke kunne transporteres videre.

Den 29. marts ankom der til Svaneke en gammel damper, slæbt af en ganske lille slæbebåd og medførende ca. hundrede estniske soldater. Damperen var uden kul, proviant og vand og havde ca. femten graders slagside. Til Rønne kom der et marinefartøj med fire overlæger og tretten sygeplejersker fra Danzig og senere på dagen en landgangsbåd med et hundrede og femoghalvtreds flygtninge.

Stor opsigst vakte samme dag en militær slæbebåd, der efter sig bragte en hel flydedok, som foruden toogfirs flygtninge medførte to hundredeoghalvtreds jernbanemænd i uniform.

I de sidste dage af marts og begyndelsen af april ankom der således flere hundrede flygtninge. Den 2. april lykkedes det dog at få afsendt ialt otte hundrede, og strømmen tog nu noget af, således at man kunne konsolidere stillingen lidt.

Navnlig i de kvarterer, der havde været anvendt af den tidligere omtalte Hitlerjugend, førtes der en hård kamp mod lusene.

På sanatoriet i Blykobbø var der som omtalt indrettet tysk lazaret, og et antal af de fra Danzig flygtede tyske læger og sygeplejersker tog sig af arbejdet her. Blandt lægerne var flere fremtrædende specialister.

Den 19. april tog begivenhederne påny fart. Der ankom stadig skibe, således at der i løbet af den 19., 20. og 21. ankom ialt fire hundredeogfireoghalvtreds flygtninge til øen. Skønt adskillige tusinde flygtninge passerede Bornholm, var der ved kapitulationen kun et til to tusinde tilbage her, og deres borttransport udgjorde, som det senere vil blive skildret, ikke noget problem, der tåler sammenligning med, hvad man i den øvrige del af landet havde at kæmpe med.

Den 19. marts, endnu før den nye kommandant, v. Kamptz, var tiltrådt, henvendte Moraht sig til mig for at gøre mig bekendt med de foranstaltninger, som man fra tysk side ville træffe i anledning af, at krigen nærmede sig Bornholm. Det drejede sig om beslaglæggelser og dispositioner af meget stor rækkevidde for det lille bornholmske samfund. Jeg blev hurtigt klar over, at nu havde piben fået en anden lyd; det var ikke alene vidtrækkende foranstaltninger, der påtænktes, men man var også fra tysk side i langt højere grad end tidligere indstillet på at tvinge sine ønsker igennem i et tempo, som vi ikke tidligere havde været udsat for her på øen.

Moraht gentog sine forsikringer om, at alle civile flygtninge skulle

væk fra øen hurtigst muligt, men bortset herfra var der intet opmuntrende i hans henvendelse.

Planen var, at der skulle sendes ikke mindre end fire tusinde sårede og syge soldater til de hoteller i Sandvig, som tyskerne forlængst havde beslaglagt. Man ville evakuere et helt lazaret fra Danzig hertil, og der ville blive ført senge med alt tilbehør hertil sammen med patienterne.

Den oprindelige plan om at benytte hotellerne til en rekruttskole fra Sassnitz, ialt et tusinde mand, var iøvrigt nu endelig ved at blive bragt til udførelse. I hvert fald var skolens køkkenpersonale allerede ankommet. Denne rekruttskole skulle nu forlægges til Rønne.“

Tyskernes ønsker om beslaglæggelse af ejendomme i Rønne blev fremsat med stor styrke; jeg protesterede på stedet og sendte indberetning til indenrigsministeriet med anmodning om, at man der ville tage sig af sagen.

Departementschef Saurbrey ringede mig op straks efter, at han havde fået mit brev. Han lovede, at man i København ville gøre alt, hvad der var muligt, for at få de tyske myndigheder til at bremse op, men man måtte være klar over, at der i virkeligheden ikke var noget at opnå. Efter hans mening ville den klogeste fremgangsmåde derfor være, at man lokalt søgte at lempe sig mest muligt. Herved kunne man måske afbøde de værste virkninger af indgrebene, f. eks. ved at sikre sig lejlighed til at fjerne forskellige værdier fra bygningerne, som tyskerne ikke havde brug for, såsom skolernes samlinger, malerier eller lignende.

Da Moraht iøvrigt havde meddelt mig, at det var v. Kamptz' hensigt at søge at opnå en bemyndigelse fra dr. Best til at foretage alle beslaglæggelser på hans vegne, stod det mig hurtigt klart, at der ikke var meget at hente hos myndighederne i København.

Det eneste, som jeg derfor begærede af de danske myndigheder, var, at de, hvis de ikke kunne hindre, at den tyske kommandant fik denne bemyndigelse til at optræde på dr. Best's vegne, så i hvert fald ville lade være med at give mig nogen bemyndigelse til at optræde på de danske ministeriers vegne.

Det eneste lyspunkt var, at Moraht blev her på øen, uanset at v. Kamptz havde overtaget ledelsen. Han var stadig forstående og hjælpsom, men hans muligheder for at tage hensyn var nu stærkt begrænsede.

Allerede dagen efter, at Moraht havde fremsat disse omfattende krav om beslaglæggelser i Rønne, fik jeg meddelelse om, at to tyske læger havde besigtiget en lang række lokaler i Allinge og Sandvig, navnlig hoteller og pensionater, herunder indbefattet Strandhotellet, hvor luftværnskolonnen holdt til. De havde også været andre steder på øen.

På min forespørgsel til Moraht om, hvad grunden til disse fornyede besigtigelser, som havde voldt en del uro ude på øen, var, svarede han, at de to læger efter en „førerordre“ skulle undersøge spørgsmålet om, hvorvidt det var muligt at anbringe tre til fire tusinde senge rundt omkring på Bornholm som „lazaretbasis“, således at de sårede blev anbragt her direkte fra fronten, indtil de kunne sendes videre.

Iøvrigt beroligede Moraht mig med, at der sikkert ikke kom noget ud af det, idet de ejendomme, der kunne være tale om at bruge, lå for spredt i forhold til hinanden. Navnlig kritiserede han meget stærkt, at lægerne var taget ud på øen og havde opskræmt befolkningen, eftersom de dog havde måttet kunne forudse, at der ikke kunne komme noget ud af denne plan.

Da v. Kamptz endelig, efter at have været her i længere tid, den 28. marts aflagde tiltrædelsesbesøg på mit kontor, lagde han ikke skjul på, at den tyske hærledning regnede med, at Bornholm nu var den del af Danmark, der snarest kunne komme til at ligge i krigszonen, og at dette kunne blive til virkelighed uden varsel. Ganske vist hævdede han, at man fra tysk side ville søge at holde et forsvar af Bornholm uden for øen, men dette ville på den anden side medføre, at Bornholm meget let kunne blive fuldstændig afspærret fra omverdenen, f. eks. ved mineudlægning, eller hvis der udviklede sig søtræfninger i de bornholmske farvande.

De bornholmske havne vrimlede da også på denne tid med alle slags fartøjer, og selvom der var mange flygtningeskibe imellem, var krigsskibe af enhver art dog stærkt dominerende.

Den 1. april (påskedag) lå der således ialt otteogfyrreretyve tyske civile og militære skibe samt tretten ubåde i havnen i Rønne og tre udenfor og yderligere den tidligere omtalte flydedok. Der var derfor ikke tvivl om, at der virkelig var grund til at frygte for, at Bornholm skulle blive afskåret fra den øvrige del af landet, og hvis krigsbegivenhederne ikke afvikledes, kunne en sådan afspærring få meget al-

vorlige følger. Nu måtte jeg rette henvendelse til alle handlende og importører om at sikre sig mest muligt med henblik på afspærring, forårsaget af krigen.

Iøvrigt lod jeg mig på ingen måde imponere af v. Kamptz til trods for, at han tog sig selv uhyre alvorligt og ganske åbenbart følte det som sin opgave at tilvejebringe den strammeste frontdisciplin overalt, hvor han kunne komme til det. Han var en yngre mand, typisk militær og typisk partimand. Han kom sidst fra overkommandoen i Berlin. Han var klar over, at Moraht og jeg havde haft et udmærket samarbejde og indledte derfor samtalen med mig med nogle formelle bemærkninger om, at han håbede på det samme forhold mellem Inselkommandant og amtmand, som der hidtil havde været. Det passede ham ikke rigtigt, at jeg straks sagde, at det udelukkende kom an på ham selv. Hvis han ville fortsætte som forgængerne, derunder ikke mindst Moraht, skulle det nok gå. Jeg syntes også, at han havde godt af at høre, at jeg benyttede lejligheden til at takke Moraht og sige til ham, at den bornholmske befolkning havde modtaget meddelelsen om, at han ville blive her, med glæde og at det var en virksomhed af den art, som Moraht havde udfoldet, det kom an på.

v. Kamptz dokumenterede imidlertid hurtigt, at han ikke havde den rette forståelse af forholdene, idet han i sine videre udtalelser bl. a. anvendte ordet loyalt om mit samarbejde med ham. Dette reagerede jeg straks overfor og sagde ham rent ud, at han måtte være klar over, at der ikke var eller kunne være tale om nogen loyalitet fra nogen dansk overfor Tyskland og tyskerne. Selvom alle danskere ønskede at få tyskerne ud af landet hurtigst muligt, havde jeg samarbejdet med de forskellige tyske kommandanter for at opnå, at forholdene her forblev så rolige som mulige, hvilket var i fælles interesse. Jeg måtte også forbeholde mig i alle situationer åbent at sige, hvad jeg mente, og hvis de ikke kunne gå ind på min tankegang, kunne det punkt komme til at foreligge, hvor jeg måtte sige som kongen af Sachsen menes at have sagt, da han abdicerede: „Jetzt könnet ihr den Dreck selbst machen“.

(I min indberetning om denne min samtale med v. Kamptz ville jeg ikke, da kongen gennem kabinetssekretæren fik en afskrift af den, citere kongen af Sachsens udtalelse, men nøjedes med at henvise til, hvad den pågældende monark sagde, da han abdicerede.

Da jeg næste gang var i København, var jeg oppe at tale med kabinetssekretær Bardenfleth. Han fortalte mig, at hverken kongen, dronningen eller nogen af hoffets embedsmænd vidste, hvad det var, kongen af Sachsen havde sagt. Bardenfleth havde da spurgt i udenrigsministeriet, men ej heller dér vidste nogen det. Så havde man forhørt sig i marineministeriet, og her var der en, der vidste besked, så gåden blev løst.

Medens vi talte sammen, og jeg sad med ryggen til døren, gik denne op, og kronprinsen kom ind. Denne, der gennem hofchefen, kammerherre Vest, også fik en afskrift af mine indberetninger, havde straks spurgt dronning Alexandrine om, hvad kongen af Sachsen havde sagt, men dronningen vidste det ikke. Så jeg havde jo forvoldt en del ulejlighed ved at udtrykke mig som sket.)

„For straks at give bevis på, hvad jeg mente i så henseende, tilføjede jeg, at efter min mening måtte krigen nu snart være forbi, og en pas-sant nævnede jeg, at de allierede nu var i fortærrænet af Würzburg, hvortil begge så meget forbavsede ud. Min mening var imidlertid, at man måtte tage situationen, som den kom og ikke tabe modet. I det hele taget klaredes mange forhandlinger bedst, når man tog dem med humor. v. Kamptz selv indrømmede, at han ikke havde megen humor, men erklærede sig dog rede til at tage ved lære.

Dernæst syntes jeg, det var hensigtsmæssigt at give ham et lille kursus i den bornholmske psykologi, og jeg fortalte ham derfor om bornholmernes indstilling overfor deres embedsmænd og dem, der kom udefra. De var rolige og besindige, men hvis de tabte tålmodigheden, kunne de reagere voldsomt, og jeg benyttede lejligheden til at nævne, at de på et vist tidspunkt skød den svenske kommandant, som var blevet anbragt her på øen. Jeg forklarede ham derfor, at han i egen interesse ville gøre klogt i at tilpasse sine foranstaltninger til den bornholmske befolknings psyke. Jeg forklarede ham iøvrigt, at jeg under de af krigen affødte vanskelige forhold, hvor der ikke var daglig postforbindelse til København, og telegrammer og telefonsamtaler var under censur, havde vænnet mig til at handle selvstændigt.

Jeg sluttede imidlertid denne del af mine bemærkninger med at sige, at han, på hvilket tidspunkt af døgnen han ville, kunne sætte sig i forbindelse med mig, hvis han ønskede det.

Samtalen fik vist i det hele taget et noget andet forløb, end v. Kamptz havde tænkt sig, og hans i starten noget hovmodige væsen blev efterhånden mere imødekommende.

Jeg benyttede også lejligheden til at nævne for ham, at der dagen i forvejen var forefaldet en uheldig episode. Til Rønne var der bl. a. ankommet et tysk artilleriskib, der var overfyldt af kvinder og børn. Det var i en konvoj af andre skibe med flygtninge blevet angrebet af allierede flyvere, og ti hårdt sårede var blevet anbragt på amtssygehuset, medens de øvrige holdtes på båden, indtil amtslægens observation af dem kunne afsluttes i overensstemmelse med de regler, der som tidligere omtalt var blevet fulgt siden de første flygtningeskibes ankomst til øen. Rønnes vagtværn søgte at kontrollere, at denne, som oftest kortvarige, isolation blev overholdt, men fra tysk side havde man ikke stillet nogen vagt op, og da tyskerne ikke gjorde noget for at forsyne pågældende flygtninge med mad, kunne vagtværnet ikke, navnlig da til stadighed tyske soldater gik ombord på skibet og fra borde, hindre, at flygtningene forlod skibet og gik op på et af byens hoteller for at få mad. Jeg protesterede straks om aftenen, da jeg fik det at vide, og under en samtale med v. Kamptz den følgende dag fremdrog jeg tilfældet påny. Det var ikke noget militært anliggende, og jeg kunne derfor fremsætte en klar kritik af det passerede. Jeg fremsatte da det bestemte krav til v. Kamptz, at noget sådant ikke gentog sig, da den bornholmske befolkning havde ret til at forlange, at den ikke blev udsat for større smittefare end nødvendigt på grund af de mange flygtninge, som kom hertil.

Det viste sig nu, at det var v. Kamptz selv, der havde givet ordre til, at flygtningene blot kunne gå fra båden op på hotellet, men han blev iøvrigt temmelig flov, da jeg satte ham ind i sagens baggrund, og han lovede straks, at kontrolbestemmelserne fremtidig nok skulle blive overholdt.

Han redegjorde derefter på min forespørgsel for Bornholms aktuelle militære situation og fremsatte de fornævnte udtalelser om, at man måtte vente, at øen kunne blive afspærret. Jeg sagde i en uforbindende, spøgende form til ham, at for Bornholm og bornholmernes skyld skulle han ikke gøre sig nogen større ulejlighed med at forsvare øen, men tilføjede mere alvorligt, at jeg fandt det mærkeligt, hvis man fra tysk side ville holde Bornholm, såfremt russerne efterhånden, hvad

det så ud til, bemægtigede sig hele Østersøkysten. Dette var imidlertid efter hans oplysning tyskernes hensigt.

På forskellige punkter mærkede man ubehagelige resultater af den nye kommandants energiudfoldelse.

Uden nogen forudgående meddelelse gav tyskerne sig således til at beslaglægge biler og anbringe dem i lejren på Galløkken. Der forelå ikke noget beslaglæggelsesdekret fra de overordnede myndigheder.

Desuden beslaglagde tyskerne, uden meddelelse derom til mig, Fri-murerlogen i Rønne og den stedlige skoleinspektørs tjenestebolig. Skoleinspektøren havde heldigvis et sommerhus syd for Rønne og drog derfor straks derud med sine ejendele. Da han ankom, blev han mødt af nogle tyske soldater, som meddelte ham, at dette hus skulle de vistnok også have, så derfor kunne han ligeså godt lade være med at flytte derind.

For at vise, hvor forskelligartede de spørgsmål var, som man måtte tage stilling til, kan jeg nævne, at der blandt de flygtende hærafdelinger, der kom til Bornholm i disse dage, også var en afdeling estniske flygtninge i tyske uniformer, der som foran anført var kommet i skib til Svaneke. De havde bl. a. deres egen feltpræst med, Langfredag fremsatte de anmodning overfor præsten i Svaneke om at få lov til at benytte kirken til altergang. Dette var aldrig nogen sinde før blevet begæret her på øen, så provsten var ikke klar over, hvilket standpunkt han skulle indtage hertil, og satte sig derfor i forbindelse med mig. Jeg ringede til departementschefen i kirkeministeriet, der gjorde mig bekendt med de instrukser, som var udstedt for lignende, i den øvrige del af land, indtrufne tilfælde. Kirkerne måtte benyttes, men det måtte kun ske på et tidspunkt, hvor det ikke lagde hindringer i vejen for afholdelsen af de almindelige danske gudstjenester.

I overensstemmelse hermed blev tilladelsen givet, og jeg, der tilfældigvis var i Svaneke den dag, så selv, hvorledes de estniske soldater ankom til gudstjenesten og gik derfra igen. De boede på det tidspunkt endnu på det skib, ombord på hvilket de var ankommet til Svaneke. Det var en gammel damper fra Riga, den lignede en forhistorisk flodpram. Ombord i den var desuden nogle civile personer. Flygtningene så iøvrigt meget pæne ud. De lå på dækket om natten, men måtte finde et sted i land, hvor de kunne vaske sig, og man havde her set, at de var så dårligt klædt, at faktisk ingen af dem havde undertøj

på, kun lige deres uniformer. De holdt sig iøvrigt ombord på skibet, og det virkede på én gang ynkeligt og lidt humoristisk at se, hvorledes der foran det eneste toilet til rådighed for de to både tilsammen til stadighed stod en lang kø.

Neksø havn, som jeg samme dag benyttede lejligheden til at inspicere, var ligesom Rønne stoppet til randen med tyske skibe. Den dag lå der en torpedojager og en ubådsjager eller lignende, der, efter oplysninger fra beboerne, havde haft fast station der i nogen tid. Desuden lå der en fem til seks ubåde og en halv snes hurtigbåde.

Det var jo ikke så lidt, og Neksøborgerne, der tidligere ofte med grund havde besværet sig over de kortvarige besøg fra de tyske øvelseseskadrer, der lå i Østersøen, havde nu praktisk talt en konstant garnison på et tusinde marinere, der udgjorde en fuldstændig plage for den lille by.

Belastningen var så stor, at den gik ud over byens vandforsyning. På disse skibe brugtes der ikke alene af besætningen men også til rengøring og lignende så store mængder vand, at byens lille vandværk næsten ikke kunne klare det. Det betød samtidig forbrug af elektricitet og derigennem forbrug af brændsel, der på det tidspunkt af krigen var en meget knap vare.

Det samme var begyndt at gøre sig gældende i Rønne, hvor antallet af skibe som omtalt var endnu større, efter mit skøn var der alene i Rønne havn i denne tid ca. tre tusinde tyskere, hvortil kom dem, der lå i lejren ved Galløkken, således at der i slutningen af marts og begyndelsen af april i Rønne regelmæssigt var ca. tre tusinde fem hundrede til fire tusinde tyskere at sørge for, altså ligesom i Neksø en forøgelse af befolkningen på ca. en tredjedel.

Overfor Moraht rejste jeg derfor specielt spørgsmålet, om der ikke kunne træffes foranstaltninger til, at tyskerne sparede på vandet, således at de f. eks. brugte saltvand til alt, hvor det ikke var absolut nødvendigt at bruge ferskvand. Moraht lovede som sædvanlig beredvilligt at gøre, hvad han kunne.“

Tyskerne havde nu planer om at udvide Rønne flyveplads betydeligt (på det tidspunkt af krigen!!) og med fremmed arbejdskraft.

„En af de første dage i april havde jeg en anden samtale med v. Kamptz, der nu tog væsentlig mere roligt på situationen end ved sit første fremmøde hos mig.

Det forbedrede naturligvis hverken hans eller Morahts humør, at jeg indledte vore forhandlinger med på grundlag af den tyske radio fra London at oplæse en fortegnelse over navnene på de kendte tyske byer, som de allierede senest havde taget. Denne fortegnelse var jo meget oplysende, og det var svært selv for v. Kamptz at skjule, at han var klar over, at krigen var tabt for Tyskland. Han søgte imidlertid at hævde, at krigen alligevel kunne komme til at strække sig over mange år endnu. Det var ikke mere de nye hemmelige våben, som man talte om, men man slog nu sin lid til, at der ville opstå en uenighed mellem de allierede, der ville resultere i, at de kom i krig med hinanden.

Den 6. april henvendte tre tyske luftvåbenofficerer sig på kommunekontoret i Rønne og meddelte, at man med det samme fra tysk side ville påbegynde en udvidelse af flyvepladsen i Rønne med anlæg af en også efter de danske planer forudsat startbane fra sydøst til nordvest. Trods overvejelser i modsat retning havde man åbenbart besluttet, at arbejdet skulle udføres ved en entreprenør fra København, men med danske arbejdere, som blev antaget her på Bornholm. Det så ud, som om man først og fremmest interesserede sig for at udvide pladsen til brug for transportmaskiner.

I Neksø var vanskelighederne blevet forøget ved, at man fra tysk side ønskede at få tilslutning til elektriciteten, dette ville langt overstige elektricitetsværkets ydeevne, så at jeg også her måtte intervenere.

Den 6. april om aftenen forekom en af de alvorligste episoder, som i sig selv var udtryk for, at nerverne nu visse steder stod på højkant, og at de mange skydevåben, der efterhånden var blevet uddelt til frihedskæmperne, kunne give anledning til vanskeligheder.

Der havde de tidligere aftener af Gestapo været foretaget standsninger af folk i gaderne, og dette havde givet anledning til forskellig skydning fra tysk side, derunder skræmmeskud overfor folk, der ikke standsede øjeblikkeligt. Den 6. om aftenen var der imidlertid i omegnen af amtssygehuset heftig skydning, der varede en times tid.

I nærheden af amtssygehuset ligger en gammel bindingsværksgård. Her boede bl. a. en familie med voksne døtre, hos hvilken tyskerne holdt meget til. Det var denne familie, der havde været centrum i begivenhederne, og da jeg næste dag søgte nærmere oplysning om, hvad der var passeret, fik jeg af Moraht at vide, at en af hans folk for fire dage siden havde fået et barn med en af døtrene derude. Den 6. om

aftenen tog barnets fader ud for at se til hende, og en kammerat af ham besøgte hendes søster. De to soldater havde i den senere tid fået truselsbreve på dansk om, at de ville blive skudt, hvis de ikke holdt sig væk. Da de om aftenen gik derfra, blev de pludselig beskudt med maskinpistoler af fem danskere. Den ene tysker blev dræbt og den anden blev indlagt på amtssygehuset med otte til ti skud i en stribe hen over begge lår. Det var fra denne, at Morahts oplysninger hidrørte. Tyskerne kom, og der var derefter et voldsomt skyderi, der fortsatte ganske formålsløst en hel time, indtil Moraht selv tog initiativet til at standse det. Som han sagde, når een begynder at skyde, så synes alle de andre også, de skal skyde.

Men iøvrigt blev det sværere og sværere at holde tyskerne stangen med deres utallige indgreb og krav om leverancer af enhver art. Omkring midten af april var dette ganske ved at tage overhånd, og det blev sværere og sværere for amtet at fastholde det krav, at der i hvert enkelt tilfælde skulle foreligge et beslaglæggelsesdekret. Tyskerne hævdede som anført, at de havde fået bemyndigelse fra dr. Best til lokalt at foretage alle de beslaglæggelser, de havde lyst til, medens amtet fastholdt, at man ville have en sådan bemyndigelse meddelt gennem de danske myndigheder, og så længe man ikke havde fået dette, måtte man henholde sig til de for hele landet gældende bestemmelser.

Jeg gjorde, hvad jeg kunne for at opnå mest muligt lokalt, og den 10. april sendte jeg en officiel skriftlig henvendelse til den tyske Inselkommandantur, i hvilken jeg bl. a. henledte opmærksomheden på spørgsmålet om generatorbrændeforsyningen. Jeg oplyste, at jeg havde været i telefonisk forbindelse med handelsministeriet og her fået bekræftet, at de tyske militære forsyninger med generatorbrænde sammen med en lang række andre rationerede varer var ordnet således, at der efter forhandling med de danske myndigheder og udenrigsministeriet var afsat et vist kvantum til de tyske militærmyndigheders samlede forbrug i landet, hvorefter den af disse blev fordelt til de enkelte afdelinger landet over gennem et aktieselskab Dansk generatorbrændsel, der også havde en afdeling i Rønne.

I min skrivelse udtalte jeg derpå:

„Det er en forudsætning for denne ordning, der på forhånd har beslaglagt en meget stor del af det knappe forråd af generatorbrænde, der er til rådighed for de mange for befolkning og erhvervsliv nød-

vendige formål, at der ikke herudover sker beslaglæggelser af de enkelte afdelinger af yderligere kvantiteter brændsel.

Amtet har derfor i dag under den telefoniske forhandling måttet indberette sagen for ministeriet, og man skal til belysning af forholdene specielt her på Bornholm oplyse, at de eksisterende lagre er så sparsomme, at de ikke kan dække selv ganske nødvendige formål; det er således antagelig udelukket at skaffe selv møllerier generatorbrænde til erstatning for den drivkraft, de har mistet, gennem elektricitetsrationeringen, der skyldes udeblivelse fra Tyskland af de lovede kulleleverancer, og som i det hele har skabt de største vanskeligheder for erhvervslivet og for gennemførelsen af de tilrettelagte rationeringer.

Jeg skal derfor indtrængende henstille, at beslaglæggelser af denne art fremtidig undgås ...“

Som det vil ses, savnede denne henvendelse ikke tydelighed, men den blev desværre ganske uden virkning. Som det nedenfor skal omtales, var v. Kamptz endnu den 13. april ganske uvidende om den, og allerede to dage efter bemægtigede tyskerne sig et tusinde rm generatorbrænde til trods for, at det var blevet klart, at de ikke kunne få det på lovlig vis.

Man henvendte sig først til forhandleren af A/S Dansk generatorbrændsels produkter, og da man her fik at vide, at et sådant lager ikke kunne undværes, sendte man en underofficer ledsaget af en dansk „tolk“ ned på amtskontoret. De kom her til at tale med Abitz, der som sædvanlig sikrede sig den danske „tolk“s identitet, forinden han forhandlede nærmere med ham, og iøvrigt, som det var hans opgave i disse dage, meddelte, at de lokale myndigheder måtte henholde sig til og ikke kunne bryde de almindelige bestemmelser, som gjaldt for hele landet, og som var aftalt med tyskerne.

Men dagen efter tog de det alligevel selv uden videre i Almindingen, og skovrideren underrettede telefonisk amtet om, at han, for at der ikke herved skulle blive skabt større forvirring i skovvæsenets dispositioner end højst nødvendigt, havde anvist dem, hvor træet kunne tages.

Ind imellem huserede Schulz' sikkerhedspoliti ganske forvirret under dets forsøg på at foretage sig noget.

Jeg måtte derfor ved henvendelse til tyskerne dels besvære mig over det og dels søge at skabe garantier imod gentagelser.

I begyndelsen af april måned forsvandt praktisk talt hele den danske bjærgningsflåde til Sverige efter et vel tilrettelagt kup i dagene omkring den 9. april.

Tyskernes svar herpå var udstedelse af et fuldstændigt forbud mod, at danske skibe løb ind og ud af Københavns havn. Det blev udstedt den 10. april, men trods dettes afgørende betydning for Bornholm, var der ingen, der tænkte på at underrette mig om det. Det var som sædvanlig den altid velunderrettede og hurtige svenske radio, der hjalp mig her. Meddelelsen kom i radioavisen om aftenen kl. 11, og jeg blev naturligvis noget opskræmt i den anledning. Jeg ringede først til direktør Thorkil Lund „66“ for at høre, om han vidste noget, og fik straks at vide, at han havde fået besked om, at motorsejleren „Ella“, der skulle have forladt København, var blevet tilbageholdt der. Jeg satte mig derefter omgående i telefonisk forbindelse med Moraht. Han var gået i seng, men jeg fik ham dog kaldt til telefonen; han anede selvfølgelig intet om det hele. Jeg gjorde ham opmærksom på den betydning, som forbudet ville få for Bornholm, da vi jo var henvist alene til skibsforbindelsen med det øvrige land. Han blev meget forbavset, så meget desto mere som han end ikke havde hørt noget om bortførelsen af bjærgningsbådene.

Han forstod imidlertid straks, hvilken katastrofe et sådant forbud ville være for Bornholm, og lovede uden at afvente nærmere oplysninger ufortøvet at henvende sig telegrafisk til admiral Wurmbach med indstilling om, at der blev givet dispensation for Bornholms vedkommende.

Sagen hastede imidlertid meget. Det østbornholmske dampskibsselskabs damper „Carl“ skulle afgå kl. 5,30 om morgenen fra Neksø over Gudhjem og Svaneke og til sidst fra Hasle til København kl. 14, og med denne båd havde jeg til hensigt at tage afsted til København.

Dette havde jeg forklaret Moraht og havde derfor håbet på at få besked fra ham i nattens løb, men da jeg intet hørte, ringede jeg kl. 4,30 ned til dampskibsselskabet i Neksø og aftalte, at båden kunne sejle afsted om morgenen over alle de bornholmske havne, således at endelig beslutning først blev taget umiddelbart forinden bådens afgang fra Hasle kl. 14.

For mit vedkommende gjaldt det imidlertid nu mere end nogen sinde om, at jeg hurtigst muligt kom til København for at forhandle

om alle forhold vedrørende skibsfarten til Bornholm under den af forbudet skabte situation. Jeg så derfor ingen anden udvej end at tage med flyveren, uanset at jeg netop for ikke at belaste denne havde forberedt mig på at tage med båden. Jeg skulle også i Falsterbokanalene have mødt kaptajn løjtnant Christiansen, hvem jeg havde bedt om at komme derud fra Malmø, så vi kunne være sammen på båden, medens den gik gennem kanalen. Men det blev altså ikke til noget. Han kom, jeg ikke. Flyveren var selvfølgelig fuldt optaget, men jeg ringede meget tidligt om morgenen til luftfartsselskabet og forklarede, hvorledes det lå, og det lykkedes da også at få en af passagererne til at overlade mig sin plads og tage med damperen.

Forinden flyverens afgang fra Bornholm kl. 11 forsøgte jeg at komme i telefonisk forbindelse med søfartsministeriet i København, men her var man åbenbart ikke helt klar over situationen. Jeg forsøgte derfor at komme direkte i forbindelse med lederen af den tyske søfartsafdeling, Duckwitz. Han havde jeg god kontakt med siden mine forhandlinger om beslaglæggelsen af de bornholmske rutebåde, men han var desværre til møde hos dr. Best, således at det var umuligt for mig at få noget nærmere at vide.

Den oprindelige anledning til mit besøg i København var de fra tysk side fremsatte anmodninger om beslaglæggelse af en lang række forskellige boliger. Der forelå på dette tidspunkt ikke noget endeligt, men under samtaler med mig havde Moraht nævnt, at man ønskede at beslaglægge bl. a. De gamles hjem i Rønne og alderdomshjemmet i Blykobbø, ligesom muligheden af at beslaglægge forskellige skoler også havde været berørt. Det var derfor vigtigt for mig at få skabt klarhed over, hvilke principper man skulle gå frem efter.

Straks efter min ankomst til København henvendte jeg mig til direktør Svenningsen om disse spørgsmål samt om, hvorledes man kunne undgå at komme til at udgive en tysk avis, således som der havde været tale om i nogen tid. Svenningsen støttede mig i mit synspunkt og oplyste, at det var et spørgsmål om tildeling af papir, hvorom anmodning skulle fremsættes gennem de dansk-tyske vareudvekslingsforhandlinger.

Overfor såvel Svenningsen som departementschef Saurbrey, hvem jeg senere forhandlede med, nævnedes jeg spørgsmålet om beslaglæggelserne af de to alderdomshjem i og ved Rønne. Jeg forstod, at det

hidtil havde været et princip, at man ikke beslaglagde sociale institutioner af den art. De kunne kun love at gøre, hvad de kunne for at undgå større beslaglæggelser end højst nødvendigt. Som forholdene var, kan det ikke forbavse, at disse anstrengelser blev uden resultat.

Mit arbejde hermed under mit Københavnerophold trådte imidlertid i baggrunden for mit forsøg på at få den bornholmske sejlads undtaget fra forbudet mod besejling af Københavns havn.

Jeg satte mig først i forbindelse med søfartsministeriet og dernæst direkte med Duckwitz. Denne forklarede mig, at det ikke var dr. Best, men admiral Dänemark, der havde med sagen at gøre; han anbefalede mig at tage ud til dennes repræsentant i København, Kapitän z. See v. Fischer, der residerede på Bådsmandsstrædes kaserne.

Jeg havde imidlertid meget kort tid til min rådighed. Forholdene på Bornholm var så spændte, at jeg ikke kunne være længere væk end højst nødvendigt, og med de daværende trafikforhold var det ikke så nemt at komme fra den ene ende af København til den anden. Det lykkedes mig imidlertid med stort besvær at få fat i en vogn og komme derud. Her blev jeg sat til at vente i forværelset, og uanset at jeg gang på gang bad om at måtte blive meldt ind til v. Fischer, mente adjudanten og hans kontordame ikke, at de kunne gøre det, da der var møde derinde. Jeg bemærkede hertil, at jeg selv havde haft så mange henvendelser fra tyskerne på Bornholm både telefonisk og personligt, og at jeg ikke plejede at afvise disse, selvom jeg havde møde. Dette skabte lidt nervøsitet i foretagendet, men kontordamen sejrede, og så skete der ikke mere. Efter en halv times forløb var mødet forbi, og da v. Fischer kom ud, beklagede han, at han ikke havde fået at vide, at jeg var der, hvortil jeg kunne svare, at jeg netop havde ønsket, at han skulle have det at vide, men at hans egne folk havde forhindret det. Trods hans venlige form var det meget vanskeligt at komme til en virkelig forhandling med ham om mit ærinde, frigivelse af sejladsen til Bornholm.

Abenbart for forhandlingsmæssigt at styrke sin stilling begyndte han på en længere udredning om, at man ikke måtte tro, at Tyskland havde tabt krigen. Tværtimod nu begyndte det først rigtigt for alvor. Han brugte det billede, at Tyskland nu var trykket sammen som en fjeder, der ved udløsningen giver det voldsomste bagslag, og det var dette, der nu ville ske. Det var naturligvis ikke nemt for mig at høre

på uden at komme med modbemærkninger, men på den anden side var formålet med mit besøg at opnå noget for den bornholmske trafik, så jeg var ikke ivrig efter at diskutere disse emner mere end højst nødvendigt. Jeg kunne dog ikke lade være med at sige, at jeg ikke kunne forstå, hvordan man kunne vinde en krig uden olie, kul, jern og stål. Han henviste heroverfor til de nye hemmelige våben, men han gik så over til at tale om, hvor dårligt den danske befolkning i virkeligheden behandlede tyskerne til trods for, at tyskerne var deres beskyttere, ikke mindst overfor Rusland.

Det, der lå bagved hans ophidselse, var imidlertid nok snarere, at han og admiralen havde haft ikke ubetydelige vanskeligheder i anledning af de danske skibes afsejling til Sverige. De havde derfor trang til at reagere ret voldsomt og var utilbøjelige til at diskutere disse spørgsmål. Det var dog mit indtryk, at Morahts telegram havde gjort en god virkning og givet anledning til, at v. Fischer havde drøftet sagen med admiralen. Resultatet heraf var blevet, at man ville være rede til at give dispensation for Bornholm. Men, sagde han, der kunne fremtidig ikke være tale om at benytte svensk søterritorium, herunder Falsterbokanalen, og man kunne heller ikke tillade alle de bornholmske skibe, som var blevet holdt tilbage i København, at afgå samme aften; afgangstiderne måtte fordeles over de kommende dage.

Jeg gjorde alt, hvad jeg kunne for at forklare ham, hvor urimeligt dette var, idet de tyske afspærringer af den sydlige del af Sundet og en del af Østersøen bevirkede, at skibene skulle gå helt ned til Rügen og derfra tilbage til Bornholm. Navnlig fremhævede jeg, at det var ganske urimeligt at gennemføre foranstaltninger, der ramte Bornholm med en særlig kraft, blot fordi man fra tysk side var blevet fornærmet over, at nogle skibe var sejlet ulovligt til Sverige.

Han var imidlertid tilsyneladende ganske utilgængelig for dette synspunkt, og da jeg havde dårlig tid, fandt jeg det rettest at lade det bero ved det således opnåede.

Jeg tog straks ned til 66's kontor i Havnegade, hvor jeg fik fat i kaptajnen og forklarede ham situationen. Jeg opfordrede ham til at holde sig nøje i kontakt med den tyske havnekaptajn for at få besked om, hvad tyskernes endelige beslutning gik ud på. Han påpegede imidlertid, at det danske mandskab formentlig slet ikke ville sejle ad den tyske rute ned til Rügen. Det var under de foreliggende forhold efter

deres skøn altfor farligt, og det måtte man give dem ret i, når man erindrede, hvor langt russerne var fremme, og hvor hurtigt deres fremrykning gik, også til søs og ikke mindst i luften. Mit råd til kaptajnen var imidlertid, at han personlig gjorde alt, hvad han kunne, for at opnå det mest mulige, men at han, såfremt det var umuligt at opnå mere, end hvad v. Fischer havde lovet mig, da prøvede på at overtale mandskabet til at sejle i det håb, at spørgsmålet om sejlruten kunne løses på en mere tilfredsstillende måde, når tyskerne kom til at se mere roligt på dette spørgsmål.

På baggrund af det således passerede blev jeg imidlertid ikke så lidt forundret over dagen efter at høre, at der var givet „66“ selskabets båd „Østersøen“ tilladelse til at benytte femmeterrenden udenom Falsterbo på svensk søterritorium, og at kaptajnen på „Carl“ senere samme dag fik lov til at sejle som sædvanlig, altså gennem Falsterbokanalen. –

Under mit fravær havde begivenhederne på Bornholm udviklet sig med stor hast.

Den 13. april blev således Abitz telefonisk anmodet om at komme ud til v. Kamptz på Galløkken til en vigtig konference. Som tidligere omtalt havde jeg overfor tyskerne kunnet gennemføre den praksis, at de kom til mig på mit kontor, når der ønskedes forhandlinger. Abitz forsøgte derfor at opretholde dette standpunkt, men dette kunne ikke lade sig gøre.

På v. Kamptz' kontor på Galløkken, hvor også Moraht var til stede, modtog Abitz en længere redegørelse for de foranstaltninger, som det var besluttet at iværksætte på Bornholm i den nærmeste fremtid:

1. Det meddeltes, at der var ankommet kanoner til øen, og at der skulle bygges tre kanonstillinger med tre kanoner i hver henholdsvis nord, øst og syd for Rønne.

Det fremhævedes som et ufravigeligt krav, at arbejdet på disse steder skulle påbegyndes den næste dag om morgenen, og såfremt der overhovedet skulle ske nogen forhandling med lodsejere eller andre, måtte det således foregå den 13. april om eftermiddagen.

Dersom man fra dansk side ville have nogensomhelst kontrol med det hele, var det nødvendigt at give tilslutning til, at en vejassistent, som havde med sådanne forhandlinger at gøre, straks gik i gang dermed, og det blev derfor aftalt, at han i forening med skovrideren og

de andre interesserede lodsejere mødtes med repræsentanter for de tyske instanser, som havde med byggearbejdet at gøre, samme dags eftermiddag.

2. Til disse og andre arbejder krævedes bl. a. en hel del pigtråd. Som sædvanlig udtalte man fra tysk side, at dette havde man selvfølgelig haft til hensigt at tilvejebringe fra de tyske lagre, men desværre måtte man beklage, at forsendelserne ikke var kommet frem endnu, og da man ikke kunne vente, måtte man tilvejebringe, hvad man havde brug for, her på Bornholm, f. eks. fra de private indhegninger(!). I sin formelle imødekommenhed tilføjede han dog, at han selvfølgelig i videst muligt omfang ville give amtet meddelelse, forinden det skete, og de pågældende ejere ville enten få betaling i kontanter eller erstatningsleverancer, når disse kom frem fra Tyskland (!).

Iøvrigt ville der blive brug for mange andre leverancer, og v. Kamptz erklærede derfor, at lederen af byggearbejderne samme dag ville indfinde sig på byens største lager for byggematerialer for der at se, om der fandtes noget, som man havde brug for, og man ville da foretage de nødvendige beslaglæggelser.

3. v. Kamptz meddelte derhos, at han, af hensyn til faren for at russiske sabotagegrupper eller andre lignende fjendtlige afdelinger skulle gå i land i de bornholmske havne, ville forøge vagten ved disse meget stærkt. Han var imidlertid klar over, at det ikke med det forhåndenværende mandskab ville være muligt at holde effektiv vagt ved samtlige bornholmske havne, og man havde derfor til hensigt at spærre en række af de små havne totalt.

Det viste sig, at en del af de af v. Kamptz påtænkte foranstaltninger aldrig blev iværksat; flere af dem gjorde indtryk af snarere at hidrøre fra en lærebog om forsvar af en mindre ø end fra praktisk kendskab dertil, endsiges specielt til forholdene i Danmark og de regler, der gjaldt her.

De to næste punkter, der forhandlede på mødet den 13. april, dokumenterede også, hvorledes kommandanten, trods den desperate situation han befandt sig i, ikke evnede at skelne væsentligt fra uvæsentligt, hvor uvidende han var om forholdene her i landet, og endelig hvor stærkt man fra tysk side under alle vanskeligheder interesserede sig for at udnytte situationen bedst muligt til private indkøb og lignende.

4. v. Kamptz svingede nemlig nu fra de store problemer ned til spørgsmålet om adgangen for søpolitiets mandskab i Neksø (et par mand) til at foretage indkøb i byen.

5. Mindst ligeså vigtig som køb i butikkerne var imidlertid tyskerne adgang til at få serveret på beværtningerne. v. Kamptz nævnte, at han havde modtaget kritik af nogle tyske officerers behandling på Rådhuskroen i Rønne, og erklærede, at han ønskede, at dette spørgsmål blev afgjort én gang for alle, således at han blev fri for at beskæftige sig dermed. Dette var et spørgsmål, som jeg personlig havde måttet tage mig af tidligere, fordi vanskelighederne af mange grunde var ved at blive ret store, og Abitz fremførte da det forslag, som jeg havde tænkt mig at fremsætte, at man på restaurationer sørgede for, at der fast var reserveret et bord til fire personer for tyskerne. Hermed erklærede v. Kamptz sig tilfreds.

At det iøvrigt ikke efter hans egen opfattelse var ham muligt at tage hensyn, skulle vi få mange beviser for i de kommende dage.

Amtet fik nu travlt med at formidle forberedelsen af de mange foranstaltninger på en sådan måde, at det ikke virkede stærkere overfor befolkningen end højst nødvendigt. v. Kamptz' voldsomme indsats havde naturligvis fået mange ringe til at brede sig og havde skabt betydelig uro i befolkningen. Det gjaldt også om hurtigst muligt at få præciseret, på hvilke steder v. Kamptz ønskede sine batterier m. v. anbragt.

Allerede samme dag, den 13. april, besøgtede vejassistenten sammen med en tysk oberstløjtnant de forskellige arealer i omegnen af Rønne, hvor tyskerne ville foretage deres anlæg. Det viste sig nu, at det ikke var som af v. Kamptz sagt tre, men fire steder.

Det var den dag kun muligt at få udpeget de ejendomme, som det drejede sig om, og der var end ikke tid til at underrette de forskellige ejere før den følgende dag. Til gengæld viste det sig, at tyskerne kun delvis kom i gang med de af dem påtænkte arbejder, medens de til gengæld iværksatte arbejder også andre steder.

Samtidig havde v. Kamptz bogstaveligt talt foranstaltet en razzia hos samtlige handlende af byggematerialer og lignende, så det er et mildt udtryk at sige, at amtskontorets telefoner i denne og de følgende dage bogstaveligt talt uafbrudt kimedede, samtidig med at folk personlig henvendte sig på kontoret fra morgen til aften for at spørge, hvad

de skulle foretage i anledning af, at tyske soldater uden beslaglæggelsesdekreter og legitimation af nogen art havde henvendt sig hos dem med anmodning om oplysning om, hvilke lagre de havde af byggematerialer af enhver art, brædder, cement osv., idet de erklærede, at disse var eller ville blive beslaglagt i større eller mindre omfang.

På amtskontoret forsøgte vi naturligvis at holde situationen gående så længe som muligt; en udsættelse blot på en dags tid eller to måtte vi regne som en gevinst. Vi kunne jo alle se, at krigens afslutning nærmede sig.

Vi fulgte imidlertid klart den linie, at direkte henvendelser af enhver art fra tyskerne til private var i strid med alle aftaler mellem danske og tyske myndigheder; de burde gå gennem København. Da amtet var bekendt med, at man fra lokal tysk side ikke ønskede at tage hensyn hertil, måtte man imidlertid desværre tilføje, at, selvom alle henvendelser principielt burde afvises, kunne amtet ikke påtage sig noget ansvar for de foranstaltninger fra tysk side, som en nægtelse eventuelt ville give anledning til.

Heldigvis udviklede krigsbegivenhederne sig så hurtigt, at v. Kamptz' aktion kun resulterede i ret begrænsede indgreb i de ganske vist sparsomme materialebeholdninger, der på det tidspunkt var tilbage.

Dette gjaldt dog ikke hans beslaglæggelser specielt i Rønne. Her havde det indtil v. Kamptz' ankomst så nogenlunde været muligt at undgå væsentlige beslaglæggelser af fast ejendom. Som det fremgår af oplysningerne foran havde tyskerne i det store og hele holdt sig ude på Galløkken, og først i de senere måneder var Missionshotellet og Vestre skole blevet inddraget under deres område. Flygtningenes ankomst havde resulteret i beslaglæggelser først af nogle andre hoteller og dernæst af vandrehjemmet, Østre skole, havnekontoret i Rønne og Dansk Andels Gødningsforretnings pakhús på Rønne havn.

Kort tid efter fik de rådighed over alderdomshjemmet i Blykøbbe, og yderligere blev alderdomshjemmet, forberedelsesskolen og stats-skolen i Rønne inddraget.

Mit standpunkt var imidlertid, at man til det sidste overfor tyskerne måtte indtage den fastest mulige holdning og gøre dem klart, at de „intet fik forærende“ og at min tilslutning var betinget af, at man nøje overholdt alle de mellem tyskerne og danskerne aftalte regler.

Dette fremgår af et brev, som jeg sendte Inselkommandanten den 16. april 1945. Da dette giver et meget godt indtryk af forholdene, skal det gengives i sin helhed. Man ser også af dette, hvor lidt der var tilbage af det gode forhold, som hidtil havde bestået, takket være Morahts fornuftige indstilling.

„Ved min hjemkomst fra København har jeg modtaget meddelelse om, at hr. Inselkommandanten har foranlediget en række beslaglæggelser af såvel grundstykker og bygninger som private tilhørende materialer af forskellig art, uden at de mellem de ledende danske og tyske myndigheder truffe aftaler om fremgangsmåden i sådanne tilfælde er blevet overholdt.

Det er således oplyst for mig, at De den 13. d. m. om formiddagen uden nøjagtig angivelse af pladserne har meddelt, at der skulle bygges forsvarsanlæg på tre forskellige steder i Rønnes nærmeste omegn, og det blev ikke her omtalt, at der ville blive tale om at nedrive huse, der tilhørte privatpersoner.

Først ved en på foranledning af kontorchef Abitz iværksat forevisning blev det i løbet af samme dags eftermiddag nærmere præciseret, hvor de enkelte anlæg agtedes placeret, omend der på flere punkter ikke kunne gives endelig besked. Det viste sig allerede ved denne besigtigelse, at der var tale om ikke tre men fire steder, hvor der skulle benyttes dansk privatejendom, og at i flere tilfælde private beboelseshuse skulle nedrives.

Da der ikke kunne gives underretning til ejerne om benyttelsen af deres ejendom, før amtet havde fået nøjagtig besked om, hvilke ejendomme der ønskedes benyttet, og det desuden krævede nærmere undersøgelse, forinden der kunne skaffes oplysning om, hvem der var ejer af de krævede ejendomme, var det ikke muligt at give ejerne besked før sent om lørdagen, og det var udelukket at foretage nogen forhandling med dem om fastsættelse af erstatninger, forinden arbejderne allerede lørdag morgen tog deres begyndelse. Og man kan jo fuldt ud forstå ejernes harme, da de kommer til deres ejendom og ser, at træerne er fældet, udgravning foretaget og nedrivning af huse påbegyndt, uden at de havde fået nogensomhelst meddelelse herom. At der skal en forhandling med ejeren til først, er formentlig det mindste, han har ret til, og at dette var rigtigt og klogt, anerkendte også i et foreliggende tilfælde her på Bornholm den tidligere befuldmægtigede

for det tyske rige, hr. v. Renthe-Fink, idet han personlig greb ind, da han fik at vide – gennem henvendelse fra det danske udenrigsministerium – at dette ikke var sket.

Det er overfor mig oplyst, at arealerne i flere tilfælde er blevet afsat i marken før fredag den 12. d. m., og der kunne således formentlig godt på et tidligere tidspunkt være givet meddelelse til ejerne, der i så fald kunne have truffet deres dispositioner i god tid, hvortil kommer, at de lørdag og søndag foretagne indgreb også har omfattet ejendomme, der ikke var omtalt under forhandlingerne fredag, eller som kun er omtalt som eventuelle, ligesom skovrideren har meddelt, at der blev taget en større del af skoven og på et andet sted end aftalt.

Da der i det foreliggende tilfælde ikke har kunnet være tale om at føre forhandlinger med de pågældende lodsejere, forinden det tyske militær tog deres ejendomme i besiddelse, er det fornødent, at der afsiges beslaglæggelsesdekret for samtlige disse ejendomme, og jeg henstiller indtrængede, at hr. Inselkommandanten i fremtidige tilfælde, forinden der overhovedet foretages noget indgreb, foranlediger afsagt beslaglæggelsesdekret, som forelægges lodsejeren i så god tid som muligt, forinden benyttelsen af hans ejendom sker. Også i de tidligere skete tilfælde af beslaglæggelser af beboede ejendomme har det vakt megen uro og bitterhed hos beboerne, at der er givet så kort varsel til udflytningen, ikke mindst, når man i flere tilfælde har set, at husene ikke er blevet benyttet i flere dage efter rømningen.

Det blev under forhandlingerne fredag nævnt, at man på en enkelt lagerplads for visse materialer ville besigtige, hvilke af disse man havde brug for, men det er til amtet blevet indberettet, at repræsentanterne for Inselkommandanturen i løbet af lørdagen har været på mange forskellige oplagspladser hele øen over for at indhente oplysninger og eventuelt beslaglægge materialer, der delvis er af overordentlig vigtig karakter for det bornholmske erhvervsliv og befolkningens forsyning. I intet af disse tilfælde har de pågældende indehavere af materialerne fået forevist beslaglæggelsesdekret eller nogensomhelst anden legitimation af de soldater, der henvendte sig til dem, og man har således endog været uden kontrol med, om disse optrådte på egne vegne eller med behørig legitimation.

På samme måde er det i strid med de gældende bestemmelser, at der uden forudgående dekret om beslaglæggelse er fjernet lastvogne fra

bornholmske vognmænds garager, i et enkelt tilfælde endog således, at man har frataget ejeren en personvogn, som ikke var forsynet med nummerplade. Det henstilles derfor, at dette forhold snarest bringes i orden, enten ved tilbagelevering af de pågældende vogne eller ved forelæggelse af et behørigt beslaglæggelsesdekret, og at i hvert fald personvognen forsynes med nummerplader, hvilket bl. a. har betydning i tilfælde af kørselsuheld, idet der kun i så fald vil kunne tilkomme eventuelle tilskadekomne erstatning.

Som allerede omtalt i skrivelse af 10. d. m. vedrørende generatorbrændet og i de gentagne forhandlinger, der har været ført i anledning af denne sag, sker tildeling af materialer til tysk militærbrug her i landet ved forhandlinger mellem danske og tyske myndigheder i København, og det er af hensyn til rationeringen og fordelingen af de livsvigtige varer aldeles nødvendigt, at de således fastsatte regler, der også er tiltrådt fra tysk side, altid overholdes i det omfang, det overhovedet er muligt. Man forstår vel, at der i visse tilfælde kan være tale om særlig påtrængende behov, der kræver umiddelbar opfyldelse; men man kan ikke ret vel forstå, at der ikke nogen tid i forvejen har kunnet gives besked om det behov, man havde til de her på øen nu påtænkte arbejder, og at de pågældende repræsentanter for værnemagten end ikke har haft en legitimation med oplysning om, hvilke og hvormange varer, de ønskede.

De af hr. Inselkommandanten iværksatte foranstaltninger har i det hele givet anledning til megen uro og uvilje hos befolkningen, som kunne have været undgået, i hvilken henseende jeg kan oplyse, at Rønne byråd i dag har tilskrevet mig således:

„Da man i den sidste tid fra Bornholms amt har modtaget forskellige telefoniske meddelelser om, at den tyske værnemagt agtede at beslaglægge forskellige ejendomme her i byen, og man har ladet denne meddelelse gå videre til de pågældende ejere eller institutioner, tillader man sig at meddele, at man i de sidste dage har haft en del henvendelser fra ejerne af sådanne ejendomme, idet disse har klaget over, at værnemagten uden forudgående meddelelse har taget de pågældende ejendomme i besiddelse og straks påbegyndt forskellige forandringsarbejder. Det er en ret uheldig ordning, idet man fra Rønne kommunes side har meddelt de pågældende, at der i henhold til aftalen med de tyske myndigheder skulle forelægges et beslaglæggelsesdekret forin-

den overdragelsen, og man henstiller derfor til det høje amt at foranledige, at der træffes en ordning med Inselkommandanturen på Bornholm om, at der ikke sker beslaglæggelse og overtagelse af nogen ejendom, forinden beslaglæggelsesdekret foreligger, eller subsidiært, forsåvidt forholdene gør, at man ikke kan afvente dette fra København, at der af den herværende kommandant udstedes et midlertidigt beslaglæggelsesdekret.

Til oplysning tillader man sig at fremføre følgende sager:

„De gamles hjem“ i Rønne blev beslaglagt i forrige uge, i hvilken anledning man anmodede kommandanten om at få en forhandling torsdag den 12. d. m. Denne resulterede i, at kommandanten fremsatte krav om, at hjemmet skulle være ryddet inden den 19. d. m., idet der til den tid ville foreligge beslaglæggelsesdekret, hvilket imidlertid endnu ikke er fremkommet.

Gårs dato blev der påbegyndt forskellige arbejder i overlæge Cai Ankerbyes sommerhus ved Haslevej, ligesom der blev påbegyndt fældning af nogle tyve år gamle træer ved civilingeniør C. Milners sommerhus ved Haslevej, og i går formiddag blev undertegnede kæmner P. Mikkelsen ringet op af en arbejdsmand Mortensen, der lejer et Emil Jensen tilhørende sommerhus ved Haslevej, og fik meddelt, at en tysk officer umiddelbart før havde givet pågældende besked om at fraflytte ejendommen inden mandag morgen, hvorfor pågældende ønskede anvist en lejlighed omgående.

Der kan sikkert nævnes adskillige flere tilfælde, men de er ikke i erindring lige i øjeblikket, men selv de her nævnte viser, hvor uheldigt hele forholdet er, hvorfor man henstiller, at der fra amtets side foretages skridt til, at der indføres faste regler for beslaglæggelse, og man bemyndiger amtet til også i disse sager at optræde på Rønne kommunes vegne.“

Da de af hr. Inselkommandanten i de sidste dage foretagne beslaglæggelser af dansk ejendom hverken er sket i henhold til ejernes samtykke eller lovlige afsagte beslaglæggelsesdekreter, må jeg protestere imod disses lovlighed, og jeg skal derfor meddele Dem, at jeg har indberettet det passerende til ministeriet i København med anmodning om, at udenrigsministeriet overfor de tyske myndigheder nedlægger protest imod det passerende og foranlediger, at der ikke sker nogen beslaglæggelse af de for Bornholms forsyning så vigtige materialer, og at

der selvstændig tages stilling til, i hvilket omfang de skete beslaglæggelser af fast ejendom vil kunne godkendes.

Jeg har ligeledes henstillet, at man fra tysk side *omgående* drager omsorg for, at de varer og materialer (generatorbrænde m. v.), som uden samtykke og uden hensyn til de herom foreliggende aftaler mellem de danske og tyske myndigheder i København er beslaglagt her, føres tilbage til øen. Erhvervslivet her har intet overskud af den slags, men kun det nødtørftigste beregnet på at holde det normale erhvervsliv i gang i videst muligt omfang. Det er ikke som i andre og større landsdele, hvor videre forråd foreligger. Det er derfor naturligt og nødvendigt, at den part – her de tyske myndigheder – der egenmægtig har overtaget disse varer, *omgående* fører dem hertil igen til brug for det private erhvervsliv her. Dette synspunkt har også været anerkendt og overholdt fra tysk side hidtil, også ved værnemagtsarbejderne i Klemensker og Dueodde.

Når befolkningen ser de mængder af materiel, som i de seneste tider er ført her til Bornholm af værnemagten, kan den derhos ej undlade at tænke på, hvorfor det da ikke også havde været muligt straks og ligeså hurtigt at føre også de andre varer hertil fra Tyskland.

Hos befolkningen vækker den store mængde ammunition, der nu er blevet oplagret i pakhuset på havnen den største uro og nervøsitet. Man erindre blot eksplosionskatastroferne i Bergen, Oslo og Århus. Det er også hidtil lovet mig og overholdt, at ammunition ikke skulle blive opbevaret i købstæderne og deres havne. Og for kort tid siden blev der fra tysk side efter forhandling med mig og derefter med Rønnes byråd udset en ammunitionsplads i Rønne plantage syd for byen.

Jeg skal derfor meget henstille, at ammunitionen *snarest* føres væk og efter de i dag telefonisk førte forhandlinger forstår jeg, at dette *omgående* vil ske, hvorfor jeg takker.

Endelig bekræfter jeg den med Hauptmann Kuhne førte forhandling om udlevering af lister over motorkøretøjer, hvorefter sådan udlevering ikke kan ske af mig, og at det tyske militær, såfremt ønsket fastholdes, må fremsætte begæring herom overfor vedkommende danske myndigheder gennem udenrigsministeriet i København.“

Som det vil ses bestræbte jeg mig på alle måder på så direkte som muligt at bringe v. Kamptz til fornuft.

Jeg søgte efter min hjemkomst fra den anførte rejse til København at lægge hele min autoritet i vægtskålen for at forhindre, at udviklingen blev altfor kaotisk. Efter at jeg havde sendt det foran citerede brev til ham, søgte jeg telefonisk at komme i forbindelse med ham ikke én men flere gange, men blev afvist under henvisning til, at han var til møde. Senere afslørede det ovenikøbet, at han, da hans møde var forbi, overhovedet ikke havde fået at vide, at jeg ville tale med ham. Dette hævdede han i hvert fald, og der forløb da det meste af dagen, inden jeg overhovedet fik kontakt med ham.

I løbet af dagen modtog amtet til stadighed meddelelser om tyskeres fremgangsmåde. Selv de steder, hvor de havde givet oplysninger om beslaglæggelserne og påvist dem på stedet, viste det sig ved iværksættelsen af arbejderne, at disse ofte var af en hel anden karakter eller foregik på andre steder, end man havde oplyst under besigtigelsen.

Ved 14-tiden modtog jeg imidlertid meddelelse om, at tyskerne ønskede en forhandling med mig, og idet man antog, at det var reaktionen på min henvendelse til v. Kamptz, blev der givet besked om, at jeg var til stede kl. 15,30. Ved 16-tiden ankom imidlertid ikke v. Kamptz men en Hauptmann Kuhne med besked fra v. Kamptz om, at han ville have udleveret en fortegnelse over samtlige motorkøretøjer på Bornholm. Som omtalt ovenfor havde man tidligere modtaget en sådan henvendelse, og man havde da udtrykkelig gjort tyskerne bekendt med, at de danske myndigheder i København havde erklæret, at sådan udlevering ikke kunne foretages af de lokale myndigheder, men at dette kun kunne ske efter forhandling i København. Denne meddelelse blev derfor nu gentaget, og den pågældende Hauptmann blev derpå afvist.

Da v. Kamptz trods min anmodning til ham om formiddagen endnu ikke havde sat sig i forbindelse med mig, tog jeg ved 16,30-tiden telefonen og ringede ham op. Som omtalt erklærede han imidlertid nu, at han overhovedet ikke havde fået min anmodning om at sætte sig i forbindelse med mig.

Jeg kan ikke nægte at denne optræden i forbindelse med begivenhederne og den nervøsit, som situationen gav anledning til, fik mig til at give ham en ordenlig opsang i anledning af hans optræden og hans foranstaltninger i det hele taget. Jeg lagde ikke på noget punkt

fingerne imellem, og det var i og for sig mit indtryk, at det ikke var uden indflydelse på ham.

Imidlertid var det tilsyneladende et ganske håbløst arbejde at komme nogen vegne med ham, selv da han efter min kraftige indledning var blevet noget mere modtagelig for mit krav om, at han skulle gå frem på regulær måde.

Han var nemlig stadigvæk ganske uden kendskab til de gældende regler, og forvirringen i den tyske administration afsløredes fuldstændig, da han spurgte mig, hvem han da skulle forhandle med i København. „Udenrigsministeriet“, svarede jeg. „Ja, men hvilken tysk myndighed“, spurgte han. Det var jo lige hårdt nok, at jeg også skulle instruere ham om, hvem af hans egne der var de rette myndigheder, men jeg havde naturligvis ikke noget imod at afsløre, at jeg havde en vis kontakt med de højeste tyske myndigheder i København og et vist kendskab til sagens behandling også på tysk side. Så jeg henviste derfor fortrinsvis til den tyske Kapitän z. See v. Fischer, som jeg som omtalt lige havde forhandlet med i København, men iøvrigt syntes jeg selvfølgelig, at han måtte være den nærmeste til selv at skaffe sig de fornødne oplysninger. Han erklærede imidlertid nu, at han slet ikke hørte under København men under Østfronten, hvortil jeg dog straks pointerede, at dette dog ikke kunne bevirke, at de mellem de danske og tyske myndigheder i København truffne aftaler ikke gjaldt for ham.

Jeg benyttede lejligheden til at gøre ham klart, at fra min side kunne der ikke være tale om at udlevere noget register over motorkøretøjer, før jeg fik bemyndigelse hertil fra de danske myndigheder i København, og at han derfor måtte sørge for, at der i København fra de tyske myndigheders side blev rettet henvendelse til de danske myndigheder dér. Også dette stillede han sig ganske uforstående overfor. Han hævdede tværtimod, at, da han var kommandant i Sønderborg, havde han ikke haft vanskeligheder på dette punkt. Jeg gjorde ham bekendt med, at jeg i dagens løb havde henvendt mig til udenrigsministeriet, idet jeg jo ikke havde truffet ham hjemme. Han opfattede åbenbart dette som et forsøg på at bringe sagen i orden og takkede mig nærmest for det, idet han oplyste, at Moraht var i København for at prøve på at få de tyske myndigheder til også at arbejde hermed.

Dagen efter de foran omtalte begivenheder, den 18. april, indtraf dog den foreløbige kulmination af v. Kamptz'ophidselse og uforskam-

method overfor mig. Om morgenen ringede hans adjutant, oberleutnant Esser, til mig personlig og spurgte, hvornår v. Kamptz kunne træffe mig; jeg svarede kl. 11, men kl. 11 kom der ingen v. Kamptz. Da klokken efterhånden var blevet 11,40, bad jeg Abitz ringe til Esser og sige til ham, at jeg nu forgæves havde ventet i 40 minutter, og at jeg nu måtte gå. Såfremt v. Kamptz ville tale med mig, kunne han træffe mig igen klokken et kvarter over femten. Esser sagde, at det var en misforståelse, og at v. Kamptz ventede mig ude i lejren. Da Esser havde forstået på Abitz, at jeg næppe ville komme efter tilsigelsen, talte han med v. Kamptz om det og meddelte derpå Abitz, at han kunne sige mig, at v. Kamptz havde en vigtig meddelelse til mig, og at han ville lade mig afhente, hvis jeg ikke kom ud til ham i eftermiddagens løb.

Det var en særdeles vanskelig situation for mig, men jeg kunne jo ikke forsvare at sige nej til at komme, uden at have ministeriet bag mig. Jeg ringede derfor straks op til departementschef Saurbrey, der lovede at tale med direktør Svenningsen om spørgsmålet, men jeg fik dog straks ved min første samtale et lille indtryk af, hvor det bar henad, idet Saurbrey bl. a. sagde til mig: „Ja, det er ganske urimeligt, hvad man må finde sig i, men vi andre må jo også hver dag finde os i den ene uforskammethed efter den anden“.

Efter at Saurbrey havde talt med Svenningsen, ringede han mig op igen og meddelte, at Svenningsen absolut mente, at jeg skulle gå derud, idet man jo måtte regne med, at det drejede sig om en meddelelse, der kunne være af den største vigtighed for Bornholm. Det kunne derfor få uheldige og måske uanede konsekvenser, hvis jeg ikke bøjede mig, og jeg måtte gøre dette af hensyn til befolkningen.

Under disse omstændigheder var der ikke andet at gøre, og jeg bad derfor Abitz ringe derud og sige, at han nu havde talt med mig, og da jeg var et fredsommeligt menneske, ville jeg komme derud, når nu v. Kamptz, som Esser havde sagt, havde så meget at gøre, at han ikke havde tid til at komme ind til mig.

Abitz og jeg kørte ud i lejren i min vogn, og i forhandlingerne derude deltog foruden v. Kamptz også Moraht. Medens vore tidligere forhandlinger normalt var gået ganske formløst, ønskede jeg ved denne lejlighed at understrege forhandlingens formelle karakter og indledte derfor mødet med at bede Abitz føre et referat af, hvad der blev sagt. Dette referat er sålydende:

„v. Kamptz indledte med at meddele, at han af den rigsbefuldmægtigede dr. Best havde fået meddelt særlig fuldmagt til at foretage alle foranstaltninger på Bornholm, der efter hans mening var nødvendige til forsvar af øen. Han kan altså uden først at forelægge det for den rigsbefuldmægtigede beslaglægge faste ejendomme, materialer, motor-køretøjer, andre køretøjer osv., dog således at han, såsnart det er sket, skal indberette det til de tyske myndigheder i København, der da vil udstede endelig beslaglæggelsesdekret m. v.

Amtmanden erklærede heroverfor, at han for sit vedkommende var uden underretning fra de danske myndigheder om, at sådan bemyndigelse var udstedt, og dette til trods for, at han for få timer siden havde talt med departementschefen i indenrigsministeriet.

v. Kamptz omtalte i denne forbindelse, at De gamles hjem var nødvendigt for ham, hvorfor det måtte ryddes inden den 20. d. m. På forespørgsel om det var, fordi det var nødvendigt, eller det var af hensyn til de gamle, svarede v. Kamptz, at det var af begge grunde. De gamles hjem ligger så nær ved havnen, at det i givet fald kommer til at ligge i skudlinien. Han kan da ikke, hvis det bliver aktuelt, forlange det ryddet på få timer, og vil derfor sige til på et tidspunkt, hvor der er mulighed for at få det ryddet på en for beboerne behagelig måde.

Amtmanden udtalte hertil, at dette var i uoverensstemmelse med de udtalelser, som han havde fået fra departementschefen i indenrigsministeriet, idet denne netop havde meddelt ham, at dr. Best sendte en henstilling pr. fjernskriver til kommandanten om at opgive dette, såfremt det overhovedet var muligt. Hertil svarede v. Kamptz imidlertid, at han ville ikke have taget dette skridt, hvis det ikke var nødvendigt. Han kendte ikke noget til, at der skulle være kommet et fjernskriverbrev. Han oplyste, at Moraht under sit besøg i København, hvorfra han lige er vendt hjem, personlig har forhandlet med dr. Best, og overfor denne forklaret, at det var nødvendigt, at man beslaglægger De gamles hjem.

v. Kamptz erklærede derefter til slut, at han ganske uden hensyn til eventuelle henvendelser fra dr. Best nu endelig bestemte, at alderdomshjemmet skulle være frit for beboere fredag den 20. d. m.

I anledning af v. Kamptz' fremsatte udtalelser om muligheden for, at alderdomshjemmet kunne komme til at ligge i farezonen, forespurgte amtmanden, om man fra Inselkommandanturens side havde nogen

ønsker om at benytte sygehuset eller evakuere dette, men såvel v. Kamptz som Moraht udtalte, at derom var der overhovedet ikke tale.

I tilslutning til sine oplysninger om den ham nu meddelte fuldmagt erklærede v. Kamptz, at forholdenes udvikling kan medføre, at hans fuldmagt bliver endnu mere udvidet, og det var en selvfølge, at dette vil blive tilfældet, efterhånden som øvrige forbindelser, telefon og trafiklinier bliver vanskeligere. Han vil så optræde mere og mere selvstændigt.

v. Kamptz oplyste dernæst, at under forhandlingerne med dr. Best blev spørgsmålet nævnt, om man fra tysk side skulle have en repræsentant herover til at lede den civile forvaltning, hvilket man imidlertid havde erklæret var unødvendigt, da forholdene hidtil havde været tilfredsstillende for de tyske myndigheder. Amtmanden påpegede heroverfor straks, at dette måtte dreje sig om en civil tysk bistand til v. Kamptz og intet kunne have med den danske befolkning at gøre, med hvem den tyske civilforvaltning kun kunne træde i forbindelse gennem de ledende danske embedsmænd, således som sket andetsteds i landet.

Moraht berigtigede v. Kamptz' udtalelse i overensstemmelse med amtmandens henstilling og fremhævede påny, at henvendelsen, der blev fremsat af dr. Best overfor Moraht personlig, var afslået med henvisning til, at det hidtil var gået fuldstændig stille.

v. Kamptz oplyste dernæst, at der i den kommende tid antagelig ville blive foretaget en mere omfattende kontrol af befolkningen, køretøjer osv. end hidtil sket, men at dette ikke bør give anledning til uro, det er blot fra hans side ment som planmæssige normale undersøgelser, som han mener at måtte foretage bl. a. for at sikre sig mod russiske agenter. Amtmanden henstillede, at disse undersøgelser skete på høflig og elskværdig måde, hvilket lovedes.

v. Kamptz nævnte desuden kort, at der til stadighed sker mindre beskadigelser af værnemagtens telefon- og telegrafledninger. Hvis disse fortsættes, hvad enten det skyldtes sabotage eller tyverier, ville man tage de almindelige telefonledninger. Amtmanden henviste til sine tidligere mange gange givne oplysninger om de tyske ledningers skødesløse ligefrem fristende ophængning, således at de undertiden gik helt ned på jorden, og at amtmanden efter aftale med Moraht for no-

gen tid siden havde tilskrevet borgmestrene m. v. om dette spørgsmål.

Det er navnlig mellem Hasle og Klemensker beskadigelserne sker, men der er dog ikke i den senere tid indberettet alvorlige tilfælde.

v. Kamptz nævnte, at han påtænkte at lade bygge et ammunitions-skur ind i skråningen ved Sydhavnen under kirkegården eller De gamles hjem, således at der kan have et lettilgængeligt lager til det mest nærliggende forbrug til skytset derude, medens de til havnen ankomne hovedbeholdninger af ammunition allerede i alt væsentligt er anbragt i huse udenfor Rønne i nærheden af flyvepladsen. Amtmanden sagde, at han skulle aftale det nærmere angående dette rum med ingeniør Milner som havneingeniør.

Efter at Inselkommandanten havde fremført de sager, han ønskede at referere for amtmanden, ønskede amtmanden at nævne, at der til amtet var sket indberetning om, at to tyske soldater havde henvendt sig til en bygmester i Rønne for at få forskellige oplysninger, herunder om, hvilket mandskab han beskæftigede. Såfremt dette var sket med henblik på eventuel tvangsudskrivning af arbejdere, måtte man protestere herimod, idet der endnu ikke havde været tale om arbejdspligt eller tvangsudskrivning af arbejdsmandskab.

v. Kamptz kendte intet til denne sag, men tænkte sig den mulighed, at det kunne være folk fra Organisation Todt, og han erklærede straks at eventuelle krav, hvad enten det drejede sig om materialer eller mandskab, straks kunne afvises, hvis de ikke kom direkte fra Inselkommandanturen.

Amtmanden lovede derfor at undersøge sagen nærmere, idet amtmanden dog, overfor en bemærkning fra v. Kamptz om, at en krigssituation kunne medføre, at han måtte udskrive dansk arbejdskraft, sagde, at dette var fuldstændig ugørligt.

Ved en efter forhandlingerne stedfunden samtale med bygmesteren, oplyser denne, at det drejer sig om to tyske soldater, den ene formentlig underofficer, den anden menig. De var begge i grønne uniformer, og den ene erklærede, at han var arkitekt, den anden, at han var bygmester. Bygmester Ipsen havde ikke været hjemme, da de var der, og de havde sagt, at de ville komme igen den 19. d. m. kl. 19.

Da amtmanden gav Moraht underretning herom, anmodede han om, at de pågældende i morgen tidlig straks måtte blive henvist til at

sætte sig i forbindelse med ham personlig, således at han kunne opklare sagen.

Amtmanden nævnte yderligere, at der i morges havde henvendt sig en uniformeret person på De bornholmske jernbaners kontor og sagt, at de ønskede at beslaglægge et skur, der var på jernbanernes grund. Det var imidlertid straks blevet afvist, og amtmanden henstillede indtrængende, at hverken dette eller noget andet til De bornholmske jernbaner hørende blev berørt af beslaglæggelser. Heller ikke til denne sag kendte v. Kamptz imidlertid nogetsomhelst, og amtmanden tilføjede, at han også havde indtryk af, at de forskellige tyske afdelinger vist syntes, at det var noget i retning af „juletræ“, og at man blot kunne tage for sig af gaverne, og at det derfor ville være hensigtsmæssigt, om der kom lidt mere samling på det.

Endelig nævnte amtmanden bl. a. også som eksempel på, hvormange henvendelser man modtager i samme sag, at han for et par dage siden havde modtaget henvendelse fra en Hauptmann Kuhne i militæruniform med anmodning om at få en fortegnelse over de motorkøretøjer, der var i brug. Dette var blevet afslået efter den gældende praksis. I dag til formiddag havde imidlertid en mand fra feltgendarmet med en tolk henvendt sig direkte på motorkontoret og dér bedt om de samme oplysninger. Den kontordame, der passer det, havde imidlertid henvist til amtet. Kort før kl. 12 modtog amtet så en henvendelse, denne gang fra sikkerhedspolitiets chef om samme sag. Altså tre henvendelser i samme sag fra tilsyneladende forskellige afdelinger.

v. Kamptz oplyste, at han til brug ved den udvidede kontrol, som han agtede at foretage, gerne ville have en liste over de motorkøretøjer, der var i brug, således at han f. eks. under jagt på sabotører kunne have opmærksomheden henledt på, om de vogne, der kørte på vejene, virkelig var indregistrerede.

Det ville være en lettelse også for befolkningen, om han fik den liste. Gjort bekendt med vanskeligheden ved at skaffe listen omgående, gik han med til først at få en fortegnelse, der kun indeholdt samtlige numre H eller B som betegnelse for, om vognen var generatordreven (Holzgas) eller benzindreven og P eller L til angivelse af, om det var person- eller lastvogn. Når vedkommende dame fik tid, kunne hun da fuldstændiggøre listen med navne og adresser på ejerne.

v. Kamptz lovede personlig at give sikkerhedspolitichefen besked

om, at denne aftale var truffet, således at han ikke beskæftigede sig yderligere med sagen.“

Som det fremgår af dette referat forsøgte jeg på visse punkter at gennembore v. Kamptz' store højtidelighed med lidt mere menneskelige bemærkninger, og jeg kunne heller ikke dy mig for, da han talte om de særbemyndigelser, han havde fået, og tilføjede, at det var, fordi krigen hurtigt kunne komme her, at indskyde den bemærkning, at den måske også endnu hurtigere kunne være forbi, måske allerede i morgen. Hverken han eller Moraht kunne sige noget hertil, men bekræftede nærmest dette.

På samme måde tilføjede jeg i forbindelse med omtalen af min henvendelse til ministeriet om motorregisteret, at jeg som bekendt var en fredelig og elskværdig mand. Hertil svarede v. Kamptz, at det var han også. Jeg svarede da, at når han nu ligefrem gav bolden op, ville jeg sige, at den måde, på hvilken han havde forholdt sig overfor mig i forbindelse med dette møde og hans udtalelse om, at jeg ville blive afhentet, hvis jeg ikke kom frivilligt, absolut ikke var fredelig eller elskværdig. Jeg ville ikke have berørt dette, hvis han ikke selv havde udæsket skæbnen. Han fastholdt dog sin udtalelse, idet han tilføjede, at det blot var, fordi han ikke havde tid. Jeg svarede ham, at jeg ej heller havde nogen tid tilovers, og at ingen af os kunne bedømme, hvis tid, der var mest kostbar. Derfor havde vi her den regel, at når vi ikke kunne afgøre en sag i telefonen – og det i dag kunne glimrende have været klaret telefonisk – kom den, der ønskede en samtale, til den anden. Dette bekræftede Moraht. Jeg erindrede om, at jeg straks første gang, da han var hos mig, havde sagt, at jeg kun kunne forhandle med ham, når jeg – som med hans forgængere – altid kunne tale åbent, og det gjorde jeg nu. Moraht påhørte dette og bekræftede mine udtalelser og foreslog, at han fungerede som udsending for v. Kamptz i disse sager. Vi havde altid kunnet tale os til rette. Denne ordning blev derefter aftalt.

Da vi talte om tyskernes krav om huse her i Rønne, spurgte jeg, om det var rigtigt, at der kom tolv tusind mand hertil. Dette kunne de naturligvis ikke tage stilling til, men de benægtede det ikke.

Forhandlingen varede en times tid, og da jeg gik, sagde jeg spøgende, at Rønne bys befolkning nok ville blive beroliget, når de så mig køre hjem igen. Hans udtalelse om, at jeg ville blive hentet, hvis jeg

ikke kom, havde skabt stor nervøsitet i byens befolkning. v. Kamptz svarede, at han meget håbede, at vi stadig kunne forhandle sammen. Da vi gik, fulgte Moraht os ud, og da vi var alene, rystede han opgivende på hovedet. Han syntes, mine personlige bemærkninger var udmærkede og var glad for, at v. Kamptz havde fået besked.

I min indberetning om disse forhold den 18. april rejste jeg desuden for første gang spørgsmålet om nærmere bistand fra ministeriets side til amtets administration. Ministeriet, der gennem mine indberetninger havde lejlighed til at følge arbejdet her i alle detaljer, kunne ikke være i tvivl om, at alt det, der skete, tog både min og Abitz' tid så meget, at det ikke var urimeligt, om man fra ministeriets side sendte en mand ekstra herover til bistand i det daglige og til at klare de mange detailspørgsmål, som blev rejst.

Min indberetning sluttede med dette hjertesuk: „v. Kamptz er håbløs og er en mur at tale til, og så tror han endda, at han er elskværdig“.

Den 20. april indtraf Hitlers sidste fødselsdag, og tyskerne fejrede den med vanlig takt, bl. a. blev hagekorsflaget for første gang hejst på kommandantgården, der ligger i gaden kun nogle få hundrede meter fra amtsgården, og hvilken tyskerne, som omtalt, kort tid i forvejen havde bemægtiget sig.

Under alt dette måtte man jo ikke glemme Bornholms forsyning med så mange livsvigtige varer, og heller ikke de nødvendige foranstaltninger til at sikre de beskedne lagre, som vi var i besiddelse af.

På Rønne havn lå der en del af statens beredskabslager af brændsel. Moraht havde allerede for nogen tid siden henledt min opmærksomhed på, at dette kunne være farligt i tilfælde af luftangreb, hvor da hele lageret ville være udsat for ødelæggelse, men da finansministeriet fik overslag fra banerne om omkostningerne ved flytningen af det, opgav man dette.

Jeg fandt nu anledning til under henvisning til de nye forhold, og idet jeg udtrykkelig fremhævede, at mulighederne for krigshandlinger fra russisk side uden forudgående varsel ikke kunne anses for udelukket, i min indberetning af 21. april meget at henstille, at finansministeriet tog sagen op til fornyet og hurtig afgørelse, idet jeg henstillede, at man fordelte lageret på banernes stationer i Rønne, Åkirkeby, Allinge eller Sandvig, Gudhjem og Neksø og således, at det i Rønne blev anbragt på de to stationer, som ikke er ved havnen. Jeg anførte

også, at det, som det nu lå samlet på et sted, kunne virke fristende på tyskerne, der ganske vist selv havde mindre lagre, men som meget hurtigt kunne komme i trang.

Om formiddagen den 21., da jeg var nede på jernbanerne til bestyrelsesmøde, kom der kl. 11,30 bud fra kontoret om, at Schulz nu var der med en mand og var ved at bortføre Abitz. Jeg forlod straks mødet og ilede hjem, men da var de kørt væk med ham.

Jeg ringede straks til Schulz, der samtidig stod og ringede til mig for at meddele mig, at han havde taget Abitz, som sad i Vestre skole. Jeg spurgte, hvad årsagen til det var, idet jeg kunne garantere, som om det var for mig selv, at han intet havde foretaget sig. Schulz sagde, at han ikke kunne fortælle, hvad det drejede sig om, men at vi måske senere hen på eftermiddagen kunne tale om det, hvis jeg f. eks. kom hen hos ham ved 17-tiden. Jeg sagde ham, at jeg måtte protestere, og at jeg omgående ville underrette ministeriet, ligesom jeg bad ham om, hvad han også lovede, at fremskynde sagen mest muligt og behandle Abitz godt; han lovede begge dele.

Jeg satte så hele kontorets personale i gang med at se efter inde på Abitz' kontor, at der ikke lå noget illegalt. – Nogle svenske blade, som jeg fik regelmæssigt fra frihedsfolkene i Sverige, havde jeg om morgenen givet ham. De lå derfor derinde. Dem fik vi væk. Ellers var der intet.

Selv havde jeg dagen før sendt noget illegalt til Sverige og skyndte mig derfor at brænde alle mine tilsvarende konvolutter og papir af samme slags, idet jeg ikke var klar over, om de havde opsnappet dette brev, og at det var årsagen.

Jeg nænnede ikke at brænde sagen om mine fortrolige indberetninger til ministeriet, men bad kontorassistent, frk. Thorsen, om at gå op på loftet og skjule dem et sted under hanebjælkerne. Mærkeligt nok kom min kone derop i det samme, hørte noget pusle deroppe, og spurgte, hvem det var. Da det så viste sig at være frk. Thorsen, spurgte min kone mig bagefter, hvad hun skulle deroppe. Jeg svarede kun: „Hvad man i disse tider ikke ved, har man ikke ondt af“

Derefter ringede jeg til departementschef Saurbrey og underrettede ham om det passerede og sagde ham, at det eneste, jeg kunne tænke mig som årsag til det skete, var, at motorregisteret i Rønne var blevet stjålet natten mellem torsdag og fredag, og at man fra tysk side var blodig

fornærmet over dette, men motorregisteret lå jo dog ikke på amtskontoret, og Abitz havde heller ikke været henne at stjæle det.

Saubrey bad mig meddele tyskerne, at efter praksis var det ikke tilstrækkeligt grundlag til arrestationer fra tysk side, at en dansk embedsmand nægtede at udlevere embedsmæssige lister, oplysninger o. lign. Hvis denne meddelelse ikke havde nogen virkning her, bad han om underretning omgående, idet han lovede, at man så fra udenrigsministeriet straks ville optage forhandlinger med tyskerne i København om sagen. Jeg ringede straks til Moraht og talte med ham. Han sagde, at han ikke kunne drøfte det, da det var en sag, som v. Kamptz selv behandlede sammen med Schulz. Jeg bad ham så blot give dem den fornævnte meddelelse, hvortil han straks erklærede, at den var uden enhver betydning i sagen. Jeg underrettede straks telefonisk Saubrey om dette og han lovede, at man omgående ville gå i gang med sagen, men at vanskeligheden for en hurtig behandling jo var, at det var lørdag og tyskerne holdt weekend, så de ikke var til at få fat i. Jeg forberedte ham på, at jeg havde indtryk af, at situationen måske kunne komme til at ligge sådan, at de også tog mig, men at jeg nok skulle sørge for, at ministeriet fik omgående besked derom. Dette havde jeg på direkte forespørgsel fra mig til Moraht i telefonen forstået på ham. Han sagde, at han ikke turde garantere mig noget, og han ville fraråde mig at besøge Abitz den dag. Da der gik vilde rygter i byen om, at også jeg var taget, gik jeg uafslædt ture gennem byen den eftermiddag, så befolkningen kunne se, at jeg var fri.

Da jeg ved 14,30-tiden var til møde ude i byen, fik jeg telefonbesked om, at der nu var tre mand inde på Abitz' kontor, hvor de undersøgte alle sager, der lå der. Jeg skyndte mig til kontoret og gik ind i Abitz' kontor, hvor jeg fandt to civile tyskere og en dansk Hipomand i uniform som tolk. Amtsfuldmægtig Saabye sad derinde; ham havde de bedt om at være til stede som vidne til, at alt gik rigtigt til. Jeg spurgte dem, hvad det var her foregik, hvortil de svarede, at det var det tyske sikkerhedspoliti, der foretog undersøgelse i anledning af sigtelsen mod Abitz for tysk fjendtlig virksomhed. Jeg svarede dem, at jeg måtte såvel protestere mod sigtelsen som mod, at de undersøgte mine embedspapirer, ligesom jeg med det samme ville underrette ministeriet i København om det passerede. Jeg bad om navnet på den, der ledede ekspeditionen, men i en uforskammet tone svarede han, at det kun-

ne han ikke give mig; jeg måtte henvende mig til hans overordnede. De så ud til at blade alt grundigt igennem, og efter en times tid forlod de kontoret, uden at have medtaget noget som helst. (Vi havde jo også i forvejen selv sorteret alt, jfr. foran). I mellemtiden havde jeg telefonisk underrettet indenrigsministeriet om det passerede.

Efter nøje overvejelse (jfr. også Morahts udtalelse foran) havde jeg ikke fundet det rigtigt, at jeg skulle begive mig hen til Schulz i sagens anledning. Mere end der var gjort for Abitz, kunne jo ikke gøres i øjeblikket, men jeg fik det ordnet sådan, at han fik tilladelse til at få bøger derhen, toiletsager og lagner, og han ringede også selv til sin kone.

Mit indtryk var, at basis for aktionen var, at der herfra var sagt nej til udlevering af motorregistret, og at dette derefter var blevet stjålet. Noget tilsvarende var jo imidlertid sket mange andre steder i landet. Dertil kom alle de beslaglæggelser af ejendomme og materialer, som var aftalt mellem de tyske og danske myndigheder i København, og uden at der fra ministeriet var givet mig besked om, at der forelå andre aftaler eller var truffet bestemmelse om, at nye retningslinier skulle følges. Men på forespørgsel havde jeg til det seneste altid fået pålæg om at følge den retningslinie, at der skulle protesteres. Hele det daglige arbejde angående alt dette, hvor telefonen hele dagen havde kimet, og folk var kommet for at bede om bistand overfor sådanne beslaglæggelser, havde Abitz måttet tage; jeg havde da også givet ham den retningslinie, at der skulle protesteres, og at hver enkelt måtte forlange et stykke papir – et foreløbigt beslaglæggelsesdekret – fra v. Kamptz her, således at de dog havde et dokument for det.

Jeg havde indtryk af, at dette havde nedkaldt harme over amtet her, og at man så havde ladet det gå ud over Abitz som den, hvis navn de altid hørte nævne i denne forbindelse.

Jeg henstillede straks til ministeriet, at man snarest muligt ville søge klaret med de tyske myndigheder, hvorledes forholdene på Bornholm fremtidig skulle ordnes under hensyn til de her foreliggende særlige omstændigheder, så vi kunne undgå sådanne vanskeligheder fremtidig. Jeg henstillede påny også meget, om det ikke ville være muligt omgående at sende mig en mand herover fra indenrigsministeriet eller udenrigsministeriet, som kunne tage sig af alle disse daglige henvendelser.

Moraht og jeg havde i forvejen aftalt en forhandling om eftermid-

dagen. Han kom kl. 16 for at drøfte alle sværere spørgsmål. Med hensyn til beslaglæggelser lovede han mig, at der fremtidig skulle blive udstedt et skriftligt, foreløbigt beslaglæggelsesdokument fra Inselkommandanten, og at amtet forud skulle få besked, således at vi kunne underrette vedkommende besidder.

Ordningen med hensyn til generatortræ, der fra dansk side leveredes værnemagten, kendte man intet til her, men man ville nu søge at finde den tyske myndighed i København, der havde med det at gøre, og at få generatortræ herover til brug for de tyske instanser på Bornholm.

I aftenens løb ringede Saurbrey og meddelte, at direktør Svenningesen mandag formiddag skulle have en samtale med dr. Best om forholdene på Bornholm og retningslinierne for denne ø's vedkommende.

Jeg syntes, at det var rigtigst at meddele Moraht dette som bevis på min virksomhed til bidrag for afklaring af situationen her. Han var meget taknemlig for dette, og jeg forstod, at v. Kamptz netop tilbragte aftenen hos ham. Jeg havde indtryk af, at der var indtrådt en vis afspænding i situationen lørdag aften.

Efter nærmere at have tænkt over fornævnte spørgsmål med hensyn til telefonledningerne kom jeg til det resultat, at det bedste var, om v. Kamptz selv i aviserne her gav en offentlig meddelelse i overensstemmelse med det overfor mig udtalte om konsekvensen af fortsat sabotage her. Jeg talte søndag morgen med Moraht derom. Han syntes, at det var en udmærket fremgangsmåde og ville foranledige, at det skete.

Dagen efter, søndag den 22., blev telefoncentralen i Rønne ved 17-tiden besat af det tyske militær, og alle andre end livsvigtige samtaler blev forbudt.

Jeg blev hurtig klar over, at det var v. Kamptz, der nu begyndte at udføre sine trusler om at ville spærre telefontrafikken, når tyske ledninger blev skåret over. Ved 18,30-tiden ringede v. Kamptz' adjutant til mig og bekræftede dette. Han tilføjede, at man ville opretholde spærringen, indtil den stedfundne skade på det tyske telefonnet var blevet repareret af telefonselskabets folk. Jeg henstillede straks, at man fra tysk side gav selskabets direktør, Heinø, besked om dette, hvis han ikke allerede havde fået det. Kl. ca. 20,30 modtog jeg besked fra Heinø om, at selskabet nu havde repareret skaden, der var sket nord for Rønne, men han henstillede samtidig, om der ikke

kunne træffes en sådan ordning, at man i gentagelsestilfælde undlod at besætte telefoncentralen og hele gaden, således som man nu havde gjort det. Det var temmelig voldsomt og opsigtvækkende, og, selvom dette måske nok også var meningen fra tysk side, måtte man være klar over, at resultatet heraf kunne blive, at personalet nægtede at betjene centralen, hvad heller ikke tyskerne var tjent med, da de selv benyttede den under afspærringen. Forholdene var jo i slutningen af april 1945 sådanne, at der skulle meget lidt til, før folk nedlagde arbejdet.

v. Kamptz udsendte nu en bekendtgørelse om, at det bornholmske telefonnet ville blive spærret for alle andre samtaler end de livsvigtige, såfremt der blev foretaget sabotage mod de tyske telefonledninger. Det kan iøvrigt ikke undre, at befolkningen i Rønne begyndte at føle sig lidt usikker, og at mange mennesker traf den beslutning at bringe deres værdifuldeste ejendele i sikkerhed udenfor den efterhånden af kanonstillinger omgivne by. Også vi fandt det rigtigst at sørge for at anbringe en del af vore ejendele på en landejendom, som lå i en mindre truet del af øen. Men det kan ikke nægtes, at en sådan fjernelse af gulvtæpper, sølvtøj, malerier og lignende ikke ligefrem bidrog til at forøge den hjemlige hygge. Dette var imidlertid kun et udtryk for den stemning, som herskede udenfor hjemmets fire vægge, og man kunne i sandhed sige, at uhyggen bredte sig, selv til de tidligere fredede hjemlige områder.

Der skete nu „et sprængstofattentat imod en omformer af betydning for tyskerne i Olsker, og som en såkaldt straffeforanstaltning i denne anledning bestemte v. Kamptz, at der skulle beslaglægges ialt 150 cykler over hele Bornholm. Det var vel nok desuden, fordi tyskerne var interesseret i at få fat i cyklerne, men beslaglæggelserne blev gennemført på den originale og for amtskontoret og for mig generende måde, at alle, hvis cykler blev taget, samtidig fik udleveret en af v. Kamptz underskrevet seddel, hvorpå der stod, at de kunne henvende sig til amtskontoret om erstatning herfor; det varede derfor ikke længe, inden de ulykkelige mennesker, der havde mistet deres cykler, myldrede ind på amtskontoret og på min private bopæl for at forlange erstatning.

Jeg havde naturligvis al mulig sympati for de pågældende. I april 1945 var jo alle offentlige trafikmidler begrænsede til det mindst mulige og som følge heraf så overbelastede, at man praktisk talt ikke kunne regne med disse, og for masser af mennesker var det en nødvendighed

at have en cykel, hvis de overhovedet skulle kunne passe deres arbejde. Men jeg var ganske ude af stand til at hjælpe dem, hverken med penge eller nye cykler.

Iøvrigt var beslaglæggelserne foregået ganske planløst, idet man på en række tilfældigt valgte steder havde opstillet vagtposter, som bogstavelig talt rev folk af cyklerne og derefter tilegnede sig disse.

Mit eneste middel til at prøve på nogenlunde at bringe orden i forholdene var en omgående instruks til samtlige vagtværnsstationer på hele øen om at samle alle oplysninger om de skete beslaglæggelser; jeg kunne herefter sætte en plakat op på amtsgården, hvorefter alle henvendelser om beslaglagte cykler blev henvist til vagtværnet.

Men ikke desto mindre blev jeg hele aftenen igennem i mit hjem ringet op af ulykkelige mennesker, hvis cykler var taget fra dem.

Jeg protesterede naturligvis overfor Moraht, og jeg stod her så meget stærkere som aktionens virkelige karakter hurtigt afslørede sig. Man så flere og flere cyklende tyske soldater på gaderne. Det var altså ikke nogen straffeforanstaltning men en simpel konfiskation, fordi man syntes, man gerne ville have cyklerne.“

v. Kamptz beslaglagde nu uden videre alt muligt og lavede befæstningsanlæg og gravearbejder rundt om, hvor han ville.

Den 25. april meddelte departementschef Saurbrey mig, at udenrigsministeriet fulgte Abitz' sag fra dag til dag og håbede på et snarligt gunstigt resultat af denne, samt at dr. Best udtrykkelig overfor direktør Svenningsen havde bekræftet, at der absolut ikke var meddelt v. Kamptz nogen særlig fuldmagt til at optræde, som han gjorde. Kun spørgsmålet om alderdomshjemmet havde været behandlet imellem dem. Departementschefen understregede udtrykkelig, at der ikke var noget grundlag for, at den tyske kommandant på Bornholm optrådte udenfor de regler, der var fastsat for den tyske optræden under besættelsen; han kunne dog ikke give mig noget egentligt råd for, hvorledes jeg skulle optræde overfor v. Kamptz, men gav mig kun nogle almindelige bemærkninger om, at hensynet til befolkningens interesse jo under de meget vanskelige forhold ofte kunne føre til, at man måtte gøre vold på de retningslinier, der ville være selvfølgelig under almindelige forhold.

Min indstilling om, at der blev sendt forstærkning til amtskontoret fra ministeriet, besvarede han med, at dette havde man stillet i bero,

indtil man så, om Abitz kom ud igen. Da min indstilling var afgivet før dennes anholdelse, var dette svar i og for sig ikke udtryk for, at man i ministeriet helt havde forstået min henvendelse, og de forhold, der lå til grund for den.

Desværre var det under de givne forhold heller ikke tilfredsstillende for mig blot at modtage meddelelse om, at dr. Best havde sagt det ene eller det andet til v. Kamptz, og jeg måtte derfor i min, straks efter modtagelsen af denne skrivelse, afsendte indberetning gøre ministeriet bekendt med, at den således modtagne meddelelse var uden nogen-
somhelst betydning for mig, og at v. Kamptz, selvom jeg gik ud til ham for personlig og formelt at gøre ham bekendt med den, ganske ville ignorere denne, hvis han ikke ligefrem ville sige, at han vidste bedre besked.

Jeg skrev derfor ganske klart og utvetydigt til ministeriet, at den eneste måde, der var chance for at klare sagen på, var, hvis man fra udenrigsministeriets side fik dr. Best til at meddele v. Kamptz direkte, at han ikke havde nogen særlig fuldmagt, men måtte følge de sædvanlige regler, samt at dr. Best gjorde ham bekendt med, at jeg gennem det danske udenrigsministerium ville få besked om, at v. Kamptz havde fået denne tilkendegivelse.

Med Moraht holdt jeg stadig kontakt, og det lykkedes mig af og til ad denne vej at klare visse mindre sager.

Iøvrigt benyttede jeg som sædvanlig indberetninger til at sende meddelelser om, hvad jeg erfarede om tyskernes hensigter, også udover, hvad der officielt forelå for mig. Jeg oplyste således, at der var forskellige ting, der tydede på, at den tidligere omtalte besigtigelse af De bornholmske jernbaners materiel var en forløber for en begæring om overtagelse af visse dele af dette, for at det kunne blive indrettet til et pansertog i analogi med dem, man f. eks. havde set billeder af i forbindelse med tyskernes forsvar af Sicilien. To dage efter dukkede der da også på Milners kontor tre tyskere op, som afleverede en af v. Kamptz udfærdiget „Vorläufige Beschlagnahmeverfügung nr. 14“, hvori han „aus dringend militärischen Gründen“ beslaglagde fem jernbanefladvogne, en jernbanekassevogn og et diesellokomotiv, men det tilføjedes dog, at der om den endelige beslaglæggelse ville tilgå jernbaneledelsen besked direkte fra den tyske chef i Danmark.

Den største vanskelighed opstod, fordi tyskerne krævede, at jern-

banernes værksted skulle stilles til rådighed for tyskere, der ville ombygge vognene til tyskernes anvendelse af dem; man ville allerede mandag den 30. april påbegynde dette arbejde. Dette gav naturligvis straks anledning til, at arbejdernes tillidsmænd henvendte sig til banernes direktør for at meddele ham, at de danske arbejdere ikke ville arbejde på samme værksted som de tyske soldater; man måtte derfor se at finde en anden løsning på dette spørgsmål. Foreløbig måtte man anbringe de vogne, som tyskerne ønskede, på en særlig plads, og heldigvis kom deres arbejde med dem jo ikke så langt, at v. Kamptz' vanvittige idé om, at de søde bornholmske futtog skulle fungere som frygtindgydende pansertog, kom til at volde De bornholmske jernbaner eller øens befolkning nogen skade.

Jeg fik også lejlighed til at fortælle ministeriet, at de tyske soldater i mindre og mindre grad lagde skjul på deres lede ved krigen og deres mistillid til et godt resultat i al almindelighed såvel som til v. Kamptz i særdeleshed.

Med hensyn til flygtningene var der en lille pause i dagene fra 21. til 24. inkl. Tværtimod blev som tidligere omtalt de fleste af dem, der var ankommet hertil tidligere, sendt videre til Nordvesttyskland og Slesvig.

Natten mellem den 25. og 26. begyndte imidlertid skibene at strømme hertil igen. Skibenes og flygtningenes hjemsted røbede russernes fremrykning. Medens de skibe og flygtninge, der ankom i dagene 19. og 21. april, var fra Pillau, sås det nu, at russerne efter at have gennemført den store erobring af Danzig, ryddede op i området omkring indsejlingen til Danzigbugten. De skibe, der på dette tidspunkt nåede Bornholm, var alle fra Hela, hvorfra først civile flygtninge og lidt senere store mængder af tyske soldater, som dér var trængt op i en krog, ankom hertil.

Der var efterhånden blevet samlet en hel del tyske militærlæger på øen, og ikke mindre end fem af disse bistod amtslæge Kofoed. Man fik det ordnet sådan, at alle civile flygtninge straks samlet blev ført til to landgangsbåde, der sejlede henholdsvis til København og Åbenrå. De civile flygtninge havde været på flugt i længere tid og var gennemgående i en elendig tilstand, snavsede og forkomne. Der var iblandt dem nogle sårede og kun enkelte med smitsomme sygdomme.

Den 27. ankom en tysk landgangsbåd hertil med en mængde materiel,

medens de tyske undervandsbåde nærmest forsvandt fra de bornholmske havne. De militære skibe, navnlig hurtigbådene, som lå i havnene, blev camouflerede med net. Natten mellem den 26. og 27. april hørtes der store eksplosioner eller kanonader sydfra, så stærke, at døre og vinduer klirrede og vækkede folk. Det lød, som om det kom fra Swinemündekanten. Fredag aften gentog det sig stærkt, og det lød aftenen igennem, som om nogen stod og ruskede i amtsgårdens store port; billederne bevægede sig ligefrem frem og tilbage på væggene inde i stuerne.

Iøvrigt gik der selvfølgelig stadigvæk alle tænkelige rygter om, at jeg var gået under jorden eller var rejst til Sverige, og jeg måtte derfor, selvom jeg havde dårlig tid, gå endnu flere ture end sædvanlig, for at så mange som muligt kunne se, at jeg stadig var her.

Jeg måtte også tænke på at sikre administrationens fortsættelse, hvis krigsbegivenhederne skulle udvikle sig sådan, at Bornholm direkte blev inddraget, og indstillede mig på at flytte amtskontoret til hotel Helligdommen i Rø.

Lørdag morgen den 28. april ankom Moraht til mig med store ordensdekorationer på, og jeg sagde straks til ham, at jeg syntes, at dette så meget højtideligt ud. Han svarede, at det var det også, idet han kom på officiel afskedsvisit hos mig. Han oplyste, at forholdene havde udviklet sig således, at der måtte en afklaring til, og der kunne kun være een Inselkommandant. Den foreliggende situation med v. Kamptz var for ham uholdbar. Han havde derfor selv anmodet om, at han måtte blive tilbagekaldt, så han eventuelt kunne få lejlighed til at indtræde som menig matros i folkestormen. Det var jo en temmelig voldsom beslutning for en mand af hans charge og hans fortid, men han bad mig om ikke at komme ind på enkeltheder og var ganske klar over, at det hele nok ikke ville vare mange dage endnu.

På den bornholmske befolknings vegne takkede jeg ham som den „gentleman og det mandfolk, han havde været med det mest udprægede retfærdighedssind“. Jeg beklagede meget, at han ikke blev her til det sidste, hvor jeg netop havde håbet, at han og jeg sammen skulle have søgt at afvikle forholdene på fredelig vis. Jeg bad ham, som den eneste af de tyske Inselkommandanter her, blot skrive sit navn og dato i min fremmedbog, hvad han var meget taknemlig for. Tårerne trillede ham ned ad kinderne. Jeg fortalte ham, hvorledes

den militære situation lå, og at bl. a. Italien var udgået. Jeg omtalte også det store antal af personer, der var taget til fange. Han anede intet herom og var rystet. Det var med sorg, at jeg tog afsked med ham, og jeg tror, at han følte det samme. Jeg spurgte ham til sidst, hvornår han var hjemme, da jeg ville gengælde hans afskedsvisit. Han takkede dybt rørt, men bad mig om ikke at gøre det, da det kunne skabe yderligere vanskeligheder med v. Kamptz.

I min indberetning, hvori jeg fortalte dette, tilføjede jeg, at jeg faktisk nu ikke kunne gøre mere, idet jeg herefter kun havde v. Kamptz at henholde mig til, og han var, som det fremgik af mine tidligere indberetninger, umulig at forhandle med. Jeg kunne derfor kun påny på det mest indstændige bede om, at der snarest blev givet officiel besked fra dr. Best om, at han ikke havde nogen særlige fuldmagter bag sig, og at jeg var underrettet om dette.

I min indberetning berørte jeg også spørgsmålet om den foreliggende mangel på en- og to-kronestykker og henledte opmærksomheden på, at der burde være et tilstrækkeligt kvantum frimærker på øen til at imødegå en eventuel afspærringssituation. Også spørgsmålet om eventuelle nødpengesedler kom jeg ind på. Man havde nævnt dette overfor mig, men jeg udtalte som min opfattelse, at jeg ville fraråde det, hvis det ikke var absolut nødvendigt. Det mindede mig lidt for meget om forholdene i Tyskland under første verdenskrig.

Statens kulkontor bemyndigede mig den 28. april i overensstemmelse med den af mig afgivne indstilling til at fordele statens brændselslager af briketter til en række forskellige virksomheder på øen, navnlig bagnerne og sygehusene, eventuelt bagerier osv.

Søndag den 29. april blev Abitz løsladt, og jeg bad ham om at afgive en indberetning om sit ophold og om, hvad der var passeret under dette. Denne er sålydende:

„Efter at motorregistret for Rønne politikreds var blevet fjernet fra motorkontoret natten mellem den 19. og 20. april og meddelelse herom var fremkommet i de bornholmske dagblade den 20. april, henvendte lederen af Gestapo i Rønne, Untersturmbannführer Schulz, ledsaget af sin stedfortræder sig lørdag den 21. d. m. på mit kontor kl. ca. 10,30. Han foreviste mig en afskrift af avismeddelelsen og spurgte mig, hvorledes dette var gået til, idet han gjorde mig bekendt med, at jeg var sigtet for at have medvirket hertil ved at have givet „illegale

kredse“ meddelelse om, at man fra tysk side havde begæret en afskrift af registret, eventuelt ved selv at have deltaget i arrangementet af bortfjernelsen, idet han sluttede med at spørge, hvor registret var, og om jeg havde det på mit kontor.

Der blev straks foretaget en overfladisk undersøgelse af kontoret, uden at der dog herved fremkom noget af interesse, og hr. Schulz bad mig da om at følge sig til Rønne Vestre skole, hvor han havde sit hovedkontor.

Her blev jeg anbragt på en stol i ekspeditionslokalet, hvor jeg måtte sidde til kl. ca. 18, uden yderligere afhøring af nogen art, kun afbrudt af en kort pause, i hvilken jeg spiste til middag med en af Gestapo-tjenestemændene.

Kl. ca. 14 ankom en af vagtværnets medlemmer, arbejdsmand Aakjær, der havde været leder af vagtholdet på stationen fra kl. 15 til 23 den 19. april; han blev anbragt på en stol ved siden af mig, idet vi fik pålæg om ikke at tale til hinanden. Da vi havde fået aftensmad, blev vi dog anbragt i en fællescelle, hvor der desuden sad en for ulovlige transporter m. v. sigtet fisker Karl Vang fra Helligpeder.

Cellen, der var indrettet i en tidligere garderobe eller portnerloge på skolen, var ca. 5 meter lang og ca. 2 meter bred, men der var ret højt til loftet. Der var her indrettet ialt seks køjer bygget i to lag, og i et tilstødende rum, måske et tidligere wc eller kosteskab, der kun havde vindue til den større celle, var der yderligere to køjer over hinanden; pladsen var i dette rum ikke større end, at disse omtrent udfyldte hele rummet, man kunne kun komme forbi køjerne ved at kante sig langs væggen.

På et par telefonsamtaler, som jeg påhørte under mit ophold i ekspeditionslokalet, forstod jeg, at amtmanden var begyndt at arbejde med sagen; hr. Schulz underrettede mig desuden forinden indsættelsen i cellen om, at han ville fremskynde sagen, og om, at jeg kunne læse og modtage ekstraforplejning, hvis jeg ønskede det. I det hele lagde navnlig han men også flere af de øvrige tyske Gestapo-medlemmer vægt på at vise, at de ville behandle mig godt, og kom også flere gange med hentydninger til, at tilsvarende behandling ville man ikke kunne vente som fange hos russerne. Den i cellen værende fisker, der havde været der i tre uger, og bl. a. i begyndelsen hensat i to-mandscellen, var da også overrasket over den ved vores ankomst indtrådte forbed-

ring af behandlingen, f. eks. ved at måltiderne nu kom til at foregå udenfor cellen

Først mandag morgen kl. 9, seksogfyrretyve timer efter anholdelsen, blev jeg afhørt om sagen.

Afhøringen blev foretaget af Schulz' stedfortræder, hvis navn er Kallusz; den varede to timer og var indgående, til tider skarp, men ikke i højere grad end den kunne være for en sigtet, der blev afhørt af dansk kriminalpoliti.

Den afhørende indledte bl. a. med at meddele, at han kunne beholde mig, så længe han ønskede, og at det intet hjalp, at amtmanden henvendte sig til alle mulige høje autoriteter i København, selvom dette allerede havde foranlediget en telefonopringning; jeg kunne således slutte, at ministeriets henvendelse allerede havde haft betydelig virkning til gavn for sagens fremskyndelse og behandlingen.

Afhøringen drejede sig først om motorregistret; jeg gav en indgående fremstilling af mit arbejde med denne sag, hvoraf fremgik, at jeg kun havde arbejdet på at bringe den hurtigst og mest praktisk i orden, og jeg fremhævede til slut, at jeg om denne sag kun havde ført tjenstlige samtaler – ganske viste mange –, og at jeg heller ikke ved uagtsomhed havde omtalt sagen til andre end dem, hvem jeg på embeds vegne måtte tale med om sagen.

Når jeg, blandt de få, der kendte det tyske ønske om afskrift af motorregistret – amtmanden, lederen af kredskontoret, kontordamen på motorkontoret foruden mig selv – var blevet taget som den ansvarlige for dets fjernelse, skyldtes dette, oplyste afhøreren, at man sad inde med beviser for, at jeg, trods amtets oftere udtrykte ønske om at ville formidle vanskelighederne, benyttede min stilling til at modarbejde de tyske myndigheder, hvor jeg kunne, og at jeg tværtimod handlede i modstandsbevægelsens interesse.

Beviserne herfor var følgende:

1. Da en tysk soldat ledsaget af en dansk tolk for kort tid siden henvendte sig til mig på amtskontoret for at forhandle om erhvervelse af generatorbrænde, havde jeg forlangt danskerens – ikke tyskerens – legitimation og nedskrevet hans navn og fødselsdato. Dette skulle være bevis for, at jeg medvirkede til, at der blev ført en liste over danskere, der arbejdede for tyskerne. Jeg henviste heroverfor blot til, at det var en rent rutinemæssig konstatering af en besøgendes iden-

titet, og at danskeren var det lettere for mig at få navn på end tyskeren.

2. En række danske entreprenører indenfor forskellige fag, der først havde lovet at udføre arbejder for tyskerne, havde senere nægtet dette, efter at de ved samtale med mig havde erfaret, at de ikke var forpligtet til at påtage sig sådant arbejde. Jeg skulle således have modarbejdet den tyske værnemagts udførelse af dens arbejde. Heroverfor kunne jeg blot henvise til, at jeg på forespørgsel havde gjort vedkommende arbejdsgivere bekendt med de danske bestemmelser om arbejde for tyskerne, og stillede afhøreren det positive spørgsmål, om det var muligt at svare andet end nægtende på forespørgsler, om der var pligt til at påtage sig tysk arbejde. Han indrømmede, at det var der ikke, og jeg forstod på hans holdning, at han ikke havde nogen støtte for sine udtalelser i retning af, at jeg skulle have udført positivt arbejde på at få folk til at afholde sig fra virksomhed for tyskerne.

Hermed var afhøringen og „beviserne“ for min tyskfjendtlige virksomhed slut.

Da jeg samme dag indtog aftensmåltidet i husets spisestue, var Untersturmbannführer Schulz til stede; han lyttede ret deprimeret til Wehrwolf-senderens meddelelser, og talte igen om den gode behandling, han gav os. „Hvis jeg blot får en kugle i panden, hvis russerne kommer, må jeg være glad“, var en af hans bemærkninger; „heller ikke, hvis det bliver englænderne eller amerikanerne, vil det gå mig anderledes; for noget så forfærdeligt som tysk Gestapo må ikke eksistere; – og så er jeg dog kun en mand, der har gjort min pligt“.

Det var heroverfor ret vanskeligt at undlade at sige noget, og jeg sagde derfor, at det gik nok ikke så slemt, også for i helt uforbindende form at give tilkende, at jeg forstod hans hentydning.

Han gjorde mig endelig bekendt med, at en af hans folk den næste dag ville flyve til København med sagen.

Det blev dog først onsdag og i løbet af tirsdagen fik jeg lejlighed til at gennemlæse og underskrive den nedskrevne rapport, der var en korrekt og rigtig gengivelse af mine udtalelser.

Herefter passerede der ikke videre i sagen, før jeg søndag den 29. klokken godt 13 blev kaldt op fra cellen til ekspeditionslokalet, hvor hr. Schulz gjorde mig bekendt med, at jeg var løsladt; han havde fået telegrafisk besked herom fra København; han understregede, at han personlig havde væsentlig andel i, at dette var sket så hurtigt, og på-

lagde mig ikke at modarbejde tyske interesser på den ene eller anden måde i fremtiden, idet han her også nævnedes sit fremtidige embedsmæssige samarbejde med amtet.

Efter at have underskrevet en erkendelse af at have fået en advarsel for „det mig påsigtede politimæssige forhold“ og en forpligtelse til ikke at gøre mig skyldig i sådant forhold i fremtiden, forlod jeg bygningen kl. ca. 13,15. Sammen med mig løslodes fisker Vang, men ikke vagtmester Aakjær.“

Selv havde jeg om torsdagen sat mig i forbindelse med Schulz og fået tilladelse til, at jeg om eftermiddagen kom hen at tale med Abitz hos ham. Det var storebededagsaften, så jeg medbragte en stor pose friske hveder, for at Abitz kunne få nogle selv og yderligere nogle at traktere de andre „fanger“ med. Jeg medbragte også smør dertil.

Jeg kom ind i Vestre skole med noget besvær. Der var fuldt af vagtposter med store hunde. Jeg blev ført op på 1. sal, hvor Schulz og de andre havde deres kontor. Schulz trak mig ind i sit kontor og begyndte at tale alvorligt om sin fremtid. Han havde dog ikke her været så slem! Han håbede, at der ikke ville ske ham noget, når det vel nu snart holdt op. Han anede ikke, hvor kone og børn var osv. osv. Der gik over en halv time med dette. Så blev Abitz hentet og i overværelse af en af de danske, der agerede tolk, sad vi så i Schulz' værelse, medens denne sad ved skrivebordet, og talte sammen, og jeg fik fortalt Abitz mest muligt om krigsbegivenhederne i verden, men jo ikke meget om de lokale begivenheder.

Jeg spurgte ham udtrykkeligt, om han havde noget at beklage sig over, og det benægtede han. Jeg sagde ham også, at man i København stadig arbejdede med hans sag og fik besked med hjem til hans kone. Vi snakkede vel sammen en halv times tid. Så blev han ført ud. Jeg talte derefter ganske kort igen med Schulz og gik så hjem. –

Vi var nu imidlertid kommet ind i krigens sidste uge. Lørdag aften den 28. april kom i radioen meddelelsen om Himmlers kapitulations-tilbud, og det var derfor nu åbenbart for enhver, at der selv i ugunstigste fald højst ville gå et par dage, før det hele var forbi. Under disse omstændigheder syntes jeg, at situationen lå lidt anderledes for Morahts vedkommende, og det ville, indså jeg straks, være af den største betydning at få ham til at blive her nogle dage, indtil man så, hvorledes forholdene udviklede sig.

Til trods for, at klokken var ca. 23, da jeg i radioen hørte om Himmlers tilbud, ringede jeg derfor ud til lejren og bad om at komme til at tale med Moraht. Han sad netop midt i en afskedsfest, men da han hørte, det var mig, lod han telefonen sætte ind i et andet værelse, for at vi kunne tale ugeneret. Jeg oplyste ham om, hvad jeg havde hørt, og henstillede indtrængende til ham, om han ikke kunne tænke sig under disse omstændigheder at blive, idet der vist ville være god brug for ham her i de kommende dage. Det gjorde selvfølgelig et dybt indtryk på ham at blive bekendt med disse oplysninger, som viste, hvor nær sammenbruddet var, og at forstå, hvor megen vægt jeg lagde på hans tilstedeværelse her. Han lovede derfor at blive, hvad jeg meget takkede ham for.

Det var imidlertid ikke alle, der på samme måde var tilgængelige for fornuft; v. Kamptz og hans folk fortsatte deres virksomhed, som om intet var passeret.

Jeg havde, som det fremgår af de foran givne oplysninger, allerede i nogen tid fulgt den linie, at benytte enhver lejlighed til at underrette tyskerne om de oplysninger, som jeg sad inde med, om tyske vanskeligheder og tegn på det forestående sammenbrud. Nu lod jeg heller ikke denne chance gå fra mig til at bringe de sidste sensationelle meddelelser frem til selve centret for den mest fanatiske tyske modstandsvilje på Bornholm, v. Kamptz, personlig. Jeg fortalte ham navnlig om Himmlers kapitulationstilbud, og hvad der i forbindelse hermed viste Tysklands forestående sammenbrud.

Desværre prellede det tilsyneladende fuldstændig af på v. Kamptz.

Det er løgn, sagde han, jeg tror ikke på noget af dette, og jeg vil fortsætte som hidtil. Jeg fik dog sagt, at jeg i hvert fald havde ønsket at meddele ham disse oplysninger for i forbindelse hermed at henstille til ham at være lidt forsigtig i disse dage, hvor luften på grund af alt dette var ladet med elektricitet. Men han sagde ligeud, at det fandt han ikke nogen grund til!!

Dette viste han også i gerning. Om lørdagen kom der pludselig tyskere, som ville beslaglægge statsskolen, ganske vist, som de sagde, kun for nogle dage. Hos landmændene kom de nu hyppigere og rekvi- rerede f. eks. hø i det omfang, der passede dem. Jeg kunne intet gøre, men henstillede påny indtrængende til ministeriet, om man ikke kunne få dr. Best til at tage sig af sagen. Tyskernes krav om beslaglæg-

gelses af fast ejendom syntes umætteligt, og man kunne heraf slutte, at der var ankommet og ventedes at ankomme meget betydelige troppe-mængder til øen. Desværre var min største vanskelighed stadigvæk den, at v. Kamptz fra sin side ikke gjorde det mindste for at skabe en rolig stemning; tværtimod! Befolkningen kom gennem bombardementet til at betale dyrt for hans fanatisme.

Der kom stadig flere tyskere hertil, og det vrimlede med tyske soldater på gaderne. Under de foreliggende forhold, hvor danskerne havde den største tillid til, at det tyske nederlag var forestående, og det kunne være ønskeligt, at tyskerne blev bekendt med de i forskellige radioudsendelser givne oplysninger om den virkelige stilling og de slutninger, som man måtte drage heraf, var der flere og flere danskere, der snakkede med de tyske soldater. Disse var på deres side nervøse og urolige for, hvad der ville ske, og klar over, at de ikke fik ordentlig orientering hos deres egne. De talte derfor gerne med danskerne for at få nærmere at vide, og danskerne talte gerne med dem. I min indberetning af 2. maj kom jeg ind herpå og nævnedes, at de soldater, der var her på øen, ikke lagde skjul på, at de ønskede en hurtigst mulig afslutning af krigen, idet de simpelthen ikke gad mere. Specielt talte de åbenlyst om, hvor forhadet v. Kamptz var, og lod det endog forlyde med, at ham skulle de nok ordne! Moraht respekterede de derimod.

Også jeg talte med de tyske soldater og konstaterede, hvor overraskede de var, da de hørte, hvorledes situationen lå for Tyskland, Italien og på de forskellige andre fronter. De anede intet, men lagde ikke skjul på den lettelse, det ville være, hvis de kunne slippe af med partiet, Gestapo osv. Fred ville de i hvert fald have omgående. Selvom de sagde, at v. Kamptz skulle de nok selv tage sig af, erklærede de, at der ikke ville blive uroligheder, og at der ikke ville ske noget for den danske befolkning, når det hele brød sammen.

Civile flygtninge ankom stadigvæk i skibe, der var af en sådan art, at de forlængst burde være blevet ophuggede, og som vi andre aldrig ville have begivet os ud i. Desuden var disse skibe udsat for bombardementer undervejs, og der udspilledes her mange tragedier. En mand fortalte mig således, han havde talt med en tysk jernbanemand blandt disse flygtninge. Denne havde sin kone og en dreng på et år med, men fire andre børn, der havde været i en anden båd, havde de mistet

undervejs. De var i den båd, der blev bombet. Desuden havde de mistet deres hus og alt, hvad de ejede.

Under min samtale med v. Kamptz mandag aften, hvor han havde erklæret mine meddelelser om Himmlers fredstilbud for løgn, havde jeg blot sagt, at han jo så måtte være forberedt på overraskelser og skuffelser. Den følgende dags meddelelser om Berlins fald og Hitlers med fleres død retfærdiggjorde i fuldt mål mine forudsigelser, men når han kun reagerede overfor dem med en fuldstændig afvisning af alle oplysninger, som ikke stammede fra den officielle tyske radio, ja, i visse tilfælde, som f. eks. da udsendelserne blev flyttet over til Flensborg radio, nægtede at godkende denne som den officielle tyske sender, kunne jeg jo ikke gøre mere for at forøge hans kendskab til, hvad der virkelig foregik. Jeg lod dog ikke nogen lejlighed gå forbi til at forklare ham, at luften på Bornholm i hvert fald var ladet med elektricitet i disse dage, og henstillede til ham, at han, for at der ikke skulle ske noget, sørgede for, at hans soldater viste den størst mulige forsigtighed og tilbageholdenhed, f. eks. ved at undlade den irriterende syngen i gaderne. Han sagde rent ud, at det ikke kunne falde ham ind at foretage sig noget i den retning og erklærede: „Enten synger vi, eller også skyder vi“.

Om tirsdagen var der rygter over hele øen om, at han havde været udsat for et attentat fra de tyske soldaters side. Desværre måtte jeg dementere det, men det var et bevis på, hvor forhadet han var både fra dansk og fra tysk side.

Hver dag bragte iøvrigt nye meddelelser om v. Kamptz' forsøg på at fortsætte krigen sålænge som muligt. Den 2. maj indeholdt bladene således en bekendtgørelse om, at havnen i Rønne fra den 3. maj kl. 12 delvis ville blive spærret for civil færdsel, således at adgang derefter kun var tilladt med passerseddel.

Da „Politiken“s herværende korrespondent samme dag ringede for at spørge mig, om der foregik kapitulationsforhandlinger med den tyske kommandant her på øen, således som det åbenbart skete andre steder i landet, måtte jeg desværre benægte dette. Jeg kunne have tilføjet: „Tværtimod“.

I Sverige samlede man som bekendt i disse dage skibe sammen til befordring af den danske brigade til Danmark, og den 3. maj om morgenen var turen kommet til „Østersøen“, der nu var Bornholms omtrent

eneste forbindelse med omverdenen. Det foregik efter den kendte recept med revolverbevæbnede folk, der dukkede op på kommandobroen, da skibet var kommet ud i rum sø og „tvang“ kaptajnen til at sejle skibet til Sverige. Det samme skete med „Carl“, der var afgået fra Bornholm dagen før og skulle have været i København den 3. om morgenen.

På baggrund af det, der var passeret i den senere tid, kunne det naturligtvis ikke komme som nogen overraskelse, men Bornholm var faktisk nu helt afskåret fra forbindelse med den øvrige del af landet ad søvejen, og kun flyveren var tilbage som den eneste offentlige befordring.

Da man hørte meddelelsen i den svenske radio, glædede man sig imidlertid trods alt over det passerede, og man morede sig samtidig over svenskernes meddelelse om, at der blandt passagererne på „Østersøen“ var en tysk Gestapo-mand, der straks ved sin ankomst til Malmø var blevet interneret af de svenske myndigheder. Ombord på „Carl“ befandt sig to af de såkaldte tolke, danske statsborgere, som Gestapo havde anvendt. De var begge meget ondartede og forhadte i befolkningen; nu ville de åbenbart til København for at søge at drukne i mængden. I stedet for kom de til Sverige og blev taget under behandling af danskerne dér.

For mit vedkommende kunne jeg dog ikke more mig over Gestapomandens ufrivillige Sverigesophold, idet jeg var klar over, at han med sig fra København havde akterne i sagen mod vagtværnsmanden Aakjær, der endnu hensad i arresten i Rønne, og at disse sikkert indeholdt bemyndigelse for den stedlige Gestapo-ledelse til at løslade ham.

Min første reaktion var derfor omgående at telegrafere til indenrigsministeriet og fortælle dette, idet jeg samtidig anmodede om, at man søgte at få vedkommende tyske myndigheder til at lade løsladelsesbemyndigelsen komme Gestapo her i hænde ad telefonisk eller telegrafisk vej.

Jeg ringede dernæst ekspres til handelsministeriet og afleverede her et telefondiktat, i hvilket jeg henstillede, at flyveruten blev udvidet.

Allerede kl. 16 blev jeg ringet op af ministeriet for offentlige arbejder, som meddelte mig, at der fra den 4. maj at regne ville være 6 ugentlige flyveture.

Den 3. maj om aftenen et kvarter over nitten fik jeg telegram fra departementschefen i indenrigsministeriet, hvori det meddeltes, at en-

gelske tropper nu stod umiddelbart syd for grænsen, og at det var vigtigt, at ro og orden blev opretholdt strengt. Jeg underrettede straks de mennesker, der fik mine indberetninger, om situationen og anmodede dem udtrykkeligt om at medvirke til, at departementschefens henstilling om ro og orden til det yderste blev fulgt.

Jeg satte mig også straks i forbindelse med v. Kamptz og gjorde ham bekendt med meddelelsen. Jeg var klar over, at skulle ro og orden overholdes, var det væsentligt, man også fra tysk side ydede et bidrag hertil, navnlig ved at ophøre med den evindelige syngen på gaderne, som ikke kunne undgå at irritere.

v. Kamptz var som sædvanlig særdeles utilgængelig, men jeg fandt så på at sige, at jeg syntes, at det nu, efter at Hitler var død, ikke stemte så godt hermed, at hans soldater gik syngende rundt i gaderne. Den tyggede han noget på og lovede derpå at give ordre til at få det overholdt.

Endelig den 3. maj om aftenen blev vagtværnsmanden Aakjær frigivet.

Efter departementschefens telegram, der var en officiel dansk bekræftelse af en del af de mange optimistiske meddelelser, som fremkom i de udenlandske radioer i disse dage, var humøret naturligvis højt, men allerede næste morgen tidlig den 4. maj kom vi ned på jorden igen, det der kom telegram fra departementschefen, at meddelelsen om, at engelske tropper stod umiddelbart syd for grænsen, var forhastet. De var kun kommet til Kielområdet. Bortset fra, at v. Kamptz foranledigede, at de tyske soldaters sang på gaderne ophørte, var han imidlertid stadig uanfægtet af situationen. Beslaglæggelserne fortsatte. Kravet om afgivelse af formelt beslaglæggelsesdekret opfyldte de på den måde, at de benyttede blanketter med plads åben, så at de selv kunne udfylde, hvad de skulle beslaglægge, og for hvem det skete! Man kan ikke sige, at det netop var dette, man havde tænkt sig med kravet om formelt beslaglæggelsesdekret. Den 3. maj trådte afspærringen af havneområdet i Rønne i kraft. Den blev iværksat ved opstilling af en mængde spanske ryttere. Også dette var, som så mange af v. Kamptz' foranstaltninger, ved at skabe komplet forvirring, idet han havde glemt at undtage dampskibsekspeditionen fra afspærringen, således at alle, der skulle købe og bestille billetter eller afsende eller modtage gods, var blevet afskåret herfra. Dette måtte jeg bringe i orden.

Det var ikke hyggeligt at se, at der stadig kom mere og mere ammunition til havnen, hvor det blot blev stablet op uden nogensomhelst orden, således at f. eks. et havnetog var ved at køre fast i det. Derimod lykkedes det at få sendt ca. 1000 civile og militære flygtninge herfra til Flensborg. Til Rønne havn ankom et tysk skib med en stor last dansk cement, søm, tråd og jern samt flere kanoner. Fra København ankom desuden i disse dage et skib med nogle hundrede afvæbnede ungarske soldater; de blev ført ud til den tyske lejr på Galløkken, og deres indstilling fremgik deraf, at de på vejen dertil vinkede meget venligt til danskerne. Efter at de danske lokale arbejdere havde nedlagt arbejdet, havde man nu transporteret ungarerne hertil, for at de kunne fortsætte arbejdet med udvidelsen af flyvepladsen.

Fra egnen syd for Bornholm hørte man påny lyden af voldsom skydning, og man så flere gange allierede flyvere over øen, men meget højt oppe. Til gengæld sås nogen tid efter tyske flyvemaskiner, som vi ellers havde været sparet for meget længe, i vild jagt henover tagene i Rønne. Mod forventning havde tyskerne den 3. maj opfyldt deres løfte om at frigive statsskolen, idet de dér anbragte flygtninge og soldater kun var på gennemrejse, men inden skolen nåede at komme i gang igen, meddelte Moraht mig, at de blev nødt til at tage den påny, idet der kom mindst 1000 sårede fra et lazaret sejlende til Rønne fra Tyskland. De skulle videre til hotellerne i Sandvig, men inden de kunne blive transporteret derop, skulle de anbringes i statskolen og i motorskibet „Rotna“, som var oplagt i Rønne havn, som det sidste tilbageværende af „66“ skibe. Efter Morahts skøn ville dette forhold vare et par uger, og herefter var der ikke andet at gøre end at lukke statsskolen foreløbig ligesom kommuneskolen. Endelig gjorde jeg i min indberetning, hvad jeg kunne for at få ministeriet til at arbejde på ophævelsen af v. Kamptz' beslaglæggelse af De bornholmske jernbaners værkstedsbygning. Denne havde han nemlig nu erklæret at ville overtage i sin helhed med svejseapparater, værktøjsmaskiner etc. Meningen var stadig at gennemføre hans vanvittige foretagende at bygge et pansertog.

Alt i alt var, efter forventningerne den 3. maj, den 4. maj nærmest forløbet som lidt af en skuffelse. Men så blev det trods alt på denne dag, at kapitulationen indtraf!“

Kapitulationen 4. maj 1945 og russernes bombardement af Rønne og Neksø

Min kone, min datter og jeg var på St. Almegård lige uden for Rønne fredag den 4. maj om aftenen. At kapitulationen var umiddelbart forestående, havde vi alle på følelsen, men vel ikke, at den var så nær. (Nogen orientering eller noget direktiv havde jeg ej heller fået forud fra ministeriet). Men vi hørte i radioen uafslædig alle udsendelser fra London og Sverige. Så kom fra London meddelelsen om kapitulationen.

Jeg tog straks telefonen og ringede til udenrigsministeriet og talte med direktør Svenningsen. Jeg spurgte ham, om meddelelsen var rigtig og om det var rigtigt, at tyskerne i Danmark skulle overgive sig til englænderne. På begge spørgsmål svarede han ja. Jeg sagde da, at jeg henseende meget, at man skaffede mig sikkerhed for, at man ikke i denne henseende havde glemte Bornholm, samt at man sørgede for, at der omgående kom engelske kontrolofficerer hertil med fuldmagt til, på grund af Bornholms isolerede beliggenhed og vore særlige forhold, at handle selvstændigt. Begge dele lovede han.

Derpå ringede jeg til Moraht og meddelte ham, at kapitulationsmeddelelsen nu forelå, og bad ham underrette v. Kamptz, samtidig med at han overbragte ham min anmodning om, at tyske tropper og patruljer blev holdt inde, og at alle tyske officerer og soldater fik pålæg om den yderste tilbageholdenhed og besked om at rette sig efter frihedskæmperne, der nu trådte i aktion. Til gengæld lovede jeg at sørge for, at der ikke skete noget fra dansk side, som kunne skabe vanskeligheder for tyskerne.

Jeg erfarede, at folk var begyndt at stimle sammen, bl. a. ved de tyske skibe på havnen; dette kunne hurtigt give anledning til farlige episoder, hvorfor jeg foranledigede, at vagtværnet anmodede folk om at gå hjem. Tilsvarende foranstaltninger blev truffet på den øvrige del af øen. Samtidig blev højttalervognen udsendt med en sålydende meddelelse:

„Amtmanden opfordrer indtrængende enhver til straks at gå hjem og forblive der, således at værdig ro, orden og disciplin opretholdes i overensstemmelse med kongens bud og Danmarks frihedsråds opfordring.“

„Nogle dage før kapitulationen havde min genbo, redaktør Kjødts fra „Bornholms Avis“, været ovre hos mig for at hilse på mig på det særlige bornholmske frihedsråds vegne. Han havde udtalt håbet om et godt samarbejde, når tiden kom, ligesom jeg igen fik at vide, hvor udmærket min virksomhed over for tyskerne passede rådet, så vi fik ro her, hvilket var nødvendigt af hensyn til de mange transporter, der gik denne vej.

Om aftenen, medens jeg var på St. Almegård, ringede så det bornholmske frihedsråds formand, overlæge Olsen, at man gerne ville komme ud for at tale med mig. Selvfølgelig sagde jeg, at det så jeg meget gerne.

Vi havde en længere samtale, hvorunder jeg meddelte ham, hvad jeg havde sagt til tyskerne og vor aftale med dem om møde næste dag m. v. Vi var enige om, hvad der ellers skulle ske, men jeg måtte jo forbeholde mig fuld og selvstændig handlefrihed. Der måtte være adgang til, hvis det skønnedes påkrævet, at handle ufortøvet, og der ville sandsynligvis ikke blive tid til større konferencer. Samtalen var ikke ganske kortvarig, og ellers gik tiden til langt ud på morgenen med forhandlinger, skrivelser og telefonsamtaler.

Hele aftenen var jeg desuden i forbindelse med Moraht, der sørgede for, at alt gik upåklageligt fra tysk side. Den næste dag om formiddagen trådte frihedskæmperne i aktion og sikrede sig straks de danske, som skulle sættes ind, hvilket jeg havde tiltrådt.

Som sædvanlig, når der skete noget af betydning under krigen, fejredes begivenheden bl. a. ved, at telefon- og telegrafforbindelsen mellem Bornholm og den øvrige del af landet blev afbrudt, men heldigvis kunne man få kontakt over Lyngby radio, og det lykkedes mig ad denne vej at komme i forbindelse med departementschef Saurbrey, hvorefter forbindelsen straks blev åbnet. Jeg henstillede til ministeriet, at forbudet mod private telefonsamtaler til og fra Bornholm blev ophævet. Iøvrigt forløb alt roligt og værdigt. Jeg var kommet sent i seng om aftenen, som vel de fleste, men som alle andre var vi tidligt oppe den næste dag for rigtig at kunne nyde glæden over kapitulationen og den forestående befrielse, og jeg havde desuden den glæde fra flere sider at

modtage blomsterhilsener med tak for de dage, vi havde gennemlevet sammen.

Den halsstarrige v. Kamptz fortsatte imidlertid uanfægtet sine befæstningsarbejder, men jeg kunne nu med større vægt protestere. Jeg anmodede derfor Moraht om at foranledige, at disse arbejder blev standset, og forlangte, at hvis v. Kamptz ikke sørgede for det, måtte han omgående komme ind til mig til en forhandling herom. Det var som at slå vand på en gås; v. Kamptz lod meddele gennem Moraht, at han måtte fortsætte, da han ikke vidste, om russerne eller englænderne kom først her til øen; heraf fremgik det, at han var rede til at overgive sig til englænderne, hvis de kom her, medens kapitulationen efter hans opfattelse ikke gjaldt over for russerne. v. Kamptz erklærede sig dog nu allernådigst villig til at komme ind til mig, så helt upåvirket af situationen var han altså ikke.

De personer, som frihedskæmperne sikrede sig, blev anbragt i kælderen i det nær ved Dams hotel beliggende biografteater. Naturligvis skete det under stor opmærksomhed fra den stedlige befolkning. Men der forekom, såvidt mig bekendt, ikke på Bornholm excesser af nogen art, svarende til dem, man oplevede i de øvrige dele af landet; hverken jubelen over frihedskæmperne eller modviljen mod dem, der blev interneret, gav sig yderliggående udslag. Bornholmernes tendens til at holde deres følelsesytringer indenfor forholdsvis beskedne rammer bekræftede sig også ved denne lejlighed.

Om eftermiddagen, da interneringen nærmede sig sin afslutning, gik jeg hen til biografen og bad om at få adgang til det sted, hvor de internerede sad. Jeg gjorde dem bekendt med, at interneringen i første række kun havde til formål at sikre deres tilstedeværelse, men at der ikke ville ske noget imod nogen af dem, uden at deres sag var blevet behørigt undersøgt og behandlet af en domstol. Iøvrigt ville de altid kunne sende bud efter mig, og jeg ville komme ind til dem, hvis de havde klager eller noget, de ønskede at tale med mig om.

Som tidligere berørt havde der ved enkelte lejligheder kort tid før kapitulationen vist sig meget højtflyvende observationsmaskiner, og det samme skete også lørdag den 5. og søndag den 6.

Disse maskiner gav ikke anledning til vanskeligheder, formentlig allerede fordi de fløj så højt, at der ikke var nogen mulighed for tyskerne for at nå dem med deres luftværnsstyks.

Desværre var strømmen af flygtende tyske militære taget stærkt til i dagene indtil kapitulationen, og netop den 5. og 6. maj ankom der flere tyske skibe med ialt ca. 5.000 tyske soldater til Nekse. Da der i Nekse som nævnt er knap 3.000 indbyggere, var dette en frygtelig invasion at få, og det blev naturligvis endnu værre, da soldaterne, der efter sigende havde stået op i lasten i tre dage, var udmattede og udhungrede, idet de tilsyneladende heller ikke havde fået mad i flere dage. Borgmester Harild i Nekse anviste dem bivakplads i Nekse lystskov, der grænser op til byen, men da tropperne i stort omfang var ganske udisciplinerede, nærede man frygt for, hvad de kunne foretage sig, hvis man ikke skaffede dem en passende forplejning. Selv om mange smed våben fra sig, hvor de gik og stod, var de dog ikke ufarlige. Borgmesteren henvendte sig derfor til mig, og jeg rådede ham til at træffe de nødvendige foranstaltninger til bespisningen af dem. (Sultne og tillige skarpt bevæbnede soldater er jo ikke ufarlige). Det skete i Røde Kors' navn, og Danske Kvinders Beredskabstjeneste i Nekse ydede al tænkelig bistand.

Der blev tilberedt tre kvart liter grød og skaffet en halv liter mælk til hver af dem. De udsultede mennesker kastede sig over maden med en begærlighed, der var så stor, at f. eks. de klatter, der faldt på jorden, omgående blev slikket op. Nogle af soldaterne havde imidlertid tabt tålmodigheden og havde begivet sig ud på landevejene, således at der ialt kun blev bispist ca. 4.000 mand. Dette var imidlertid en strålende præstation af de mennesker, der gennemførte det i Nekse, og jeg tror, at hele befolkningen var dem stor tak skyldig. Det bragte ro over i hvert fald de mennesker, der ankom her til øen.

Jeg opfordrede også sognerådsformændene i omegnen af Nekse til, for at undgå vanskeligheder med disse udsultede soldater, at henstille til beboerne, hvis soldater henvendte sig til dem, at give dem mad og lov til at ligge i laden. Der forekom da ej heller en eneste „episode“.

De soldater, der var vandret ud på landevejen til Rønne, var i mange tilfælde blevet ganske udmattede og havde kastet deres ejendele, våben osv. fra sig ved vejkanten. Nogle lagde sig udmattede ind i de tilstødende landejendomme eller blot i grøften. I enkelte tilfælde måtte man endog hente soldater, som lå på selve vejen.

Da jeg hørte dette, tog jeg selv ud, konstaterede forholdene og sørgede for, at Inselkommandanten, der tilsyneladende intet anede om

dette, sendte vogne ud for at opsamle de pågældende og de våben, der lå og flød alle vegne.

Desuden udsendte frihedskæmperne vogne for at se efter, hvor der lå våben, og samle dem sammen, således at de kunne blive afhentet. Jeg underrettede straks Inselkommandanten om det, således at der ikke skulle komme vanskeligheder. Han kunne tiltræde, at det var en udmærket ordning. Der ankom stadig mange tyske soldater til Rønne og Neksø, og disses tilstedeværelse vakte naturligvis stor uro i befolkningen. Jeg måtte derfor nu stille bestemte krav om, at v. Kamptz kom til forhandling hos mig mandag formiddag, for at vi kunne få klarhed om disse forhold.

Søndag formiddag erfarede jeg, at flere hundrede uniformerede, men ubevæbnede ungare, nemlig de tidligere omtalte soldater, der skulle udvide flyvepladsen, opholdt sig i en skov i nærheden af denne, uden at man fra tysk side overhovedet tog sig af dem. De fik ikke andet mad, end hvad befolkningen gav dem. Også dette måtte jeg derfor telefonisk forlange, at Inselkommandanten omgående tog sig af, hvad han derpå gjorde. Søndag aften tog situationen imidlertid en uheldig vending derved, at der til Neksø ankom en afdeling på lige ved 800 mand veludrustede tropper, der på alle måder var i bedste stand. De begærede kvarter og oplyste, at de kom for at forsvare Bornholm mod russerne og lagde ikke skjul på, at der ville komme flere af samme slags. Den øverste ledelse havde en general, om hvem det oplystes, at han var chef for det 9. tyske armékorp. Han tog direkte fra Neksø til v. Kamptz. Desuden ankom der en del soldater til andre havne her.

Disse oplysninger kom mig først i hænde mandag morgen tidlig den 7. maj. Det var af stor betydning for mig at vide dette, idet jeg havde tilsagt v. Kamptz til forhandling på mit kontor kl. 10 om formiddagen; jeg blev nu klar over, at det kunne blive meget vanskeligt at få denne forhandling i stand.

Yderligere indblik i situationens muligheder fik jeg, da en Hauptmann tilligemed en intendanturofficer straks mandag morgen henvendte sig på kontoret, idet de anmodede om amtets bistand til at tilrettelægge en forplejningsstation på Bornholm som gennemgangsled for et stort antal soldater, der skulle komme hertil fra øst, navnlig fra Hela. De skulle da ganske vist befordres videre herfra i det omfang,

det var muligt. Men det var temmelig uhyggelige perspektiver, der åbnede sig, ikke mindst da den pågældende Hauptmann på forespørgsel erklærede, at det måske kunne komme til at dreje sig om hundrede tusinde mand.

Selvom vedkommende officerer havde fået pålagt selvstændigt at løse denne forplejningsopgave, måtte jeg afstå fra enhver forhandling med dem om det, idet jeg henviste dem til at forelægge sagen gennem Inselkommandanten, eventuelt allerede til behandling på det til kl. 10 fastsatte møde.

Til det anførte tidspunkt ankom v. Kamptz, ledsaget af Moraht, og jeg gennemdrøftede nu alle løbende spørgsmål med dem. Jeg mente at have et rimeligt krav på at få nogle virkelige, konkrete oplysninger om, hvad der foregik her på øen og indledte derfor med at forlange disse oplysninger.

v. Kamptz oplyste, at der befandt sig 13–14.000 tyske soldater på Bornholm, herunder tre generaler, og jeg ser ham endnu for mig, sidende sammenbidt i sofaen på mit kontor og selvbevidst fremhævende, at, selvom der var tre generaler – for at jeg rigtig skulle forstå det, rakte han samtidig tre fingre i vejret – var det dog ham v. Kamptz, der havde den øverste ledelse af alt, hvad der foregik her. Af hans oplysninger fremgik det i øvrigt, at ca. 3.000 af de omtalte soldater var sårede, og at det var meningen at anbringe disse på de beslaglagte hoteller i Allinge-Sandvig.

Om de til Neksø sidst ankomne veludrustede og særlig disciplinerede tropper, hvis antal v. Kamptz angav til ca. 700, erklærede han, at de var særlig udvalgte med det formål bl. a. at sikre den danske befolkning mod vanskeligheder fra de mange soldater, der var kommet hertil. Hidtil havde de vist sig disciplinerede, men man kunne ikke være sikker på, at man i længden kunne stole på dem, „da der naturligvis er bolscheviske opviglere imellem dem“, som han udtrykte det.

v. Kamptz erklærede imidlertid, at han med den største streghed ville søge at opretholde disciplin, og at han havde givet de alvorligste instrukser herom, herunder at plyndring ville blive straffet med øjeblikkelig skydning.

(Dette var nu vist en forklaring specielt beregnet på mig. Formålet med v. Kamptz' strenge disciplin var ganske givet ikke alene at forhindre plyndring, men også at gøre, hvad der var ham muligt for at

opretholde eller tilvejebringe en krigsmoral, som gjorde det muligt for ham at forsvare øen overfor russerne. Således lod han endog efter kapitulationen en oberstløjtnant skyde, fordi denne havde fremsat udtalelser, der gav udtryk for det formålsløse i at fortsætte krigen, en episode, jeg aldrig har kunnet få helt opklaret, end ikke gennem Moraht efter krigen, jfr. nedenfor).

Under forhandlingen med mig hævdede v. Kamptz videre, at der oprindeligt havde været tale om at transportere betydelige mængder soldater her til øen, og at de hertil ankomne generaler var indstillet på at gå i forsvarsstilling her. Han påstod imidlertid, at han, da de meldte sig hos ham, gjorde dem bekendt med, at han havde ordre til at sørge for kapitulationen overfor englænderne i overensstemmelse med de trufne aftaler, og at der derfor ikke kunne være tale om yderligere forsvarsforanstaltninger. I denne forbindelse havde han understreget, at det stadig var ham, der havde kommandoen her på øen.

Han påstod derfor, at han for sit vedkommende også havde afblæst alle forsvarsarbejder, således som jeg flere gange havde forlangt det af ham. Søndag aften var der desuden efter aftale med hans overordnede udstedt forbud mod, at tyske skibe overhovedet anløb bornholmske havne, bortset fra tilfælde af beskadigelser og havari.

Hans oplysninger om standsning af befæstningsarbejder m. v. stred imidlertid ganske imod de oplysninger, amtet sad inde med, gående ud på, at forskellige arbejder rundt om på øen stadig fortsattes, og at man endog havde begæret det jernbanetog, som skulle bygges om til pansertog, kørt frem på sporene; jeg måtte derfor gøre ham bekendt med, hvad jeg havde fået at vide.

Det slog han hen med, at ganske vist havde han givet ordre til, at samtlige disse foranstaltninger skulle ophøre, men at hans instrukser måske på grund af forvirringen og de uhyre administrative vanskeligheder, som han havde at slås med, endnu ikke var nået frem til alle underordnede instanser. Han lovede dog at gøre alt, hvad der stod i hans magt, for at dette skete så hurtigt som muligt, men tilføjede, at der naturligvis måtte graves og bygges lidt hist og her af hensyn til de ca. 10.000 mand af hans folk, der nu opholdt sig under åben himmel; f. eks. måtte der graves nødklosetter og lignende og hist og her bygges nogle mindre nødbaraker. Han ville imidlertid sørge for, at disse arbejder indskrænkedes til det allermest nødtørftige. Hvordan man

nu end vurderede v. Kamptz' tilsagn på dette punkt, var det i hvert fald af vægt, at hans udtalelser blev bragt til befolkningens kundskab, og der blev derfor til aviserne sendt en meddelelse herom, i hvilken det udtrykkeligt blev sagt, at det ved forhandling mellem amtmanden og den tyske kommandant var blevet bestemt, at størstedelen af de tyske soldater, der for tiden opholdt sig navnlig i Neksø's omegn, til fods skulle begive sig til Almindingen, hvor de ville opholde sig under åben himmel, indtil de forhåbentlig efter få dages forløb kunne komme videre. Det blev tilføjet, at det af hensyn til disse soldater var nødvendigt at foretage visse mindre arbejder, men at alle egentlige befæstningsarbejder var ophørt, og at der, som foran anført, var udstedt forbud mod tyske skibes anløb af bornholmske havne.

De oplysninger, som v. Kamptz gav om mulighederne for at transportere de ca. 10.000 soldater, der kun var på gennemrejse her, fra øen, var imidlertid ikke videre optimistiske. Der var i virkeligheden for tyskerne til rådighed herfor kun to større fiskerkuttere, to småskibe og seks fiskerbåde, og selv disse var i meget dårlig stand og kunne ikke komme videre, før de var blevet repareret. Det ventedes dog, at reparationen snarest ville være afsluttet, men så manglede der kul, olie og proviant, til trods for at han til stadighed i flere dage havde telegraferet efter disse forsyninger. Desuden havde han sendt en damper til København efter proviant m. v. og håbede meget, at den snart kom tilbage, idet han kun havde forplejning til sine folk i to dage. De var allerede sat på en meget beskedent ration og fik hver dag kun en kop te morgen og aften og lidt varm suppe og et stykke brød.

Han bad derfor om bistand til at få nogle fødevarer, navnlig æg og måske nogle kreaturer. Han havde kun ca. 100.000 kr. i kontanter, og på kontoen i banken ca. 1 mill. kr., hvilket han, i betragtning af det store antal mennesker, han skulle sørge for, anså for at være en ikke særlig stor sum.

Jeg mente det af hensyn til ro og fred for befolkningen rigtigst at medvirke til, at han fik adgang til at købe de nødtørftigste fødevarer til sine soldater. Jeg kunne også gå ind for, at der blev givet ham mulighed for at trække danske penge til afholdelse af udgifterne ved tyskernes forplejning. Jeg mente, at kontoen var spærret af Nationalbanken, men man kunne jo ikke risikere, at disse soldater led en sådan sult, at de tog sig selv til rette.

De gældende ordninger om forsyninger krævede imidlertid særlige tilladelser fra landbrugsministeriet til disse leverancer. Forsyningerne til den hidtidige styrke, der kun var på ca. 2.000 mand, var naturligvis langt fra tilstrækkelige, men der forelå ikke formelle tilladelser til at strække sig videre.

Der skulle også stilles biler til rådighed for transport af fødevarer, halm osv. til soldaterne i Almindingen, men her tog jeg selv sagen i min hånd og traf en ordning, således at visse beslaglagte biler kørte for tyskerne, såvidt muligt under ejerens ledelse.

På mødet med v. Kamptz kunne jeg ikke dy mig for at forlange, at de beslaglagte cykler blev afleveret, og han lovede i løbet af tre dage at levere dem tilbage til en repræsentant for frihedsrådet tillige med politiets revolvere, som også var blevet beslaglagt.

v. Kamptz forespurgte, om han kunne gøre noget for de personer, som frihedskæmperne havde arresteret, f. eks. afgive erklæringer for visse af dem om, at de var blevet tvunget til at udføre arbejde for tyskerne eller lignende. Jeg erklærede, at disse folks sager nu ville blive behandlet af danske domstole, men at der kunne blive tale om at træffe foranstaltninger til at sikre de pågældende selv mod lynchjustits fra befolkningens side.

Under min samtale med v. Kamptz havde jeg været inde på spørgsmålet om beskydning af de russiske flyvere, der viste sig over øen. Dagen før, kl. ca. 18,30 – dette tidspunkt er omhyggeligt fastslået af det civile luftværn i Neksø – havde nemlig imod de tidligere aftaler et luftværnsbatteri i Neksø givet ild imod de russiske flyvemaskiner, som fløj over havnen, ganske vist i meget stor højde, således at projektilerne næppe kunne nå flyverne, hvilket gjorde det endnu mere tåbeligt og uigennemtænkt at foretage en sådan udfordrende handling.

Han lovede mig, at der ikke skulle blive skudt. Jeg foreholdt ham i det hele taget meget indtrængende, at nu skulle han holde op. Igen sagde han, om der dog ikke omgående blot kunne komme een englænder, så var sagen i orden. Han ville så overgive sig til ham. Jeg kunne kun sige, at jeg endnu samme morgen igen havde ringet om det til København, men at jeg ikke kunne få nogen besked.

Mit indtryk af v. Kamptz var, at jeg kunne have fået ham til at kapitulere til *mig*, når der ikke var nogen englænder. Men kapitulere til russerne, nej! Thi det var imod aftalen, imod kapitulationsvilkårene!

Rusland var fjenden, og den var han netop sat til at forsvare Bornholm imod! Det var nazismen og den tyske militære ånd!

Men kapitulere til mig var umuligt, thi der var som det senere viste sig ca. 22–23.000 til dels stærkt bevæbnede tyske soldater. Og til at bevogte dem ville jeg kun have de få unge frihedskæmpere der var. De var i forvejen fuldstændig overkørte, og slet ikke uddannet dertil. Dette kunne jo hverken gå eller blive anerkendt, selvom det havde været en interessant tanke, at der blev kapituleret til Danmark.

Nej, havde jeg haft blot en bataillon af den danske brigade fra Sverige eller kunnet tilkalde svensk hjælp, da havde situationen været en anden. Da ville jeg have prøvet det og på den basis ville det vel også politisk være blevet anerkendt. Nu turde jeg slet ikke indlade mig i drøftelser herom, men det pinte mig og har pint mig siden, thi da kunne bombardementet være undgået. Og her viser sig også det skæbnesvangre resultat af, at man fra dansk side, som tidligere anført, havde sagt nej til min plan om, netop i en situation som denne, at kunne få hjælp fra Sverige. Det er bittert at sige det, men sådan ligger det for mig, og ærgerligt, når jeg netop havde forudset muligheden af en sådan situation, som faktisk kom til at foreligge.

Mig bekendt lå på kapituleringstidspunktet 1. bataillon af brigaden i Sydsverige i nærheden af Simrishamn, netop egnet til at sende til Bornholm. Men nej – såvidt vides, var der udtrykkelig forespørgsel derom – den måtte ikke gå til Bornholm, men skulle gå til København, hvor den faktisk intet af betydning fik at gøre. Men SHAEF, under hvem den danske brigade i Sverige også stod, kan vel også have været medbestemmende her. Og da man endelig derefter ville sende den til Bornholm, var det – for sent. Søndag den 6. sendte jeg generaldirektør K. J. Jensen et telegram, om de ikke snarest ville lukke rigstelefonen hertil op igen for private samtaler, jfr. foran. Nu var der dog kapituleret. Da vi sidder og spiser frokost den dag, ringer rigstelefonen, og det var ham. Han beklagede meget, at de havde glemt at foretage dette, men nu var det sket, og så ville han være den første, der ringede op til mig. Han havde tjenestebolig på 1. sal ude over Hellerup posthus og sagde, at han fra sine vinduer netop så et særtog rulle ind og holde på perronen. Det blev modtaget af Københavns kommandant, generalmajor Leschly m. fl. og ud steg nu generalmajor Knudtzon og en hel bataillon af brigaden. Jeg kunne hertil kun sige: „Det var f–s, hvor er

det forfærdeligt at høre om. Det var ikke til København de skulle, men her til Bornholm!“ –

Efter at v. Kamptz havde forladt mig om formiddagen mandag den 7. maj, ringede borgmester Harild fra Neksø til mig og meddelte, at der havde været russiske observationsmaskiner over Neksø, at tyskerne havde skudt efter dem, og at man selvfølgelig var bange for repressalier fra russisk side. Jeg sagde, at jeg med det samme skulle sætte mig i forbindelse med v. Kamptz og igen forlange, at de holdt op med at skyde. Dette gjorde jeg pr. telefon, og igen lovede v. Kamptz mig at indstille skydningen, hvilket jeg meddelte Harild.

Lidt efter ringede telefondirektør Heinø og meddelte mig, at Neksø nu var blevet bombarderet af russerne, og at bl. a. telefoncentralen var blevet ødelagt. For at få klarhed over, hvad der var sket dernede, bad jeg civilingeniør Milner snarest at skaffe mig fornøden underretning. Igen telefonerede jeg til v. Kamptz, at de skulle holde op med at skyde. Han havde ikke telefon til kanonstillingerne, men ville så sende bud ud til dem derom, hvilket han jo skulle have gjort straks.

Vi havde illegale gæster fra Sverige til frokost i privatlejligheden; medens vi sad og spiste, ringede telefonen uafledeligt, og nu kom så Milner i telefonen med besked om, hvad der var sket ved bombardementet i Neksø. Han fortalte, at luftværnsbatterierne dernede kl. 10 om formiddagen påny havde beskudt et par russiske flyvere, som var passeret i stor højde. Efter ca. 2 timers forløb var disse vendt tilbage og havde kastet nogle bomber. Dette var lige passeret, og medens jeg endnu talte med ham i telefonen, kunne jeg høre, at der blev kastet bomber også her i Rønne, at de herværende tyske luftværnsbatterier skød, og at der blev skudt med maskingeværer fra flyvemaskinerne ned ad gaden. Alt skete uden noget varsel, og da der jo var kapituleret, var al dansk civil lufttjeneste f. eks. sirenerne holdt op. Det hele var ganske uforberedt og skete lige ved 12-tiden, da folk gik hjem til middag fra arbejde. Jeg råbte til dem inde i spisestuen, at de straks skulle gå ned i kælderen. Det gjorde de; jeg selv gik også straks derned og ligeså kontorpersonalet. Desuden kom folk fra de omkringliggende huse og tilfældige gadepassanter ned i tilflugtsrummet, der var beregnet på folk i al almindelighed.

Under selve bombardementet telefonerede jeg fra nødtelefonen i

kælderen til v. Kamptz og nedlagde protest imod, at de tilstedeværende luftværnskanoner overhovedet blev brugt, idet jeg erklærede, at ingen havde bedt tyskerne om at forsvare os imod russerne. De måtte nu afstå fra beskydning og i det hele taget fra enhver form for forsvar eller befæstning.

Umiddelbart før det første bombardement var det lykkedes mig at få indtelefoneret en kort rapport til udenrigsministeriet om situationen. I den stod der bl. a., at jeg ikke var i tvivl om, at tyskerne ville nedlægge våbnene, hvis der kom engelske forbindelsesofficerer hertil, og, hvad der altså desværre viste sig ikke at holde stik, at kommandanten nu havde givet ordre til, at alle luftværnskanoner skulle undlade at beskyde flyvere, der måtte flyve over øen. Jeg bad derfor i denne meddelelse indtrængende om, at der

„1. aldeles omgående, om muligt i dag, sendes engelske kontrolofficerer til Bornholm for at modtage de tyske soldaters våbenedlæggelse, således at det kan meddeles russerne og iøvrigt proklameres, at Bornholms overgivelse og afvæbning til englænderne er en kendsgerning,

2. at der træffes alle foranstaltninger til den hurtigst mulige borttransport af alle tyske soldater her fra øen. De kan ikke forsørges her, og deres tilstedeværelse er en stadig voksende fare for befolkningen.“

Jeg sluttede med at henstille, at man i København bistod med forsyningen og afsendelsen til Bornholm af det skib, som kommandanten hævdede at have sendt derover efter proviant til sine soldater.

Umiddelbart efter bombardementet kom kommandanten kørende ned til mig. Han ville over sin trådløse station give sine overordnede i København meddelelse om situationen. På det tidspunkt var jeg uden nogen mulighed for at komme i forbindelse med København, da telegrafien og telefonen ikke fungerede, og jeg bad ham derfor straks afsende et telegram fra mig til viderebefordring til udenrigsministeriet, med indhold som foran. Af hensyn til befordringsvejen måtte telegrammet affattes på tysk.

Da luftangrebene var forbi, gav jeg udenrigsministeriets direktør tilsvarende meddelelse.

Angrebet på Rønne fandt sted kl. 12,45 og blev efter luftværnets officielle rapport herom udført af 12 2-motorers maskiner. Det foregik i to bølger og varede i ca. 15 minutter. De hårdest ramte steder var:

1. Damgade 2, hvor ejendommen fik en fuldtræffer, og fire mennesker af samme familie blev dræbt, og en mand blev dræbt på gaden.

2. Ejendommen på hjørnet af Stålegade og Lille Torv, hvor to mennesker blev dræbt,

3. Stengade 22–24, hvor to personer blev dræbt.

4. Vimmelskafte 25, hvor en person blev lettere såret, og brand opstod i ejendommen.

5. Motorskibet „Rotna“, som var oplagt i Rønne havn, blev også ramt. Det fik kommandobroen splintret, og der opstod en mindre brand i den.

Herudover skete der en hel del forskellige mindre skader.

Senere på dagen var jeg igen i forbindelse med v. Kamptz, der bad mig sørge for evakuering af områderne omkring Rønne og Neksø havn. Samtidig lovede han at lade en stor tysk tankbåd, der lå lige udenfor Rønne havn, og som var et godt og tiltrækkende mål for angreb, sejle andetsteds hen.

Kl. 16,30 den 7. maj blev der udsendt meddelelse i radioen om, at tyskerne havde kapituleret på alle fronter, herunder altså også overfor russerne, og man troede nu, at faren var overstået; dette viste sig desværre at være urigtigt. v. Kamptz rettede sig ikke efter denne meddelelse, men beredte sig på at forsvare øen, trods indtrængende henvendelser fra mange sider, herunder også fra frihedsrådet.

Kl. ca. 18,30 modtog jeg imidlertid underretning fra lufthavnen om, at nu kom maskinen med de engelske officerer. Jeg tog straks med min kone og datter ud til flyvepladsen for at modtage dem. Da vi var kommet ud i nærheden af den, lød der luftalarm, og i det samme så vi de russiske maskiner komme. Vi kørte da ind i skoven, lod vognen stå der og fik så husly i et arbejdsmandshus. Det var et voldsomt angreb på Rønne. Da det var forbi, kørte vi tilbage til byen, idet det viste sig, at meddelelsen om de engelske officerers ankomst var forkert. Straks efter kom der igen maskiner over byen. Disse nedkastede maskinskrevne sedler på russisk. Jeg fik fat på en af dem, der i oversættelse lød således:

„Garnisons kommandantur,
Øen Bornholm.

Til undgåelse af unyttige ofre foreslår vi at kapitulere.

Til forhandlingerne om betingelserne for øens og garnisonens over-

givelse bedes udsendt nogle forhandlere til havnen Colberg kl. 10 den 8. maj.

Vi garanterer for, at der ingen fare er for sejladsen.

Luftfarts-kommandør
(Titel)
Slepenskov.“

Jeg ringede ud til v. Kamptz og meddelte ham dette. Han anede intet derom. Jeg sendte ham så en oversættelse og opfordrede ham indtrængende til at kapitulere. Jeg gentog, hvad jeg tidligere havde sagt, at befolkningen ikke ønskede hans eller i det hele taget tysk forsvar af øen. Danmark var frit i sin helhed nu. Han var – som sindssyge mennesker – ikke til at komme nogen vegne med. Han agtede ikke at svare på den russiske opfordring.

Regionschef Jørgensen fra frihedskæmperne har senere overladt mig afskrift af et brev, som han modtog fra Inselkommandanten om aftenen, også efter at det russiske flyveblad var modtaget. Dette brev var sålydende:

„Auf Ihr Schreiben vom 7. Mai 1945 antworte ich, dass das abgeworfene russische Flugblatt nicht beantwortet wird.

Die deutsche Wehrmacht auf Bornholm hat Befehl die Insel gegen jeden Angriff zu schützen.

Auf Grund der Waffenstillstandsbedingungen ist Bornholm englisches Interessengebiet.

Ich habe Befehl nur die Engländer auf Bornholm landen zu lassen.“

Selv satte jeg mig straks i forbindelse med direktøren i udenrigsministeriet, meddelte ham dette og henstillede, om ikke vedkommende danske myndighed, der havde den russiske kommandants adresse, kunne nå inden kl. 10 tirsdag morgen at få en ordning, således at blot een englænder kom herover, og al yderligere russisk indgriben blev forhindret. Een englænder kunne have klaret hele kapitulationen.

Herefter besluttede vi os til at flytte til hotel Helligdommen, Rø, hvortil også en stor del af amtskontorets personale med familie kom.

Samtidig besluttede man i Rønne og Neksø at evakuere befolkningen fuldstændig, således at evakueringen var frivillig. Med banerne blev aftale truffet om transporttog, hvoraf det sidste gik fra Rønne kl.

ca. 8,30 tirsdag morgen. Fra ministeriet fik jeg i nattens løb telefonbesked om, at man også havde overgivet mine seneste meddelelser til den engelske general, men da der endnu ingen afgørelse forelå, var man enig i at evakuere Rønne og Neksø.

Vore værdifuldste ting havde vi, som foran anført, fra amtsgården haft evakueret ud på landet, men vi syntes, at vi om lørdagen kunne flytte dem hjem igen, også under hensyn til, at vi så kunne modtage den engelske udsending på værdig måde i amtsgården; vi var derfor mandag næsten færdige med genanbringelsen af de forskellige ting. Mandag aften fik vi kun det nødtørftigste med for et døgn, og jeg kørte derfor tirsdag morgen den 9. maj kl. 7 fra Helligdommen tilbage til Rønne med min kone for i hast at få noget mere tøj med ud. Rønne var fuldstændig „de dødes by“. Der var ikke et menneske at se. I løbet af en halv time havde vi pakket, hvad vi kunne overkomme, og sat noget mere til side i et aflåst, brandfrit rum. Og så så vi på amtsgården og vort hjem, klar over, at det var højst usandsynligt, at vi ville se noget af det igen.

Da vi ved 8,30 tiden kørte ud af Rønne, var den som uddød. Hvis man ikke har oplevet det, gør man sig ikke begreb om den uhyggelige følelse, som dette giver. De sidste gik til stationen. Vejene ud fra Rønne var fyldte af beboere, der flygtede bort. Vi havde i de seneste tider set vore mange civile tyske flygtninge, men dette syn her var, så hjertet kunne briste.

Jeg meddelte telegrafisk ministeriet, at jeg var flyttet til Helligdommen, og at der hele natten havde været og stadig var stærke russiske overflyvninger. Samtidig henstillede jeg, om det dog ikke i sidste øjeblik var muligt at forebygge et angreb.

Spændt afventede vi så på „Helligdommen“, hvad der ville ske, når klokken nærmede sig 10. Kl. 9,40 kom det. Russiske flyvemaskiner havde fra tidlig morgen overfløjet Bornholm. Men så samledes de og gik mod Rønne og Neksø. Angrebet på Rønne hørtes, og det føltes som jorden bævede ved Helligdommen. Angrebet var langt, og det var hårdt. Senere på dagen bombarderedes både Rønne og Neksø igen.

Ind imellem kom stadig tyske officerer for at forhandle om levnedsmiddellevering til de tyske tropper. Dette spørgsmål havde jeg overladt til Abitz – man må jo fordele opgaverne, så meget mere som jeg uafslædig dag og nat blev kaldt til telefonen angående store og små

problemer. For at hjælpe og berolige søgte jeg overalt at slå rygter ned. Mere end 1 à 2 timers søvn om natten fik man ikke i de dage.“

Efter krigen har jeg været i forbindelse med Moraht for at høre hans beretning om de begivenheder, der førte til bombardementet, og den 4. januar 1949, da Moraht var kommet tilbage fra russisk fangenskab, sendte han mig en udførlig beretning om disse og visse andre spørgsmål, som jeg havde stillet ham.

Den gengives nedenfor i sin helhed, idet jeg har fundet det hensigtsmæssigt ikke at tage enkelte stykker ud af den, selvom den også omhandler visse begivenheder, der berører tiden både før og efter selve kapitulationsdagene:

„Nach Rücksprache mit meinem früheren Adjutanten, Oberleutnant Esser, und dem früheren Begleitoffizier des Generals Wuthmann, Leutnant Graf Bernstorff, hat sich das Kriegsende auf Bornholm wie folgt abgespielt:

1. Ende Februar wurde Kapitän zur See von Kamptz zu meinem Nachfolger als Kommandant von Bornholm bestimmt. Er sollte am 1. 3. seine Stellung antreten, traf erstmalig etwa am 4. 3. ein und bat mich, ihn zunächst weiter zu vertreten, weil er sich in Deutschland um Verstärkung der Inselbesatzung, insbesondere auch um Artillerie bemühen wollte. Endgültig übernahm er das Kommando etwa am 4. April, und ich blieb zu seiner Verfügung weiter auf der Insel.

Mitte April war ich etwa 6 Tage auf einem Luftschutzkursus in Kopenhagen. Ich wohnte dort im Hotel d'Angleterre, besuchte die oberste Pressestelle und vereinbarte, dass ich künftig Veröffentlichungen in den drei Bornholmer Zeitungen ohne Zensur aus Kopenhagen durchführen würde, was ich praktisch schon vorher getan hatte.

Ausserdem sprach ich zum ersten Male den Reichskommissär Dr. Best. Es geschah auf seinem Wunsch, und er hatte eigentlich Herrn von Kamptz sehen wollen. Ich verabredete mit ihm, dass etwa bevorstehende Neuregelungen der politischen Lage Dänemarks auch für Bornholm gelten sollten.

Etwa vom 29.4. bis 2.5. war ich in Sassnitz, um Informationen über die Lage in Deutschland einzuziehen.

2. Die Bemühungen des Kapitäns zur See von Kamptz führten dazu, dass ihm aus Rügen die 13. Marine-Artillerie-Abteilung zur Verfügung gestellt wurde, die auch zum Teil mit 2 cm Flugzeug-Abwehrka-

nonen – vielleicht auch noch zwei, 3,7 cm Geschützen – eintraf. Seinem Stabe wurde ausserdem durch den im Swinemünde befindlichen „Admiral für die westliche Ostsee“ – dem wir seit kurzem in taktischer Hinsicht unterstellt waren – zwei Infanterie-Offiziere, ein Artillerie-Oberst und ein Oberstleutnant des Marine-Festungspionier-Stabes zugeteilt.

Unabhängig von seiner Aktion wurden – wohl auf Veranlassung des deutschen Hauptquartiers – einige weitere Dienststellen auf die Insel verlegt, wie z. B. ein Sperrwaffenkommando (mit Sprengmitteln), das an der Innenseite des Hafens untergebracht wurde, ein Torpedokommando, ein Artilleriedepot u. s. w.

Die Inselbesatzung, die 1944 noch ungefähr bestanden hatte aus ca. 150 Mann Marine einschliesslich Signal- und Funkpersonel, ca. 400 Mann Luftnachrichtenpersonal, in erster Linie als Bedienung der nördlich von Klemensker befindlichen Empfangsgeräte, ca. 60 Mann Heerespersonal für Versuche mit V-Waffen, wuchs damit schnell auf über 1000 Mann.

3. Etwa Mitte April wurde von Deutschland aus erwogen, Bornholm als Verwundeten-Insel einzurichten. Einige höhere Ärzte be-reisten zu den Zweck die Insel.

4. Mit Rücksicht auf das beginnende Eintreffen von Flüchtlingen (Militär und Zivil) hatte ich festgestellt, dass auf Bornholm weder Wohnraum noch Proviant hierfür vorhanden war. Ich erwirkte daher beim Admiral für die westliche Ostsee ein generelles Anlaufverbot für Bornholm.

5. Am Freitag den 4. Mai 1945 lief ein Fernschreiben aus Kopenhagen ein, wonach alle auf dänischen Boden befindlichen deutschen Truppen vor dem britischen Feldmarschall Montgomery die Waffen gestreckt hätten (kapitulierten). Mit den Engländern sei vereinbart worden, dass die Insel Bornholm als britisches Interessengebiet nicht an die Russen auszuliefern, nötigenfalls sogar gegen sie zu verteidigen sei. (Aussage Esser. Ich selbst entsinne mich nicht des Wortlauts in dieser präzisen Form. Dagegen habe ich ein Fernschreiben aus Kopenhagen gesehen (wahrscheinlich am 7.5.: „Bornholm ist britische Interessensphäre“).

Jedenfalls kommt hier dieselbe Unklarheit zum Ausdruck, die damals über allen deutschen Operationen gelegen hat infolge der Wei-

sung: Nach Westen kapitulieren, nach Osten verteidigen! Welche Wahl war da im Einzelfalle zu treffen?

6. Von nun an begannen die Gesamt-Operationen in norddeutschen Raum auf Bornholm überzugreifen.

Die aus Kurland-Ostpreussen nach Westen abgedrängten deutschen Truppen waren Anfang 1945 durch russische Streitkräfte im Süden umgangen worden. Anfang Mai begann sich in der Weichselniederung der Ring um sie zu schliessen mit dem einzigen Ausweg nach Norden zur Küste, zur Halbinsel Hela und auf die See. Noch am 5. Mai kämpfte in der „Niederung“ die II. deutsche Panzerarmee unter General von Saucken mit etwa 100.000 Mann.

Von Saucken entschloss sich an diesem Tage zum Rückzug über See nach den Häfen der westlichen Ostsee von Lübeck bis Flensburg. Es wurde ein Transportplan aufgestellt, nach dem bis zum 16. Mai dieser Rückzug hätte durchgeführt werden können, falls er nicht gestört wurde und Bornholm als Etappe verfügbar war. Mit der Einrichtung dieser Etappe wurde das IX. Armeekorps, Kommandeur General der Artillerie Wuthmann, beauftragt.

7. Die Truppen des IX. A. K. wurden also aus dem Kampf herausgezogen, Wuthmann selbst ging mit einem kleinen Stabe am 5. Mai auf 6 Marine-Fährprähmen in See, hatte unterwegs ein Gefecht mit russischen Schnellbooten und lief am 6.5. Vormittags in Neksö ein mit dem Auftrag und der Absicht, die Insel zur Verteidigung einzurichten.

Das vom Admiral für die westliche Ostsee erlassene Anlaufsverbot für Bornholm ist wahrscheinlich dem Chef der II. Panzerarmee bekannt gewesen, auf jeden Fall musste er es vom 6.5. ab kennen. Er stand mit Wuthmann in F. T.-Verbindung. Vielleicht sind seine Entschlüsse durch die Überlegung beeinflusst worden, dass die Dienststelle dieses Admirals nicht mehr bestand und auch sonst die oberste Führung versagte, oder dass die Voraussetzung für das Anlaufsverbot sich geändert hatten.

8. Dem Kapitän zur See von Kamptz waren alle auf Bornholm eintreffende Truppen jedenfalls sehr willkommen. Er einigte sich mit General Wuthmann dahin, dass er selbst Inselkommandant bleiben, Wuthmann aber als Oberkommandierender die Verteidigung übernehmen solle. v. Kamptz leitete weiterhin die Aufstellung der Marine-

batterien in einem Verteidigungsgürtel um Rönne herum, gerade auch nach der Landseite hin; denn nach unseren früheren Feststellungen wären etwaige russische Landungen grösseren Umfangs mit Erfolg nur im Südosten der Insel möglich gewesen.

Die Zahl der auf Bornholm eintreffenden Truppen und Flüchtlinge stieg bis zum 8.5. bis auf etwa 19.000 Mann, von denen jedoch bis zum 8.5. Abends noch etwa 5.000 Mann (darunter das 55. Armee-Oberkommando mit seinem General und die Panzergrenadierdivision Grossdeutschland unter General Lorenz) nach Westen weiterfuhren.

In Bornholm verblieb endgültig ausser Teilen des IX. A. K. unter anderem:

die Marinetruppen, darunter ein Marine-Baubataillon,

Teile der 252. Infanterie-Division,

Teile einer Flak. Division,

ein Heereslazarett,

das Jagdgeschwader Richthofen, das bereits keine Jagdflugzeuge mehr besass. Allerdings setzte sich das Personal dieses Jagdgeschwaders 9. 5. in 6 Fieseler-Storch-Flugzeugen auch noch nach Westen in Bewegung (vom Flugplatz Rönne aus), unter Zurücklassung von 300–400 Mann Bodenpersonal.

9. Alle diese Bewegungen sind wohl den Russen nicht verborgen geblieben. So ist es wohl zu erklären, dass am 7. Mai Vormittag vor Nexö in 3.000–5.000 m Höhe ein russisches Aufklärungsflugzeug erschien, auf das von den im Hafen liegenden Marinefahrzeugen mehrere Schüsse mit 2 cm Flak (Flugzeug-Abwehr-Kanone) abgegeben wurden. Diese Schüsse konnten mit ihrer geringen Reichweite das Flugzeug nicht gefährden.

Ein Feuerverbot bestand damals nicht.

10. Am gleichen Tage gegen 19 Uhr – als schon auf dem Flugplatz Rönne das Eintreffen einer britischen Kommission erwartet wurde – erfolgte der erste Bomben-Angriff gegen Nexö und Rönne. Hierbei haben einige nordwestlich von Rönne an der Küste stehende Flak-Geschütze sowie auch das vor dem Hafen liegende Feuerschiff gefeuert.

Nach dem Angriff wurde dem Inselkommandanten aus abgeworfenen Flugblättern bekannt, dass auf russischer Seite bis 24 Uhr des gleichen Tages (7.5.) in Kolberg ein deutscher Kurier erwartet würde, der wegen der Kapitulation Bornholms verhandeln solle. Gleichzeitig

wurde ein zweiter Luftangriff für den 8.5. 9 Uhr früh in Aussicht gestellt, wozu die Bevölkerung Rönne und Nexö raumen solle.

General Wuthmann versuchte nun mehr aus Kopenhagen weitere Weisungen einzuholen, es bestand aber um die Zeit keine Fernschreiber – oder F. T. Verbindung mehr. Darauf nun wurde zwischen Wuthmann und von Kamptz – um im Interesse der dänischen Bevölkerung möglichst weiteres Blutvergiessen zu vermeiden – für den folgenden Tag ein generelles Schiessverbot verabredet. Dies Verbot ist auch innegehalten worden.

11. Beim Angriff auf Rönne am 8.5. haben die Russen nicht auf das Lager Gallökken geschossen, vermutlich um die Funkstation unversehrt zu erhalten.

Am gleichen Tage wurde von Deutschland aus die allgemeine Einstellung aller Kampfhandlungen gegen die Sowjetunion für 8. Mai 24 Uhr befohlen.

12. Am 9. Mai in den ersten Nachmittagsstunden erschienen 6 russische Schnellboote vor Rönne und blieben zunächst auf Schussweite vor dem Hafen liegen. Nach einiger Zeit lief eins der Boote ein und landete einige Matrosen mit vorgehaltener Maschinenpistole. Da keinerlei Widerstand geleistet wurde, verständigte man sich in versöhnlicher Weise.

Am gleichen Abend begaben sich auf russische Einladung Wuthmann und von Kamptz auf einem der Schnellboote nach Kolberg zu Verhandlungen wegen Übergabe der Insel und Internierung der Truppen. Wuthmann habe ich später bei Kolberg noch einmal wiedergesehen, über das Schicksal des Herrn von Kamptz ist mir nichts bekannt geworden.

13. In den darauffolgenden Tagen begann auf der Insel die Abgabe der Schusswaffen und die Einsschiffung nach Kolberg. Ich selbst verliess Bornholm am 17.5. Abends mit der „Østersøen“, auf russische Anordnung erhielt ich dort als Passagier eine Schlafkabine. Oberleutnant Esser unterzeichnete am 21.5. eine Vereinbarung mit dem russischen Befehlshaber wegen der Übergabe des Lagers in Rönne. Dem dänischen Oberst Waagepetersen hatte er schon vorher ehrenwörtlich versichert, dass irgendwelche Sprengungen und Sabotageakte von deutscher Seite nicht vorbereitet seien.

14. Über die Abwicklung des dienstlichen Verkehrs mit den däni-

schen Behörden und der dänischen Bevölkerung war ich, wie Sie wissen, mit von Kampitz verschiedener Meinung. Diese Differenzen übertrugen sich, zum Teil in scharfer Form, auf das unterstellte Offizierkorps.

Die „Fahrrad-Aktion“ war gedacht als Repressalie gegen wiederholte Unterbrechungen der Telefonleitung zwischen Rönne und Klemensker.

Mit der Verhaftung des Herrn Abitz hatte die Kommandantur nichts zu tun. Sie erfolgte auf Veranlassung des S. D. (Sicherheitsdienst, Herr Schulz!), weil dieser Herr Abitz als das Haupt der Widerstandsbewegung ansah.

Eine ernsthafte Absicht, Sie, Herr Amtmann, zu verhaften, hat nicht vorgelegen. Allerdings hat Herr v. Kampitz zeitweilig mit dem Gedanken gespielt, als Sie sich geweigert hatten, zu ihm zu kommen.

15. Zusammenfassend glaube ich sagen zu dürfen, dass die dänischen Belange bis zum letzten Augenblick, trotz überaus schwieriger, auf rein militärischem Gebiet auftauchender Zweifelsfragen – von deutscher Seite nach Möglichkeit berücksichtigt und respektiert worden sind.“

Straks efter modtagelsen af disse oplysninger gjorde jeg den 8. januar 1949 følgende bemærkninger hertil:

„1. Til den af Moraht under pkt. 5 givne oplysning om, at meddelelsen om kapitulationen nåede den tyske lejr her ved en fjernskrivermeddelelse fra København, må tilføjes, at dette formentlig må bero på en erindringsforskydning hos ham nu 3¹/₂ år efter. Efter at jeg i radioen kapitulationsaftenen havde hørt meddelelsen fra England om kapitulationen, ringede jeg omgående til direktør Svenningsen i udenrigsministeriet derom. Da han bekræftede rigtigheden, bad jeg bl. a. om, at han ville sørge for, at de englændere, der skulle hertil, kom ganske omgående, hvad han lovede at lade gå videre.

Jeg ringede derefter til v. Kampitz (eller Moraht) og spurgte ham, om han havde hørt radio. Da han benægtede dette, bad jeg ham om omgående at lytte på Flensborg og Hamborg radio og gav ham meddelelse om kapitulationen, som han ikke anede noget om.

Jeg sagde ham, at jeg ved henvendelse til vort udenrigsministerium, havde fået bekræftet, at det var rigtigt; jeg sagde endvidere til ham, at han havde at holde sine folk inde, og at de skulle adlyde og respektere frihedskæmperne, der nu kom bevæbnede i aktion, og for-

klarede ham, hvorledes det armbind, de var forsynet med, så ud. Han lovede at efterkomme mine anmodninger, men bad om, at jeg ville sørge for, at de englændere, der skulle hertil, kom omgående. Jeg kunne hertil svare, at det havde jeg allerede gjort.

2. Til hans bemærkninger under 6., at Bornholm skulle være til disposition som etape ved evakueringen fra Østpreussen m. v. kan bemærkes, at det til en vis grad var den situation, som jeg havde forudsat, at Bornholm kunne komme i ved sammenbruddet.

At Bornholm skulle bruges som etape viste sig også deri, at de stærkt bevæbnede tyske tropper, der stadig i de dage kom hertil (hovedsagelig til Neksø) ved sammenbruddet var fuldstændig udsultede, så at jeg (jfr. foran) foranledigede, at vi bospiste dem m. v.

3. Til de af Moraht under pkt. 8. givne oplysninger om antallet af tropper på Bornholm, kan jeg oplyse, at direktør Thorkil Lund, der efter aftale med russerne, var leder af borttransporterne af de tropper, de var tilbage, da russerne ankom til øen, oplyste (jfr. mine indberetninger), at der ialt blev sendt ca. 17.000 mand afsted.

Tillige var der, som også oplyst af Moraht, de sidste dage før russernes ankomst blevet sendt ca. 5.000 mand herfra, hvilket også stemmer med de af general Wuthmann den 9. maj til mig givne oplysninger.

Det samlede antal af tyske tropper på Bornholm var således, da bombardementet fandt sted, ialt 22–23.000 mand samt ca. 1.000 tyske civile flygtninge, som vi også sendte afsted.

4. Til de af Moraht under pkt. 9. givne oplysninger kan det bemærkes, at det af hans redegørelse klart fremgår, at den tyske hærledelse havde tildelt Bornholm en meget væsentlig rolle i hele tilbagesogsoperationen, og at det indrømmes, at det var tyskerne, der begyndte at skyde på russerne den 7. maj om formiddagen, forinden russerne havde fået foretaget andet end rekognosceringshandlinger.

Dette fremgår også meget klart af den redegørelse om forholdene, som er afgivet af det civile luftværn.

Når Moraht oplyser, at der på det tidspunkt ikke var noget tysk forbud mod at skyde, strider dette imod de løfter, som v. Kamptz allerede på dette tidspunkt havde afgivet overfor mig. På dette tidspunkt havde jeg gang på gang, både søndag og mandag formiddag, indtrængende opfordret ham til at standse alle befæstningsarbejder og krigshandlinger her på øen, og han havde lovet mig dette.

Ikke desto mindre måtte jeg under forhandlingerne med ham mandag morgen gøre ham opmærksom på, at arbejderne fortsatte rundt omkring på øen; han udtalte da sin beklagelse af, at hans ordre endnu ikke var nået ud til de forskellige afdelinger.

Det var umiddelbart efter dette mødes ophør, at det første bombardement af Neksø fandt sted mellem kl. 12 og 12,30.

5. Morahts angivelse under pkt. 10. om, at det første bombardement skete 7. maj kl. 19, er forkert. Neksø blev bombarderet ved ca. 12-tiden og Rønne ved ca. 12,30-tiden, og begge byer derefter gentagne gange i eftermiddagens løb og Rønne også, som af ham nævnt, kl. 19 aften.

Hans oplysninger i næste stykke er også forkerte. Jeg oplæste i telefonen for v. Kamptz straks det nedkastede russiske ultimatum. Han skulle møde næste dag, den 8. maj inden kl. 10 russisk tid, svarende til kl. 9 dansk tid, i Kolberg; ellers ville der blive nyt bombardement. Trods alle mine opfordringer og protester nægtede han at kapitulere. Jeg underrettede straks pr. telefon direktør Svenningsen i udenrigsministeriet om dette.

6. Når Moraht under pkt. 11. oplyser, at russerne ikke skød på den tyske lejr på Galløkken, formentlig fordi man ønskede at bevare telegrafstationen der uskadt, må det dertil siges, at der som bekendt faldt flere bomber dels på sygehuset, dels i umiddelbar nærhed af dette. Under hensyn til sygehusets beliggenhed i umiddelbar nærhed af lejren, er det mest nærliggende at antage, at de bomber, der faldt her, var rettet imod lejren på Galløkken.

7. Spørgsmålet om, hvor v. Kamptz befinder sig, og hvor han har været i den forløbne tid, er jeg ved at undersøge nærmere, og jeg overvejer i det hele at stille Moraht forskellige andre spørgsmål.“

Iøvrigt udviklede der sig om enkelthederne følgende korrespondance mellem os:

I brev af 28. januar 1949 skrev jeg til Moraht:

„Jeg takker mange gange for Deres udførlige og interessante besvarelse af de spørgsmål, som jeg stillede Dem om forholdene i forbindelse med besættelsens sidste dage på Bornholm. Som De formentlig forstår, er der forskellige spørgsmål, som i denne forbindelse interesserer os meget herovre, og vi er meget glade for, at De hjælper os med at blive klar over dem.

De ville imidlertid gøre os en stor tjeneste, om De ville være ulejlighet med at besvare følgende yderligere spørgsmål:

1. Vi modtager undertiden forespørgsler fra tyskere, som ønsker oplysning om deres slægtninges skæbne her på Bornholm, og det ville i tilslutning hertil være af interesse for os at vide, hvormange tyskere, der blev dræbt ved bombardementet, og hvor de ligger begravet, idet der formentlig foretoges en del begravelser uden om de danske myndigheders medvirkning.

2. Den 24. januar d. å. blev der ved Dueodde fundet 2 ueksploderede landminer, som blev afdækket, da højvandet trak sig tilbage. Dette stemmer med de af Dem givne oplysninger, om at visse tyske miner blev kastet i vandet. Såfremt De er i stand til at skaffe nærmere oplysninger herom, ville vi sætte megen pris herpå.

3. Et af de i historisk henseende uopklarede spørgsmål er baggrunden for den i januar 1945 foretagne aktion imod de bornholmske politiembedsmænd, uanset at de var forbigået ved den almindelige aktion mod det danske politi den 19. september 1944, og uanset at jeg havde fået løfte om, at lignende aktion ikke skulle gennemføres mod det bornholmske politi.

4. Der går her rygter om, at en tysk oberstløjtnant blev henrettet lige før den endelige kapitulation, fordi han havde fremsat bemærkninger om situationens håbløshed. Der har været forespørgsel fra en kvinde i Tyskland om hendes mands skæbne, der formentlig kan stilles i forbindelse med denne sag. Kan De give nogle yderligere oplysninger herom?

5. Efter Deres redegørelse er jeg ikke klar over, hvordan Wuthmanns overtagelse af kommandoen foregik, herunder navnlig, om det skete i forståelse med v. Kemptz eller ej.

Som sagt ville jeg være Dem meget taknemlig, om De ville besvare disse spørgsmål for mig, og jeg vil endog formentlig senere atter sende Dem visse yderligere spørgsmål, som dukker op, efterhånden som vi beskæftiger os med det foreliggende.

Foreløbig vil jeg imidlertid takke Dem endnu en gang for Deres første besvarelse og på forhånd for de følgende.“

Herpå modtog jeg følgende svar af 1. februar 1949:

„Ich erhielt Ihr Schreiben vom 28.1. und bin gern bereit, auch weiten hin mit Ihnen zusammenzuarbeiten zur Klärung von Fragen, die

sich aus der Besatzungszeit ergeben. Natürlich soweit dies in meinen schwachen Kräften steht, denn ich war ja zuletzt nicht mehr Kommandant.

Nun zu Ihren Fragen:

1. Ich weiss nur von einem Toten am 7. Mai, dem Schlagzeugführer unserer Kapelle. Er wurde meines Wissens ordnungsmässig begraben, auf den Kirchhof mit Wissen der dänischen Behörden. Den Namen würde ich wiedererkennen, wenn er mir genannt wird.

2. Von Landminen auf Bornholm ist mir nichts bekannt. Eine Äusserung von mir, dass gewisse deutsche Minen ins Wasser geworfen wurden, muss wohl missverstanden sein. Unter meinem Kommando lagen keine Minensperren.

3. Die Aktion vom Januar stand in keinem mir bekannten Zusammenhang mit der vom 19.9.1944. Bei Letzterer waren wir vergessen worden, und ich erhielt dann Vollmacht nach eigenem Ermessen zu handeln. Dies geschah, wie Sie wissen, („eventuell!“). Meine damalige Zusage galt natürlich „rebus sic stantibus“; wenn daraus eine Zusage für alle Zukunft gefolgert wurde, so bin ich missverstanden worden; schon formell war ich dazu garnicht in der Lage; sachlich wäre in diesen Zusammenhang auf die Widerstandsbewegung hinzuweisen, über die mir ja auch niemand Zusagen machen konnte!

Trotzdem wissen Sie, wie ich auch die SS-Aktion vom Januar, deren Hintergründe mir völlig unbekannt sind, im Geiste dieser alten Zusage abgeschwächt und schliesslich rückgängig gemacht habe.

4. Das Gerücht betreffend den deutschen Oberstleutnant ist zutreffend. Über diesen bedauerlichen Vorgang, den ich mit allen mir zu Gebote stehenden Mitteln zu verhindern suchte, gebe ich am besten der betreffenden Dame persönlich Auskunft. Ich stelle anheim sie an mich zu verweisen.

5. Über die Vorgänge bei Wuthmanns Ankunft bin ich nicht unterrichtet. Ich wurde zu derartigen Besprechungen nicht mehr hinzugezogen. Den Truppen wurde nichts bekanntgegeben.

Formell war von Kamptz ja garnicht mehr Kommandant, nachdem er am 4.5. in meinem Beisein die vollziehende Gewalt an Sie zurückgegeben hatte. Er war nur noch für die Ordnung der Truppe verantwortlich, die vor den Feldmarschall Montgomery kapituliert hatte, und zwar bis zur Ankunft eines englischen Bevollmächtigten.

(Leider kam niemand!). Im Gespräch mit dem Stabe Wuthmanns habe ich erklärt, diese Kapitulation – die natürlich nicht mehr rückgängig zu machen sei – müsse auch für neu gelandete Truppe gelten, aber vergebens.

Mein Standpunkt ergab sich aus formellen und militärischen Gründen.

Es gibt auch noch psychologische Gründe. Ich könnte hinweisen auf Clausewitz, den grosser Lehrer des Krieges, und auf parallele Überlegungen und Erfahrungen betreffend Hongkong, Singapore, Malta, die normannischen Inseln. In meinem Bericht vom 4. Januar habe ich nur den Versuch gemacht, die Zusammenhänge aufzuklären. Ich bin aber gern bereit, auch kritisch zu den Vorgängen Stellung zu nehmen, falls ich die Gewissheit habe, dass nicht die Absicht besteht, einzelne Personen persönlich zur Rechenschaft zu ziehen. Die Gründe hierfür werden Sie verstehen.“

Når Moraht taler om, at v. Kamptz ved forhandlingene den 4. maj 1945 tilbagegav mig den „udøvende“ magt på Bornholm, må dette bero på en erindringsforskydning fra Morahts side. Hvis noget i den retning var blevet udtalt, ville jeg selvfølgelig straks have protesteret. Jeg havde hele tiden og uanset den militære besættelse haft mine fulde embedsmæssige beføjelser, så der var ikke noget fra v. Kamptz at tilbagegive mig. Men der faldt overhovedet ikke nogen udtalelse i den retning, jfr. også mit referat foran af det passerede. Var det sket ville jeg også have taget anledning heraf til direkte at tage spørgsmålet om fuld kapitulation til mig op.

Iøvrigt gjorde jeg til dette følgende bemærkninger:

„Til Morahts brev af 1. februar skal jeg blot ad pkt. 5. bemærke, at det – som jeg i anledning af hans tidligere redegørelse har bemærket – er rigtigt, at jeg fredag aften ringede v. Kamptz (eller Moraht) op og meddelte ham kapitulationen samt – da han intet anede derom og ikke havde radio – henstillede til ham at høre Flensborg og Hamborg radio. Han rettede sig straks efter beskeden fra mig, også om at holde sine folk inde og rette sig efter frihedskæmperne, der kom i aktion.

Men der var udover dette ikke tale om, at han havde overgivet sig til mig.

Som sagt, der skete det nye, at han rettede sig efter mine bestemmelser, og han kom på mit kontor, når jeg tilsagde ham, medens han i

modsætning til sine forgængere havde forlangt mig ud til sig; ellers ville jeg blive afhentet.“

Jeg føler her trang til at rekapitulere og slå fast, at grunden til, at v. Kamptz ikke kapitulerede til russerne, var hans, man kan vist med rette kalde det, militær-nazistiske forstokkede stupiditet. Der stod i kapitulationsbetingelserne, at tyskerne i Danmark, hvortil Bornholm jo hører, skal kapitulere til England. Altså kapitulerer han ikke til russerne, når englænderne ikke kommer. Havde der i kapitulationsbetingelserne stået, at tyskerne i Danmark skal kapitulere til englænderne, men på Bornholm til russerne, havde han rettet sig efter dette, og så var der ikke sket noget. Og var blot een englænder kommet og havde formidlet kapitulationen til russerne, var der ej heller sket noget. Og havde jeg straks haft en bataillon af den danske brigade herovre, ville jeg som sagt mene, at han havde kapituleret til mig. Men det var udelukket, når man havde ca. 22–23.000 stærkt bevæbnede tyskere på den ene side og kun ganske få og nye frihedskæmpere på den anden side. Men var det sket, havde der formentlig i ethvert tilfælde også været mulighed for, at bombardementet af Rønne og Nexø kunne have været undgået. Sådan må jeg mene, at de faktiske forhold angående dette ligger.

Iøvrigt giver hele dette afgørende problem mig anledning til nogle yderligere betragtninger.

Efter krigens afslutning har jeg som hobby haft at samle på politiske, militære og biografiske redegørelser fra personer i alle lande. I 1958 støder jeg her på fhv. Korvettenkapitän Walter Lüdde-Neurath's lille bog „Regierung Dönitz“ (Verlag „Musterschmidt“, Göttingen). Han var adjutant hos Dönitz, også da denne blev statschef i Tyskland og under kapitulationen.

I hans udmærkede, korte og præcise redegørelse findes også som bilag optrykt (delvis i faksimile) de originale kapitulationsdokumenter og de deraf følgende tyske militære befalinger.

Der lægges ikke skjul på, men det siges tværtimod åbent og klart, at når Dönitz ønskede at kapitulere overfor Vesten men at kæmpe videre med og udsætte kapitulationen overfor Rusland, var grunden udelukkende at vinde mest mulig tid for derved at nå at få flest mulig civile tyske flygtninge og tropper reddet tilbage fra det område af Tyskland, som Rusland efter overenskomsten med vestmagterne skulle besætte.

Den engelske ordlyd af punkt 1 og 2 i kapitulationsdokumentet af 4. maj 1945 kl. 18,30 over for Montgomery er sålydende (jfr. bogens side 135):

„1. The German Command agrees to the surrender of all German armed forces in Holland, in northwest Germany including the Frisian Islands and Helgoland and all other islands, in Schleswig-Holsten, and in Denmark, to the C. in the C., 21. Army Group.

This to include all naval ships in these areas.

These forces to lay down their arms and to surrender unconditionally.

2. All hostilities on land, on sea, or in the air by German forces in the above areas to cease at 08.00 hrs. British Double Summer Time on Saturday 5 May 1945.“

Side 136 anføres følgende befaling af 4. maj fra den tyske overkommando:

„O K W -Befehl zur Durchführung der Kapitulation im Nordraum..
(OKW Führungsstab, B Nr. 003007/45 g.Kdos vom 4. Mai)

„Ab 5.5.45 08.00 Uhr deutsche Sommerzeit Waffenruhe gegenüber den Truppen des Feldmarschalls Montgomery. Sie umfasst alle Verbände des Heeres, der Kriegsmarine, der Luftwaffe und der Waffen-SS im Bereich der Niederlande, Friesland einschliesslich der west- und ostfriesischen Inseln und Helgoland, Schleswig-Holstein und Dänemark. Sofort an sämtliche unterstellten Truppen bekanntgeben. Eingang des Befehls nachprüfen. Truppe bleibt mit ihren Waffen in Stellung. In See befindliche Transportbewegungen der Kriegsmarine laufen weiter. Keinerlei Zerstörungen, Schiffsversenkungen und Kundgebungen. Sicherung aller Vorräte. Gehorsam und Disziplin mit eiserner Strenge aufrecht erhalten. Weitere Befehle folgen.

gez. Keitel.“

Man vil her lægge mærke til, at der udtrykkeligt siges, at der er våbenhvile overfor Montgomerys tropper. Det er altså noget ganske andet, end der står i kapitulationsdokumentet foran, hvor alle tyske tropper i Danmark kapitulerer.

Og yderligere uddybes det i redegørelse af 5. maj 1945 fra den tyske overkommando, (jfr. bogens side 137), hvis stykke 1 er sålydende:

„1. Wenn wir in Nordwestdeutschland, Dänemark und Holland die Waffen niederlegen, so geschieht es, weil der Kampf gegen die Westmächte seinen Sinne verloren hat. Im Osten jedoch geht der Kampf weiter, um möglichst viele deutsche Menschen vor der Bolschewisierung und Versklavung zu retten –“

Herefter ville man kunne tænke sig, at v. Kamptz, der jo intet direkte med Montgomery har haft at gøre men faktisk kun med russerne, har stillet sig på det standpunkt at kæmpe videre mod russerne i overensstemmelse med den tyske overkommandos instruktion, der ganske vist ikke gjaldt for tyske troppeenheder i Danmark, thi de havde kapitulert overfor Montgomery, og der var ikke gjort undtagelse for Bornholm.

Men alligevel var det jo helt meningsløst af v. Kamptz at fortsætte kampen mod russerne.

Nogen forvirring har der vel også været hos ham med hensyn til, hvem han i militær henseende egentlig hørte under. Territorialt og civilt hørte han til i Danmark og under dr. Best, men militært synes der efter Morahts udtalelse at være sket ændringer, så han mere hørte til sammen med dem, der stadig kæmpede mod russerne.

Den tyske kapitulation overfor russerne finder først sted overfor Eisenhower den 7. maj 1945 og træder først i kraft den 8. maj 1945 kl. 23,01.

Ordlyden af kapitulationsdokumentets stk. 1 og 2 (se bogens side 139) er sålydende:

„Urkunde über die militärische Kapitulation.

(Reims 7. Mai 1945).

1. Der Unterzeichnete, handelnd im Namen des deutschen Oberkommandos, erklärt hiermit die bedingungslose Kapitulation aller Streitkräfte zu Lande, zu Wasser und in der Luft, welche sich in diesem Augenblick unter deutscher Kontrolle befinden, gegenüber dem Obersten Befehlshaber der Alliierten Expeditionstreitkräfte und gleichzeitig gegenüber dem Oberkommando der Sowjettruppen.

2. Das deutsche Oberkommando wird sofort an alle deutschen Kommandostellen der Land-, See- und Luftstreitkräfte und an alle unter deutscher Kontrolle stehenden Streitkräfte Befehle erteilen, Kampfhandlungen um 23 Uhr 1 mitteleuropäischer Zeit am 8. Mai

einzustellen und in den zu dieser Zeit besetzten Stellungen zu verbleiben. Kein Schiff, kein Flugzeug oder Luftschiff darf unbrauchbar gemacht, noch darf dem Schiff- oder Flugkörper, dem maschinellen Teil oder der Ausrüstung irgend eine Beschädigung zugefügt werden.“

Denne kapitulation gentages i bogen under højtideligere former den 8. maj 1945.

Dönitz udsender herefter også telegrafisk den 7. maj 1945 følgende meddelelse og med den nedenunder stående tilføjelse:

„Chefsache!

Nur durch Offizier!

F R R – Fernschreiben/Funkspruch.

1. Am 7. Mai 1945, 02,41 Uhr Gesamtkapitulation durch Oberkommando der Wehrmacht für alle Streitkräfte zu Lande, zu Wasser und in der Luft an Oberkommando der Alliierten Expeditionstreitkräfte und gleichzeitig an sowjetisches Oberkommando unterschrieben. Dies war unvermeidlich, um in kurzer Zeit zu erwartende vollständige Vernichtung bestimmter Frontteile zu verhüten und somit noch möglichst viele Menschen für Deutschland zu retten.

2. Danach ist mit dem 9. Mai 1945, 00.00 Uhr deutscher Sommerzeit jede aktive Kampftätigkeit einzustellen. Alle Dienststellen des Heeres, der Kriegsmarine und der Luftwaffe sowie die Truppen aller Wehrmachtsteile und der Waffen-SS verbleiben in den zu diesem Zeitpunkt eingenommenen Stellungen. Ab sofort darf kein Schiffsfahrzeug und kein Flugzeug versenkt oder zerstört, kein Rumpf, Maschinenanlage oder Ausrüstung irgendwie beschädigt werden. Alle weiteren Befehle, die durch das Oberkommando der Alliierten Expeditionstreitkräfte und durch das sowjetische Oberkommando nach dem 9. Mai 1945, 01,00 Uhr erlassen werden, sind auszuführen. Andernfalls werden das Oberkommando der Alliierten Expeditionstreitkräfte und das sowjetische Oberkommando Strafmassnahmen oder andere über die Kapitulationsbedingungen hinausgehende Schritte unternehmen.

Zusatz für H. Fr. Kurland und AOK Ostpreussen:

Alle bis zum 9. Mai 1945 01,00 Uhr gegebenen Möglichkeiten zum Abtransport über See sind unter äusserster Anspannung aller Kräfte auszunutzen. Alle Schiffe müssen bis zu diesem Zeitpunkt ausgelaufen sein.

gez. Dönitz.

OKW/WFSt. 89003/45 g. K. Chefs.

F. d. R.

gez. Bruder Müller

Oberstlt. d. Genst.“

Herefter er der altså først kapitulation overfor russerne onsdag den 9. Mai 1945 fra kl. 01,00. v. Kamptz' beskydning af russerne efter deres overflyvning skete mandag den 7., russernes bombardement derefter om mandagen samt tirsdag den 8. Herefter kapituleredes, altså stemmende med den fælles tyske kapitulation overfor russerne, og disse ankom onsdag den 9. om eftermiddagen.

Sådan må vist den historiske baggrund være. Men efter min mening fritager den ikke på nogen måde v. Kamptz. Han var i Danmark, hvor der var kapituleret. At der ingen englænder kom, gav ingen berettigelse til ændring i dette forhold eller til i modstrid med hans udtrykkelige løfte til mig at skyde på russiske observationsmaskiner. Flygtningene fra Rusland, Østpreussen m. v. kunne han jo stadig modtage her. Og stred det mod hans ære at være kommandant og så skulle tåle de russiske observationsoverflyvninger, kunne han jo overfor mig have rejst spørgsmålet om kapitulation til mig, eventuelt på Englands vegne.

Hvad der skete var meningsløst og vanvittigt.

Spørgsmålet om de særlige forhold ved kapitulationen for Bornholms vedkommende har jeg iøvrigt ikke kunnet finde behandlet i nogen af de talrige politiske og militære memoirer, der er udgivet om krigstiden. End ikke i Montgomery's erindrings beskrivelse af kapitulationen står Bornholm nævnt, men her gennemførtes hans kapitulationsbetingelser jo ej heller.

I den tyske generaløjntant W. Melzers bog: „Geschichte der 252 Inf.-Division“ omtales side 254 m. fl. divisionens transport til Bornholm fra Danzig den 5. maj 1945 med ankomst til Neksø den 6. maj. Beretningen indeholder nogle erindringsforskydninger, fejltagelser

og lidt „lyrik“, hvor bogen ellers er meget tørt skrevet. Russernes bombardement omtales, men årsagen, den tyske beskydning af russernes maskiner slet ikke, skønt divisionen netop var i Neksø på det tidspunkt. Den bekræfter, bortset herfra, iøvrigt ganske min redegørelse for kapitulationen og dens årsager. v. Kamptz nævnes overhovedet ikke, kun general Wuthmann.

Med nogen undren læste jeg oplysningerne i dagspressen i slutningen af 1958 angående chefredaktør Børge Outzes meddelelser under krigen til tyskerne om Bornholms besættelse af russerne ved en kommende kapitulation. Her angiver også en streg på et eller andet kort, at hvad der lå øst for den, skulle besættes af russerne; det gjorde Bornholm. Det er muligt, at disse meddelelser har gjort tyskerne halsstarre med hensyn til at kapitulere på Bornholm, når englænderne ikke kom hertil. Thi da var det kapitulation til russerne, og dem var der iøvrigt slet ikke kapitulert overfor straks. En tilbageholdenhed fra englændernes side kan jo også være bevirket ved Outzes meddelelser. „Der kunne jo dog være noget om det.“ Men den omhandlede streg har jeg gentagne gange efter kapitulationen hørt omtale i fuldt alvor og med overbevisning om dens rigtighed. Ja, man havde faktisk selv set strengen på et hemmeligt kort. Det drejede sig om udtalelser overfor mig også fra fremstående danske politikere. Jeg spurgte Dewing og Holt, men de kendte intet til en sådan aftale. Der har vist ikke foreligget andet end dette fra Outze, medens den virkelige grund, som jeg har anført, var at russerne var kommet for langt frem ad Tysklands Østersøkyst i forhold til Bornholm.

Men derfor kan man ikke undlade at gøre sig sine egne tanker og pege på risikoen ved Outzes meddelelse. Bornholm blev jo bombarderet, 8 danske dræbt i Rønne, 1 i Neksø, talrige sårede og skader for ca. 100 millioner kroner! Og en russisk besættelse på elleve måneder!

Frihedskæmperne var ikke bange, og man kommer i denne forbindelse også til at tænke på den af dem udsendte Døssings samtaler i Moskva, som jeg omtaler andetsteds.

I storadmiral Dönitz's bog: „10 Jahre und 20 Tage“ (Athenäum-Verlag, Bonn, 1958), står Bornholm overhovedet ikke omtalt (ligeså lidt som i dennes adjutant, Korvettenkapitän Lüdde-Neuraths bog). og det skønt der foreligger indgående skildringer af hele taktikken i planerne forud for og under kapitulationsforhandlingerne med hen-

syn til at vinde tid, så at flest muligt militære og civile tyskere kunne redde sig bort fra russerne; også borttransporter til søs over Østersøen omtales. Side 456 skrev Dönitz med lettelse „Auch die Übergabe Dänemarks klärte sich dann noch am nächsten Tage im Zuge der Kapitulationsverhandlungen mit Montgomery.“ Heller ikke her er der nogen undtagelse for Bornholms vedkommende. Den er en selvfølgelig del af Danmark og omtales slet ikke.

Side 430 oplyser han, at Tyskland i januar 1945 var kommet i besiddelse af eksemplar af den engelske operationsbefaling „Eclipse“, der drejede sig om planlægning af og foranstaltninger ved Tysklands besættelse og betingelsesløse kapitulation. Den svarede faktisk omtrent til den senere zoneinddeling af Tyskland, der blev endeligt vedtaget på Jalta-konferencen februar 1945. Her var som bilag et kort med zonerne indtegnet. Men dette og kortet drejer sig udelukkende om Tyskland og altså ikke om Bornholm.

Som sagt: Jeg mener, når jeg skal drage en konklusion af alt, hvad jeg har erfaret om spørgsmålet, at når englænderne ikke kom til Bornholm, uanset at tyskerne i Danmark havde kapituleret til dem, skyldtes det, at russerne var kommet for langt frem mod vest ad den tyske Østersøkyst. I denne henseende skal jeg også henvise til den nedenfor anførte officielle erklæring af 22. maj 1945 fra den Røde arme's kommando. Her siges bl. a.:

„Øen Bornholm er en del af Danmark, og den er kun besat af vore tropper, fordi den ligger bag ved vor tyske okkuperationszone.“

I en ledende artikel i Berlingske Aftenavis den 8. nov. 1956: „Målet, der ikke blev nået“, udtales det, at uheldige omstændigheder medførte, at englænderne først den 8. maj meddelte den russiske overkommando, at der ville blive sendt britiske tropper til Bornholm. Men da var det for sent. Russerne bombarderede Bornholm den 7. Jeg har aldrig hørt om en sådan britisk meddelelse eller tanke, men det er måske fordi man igen ikke gav mig underretning. Og hverken general Dewing eller admiral Holt har i deres samtaler med mig om hele spørgsmålet nævnt dette.

I 1959 erfarede jeg, at Moraht var afgået ved døden, men at v. Kampzt var kommet hjem fra Rusland og boede i Kiel. Da jeg nu fra Moraht havde fået, hvad han kunne oplyse om begivenhederne, skrev jeg i februar 1960 et udførligt brev til v. Kampzt. Jeg fortalte ham, at jeg

havde været i forbindelse med Moraht efter dennes hjemkomst fra Rusland, idet Moraht havde erfaret min bistand hertil og takket mig derfor. Jeg havde bedt ham om og fået en redegørelse fra ham, så langt, som hans viden strakte, og som han havde kunnet skaffe oplysninger fra andre. Jeg fortalte v. Kamptz, at jeg nu arbejdede med at udgive mine erindringer, der selvfølgelig også ville omfatte den for Bornholm så begivenhedsrige og tragiske periode, da han selv var tysk kommandant her. Som jurist, som historiker og som menneske følte jeg det da som min pligt, nu da jeg erfarede, at han var kommet hjem fra Rusland, og jeg havde fået hans adresse, at give ham lejlighed til at fremstille det passerede fra sin side og give eventuelle begrundelser, men ganske særligt ville jeg gerne have hans svar på nedenstående spørgsmål:

1. Af hensyn til et eventuelt navneregister til mine erindringer hans fornavn og fødselstidspunkt.

2. Oplysning om, hvor han var, da han i 1945 blev sendt til Bornholm, og hvorfor Moraht blev udvekslet med en anden kommandant.

3. Det blev på Bornholm sagt, at v. Kamptz under krigen også havde været i Sønderborg og der havde en episode, hvor broen over Alssund blev beskudt fra tysk side. Havde dette rygte sin rigtighed?

4. Han begyndte på Bornholm straks med store befæstningsarbejder, som skulle fuldføres hurtigst muligt. Hvilket formål havde dette og på det tidspunkt?

5. Kort efter hans ankomst til Bornholm blev på amtskontoret min „højre hånd“, kontorchef Abitz, taget af Gestapo og sat i arrest. Det blev sagt mig, at v. Kamptz havde foranlediget, at den lokale Gestapochef Schulz foretog dette skridt. Er dette rigtigt, og hvorfor blev Abitz taget?

6. Havde v. Kamptz eller Schulz under overvejelse også at tage mig?

7. Straks fra begyndelsen kom de tyske kommandanter, når de havde noget at tale med mig om, til mig på mit kontor. Det gjorde v. Kamptz også først, men pludselig forlangte han, og uden at angive nogen grund derfor, at jeg, der dog var den øverste danske myndighed på Bornholm og i vort eget land Danmark, skulle komme ud til ham. Og han lod mig meddele, at hvis jeg ikke kom til ham, ville han lade mig afhente.

Hvilken begrundelse var der til denne ændring og optræden fra hans side?

8. Med talrige højtstående tyske søofficerer (generaladmiral Carls osv. -- jeg nævnede en række navne) og samtlige tyske kommandanter her før v. Kamptz havde jeg altid kunnet forhandle og det ganske åbent. Jeg følte straks fra v. Kamptz' side en anden indstilling overfor mig. Lå der fra dennes side noget særligt til grund herfor og da hvad? Havde han fulgt samme linie som de andre tyske officerer, kunne måske mange ulykker og megen elendighed være undgået.

9. Den 4. maj om aftenen hørte jeg i radioen B. B. C.'s meddelelse om kapitulationen. Jeg telefonerede straks til København og fik meddelelsens rigtighed bekræftet af det danske udenrigsministeriums direktør. Jeg bad ham om at gøre, hvad han kunne for, at de englændere, der skulle til Bornholm for at modtage kapitulationen, kom så snart som overhovedet muligt. Direktøren lovede mig dette.

Jeg telefonerede derefter til Galløkken for at få forbindelse med v. Kamptz og meddele ham dette. Jeg kunne dog ikke få forbindelse med ham selv, men fik Moraht, underrettede ham om kapitulationen m. v. og anbefalede, at man fra Galløkken hørte Hamborg eller Flensborg radio. Jeg refererede nu i brevet overfor v. Kamptz de nærmere aftaler, som jeg traf med Moraht, herunder om, at han sammen med v. Kamptz skulle komme tidligt næste morgen, lørdag den 5., på mit kontor til nærmere drøftelse af situationen.

Ved denne forhandling havde jeg også sagt til v. Kamptz personlig, at jeg havde anmodet om, at de englændere, der skulle til Bornholm til kapitulationen, omgående kom, og at jeg forlangte, at han straks gav ordre til, at alle befæstningsarbejder skulle standses, selvfølgelig også enhver kamphandling og al skydning. v. Kamptz skulle samle sit mandskab og våbnene på bestemte steder, som jeg angav. Alt lovede han mig og gav mig sit ord herpå.

Uanset dette skød hans tropper på de russiske observationsmaskiner over Neksø mandag morgen den 7. maj. Derefter kom russerne tilbage fra Kolberg og bombarderede Rønne og Neksø, og de tyske tropper skød også da på russerne.

Hvorfor havde v. Kamptz ikke overholdt vor udtrykkelige aftale, men tværtimod brudt den?

v. Kamptz havde sagt mig, da jeg om mandagen under bombarde-

mentet telefonerede til ham, og da jeg derefter havde ham inde på mit kontor, at han ikke havde forbindelse med alle de forskellige afdelinger. Men afstandene på Bornholm er dog ikke så store, at han ikke fra lørdag formiddag til mandag morgen kunne være kommet i forbindelse med alle sine folk selv uden telefonmuligheder.

Og da russerne overfløj og bombarderede Bornholm mandag den 7. maj om eftermiddagen, skød det tyske militær igen, uanset min bestemt og fornyede ordre til v. Kamptz samme morgen.

I brevet skrev jeg, at jeg bagefter er blevet klar over, at kapitulationen Tyskland-Rusland først trådte i kraft fra den 9. maj kl. 00,01. Jeg anførte derhos, at Bornholm dog var en del af Danmark og her havde tyskerne (uden undtagelse) kapitulert overfor Montgomery fra den 5. maj. At englænderne ikke kom til Bornholm, spillede i den henseende ingen virkelig rolle. Tyskerne havde kapitulert i Danmark. En fortsat kamp på Bornholm også mod Rusland var dog ganske „zweck- und sinnlos“. Han kunne ej heller herved mere redde nogen tysker fra Østprøjsen, Hela osv. fra russerne.

Da vi mandag aften den 7. maj igen var blevet bombarderet af russerne – fortsatte jeg i brevet – og disse kastede flyveblade ned med opfordring til ham til at møde i Kolberg næste morgen til kapitulation overfor russerne, gav jeg ham straks direkte pr. telefon teksten i tysk oversættelse og forlangte igen, at han nu holdt op med alle kamphandlinger, men han sagde nej.

I brevet spurgte jeg nu, hvilke grunde han havde herfor. Hans holdning var som sagt ganske uden noget formål og helt meningsløs. Jeg tilføjede, at resultatet af hans nej var det store bombardement af Rønne og Neksø med skader for over 100 mill. kr., 8 civile danske dræbt i Rønne og 1 i Neksø og mange sårede.

10. Hvormange tyskere (herunder letter, ester, ungarere osv.) blev der dræbt ved bombardementet?

11. Jeg meddelte ham i brevet, at jeg havde overvejet at opfordre ham til at kapitulere til mig (altså til Danmark), fordi englænderne ikke kom. Jeg spurgte ham, hvad han ville have sagt til et sådant forslag.

Men jeg skrev, at jeg opgav denne tanke som udvej, fordi jeg ikke havde danske tropper her, men kun de forholdsvis få unge frihedskæmpere, og et tidligere forsøg på at få militær herover ikke var lykke-

des. Jeg mente derfor, at en kapitulation til mig under disse omstændigheder, hvor der var 22–23.000 tyske soldater på Bornholm, ikke ville blive anerkendt. Men hvorledes ville han have stillet sig til et sådant forslag, og jeg tilføjede, at jeg selv havde følelsen af, at han straks ville have sagt ja. Af de nævnte grunde, især de politiske, havde jeg opgivet spørgsmålet, og han havde også påny lovet mig at holde op med enhver skydning og kamphandling.

12. Hvormange tyske generaler var der kommet til Bornholm og opholdt sig her, og hvorfor blev på et tidligere tidspunkt ikke en af disse kommandant på Bornholm?

13. General der Artillerie Wuthmann var kommandant på Bornholm den 8. maj og kapitulerede overfor russerne. Jeg havde forhandlinger med ham i den egenskab. Trådte v. Kamptz frivilligt tilbage som kommandant?

14. Lever general Wuthmann endnu og i bekræftende fald hvor?

15. Efter krigen fik vi på Bornholm forespørgsler fra slægtninge af en tysk Oberstleutnant, som efter v. Kamptz' ordre og lige før kapitulationen blev skudt ude på Galløkken. Han skulle være fremkommet med nogle udtalelser om situationens håbløshed. Jeg spurgte i brevet, om dette var rigtigt, hvornår det var, og hvad havde han gjort. Hvad hed den pågældende tysker, og hvor begravedes han. Man sagde, at det var i nærheden af barakkerne. Ligger der andre begravet derude og da hvor?

16. v. Kamptz havde lørdag den 5. maj efter kapitulationen ved forhandlinger på mit kontor i Morahts nærværelse – Moraht henviste dertil i brevvekslingen med mig efter hjemkomsten fra Rusland – „givet mig den udøvende magt tilbage“. Ganske bortset fra, at jeg aldrig havde bortgivet nogen del af min embedsmyndighed, og at den ej heller på anden måde var mig berøvet, kunne jeg dog alligevel ikke optræde som kommandant. Men set fra v. Kamptz' synspunkt (og Morahts) måtte v. Kamptz da netop så meget mere adlyde min ordre og vor aftale om, at alle kamphandlinger, enhver skydning og alle befæstningsarbejder fra tysk side straks hørte op.

17. Endelig spurgte jeg om, hvor og hvorlænge han havde været i Rusland, og hvorledes han var blevet behandlet ved ankomsten til Kolberg og i det hele i Rusland.

Fra Kapitän z. S. v. Kamptz modtog jeg derefter et sålydende brev:

„Kiel, den 29. 2. 1960.

Sehr geehrter Herr v. Stemann!

Ihr Schreiben vom 15. 2. 1960 habe ich am 22. 2. 1960 erhalten. Ich will Ihre Fragen nach bestem Wissen und Gewissen beantworten. Ich bitte aber zu berücksichtigen, dass ich keinerlei Unterlagen über die Ereignisse während meiner Kommandantenzeit in Bornholm besitze. Deshalb bitte ich auch um Verständnis dafür, dass ich nach 15 Jahren manche Einzelheiten nicht mehr genau in Erinnerung haben kann.

1. Frage: Personalangabe. Antwort: Gerhard von Kamptz geb. 27. 12. 1902.

2. Frage: Wo waren Sie vor der Kommandierung nach Bornholm und warum wurde Moraht ausgewechselt!

Antwort: Vor der Kommandierung nach Bornholm war ich in Oberkommando der Kriegsmarine in Berlin-Bernau. Kapitän z. S. Moraht ist meines Wissens durch einen jüngeren Frontoffizier abgelöst worden, weil die Insel Bornholm durch den Vormarsch der Russen Frontgebiet geworden war.

3. Frage: Ist es richtig, dass die Brücke in Sonderburg von Deutschen beschossen worden ist?

Antwort: Ein deutsches Minensuchboot hat einen Schuss abgegeben, der die Brücke beschädigt hat und einen dänischen Passanten verletzt hat. Dieser Vorfall hat sich aber nicht zu meiner Zeit ereignet. Eine kriegsgerichtliche Untersuchung dieses Vorfalls soll ergeben haben, dass ein Geschütz beim Einlaufen der Minensuchboote an einem Sonnabend versehentlich nicht entladen worden sei. Beim Auslaufen am Montag soll beim Klarmachen der Geschütze, als die Boote vor der Brücke auf das Öffnen der Brücke warteten, versehentlich der Schuss losgegangen sein. Der verantwortliche Geschützfürer soll dafür bestraft worden sein und die zuständigen dänischen Stellen sollen darüber entsprechend unterrichtet worden sein.

4. Welchen Zweck hatten die Befestigungsarbeiten auf Bornholm zu diesem Zeitpunkt?

Antwort: Die Befestigungsarbeiten dienten der Sicherung der Insel gegen etwaige russischen Angriffe von See her oder aus der Luft durch Fallschirmtruppen.

5. Frage: Ist es richtig, dass Sie die Gestapo zu Verhaftungen veranlasst haben?

Antwort: Die Gestapo in Bornholm bekam ihre Befehle von ihrer vorgesetzten Dienststelle in Kopenhagen. Zur Aufklärung vorgekommener Sabotagefälle auf Bornholm und zur Verhinderung weiterer Sabotagetätigkeit habe ich als Inselkommandant mit der Gestapo zusammengearbeitet. Einzelheiten kann ich nicht mehr angeben.

6. Frage: Haben Sie oder Herr Schulz auch daran gedacht, den Amtmann von Bornholm festzunehmen?

Antwort: Nein! Eine solche Massnahme hätte nur von Kopenhagen aus befohlen werden können.

7. Frage: Warum kamen Sie zu Besprechungen anfangs auf mein Bureau und plötzlich nicht mehr?

Antwort: Durch die plötzliche Verschärfung der Lage war ich fest an mein Lagezimmer gebunden, um jederzeit erreichbar zu sein.

8. Frage: Welchen Grund hatten Sie zu Ihrer Einstellung, die anders war als die Einstellung anderer deutscher Offiziere?

Antwort: Ich glaube nicht, dass meine Einstellung Ihnen gegenüber anders war als die anderer deutscher Officiere. Mein Verhalten wurde mir diktiert durch die Gesamtlage, die sich leider immer mehr verschärfte.

9. Frage: Warum haben Sie nicht unsere Verabredung eingehalten?

Antwort: Ich habe verabredungsgemäss sofort an alle erreichbaren deutschen Stellen die Befehle zur Kapitulation vor den britischen Truppen gegeben. Über die Schiesserei in Neksö ist mir gemeldet worden, dass es sich dabei um die Abwehr eines russischen Tieffliegerangriffs gehandelt haben soll.

10. Frage: Warum haben Sie nicht auch vor den Russen kapituliert?

Antwort: Ich habe das russische Kapitulationsultimatum nicht beantworten dürfen, weil ich dazu von keiner Stelle ermächtigt worden war. Die Kapitulation der deutschen Truppen in Dänemark vor der britischen Heeresgruppe von Montgomery musste doch auch der russischen Führung bekannt sein. Das Verhalten der Russen nach der deutschen Teilkapitulation am 5. 5. 1945 und nach der Gesamtkapitulation am 9. 5. 1945 war für mich ein Beweis, dass die Russen die Ka-

pitulation der deutschen Truppen in Dänemark vor den Engländern nicht anerkannt haben. Ich fühlte mich deshalb auch nach der Teilkapitulation am 5. 5. 1945 verpflichtet, die befohlene Übergabe der Insel Bornholm an die Engländer sicher stellen zu müssen. Für die entstandenen Kriegsschäden auf Bornholm mache ich die Dienststellen verantwortlich, die die Besetzung von Bornholm durch britische Truppen zwar angekündigt aber nicht durchgeführt haben. Die Befehle zur Gesamtkapitulation am 9. 5. 1945 habe ich durchgeführt.

11. Frage: Wie gross waren die deutschen Verluste bei den russischen Luftangriffen?

Antwort: Die Verluste waren auf Grund der getroffenen Sicherheitsmassnahmen (Deckungsgräben u. Deckungslöcher) sehr gering. Mir sind nur ein Toter und wenige Verwundete gemeldet worden.

12. Frage: Was haben Sie gesagt zu meinem Vorschlag, vor den Dänen zu kapitulieren, weil die Engländer nicht kamen?

Antwort: Ich kann mich an einen solchen Vorschlag nicht mehr erinnern. Vermutlich hätten aber die Russen auch eine solche Massnahme nicht anerkannt.

13. Frage: Wieviel Generäle waren auf Bornholm gewesen?

Antwort: Meines Wissens sind 5 deutsche Generäle ohne Truppen in Bornholm auf der Durchreise gewesen. Ein General hatte noch geschlossene Einheiten der Division „Grossdeutschland“ unter seinem Befehl. Die Zahl der Deutsche, die sich über Bornholm nach Westen abgesetzt haben, schätze ich auf ungefähr 5000 Zivilisten, 15–20.000 Soldaten und darunter 1000 Verwundete.

14. Frage: Traten Sie freiwillig als Kommandant zurück?

Antwort: Ich bin bis zum Schluss Kommandant der Insel Bornholm geblieben. Nach Eintreffen der Befehle zur Gesamtkapitulation übernahm General Wuthmann der Oberbefehl über alle deutschen Truppen auf Bornholm. Als Inselkommandant unterstellte ich mich freiwillig der Befehlsgewalt von General Wuthmann. General Wuthmann soll aus Russland zurückgekehrt sein. Näheres weiss ich nicht.

15. Frage: Was wissen Sie über die standrechtliche Erschiessung am 5. 5. 1945?

Antwort: Am 5. 5. 1945 ist ein Oberstleutnant Henschel der Heeresgruppe Kurland standrechtlich auf Bornholm erschossen worden. Das Standgericht hat Henschel wegen prokommunistischer Äusserungen,

die als Aufreizung zur Plünderung aufgefasst worden sind, einstimmig zum Tode verurteilt. Das Urteil ist in Gegenwart aller erreichbaren deutschen Offiziere durch Erschiessen vollstreckt worden. Das Grab des Erschossenen muss sich in dem ehemaligen Lager Rönne befinden. Die Gefallenen und Verstorbenen sind meines Wissens auf dem Friedhof beigesetzt.

16. Frage: Wie kamen Sie dazu, mir die vollziehende Gewalt zurückzugeben?

Antwort: Meines Wissens habe ich Ihnen anheimgestellt, bewaffnete dänische Polizeieinheiten aufzustellen. Einzelheiten weiss ich nicht mehr.

17. Frage: Wie sind Sie in Kolberg von den Russen behandelt worden? Wo und wie lange waren Sie in Russland?

Antwort: Meine Behandlung durch die russische Marine in Kolberg war korrekt. Ich war in Walk im Lager und im Gefängnis. Ich war in den Lagern in Reval, Tscherepowitz, Michalowka, im Gefängnis Iwanowo und i Lagern im Schwarzmeergebiet. Am 1. 1. 1954 bin ich zurückgekehert. Meine jetzige Anschrift ist Kiel, Steinstrasse 20.

Hochachtungsvoll!

G. v. Kamptz.“

Selvfølgelig skrev jeg straks til v. Kamptz og takkede ham.

Ved v. Kamptz' og Morahts breve er der, forekommer det mig, skaffet væsentlig klarhed fra autentiske kilder over, hvad der passerede på Bornholm og baggrunden derfor. Det fremkomne synes også at bestyrke min overbevisning om, at hvis Montgomery blot i sine kapitulationsbetingelser havde fastsat, at tyskerne i Danmark kapitulerede til englænderne, dog på Bornholm til russerne, var der blevet kapituleret overfor disse sidste på Bornholm, og bombardement m. v. ville være blevet undgået.

Havde den ofte omtalte „streg“, der gik vest om Borholm og lagde Bornholm over i russisk interessezone i modsætning til det øvrige Danmark, virkelig eksisteret, kunne man da ikke gå ud fra, at Montgomery kendte den, og at han netop derfor måtte have fastsat kapitulationsvilkårene på den af mig foran nævnte måde? Og Tyskland havde dog vist ikke af den grund – altså for Bornholms skyld – undladt

kapitulationen til vestmagterne. Det havde faktisk intet valg. Mig forekommer dette derfor at kunne tages som et yderligere bevis på, at denne „streg“ på kortet ikke har eksisteret.

Foranstående støttes også af oplysningerne i en artikel i Politiken for den 21. marts 1960. Sidste stykke i denne artikel lyder således:

„Urigtigt rygte om russiske tropper til Danmark.

Forlydendet om, at den afsluttende fase af krigen kunne have udviklet sig med en deling af Danmark i en russisk og en britisk befrielseszone, menes ikke at svare til virkeligheden.

De allieredes repræsentant i Danmark, direktør Ole Lippmann, der havde de næreste forbindelser til de allierede, siger på Politikens henvendelse, at der intet som helst forelå, som begrunder formodningen om en anden udvikling af situationen, end den der indtraf. Der verserede, specielt i marts, mange rygter om, at russiske styrker foruden til Bornholm ville komme til andre dele af Danmark, men de kunne alle tilbagevises.“

Med hensyn til v. Kamptz' besvarelse af punkt 12, synes han at have misforstået mig. Jeg har ikke fremsat forslaget om kapitulation til Danmark overfor mig, men jeg skrev udtrykkelig og spurgte, hvad han ville have sagt, hvis jeg havde foreslået dette. Samtidig anførte jeg grundene til, at jeg ikke gjorde det, nemlig dels rådede jeg ikke over militære styrker, der var store nok hertil (hverken danske eller svenske, jfr. min redegørelse herfor tidligere i beretningen), dels var der, som han også er inde på, udenrigspolitiske hensyn at tage. Der er dog efter min mening det at sige hertil, at de politiske vanskeligheder ikke ville være kommet til at berøre ham, og at en kapitulation fra hans side til Danmark ville have medført, at han ingen våben havde, hvormed han kunne skyde på russerne.

Iøvrigt giver v. Kamptz' oplysninger mig ikke anledning til særlige bemærkninger. Under punkt 13 angiver han antallet af tyskere her ved kapitulationen. Det er fra hans side skønsomt opgivet, men man vil se, at det passer meget godt til de faktiske tal, som de danske ledere af tyskernes borttransport fra Bornholm, direktør Lund, og civilingeniør Milner, opgav mig.

I den tyske viceadmiral Friedrich Ruges bog „Sea Warfare 1939–1945“, (Cassel, London) omtales det, at en tysk motor-ministrygerflotte, endnu førend våbenstilstanden med Frankrig var sluttet, løb ind

til Brest under kommando af kaptajn v. Kamptz. Det kunne passe meget godt til, at dette er den samme v. Kamptz, der i 1945 kom til Bornholm. Han synes også at have været flotillechef for småbåde ved tyskerne besættelse af København den 9. april 1940.

Iøvrigt fremgår det af Ruges bog, at russiske undervandsbåde holdtes indespærret af den tyske marine og slet ikke kom ud i Østersøen, altså et yderligere bevis på, at den i bind I kapitel XVI omtalte torpederede danske damper „Hilma Lau“, blev torpederet af tyskerne selv til brug for deres agitation.

Forresten omtales Bornholm overhovedet ikke med et eneste ord i Ruges bog, der iøvrigt behandler den tyske marines virksomhed i Østersøen under krigen meget indgående. Men ganske interessant skriver han, at, da Finland midt i september 1944 trak sig ud af krigen, forsøgte en tysk styrke af M. både og andre mindre skibe efter direkte ordre fra Hitler at tage øen Hogland i den finske bugt fra den finske garnison. Men denne nåede, også med bistand af russiske flyvere, en sådan styrke, at tyskerne måtte trække sig tilbage med tab af en del af skibene. Han tilføjer, at dette, set fra et tysk synspunkt, var en ganske formålsløs operation i forhold til hele krigen, „thi de tyske tropper var under tilbagetrækning langs hele fronten, og det ville have været umuligt at holde den lille ø forsynet eller at bruge den som basis for aktioner mod russiske bevægelser i Den finske bugt“. Det forekommer mig, at man da med samme argumentation må sige, at det var yderligere meningsløst fra tysk side at tænke på noget tilsvarende med hensyn til Bornholm – endda i maj 1945.

Ved general Korotkovs uventede besøg herovre i maj 1960, hvilket besøg nærmere omtales andetsteds i disse erindringer, fortalte jeg ham om min korrespondance med v. Kamptz. Jeg spurgte Korotkov, om han ikke også, da jeg nu havde den glæde at træffe ham igen, ville udtale sig, således at der derved kunne fremkomme et historisk korrekt og mere fuldstændigt billede af det passerede.

Dette erklærede han sig villig til, og jeg stillede ham da ganske kort de afgørende spørgsmål uden at nævne, hvad jeg vidste eller min teori om baggrunden for det passede. Han kendte intet til nogensomhelst forudgående allieret aftale, om at Bornholm skulle befries el. l. af russerne, eller til nogen „streg“ på kortet; men russerne havde jo besat hele den tyske Østersøkyst indtil Lübeck.

Årsagen til bombardementet af Rønne og Neksø var den tyske beskydning af de russiske observationsmaskiner over Neksø. Gennem russernes efterretningstjeneste vidste man også – Korotkov ledede selv som armékorpschef det hele fra Kolberg – at jeg havde forlangt af v. Kamptz, at han skulle holde op, og han havde lovet mig dette.

Der blev ikke ødelagt tyske flygtningeskibe el. l. ved bombardementet mellem Bornholm og Christiansø.

Jeg takkede Korotkov for oplysningerne og sagde ham, at de havde interesseret mig meget (af historiske grunde), og at svarene nøjagtigt dækkede mine oplevelser og teorier. Jeg nævnedes også for ham det antal russiske tropper, som jeg mente, der havde været på Bornholm (først ca. 8000, efter et par måneders forløb ved tidspunktet for hans bortrejse ca. 6000). Jeg forstod, at de nævnte tal ikke var helt forkerte.

Jeg genoptager herefter min beretning om begivenhederne i kronologisk rækkefølge.

„Det lykkedes mig den 8. maj at indsende en kort rapport til indenrigsministeriet over frihedsrådets trådløse radio. Denne rapport er sålydende:

„Stort bombeangreb mod Rønne i dag kl. 9,40. Byen var i forvejen evakueret for alle beboere; såvidt vides ingen personskade, men meget stor skade på ejendomme.

Der skal have været ca. 50 maskiner, der kastede ca. 30 200 pounds bomber særlig i havneområdet og den sydlige del af byen. Der opstod store brande i havnen og nogle steder i byen. Sygehuset fik to fuldtreffere; af patienterne, hvis evakuering var omtrent fuldført, blev såvidt vides ingen ramt.

Der er hørt og høres med mellemrum stadig detonationer, også andre steder fra, men jeg har ingen oplysninger om forholdene her.

Den tyske ledelse på Bornholm hævder endnu ingen officiel meddelelse om kapitulationen overfor Rusland at have fået.

Hvis Rønne ikke helt skal udslettes, må der snarest skaffes en afslutning på dette.“

Det var, som det vil ses, en meget summarisk rapport, men det var af betydning for mig så hurtigt som muligt at få gjort ministeriet bekendt med de vigtigste fakta.

At bombardementet ikke var uden virkninger på tyskerne, fik jeg dog indtryk af derved, at den ene af de tyske officerer, der kom herud

til mig på „Helligdommen“ angående forskellige forhandlinger var en oberstløjtnant, der var stabschef hos den nye kommanderende general på Bornholm, General der Artillerie Wuthmann. Oberstløjtnanten bragte mig en speciel hilsen fra generalen, og senere kom endvidere Moraht fra generalen i et i og for sig ret ligegyldigt ærinde her, åbenbart for også derved at vise mig, at tiderne havde ændret sig. Imedens drønedede de russiske maskiner over os.

En tysk undervandsbåd havde i dagens løb søgt ly i klipperne her ved „Helligdommen“. Heldigvis forsvandt den et par timer efter, men vi var jo ikke begejstrede over dette besøg, da det kunne bevirke bombeangreb på den, lige ved vort fristed. Jeg henstillede derfor til stabschefen, at alle fik besked om, at de skulle holde sig væk herfra og det lovede han.

På „Helligdommen“ var vi ialt ca. 50 evakuerede i alle aldre, med 7 hunde. Et barn fik mæslinger og en dame kørtes på Allinge sygehus, da hun skulle nedkomme. Det var et mærkeligt samvær; hele dagen hørte vi de russiske maskiners drøn og af og til deres nedkastning af bomber.

Da man onsdag morgen forstod, at tyskerne nu havde kapituleret, tog jeg straks ind til Rønne for at se på forholdene. Jeg skal bemærke, at, når faktisk ingen menneskeliv gik tabt i Rønne og Neksø ved angrebene tirsdag, skyldtes det ikke alene evakueringen af den civile befolkning, men også, at man ved 9,30 tiden besluttede, at man ville befordre alle andre (frihedskæmpere, brandvæsen, C. B. m. v.) ud af byerne. Disse var faktisk fuldstændig tomme, men evakueringen lykkedes først i sidste øjeblik. Undervejs måtte evakuerede skjule sig i porte o. l. under angrebet, til de nåede ud i Blykobbe plantage nord for Rønne.

Det var et forfærdeligt syn, der mødte én i store dele af Rønne, bl. a. lige i nærheden af amtsgården, hvor der var faldet nogle fuldtræffere. Alt var ruiner. Brandene var slukket de fleste steder, og der var ryddet godt op. I amtsgården var de fleste ruder og alle låse sprængt, og alle tagsten var løse. I det ene hjørne af haven var der faldet en fuldtræffer, der havde taget havemuren og naboejendommene. Der brændte det endnu. Granatsplinter var der masser af. Indvendig var lofter o. lign. beskadiget, ligeledes var døre sprængt. Nogle billeder var faldet ned og gået itu. I vor datters værelse var udgangsdøren

sprængt, og naboens høns gik rundt derinde. Det var i virkeligheden forbavsende billigt sluppet.

På havnen så det ikke godt ud. Øernes Andelsselskabs store pakhus brændte. To tyske skibe lå som vrage. Torpedoe og ammunition lå heldigvis ubeskadiget. Tænk, hvis de var blevet ramt!

Jeg tog så ud til general Wuthmann og havde forhandlinger med ham og hans stabschef om forholdene. Han gjorde et godt indtryk; der var ingen tvivl om, at han havde afsat v. Kamptz og selv taget kommandoen, og at det var hans mening at holde op med de vanvittige ødelæggelser og kapitulere. Vi aftalte bl. a., hvor de tyske soldater nu skulle samles sammen på øen.

Jeg havde derefter forhandlinger med frihedsrådet. Da jeg igen kom ned på havnen, var der ankommet en båd med flere hundrede civile flygtninge. De var helt vilde, da de ikke havde fået mad og vand i flere døgn.

Jeg fik fat i en tysk løjtnant, der lige havde fået ordre til at være tysk leder af havnen. Da vandværket ikke fungerede, talte jeg med en af kaptajnerne på 1866's båd „Østersøen“ (heldigvis ubeskadiget) og fik fra dette skib pumpet noget vand ud til de ulykkelige. Jeg måtte først tale beroligende til dem.

Under forhandlingerne på rådhuset med frihedskæmperne opstod der pludselig panik, idet rygten gik, at russerne nu ville bombardere igen. Gennem den tyske general fik jeg det straks dementeret.

Jeg var også ude på amtssygehuset for at se, hvordan forholdene var her. Der var truffet forberedelser til at evakuere amtssygehusets patienter, efter at man selvfølgelig først havde sendt alle dem hjem, som det var forsvarligt at udskrive. Evakueringen skete til samlingshuset i Vestermarie og andre steder ude dér omkring. Den foregik natten mellem den 7. og 8. maj. Men da bombardementet begyndte, var man desværre – skønt det hele på så udmærket måde var forberedt af personalet med sygehusinspektør Sommer i spidsen –, ikke færdig med evakueringen. I kirurgisk afdelings kældergang opholdt overlæge Iversen og Sommer sig med de sidste – ca. 15 – liggende patienter. De skulle lige til at tage afsted, da bombardementet begyndte. Det var meget voldsomt derude, idet russerne åbenbart ville have ramt på den tyske militærlejr på Galløkken lige i nærheden. Den ramte de ikke, men 66's båd „Rotna“, der var oplagt i Sydhavnen neden for Galløk-

ken, fik en træffer lodret ned igennem. Den kirurgiske afdeling fik en bombe igennem dens midterste del. Heldigvis ramte den 2 jernbjælker i etageadskillelsen ovenover gangen og sprang dér. Det var et helt mirakel, da 2 svære bjælker blev fuldstændig bøjede, og der blev et gabende hul midt i bygningen. Desuden var der bombenedslag andre steder på sygehusets grund og betydelige skader derude. Ligeledes var der bombenedslag på jorderne til den ved siden af sygehuset liggende arbejdsanstalt.“

3

De russiske landgangstropper ankommer til Bornholm

„Kl. ca. 14 onsdag den 9. maj kørte jeg tilbage fra Rønne og tænkte da på at hente min kone og med hende køre ned til Neksø, hvor jeg hidtil ikke havde haft tid til at komme efter bombardementet. Ved telefonstationen i Nyker blev jeg standset med besked, om jeg ikke omgående ville komme tilbage til Rønne. Nu kom russerne!

Jeg besluttede så straks at vende tilbage til Rønne, men måtte først have een ting i orden, nemlig genåbningen af telefonen i Rønne. Den nuværende tilstand med telefonen lukket var uudholdelig og tidsspildende, idet man for at få truffet en aftale enten selv måtte tage afsted, eller også måtte der sendes en ordonnans. Jeg måtte derfor i Nyker først ind på telefonstationen og få fat i telefondirektøren, der var evakueret til Åkirkeby. Jeg forklarede ham den umulige tilstand i Rønne og bad ham om omgående at få telefonen lukket op derinde. Det ville han først ikke høre tale om, det var farligt på grund af muligheden for nye bombardementer. Dette kunne jeg ikke acceptere, og efter nogen overtalelse gav telefondirektøren efter.

Der var en 5-6 telefondamer evakueret fra Rønne ud til Nyker central. Jeg gav dem besked om at pakke deres tøj og tage med mig ind til Rønne med det samme.

Efter at have sat dem af på Torvet, kørte jeg straks ned til havnen, hvor russerne netop nu havde lagt til med deres hurtigbåde og var ved at gå i land. På havnen var også tyske officerer fra general Wuthmanns stab, bl. a. stabschefen til stede. Han havde en (mig mistænkelig) letlænder eller estlænder i tysk officersuniform med som tolk.

Den russiske chef var en major (orlogskaptajn) Antonic. Jeg hilste på ham og bød ham velkommen. Jeg brugte foreløbig letlænderen som tolk. Jeg spurgte, om der kom yderligere bombardementer, hvad

han benægtede. Iøvrigt skulle han nu først ud til tyskerne; derefter ville han komme op til mig på rådhuset.

Hans soldater så meget vilde ud. Det var typiske frontsoldater af alle mulige russiske racer.

Jeg gik op på rådhuset, hvor oberst Waagepetersen, borgmester Aagesen, politimesteren m. v. kom til stede. Vi tilkaldte en lægefrue fra Rønne (født i Rusland) som tolk. Jeg lavede en velkomsttale, som hun oversatte på russisk. Og så ventede vi.

Omsider kom Antonic.

Mit referat af mødet er sålydende:

„Til stede var amtmand v. Stemann, politimester d'Auchamp, borgmester Aagesen, kontorchef Abitz, som repræsentanter for de danske myndigheder, og regionschef, løjtnant Jørgensen, overlæge Olsen, lærer Håkansson og maskinarbejder Børner som repræsentanter for frihedsrådets lokalkomité.

Jeg åbnede mødet ved at udtale:

„Som amtmand på Bornholm takker jeg Dem herved for den andel De og Rusland har haft i Danmarks befrielse, således at det nu har kunnet indtage sin plads blandt de forenede nationer som allieret også med Rusland.

Jeg har efter vort møde på havnen været i forbindelse med min regering, der bad mig forespørge Dem, om De ikke ville i forbindelse med den engelsk-amerikanske kommission i København.“

Som svar herpå udtalte Antonic:

„Den røde armé, der kommer til Bornholm, har sammen med England og U. S. A. tilintetgjort den tyske militarisme under førelse af de demokratiske lande. Folkeslagene skal gå fremad i den lyse fremtid. Jeg skal erklære fra det sovjetiske folk og dets armé, både landhær og marine, dets store taknemlighed overfor det danske folk for danskernes milde og elskværdige modtagelse.

Jeg er ikke for øjeblikket i stand til at komme i telefonisk forbindelse med vore allierede, men i morgen kommer den anden kommandant, der vil få den nødvendige forbindelse.

Jeg er major Antonic, udnævnt som kommandant på Bornholm, og jeg ønsker meget stærkt, at afvæbningen af det tyske militær skal foregå roligt og uden episoder.

Al magten hører mig til som kommandant.

Opgaven for danskerne består i at opretholde både orden og disciplin, vi skal ikke blande os i de indre danske anliggender, hvis det ikke bliver krævet af russiske militære hensyn.

Al orden overgiver jeg til guvernøren.

Alle andre indre spørgsmål vil jeg gerne drøfte med guvernøren og med de få mennesker, der har med disse spørgsmål at gøre. Iøvrigt er jeg taknemlig for Deres bistand. Opstående spørgsmål kan vi drøfte.

Alle de til rådighed værende transportmidler: Jernbaner, biler osv. bliver taget i brug for hurtigst muligt at afvæbne det tyske militær, som i øjeblikket er 10–11.000 mand.

Det er jo ikke umuligt, at provokationer kommer alligevel. Tyskerne er demoraliserede, episoder kan derfor indtræffe, og jeg håber, at det danske folk vil hjælpe til at afvæbne den tyske magt på Bornholm.

Jeg erklærede min sympati og taknemlighed overfor repræsentanterne for det danske folk.“

Majoren sluttede med, at han ventede at få anvist sin bopæl og at man iøvrigt fra de tilstedeværende repræsentanter kunne stille ham de spørgsmål, som man ønskede.

Følgende spørgsmål blev derefter rejst fra min side:

„Kommer der repræsentanter for englænderne eller amerikanerne?“

Foreløbig ikke.

„Ønsker De, at der skal komme en repræsentant for det danske krigsministerium til stede?“

Kan først besvares i morgen.

„Kommer der flere russere i morgen?“ Ja.

„Kan jeg som bistand for mig selv få lov til at indkalde nogle repræsentanter for krigsministeriet?“

Hertil svarede majoren: „Hvad vil De med dem“. Jeg svarede her til: „Da jeg ikke har militær uddannelse og derfor savner erfaring i disse spørgsmål, ville det være en støtte for mig.“

Svar: Det behøves ikke. Vi har selv vundet krigen, så kan vi også selv ordne dette her.

„Kommer der en anden kommandant?“ Nej, og majoren er den eneste repræsentant her på Bornholm. Måske kommer der i morgen nyt militær – ingen tale om forbindelse med englænderne eller amerikanerne.

På forespørgsel udtaler han, at forsyningerne var i orden for alle.

Spørgsmålet om patruljer på gaderne til opretholdelse af orden blev rejst. Majoren erklærede, at det måtte være danske i hvert fald foreløbig.

„Forbliver de russiske soldater i deres kvarter?“

I dag skal kun danskerne holde vagt, i morgen træffes der en ny ordning. For de russere, der opholder sig i deres kvarter, holder de selv vagt.

„Er de menige klar over, at danskerne er deres allierede?“ Ja, der skal nok være ro og orden.

Jeg henledte hans opmærksomhed på, at Neksø og Rønne var evakueret i forbindelse med bombeangrebene, og at der derfor ingen boede i husene, der desuden var delvis sønderskudte.

Danskerne må selv sørge for, at der ikke sker noget i den anledning, svarede der.

„Hvor koncentrerer de tyske krigsfanger bedst?“ spurgte han.

Efter aftale med den tyske general skal de begive sig til tre nærmere betegnede steder på øen, hvilket jeg påviste på kortet, idet jeg henstillede til ham, at der ikke skete ændringer heri, da det var mest praktisk at opretholde den engang trufne ordning. – Ja.

Majoren spurgte da, hvor man kunne sætte de tyske krigsfanger på arbejde. Da man fra dansk side stillede sig noget spørgende heroverfor, forklarede han med en venlig gestus, at han mente de skulle sættes til at arbejde for at hjælpe danskerne.

Herpå svarede jeg, at vi helst ville have dem væk fra øen, og at vi helst ikke ville have noget med dem at gøre.

Major Antonic spurgte, hvormange skibe der kunne skaffes, hvortil jeg svarede, at vi ikke havde skibe her udover vore postskibe; hvis der skulle skaffes nogle fra dansk side, kunne det kun være fra København.

Majoren udtalte, at ingen skibe måtte gå ud af havnen, de ville da omgående blive sænkede, idet den russiske flåde lå rundt om Bornholm. Jeg spurgte, om flyveforbindelsen til København kunne oprettholdes og oplyste på hans foranledning, at det drejede sig om 1 à 2 gange daglig, og at det kun drejede sig om civil flyvning med post og passagerer. Han spurgte da straks, hvor flyvepladsen var, og om der havde været flyvning i dag. Det oplystes, at der ikke havde været flyvning siden i mandags.

Som svar på min forespørgsel om tilladelse til dansk trafikflyvning

oplyste han, at tilladelse ikke kunne gives, for at den russiske flåde ikke skal tage fejl, vi må vente et døgn til, „jeg skal nok give besked, når ruten er klar“, og uanset, at jeg oplyste, at det var en i enhver henseende civil maskine, fastholdt han, at der kunne ske noget. Ligeledes erklærede han, at fiskerne måtte holde sig inde et par dage for at undgå al konflikt, i det hele sagde han, sålænge tyskerne er her, kan der ikke komme noget i orden; når de er væk, kan alt komme i orden.

Jeg tog heraf anledning til at forespørge, om det så var meningen, at også russerne ville trække sig bort, hvortil han svarede: „Det er jeg ikke kompetent til at udtale mig om, det afgøres på San Francisco-konferencen, jeg er kun militær, ikke politiker.“

Til ophold for majoren og hans stab anvistes Dams hotel.

Majoren oplyste, at i løbet af natten, senest næste morgen kommer de ventede russiske soldater. Borgmestrene øen over må da være klar over, hvor de kan bo. Der bliver 1500 mand over hele øen. Danskerne må skaffe plads til dem.

Majoren spurgte ligeledes, „hvor har tyskerne deres proviant?“ Det meddeltes ham, at tyskerne praktisk talt havde opbrugt deres proviant.

På forespørgsel af majoren oplystes det, at jernbanerne i det store og hele er i orden, og at deres nuværende opgave kun er civile transporter.

Under forhandlingerne havde jeg sendt bud til hotellet, at vi, når forhandlingerne var forbi, ville komme derhen og drikke et glas vin med russerne. Ved en fejltagelse sendte man imidlertid et par flasker rhinskvind op på rådhuset, hvor mødet fandt sted, og jeg måtte da lade den servere på stedet. Han smagte på vinen og spurgte, om det var champagne. Vi benægtede det og han gav tydeligt tilkende, at han syntes ikke meget om vinen. (Han spyttede den rent ud sagt ud på gulvet og skulle ikke have mere). Han spurgte dog meget interesseret hvor øens vinlager var, da det måtte bevogtes. Jeg oplyste ham om, at der ikke var noget større lager af vin her på øen; det var kun ganske enkelte steder, at hoteller og private havde mindre lagre, men at jeg havde udstedt forbud mod udskænkning af stærke drikke straks efter tyskernes kapitulation.

Under forhandlingerne var der flere gange kommet folk ud og ind med besked til majoren, og nu gik pludselig døren op, og ind for en

kaptajn, som meget ophidset udbad sig oplysning om flyvepladsen og erklærede, at den straks skulle bevogtes af danskerne. Løjtnant Jørgensen, der var regionschef for frihedskæmperne, påtog sig straks at sørge for, at dette skete og tog afsted sammen med den russiske kaptajn.

Det aftaltes endelig at holde møde den følgende dag kl. 10 formiddag.“

Jeg tog derefter ud til Helligdommen og måtte som sædvanlig give de øvrige gæster referat af dagens begivenheder, der ikke mindst denne dag var spændende.

„På Helligdommen var der den ulempe, at der ikke var telefon oppe på etagerne, kun nede. Og det var såre ubehageligt for mig, idet der uafslædt blev ringet til mig, og når jeg endelig var oppe at sove, blev jeg kaldt ned til telefonen. Nu var forholdet det, at jeg var i Rønne hele dagen, og når jeg kom tilbage om aftenen, skulle kontoret passes og indberetning skrives til ministeriet, så det blev som regel langt over midnat, før jeg kom i seng. Og så havde udenrigsminister Christmas Møller den forfærdelige vane, at han ringede hver morgen ved 6–7-tiden for blot at spørge, om der var noget nyt.“

Jeg kunne altid blot henvise til, at det nye, der var, og det var meget, fik de altid sendt i mine daglige indberetninger. Skulle der være noget udover det, så ringede jeg selv.

Onsdag den 9. maj, medens jeg var inde i Rønne, skete der et bombardement fra russiske flyvemaskiners side ude på havet mellem Bornholm og Christiansø.

Det var voldsomt, og det var formentlig nogle tyske skibe eller både, der var bombardementets mål. Om der blev ramt noget, og da hvad og hvor meget, kunne i virkeligheden ikke konstateres, ej heller, om der var flygtninge, militære eller civile i bådene.

I aviserne blev det slået op til, at mange tusinde tyskere druknede, og amtslæge Kofoed er i sit lille, smukke erindringskrift også inde på noget i den retning.

Men jeg kan kun herom sige, at jeg har ladet problemet undersøge, også i Sverige, og at der hverken dér, på Bornholm eller Christiansø nogensinde er drevet et eneste lig eller nogetsomhelst vraggoods, der kunne stamme herfra, i land, så jeg har altid stillet mig meget skeptisk overfor det påståede resultat af dette bombardement.

„Da jeg i henhold til aftalen med Antonic kom ind på Dams hotel næste morgen den 10. maj, havde jeg sat borgmester Aagesen samt civilingeniør Milner og direktør Thorkil Lund fra 66 stævne der.

Jeg var nemlig blevet klar over, at vi ikke fik forbindelsen til København (russerne havde jo afbrudt al skibsforbindelse til og fra øen) genoptaget, før vi var af med alle tyskerne her. På det tidspunkt kendte jeg ikke – som senere f. eks. ved deres afrejse herfra – russernes fremragende organisationstalent, men tænkte mere på de beretninger, man havde hørt om russerne, især fra gamle dage. Jeg var bange for, at hvis russerne skulle klare dette, kunne vi vente længe med at få forbindelsen genoptaget. Jeg anså det derfor for rettest, at jeg tilbød russerne, at vi fra dansk side ville tage dette i vor hånd; jeg havde forud spurgt direktør Thorkild Lund, om han ville organisere søtransporten og civilingeniør Milner, om han ville organisere landtransporten. Det var de begge villige til.

På Dams hotel var der et forfærdeligt cirkus. Som jeg andetsteds har nævnt, var det også her en imponerende indsats. hotelejer Lyngby og hans familie ydede. Vand var der ikke i byen, da elektricitetsværket og dermed også vandværket var standset. Derfor havde Lyngby fået kørt en af kommunens vandvogne op i gården, og fra den tappedes der vand.

De fremtryllede een ret, og den kunne man få. Det foregik ved lange borde inde i salen, hvor man satte sig ned mellem hinanden alle sammen.

Men desuden var der jo russere. Her havde hotellet måttet skaffe plads til russiske soldater om natten. De lå nede i restaurationslokalerne, så der så farligt ud. Antonic og hans officerer var oppe i værelserne på 1. sal. I hallen og op ad trappen og på gangen ovenpå lå og sad russiske soldater af alle afskygninger, udseender og racer. Mange havde store hunde med. Det var skarpt bevæbnede frontsoldater.

Jeg fik talt med Lyngby, der forklarede mig, hvor forfærdeligt det var, men at de søgte at holde det gående og klare det bedst muligt, men det var svært. Han havde, da jeg aftenen forud havde efterladt Antonic på hotellet, forstået, at denne åbenbart syntes, at man godt kunne tage sig noget mere af ham. Så havde Lyngby inviteret ham ind til sig og behandlet ham på bedste måde og bl. a. foræret ham et armbåndsur. Samværet var blevet ved meget længe.

Da klokken var 10,30 (jeg havde aftalt at mødes med Antonic kl. 10), syntes jeg, at jeg havde ventet længe nok, og jeg bad derfor en af tolkene om at gå op og sige til ham, at nu var jeg der som aftalt. Når man var ledsaget af en frihedskæmper med armbind på (det respekterede russerne) kunne man passere de russiske vagter på trappen og gangen. (Mig forærede chefen for frihedskæmperne et sådant armbind – da jeg bad om at få et som erindring –, men jeg fik besked om, at jeg måtte ikke gå med det på!! Jeg har heller ikke siden fået tilladelse dertil; så tænker man uvilkårligt på, hvormange der løb rundt med armbind og legede frihedskæmper! Jeg gav det senere tilbage til frihedskæmperne her, da jeg fandt det uværdigt at have det på denne måde).

Tolken kom tilbage med den besked, at Antonic ikke havde tid. Han havde tyskerne hos sig i øjeblikket, og han havde slet ikke tid hele formiddagen, ej heller til at komme til lunch, hvad jeg havde ladet tolken minde ham om.

Dette var mig dog et nummer for stift, så meget mere, som jeg havde en mængde spørgsmål, jeg omgående skulle have klaret.

Jeg tog derfor tolken og en frihedskæmper med og gik op til Antonic og ind i hans værelse. Her stod den tyske stabschef, en oberst og en major næsten ret for ham, medens de fik besked. De blev omgående „hældt ud“ – sådan skete det faktisk –, da jeg kom, og man måtte uvilkårlig få lidt medlidenhed med dem, at de skulle finde sig i at blive behandlet sådan. De var nemlig faktisk pæne mennesker.

Jeg spurgte Antonic, om han ikke var tørstig (hvad jeg vidste, at han havde al grund til at være). Jeg tænkte, at det var bedst at komme i gang med ham ad denne vej og spurgte om, hvad han ville drikke. „Champagne“ svarede han. Jeg bestilte så med det samme to flasker og nogle flere glas.

Da den første prop sprang, gik døren op til de tilstødende lokaler og ind trådte en masse russiske officerer (ingen bankede på), nogle med huerne på og nogle havde store hunde med. De kom automatisk ved knaldet og tog uden videre for sig af champagnen.

Efterhånden nåede jeg overfor Antonic til spørgsmålet om en hurtigst mulig borttransport af tyskerne og til forslaget om, at vi tog dette i vor hånd gennem direktør Lund og civilingeniør Milner. Jeg foreslog, at han gav dem hver en russisk officer med, at jeg gav dem hver

en tolk med, og at vi gav dem begge fuldmagt til selvstændigt at ordne det hele. Vi havde ikke tid til at beskæftige os mere med det. Han syntes, at det var en glimrende idé og var straks fuldt enig. Jeg kaldte dem så op og præsenterede dem. De fik et glas champagne, og jeg bad dem straks gå i arbejde; vi måtte have fiskere til at sejle. Var der nogen vanskelighed, skulle de komme til mig. Men de skulle uden videre, sagde jeg, først sende de civile tyske flygtninge afsted. Så var vi da sikre på at blive af med dem.“

4

De russiske besættelsestroppers ankomst den 10. maj 1945 og de russiske landgangstroppers udskiftning

„Dermed var dette løst på en lykkelig måde, og vi gik straks i gang med de andre spørgsmål, og jeg spurgte ham, om han så ikke alligevel ville være min gæst til lunch. Nu ville han gerne!

Da jeg jeg var færdig med at forhandle med Antonic, spiste vi. Der var forskellige danskere og russere med, heriblandt den letlænder, der ved russernes ankomst (jfr. min beretning herom) var nede på havnen og agerede tolk overfor tyskerne. Jeg havde ikke inviteret ham og ingen af de danske havde gjort. Der blev skålet og drukket flittigt, og ikke mindst Antonic og letlænderen (der gik rundt alle steder og lyttede), blev noget „trætte“.

Midt under alt dette kom en tætklippet og skaldet russisk oberst ind. En smuk og værdig person, velafbalanceret og meget sympatisk. Han meldte sig straks til mig som lige ankommet med skib og som værende udnævnt til russisk kommandant indtil videre. Hans navn var oberst Strebkof. Nu var vi heldigvis fri for at have med Antonic at gøre. Han trådte helt i baggrunden. Strebkof fortalte mig senere, at Antonic's virksomhed og optræden her „ikke havde gavnet ham“ med hensyn til avancement. Det var en pæn måde at sige det på!

Dette skete den 10. maj 1945, og hermed begyndte Strebkofs og mit samarbejde, der varede, så længe russerne var her. Strebkof var et sjældent fint og dannet menneske med en elskværdig karakter. Han havde megen humor. Han var fra den gamle armé, var senere udtrådt og havde været rektor for en skole. Under krigen var han igen trådt ind i hæren, men nu kun som oberst, da han havde været udenfor nummer. Han stod ellers for tur til at blive general. Han fattede straks tillid til mig og jeg til ham, og han mindedes altid den 10. maj, da han kom hertil, og den hjælp, jeg havde ydet ham og russerne.

Jeg inviterede ham selvfølgelig med til lunchen og hilste på ham og bød ham velkommen.

Han holdt en smuk takketale og erklærede, at russerne ikke blev her en dag længere, end til den sidste tyske soldat havde forladt øen. Denne erklæring applauderede vi alle.

Iøvrigt beklagede han meget bombardementet, men det havde været nødvendigt, da russerne havde opsnappet et trådløst telegram fra v. Kamptz til den tyske overkommando om, at han ville forsvare Bornholm til den sidste patron. Når kun Neksø og Rønne var blevet bombarderet, var det, fordi transportvejen fra Rusland gik fra Neksø til Rønne, øst-vest, og fordi Rønne var den største station på vejen. De var klar over, at der kunne være kommet 100.000 soldater hertil. Dette svarede til det tal, som tyskerne tidligere havde omtalt for mig.

Efter anmodning fra udenrigsministeren, som om morgenen havde ringet mig op, meddelte jeg ham, at den danske udenrigsminister og den engelske major Pitt hver for sig eller sammen gerne ville komme herover. Han erklærede imidlertid, at dette ikke kunne lade sig gøre, da øen endnu var under bevogtning af russiske skibe og flyvere, som måske ville bringe trafikflyveren i fare. Der ville endnu gå nogle dage, inden det blev muligt.

Oberst Strebkof oplyste, at han næste dag ville ud at se øen, bl. a. til Neksø, og da jeg endnu ikke havde haft tid til at komme derned for at konstatere ødelæggelsens omfang, foreslog jeg, at vi kørte sammen, og at han og de officerer, der ledsagede ham, da var mine gæster til lunch på „Helligdommen“, hvor også min kone og datter var.

Han takkede meget for invitationen, og vi aftalte at tage af sted den næste dag.

Jeg bad ham derefter gå med hjem og se, hvorledes vi boede i amtsgården, idet jeg forklarede, at vi var evakuerede og, at huset derfor var tomt. Over ødelæggelserne her og i byen var han slet ikke imponeret. Han havde set værre ting før.

Jeg gik ned i kælderen og hentede en flaske sherry, og så ønskede jeg ham velkommen til amtsgården. Vi var også nede i haven. Derpå drøftede vi en hel del spørgsmål, og jeg bad ham se at få lidt orden på sagerne. Jeg ville være til disposition dag og nat; han skulle blot sige til. Herefter havde vi næsten daglige forhandlinger.

Som en særlig gunstbevisning imod mig erklærede han, at han ville have tilladelse til at stille en russisk vagt ved amtsgården, hvilket jeg takkede ham meget for.“

Russerne ville kun tale russisk. Jeg talte derfor kun dansk til dem. Det samme princip gjaldt overalt på øen. Derfor måtte der skaffes tolke, som både russerne og danskerne gratis kunne henvende sig til. Udenrigsministeriet skaffede mig dem. De blev stationeret i Rønne og andre steder rundt på øen. Jeg sagde i russernes nærværelse aldrig et ord, end ikke på dansk, som de ikke måtte høre. For mig gjaldt det om at bevare deres tillid, og jeg rådede alle andre danske til i deres udtalelser at følge samme princip. Det viste sig også, at russerne udmærket godt kunne andre sprog og nogle endog dansk. Men at anvende russisk og dansk i forhandlinger og derefter tolk havde tillige den fordel, at man fik tid til at tænke sig om, medens oversættelsen skete, og at bordtaler o. lign. kun behøvede at være halvt så lange og af hensyn til oversættelsen sammensat af korte sætninger.

For mig drejede det sig som sagt fra første færd om at vinde russernes tillid. Alle forhandlinger foregik faktisk mundtligt mellem den øverste russiske chef og mig. Jeg anslog straks den gemytlige og kammeratlige forhandlingstone, og den passede udmærket, idet russerne havde meget stor humoristisk sans. Og jeg sørgede på det omhyggeligste for, at mine aftaler med russerne nøje blev overholdt, og at man ikke på nogen måde søgte at „snyde“ dem. Russerne selv overholdt også altid nøje de aftaler, vi havde truffet; det gjaldt ligeledes, når der kom en ny chef og aftalen var truffet med forgængerens.

Jeg fortsætter herefter referatet om den 10. maj 1945.

„Jeg var naturligvis meget glad for mødet med oberst Strebkof, der bragte en hel ny tone ind i det indbyrdes forhold og gav os et meget lysere syn. Jeg telefonerede straks til udenrigsministeriet og indenrigsministeriet et referat af, hvad der var passeret, herunder ikke mindst at Strebkof havde lovet, at de snart ville tage væk.

Jeg var imidlertid klar over, at der forestod et stort arbejde endnu, inden dette resultat kunne opnås, og bad derfor om omgående at få nogle flere tolke sendt herover. Desuden anmodede jeg om at få sendt cigaretter og champagne, hvilket sidste var den eneste drik, som gjorde indtryk på russerne, bortset fra snaps. Jeg fik samtidig besked om, at ministeriet forberedte afsendelse af to skibe med bygningsmaterialer til reparation af husene i Rønne og Neksø.

Da Strebkof og jeg kom tilbage fra amtsgården, var den omtalte letlænder sanseløs af spiritus. Jeg havde allerede advaret alle imod at

benytte ham, men visse af de mindre fremtrædende russiske officerer havde han ved sit ækle, åleglatte og meget indtrængende væsen opnået at komme i forbindelse med, således at han i hvert fald havde fået betydelige drikkevarer.

Efter hvad Lyngby senere har fortalt mig, blev letlænderen og hans kone, der agerede sygeplejerske på et tysk lazaret her, om aftenen arresteret af russerne, og i hvert tilfælde blev kvinden skudt, formentlig i Missionshotellets have.

I referatet af mødet på rådhuset med major Antonic den 9. maj har jeg omtalt, at der pludselig kom en meget ophidet kaptajn ind og udbad sig oplysninger om flyvepladsen og erklærede, at den straks skulle bevogtes af danskere. Dette var, forstod vi hurtigt, en repræsentant for G. P. U. Han var iøvrigt en uhyggelig og forvirret person, der bl. a. påstod, at han kendte Stalin, og han optrådte i det hele taget så uligevægtigt og uforståeligt, at man ikke følte sig videre tryk ved ham. Den heromhandlende dag, den 10. maj, fik jeg at vide, at han dagen før havde påbegyndt sin virksomhed, idet han bl. a. under fire øjne havde haft en samtale med det kommunistiske medlem af det bornholmske frihedsråd, maskinarbejder Børner. Han havde spurgt denne om hans mening om det hele, om hans stilling indenfor frihedsrådet, og om hvorvidt der her var nogen, der skubbede ham til side. Han havde dernæst spurgt pågældende, der iøvrigt var en udmærket, fornuftig og rolig mand, hvad han mente om hver enkelt af de mere fremtrædende bornholmske embedsmænd, også i politisk henseende. Børner havde dog været så klog at sige, at vi embedsmænd blandede os ikke i politik, og han havde navnlig fremhævet, at jeg for mit vedkommende var ganske upolitisk.

Frihedskæmperne, der var trådt i funktion den 4. maj om aftenen, var nu begyndt at komme i en vanskelig stilling. De var blevet brugt til en række forskellige opgaver, hvori de fleste af dem ikke havde nogensomhelst erfaring. De havde imidlertid på udmærket måde løst en hel del bevogtningsopgaver, og de havde også, da russerne kom, været til uvurderlig nytte. Det var åbenbart, at russerne forstod begrebet frihedskæmper. Den omstændighed at de eksisterede, og at der ovenikøbet i deres ledelse sad en kommunist, var i høj grad medvirkende til at skabe tillid hos russerne til den danske befolkning.

Det var imidlertid klart, at dette ikke kunne fortsætte. Opgaverne

var for store for de forholdsvis fåtallige og i et stort omfang meget ungdommelige frihedskæmpere. Efter forskellige forhandlinger blev resultatet, at man fra krigsministeriets side besluttede sig til at indkalde værnepligtige befalingsmænd af reserven, forstærkningen osv., og den 10. maj om aftenen modtog jeg et udførligt telegram fra krigsministeriet herom.

Jeg telefonerede til den vagthavende officer i Rønne og bad ham straks lade det gå videre til frihedskæmperne. Jeg sagde ham, at beskeden var så klar, at der ikke for mig var den mindste grund til i den anledning selv at tage ind til Rønne. Han var heri enig med mig. Men jeg sagde ham, at opstod der i sagens anledning hos frihedskæmperne eller andre nogen tvivl eller i det hele nogetsomhelst spørgsmål, ville jeg bede om, at der måtte blive ringet til mig, uanset hvornår det var; jeg ville så straks komme ind.

Min forbavelse var derfor stor, da jeg næste morgen kom ind til Rønne, fandt det bornholmske frihedsråd siddende til møde og erfarede, at det havde siddet dér hele natten, og at der endnu ikke i henhold til bemyndigelsen var gået indkaldelse ud til en eneste mand. Man havde fået den idé ikke at ville indkalde men have en bataillon af brigaden herover fra København. Herom havde man afsendt vist flere telegrammer til kongen!! Jeg lod dem ikke i tvivl om, at jeg fandt dette ærlig talt for meningsløst. For det første kunne de havde kaldt mig ind, som jeg selv havde tilbudt, og for det andet havde russerne afspærret Bornholm for sejlforbindelse med omverdenen, så der kunne ikke komme et menneske fra brigaden herover nu. Derfor var den anden løsning også valgt. Et ungt medlem af rådet tog ordet og spurgte mig i vrede: „Hr. amtmand, hvor tør De kritisere frihedsrådets dispositioner!“

Jeg svarede ham ganske kort, at selvfølgelig gjorde jeg det og ville altid gøre det, når det hele som her var fuldstændig urimeligt, og de end ikke – som tilbudt af mig straks – havde bedt mig komme ind, så vi kunne have talt om det. Til ingen nytte havde man nu udsat indkaldelsen og dermed afløsningen en nat. Herefter skete så indkaldelserne.

Den 13. kom flyveren i gang igen, og vi følte det i det hele taget, som om forholdene var begyndt at blive normale. Jeg syntes derfor også, at jeg nu kunne tage et spørgsmål op overfor ministeriet, som havde

optaget mig en hel del i de dage. Det var Bornholms stilling i forhold til den øvrige del af landet. Det var øjensynligt overhovedet ikke gået op for den øvrige del af landets befolkning, hvad der var sket på Bornholm i de dage, da man andetsteds havde fejret befrielsen, bl. a. med Montgomerys indtog i København.

Da dette spørgsmål ikke alene i disse dage, men også senere hen har spillet en ikke helt ringe rolle, vil jeg her ordret gengive min indberetning om dette spørgsmål:

„Da postforbindelsen nu gennem flyvemaskinen er kommet i orden, synes jeg, det er min pligt rent ud at gøre opmærksom på, at befolkningens stemning på Bornholm efter den sidste uges begivenheder er meget bitter overfor det øvrige Danmark, og at der her hersker den dybeste skuffelse. Samtidig med at man i radioen hørte om befrielsesglæden i det øvrige land og besættelsen af englændere, blev Bornholm bombet og besat af russerne, og befolkningen syntes, at den uendelige sorg og lidelse, som her blev skabt, knap blev nævnt eller kun som en passant bemærkninger, og som sagt, medens man hørte jubelen i hver radioudsendelse. Aviser har vi først fået i de sidste dage, og der står jo heller ikke så meget om elendigheden herovre. Jeg synes, det er min pligt som amtmand at gøre opmærksom på dette faktiske forhold, og jeg må have lov til at tilføje, at der også for mig selv er en stor personlig skuffelse i det, der er sket, idet jeg igennem år, hvor jeg kunne, har gjort opmærksom på, at jeg mente, at situationen lå sådan, at vi i sidste øjeblik på Bornholm ville få en strøm af tyske flygtninge her til, som kunne volde den største fortræd for øen og befolkningen, og jeg har ment, at man burde træffe særlige foranstaltninger til, selvom Bornholm kun var en lille del af Danmark, men dog en del, at disse flygtninge hurtigst muligt ved egen eller gode naboers hjælp, blev drevet væk herfra, således at vi ikke skulle have andre til at gøre det.

Når engang Bornholm endelig når sin befrielsesdag, henstiller jeg meget, at man laver en særlig V-dag i Danmark for Bornholm, og at man i det hele allerede nu har sin opmærksomhed meget nøje henvendt på dette forhold fra enhver ansvarlig side.

Jeg kan ej heller fritage mig for det indtryk, at man måske slet ikke i det øvrige land helt er klar over de voldsomme ødelæggelser, bombardementerne i Rønne og Neksø har bevirket, og jeg henstiller derfor til overvejelse, at man ikke alene fra statens side tilsiger hjælp til

bomberamte, men at man også træffer foranstaltninger til at hjælpe ved genopbygningen, ligesom det vel måske kan blive vanskeligt for Rønne og Neksø kommuner økonomisk at komme igennem dette uden støtte fra staten. Ikke alene er store dele af byerne, for Neksøs vedkommende langt størstedelen, lagt øde, men erhvervslivet er sat ud af funktion, dets lager, bøger m. v. er forsvundet, og tusinder af mennesker må for begge byers vedkommende i lang tid leve uden eget hjem og måske evakueres. Jeg henstiller også meget, at der snarest muligt – og jeg tror, at det i alle henseender haster – starter en offentlig indsamling både af penge og af direkte materiel hjælp til mange af de bomberamte familier.

Jeg føler trang til ved samme lejlighed at takke samtlige ministerier, og ikke mindst indenrigsministeriet og udenrigsministeriet, med hvilke jeg jo i disse dage mange gange om dagen har været i telefonforbindelse, for den omgående og hjælpsomme bistand, der er ydet.“

Med hensyn til det foran udtalte om den offentlige indsamling til de bomberamte, skal jeg bemærke følgende:

Når jeg så de store skader, som bombardementet havde voldt og hørte om bornholmernes velforståelige bitterhed, der nu var opstået mod det øvrige land, fordi de her skulle igennem disse rædsler endog efter kapitulationen, medens samtidig det øvrige land jublede over denne, og når man hverken i officielle taler eller i radioen hørte et eneste ord om Bornholms forfærdelige skæbne, kunne jeg ikke afvise den tanke, at jeg måtte tage initiativet til, at der i det øvrige land snarest foretoges en indsamling til fordel for de bomberamte her. Dette ville ikke alene hjælpe økonomisk, men også virke politisk-taktisk overfor bitterheden og følelsen af forladthed her.

En af de aftener, hvor jeg om dagen havde været i Rønne lige efter bombardementet, satte jeg mig derfor efter min tilbagekomst til Hellegdommen til at lave udkast til en opfordring til at få startet en sådan indsamling. Selv kunne jeg ikke herfra tage mig af det. Jeg var dels mere end fuldt optaget her, dels afskåret fra at forhandle direkte med de enkelte personer, der skulle tage det hele i deres hånd, idet jeg var henvist alene til telefonen. Endvidere skulle indsamlingen jo netop ikke ledes af folk her fra Bornholm. Jeg havde da tænkt mig at lade min opfordring fremkomme i en udtalelse fra mig til radioavisen.

Jeg blev her afbrudt i mit arbejde med udarbejdelsen af udtalel-

sen ved en telefonopringning fra Christmas Møller. Da der ellers ikke var noget nyt, sagde jeg ham, at jeg sad og arbejdede med en sådan udtalelse til statsradiofonien. Straks for han op. Skønt han åbenbart slet ikke havde været inde på tanken om en indsamling før, sagde han, at det var absolut ikke et spørgsmål, som jeg måtte rejse. Det skulle komme fra noget så højt oppe som statsministeren.

Da jeg ikke ville have vrøvl i den anledning, og der netop ikke skulle startes i splid, sagde jeg straks, at jeg var ikke helt enig med ham; en opfordring fra mig syntes mig naturlig, men når han så anderledes på det, ville jeg ikke foretage mig mere.

Udtalelsen til radioavisen fra mig blev altså aldrig fuldendt. Jeg hørte ikke mere til sagen, før Bornholmerkomiteen trådte frem. Jeg talte så selv i radioen til fordel for indsamlingen straks den første dag, jeg var i København efter russernes ankomst og efter indsamlingens begyndelse.

Iøvrigt hørte jeg – efter hvad jeg husker – hverken før eller siden noget til en offentlig udtalelse fra statsministeren i sagens anledning.

– Det var oprindeligt meningen, at oberst Strebkof og jeg skulle køre fra Rønne på vor fornævnte rundtur den 11. maj kl. 12, og jeg nåede derfor i formiddagens løb at forhandle med politimesteren og frihedsrådet om, at der skulle sættes dansk vagt ved alle de tyske anlæg, efterhånden som tyskerne forlod dem; der var enighed om, at dette var nødvendigt, til trods for at ingen kendte noget til, hvorledes det blev ordnet i den øvrige del af landet.

Et vanskeligt spørgsmål var, om politiet som sådant skulle træde i funktion, men politimesteren var fuldstændig klar over, at dette ikke kunne lade sig gøre, allerede fordi det ikke talmæssigt var i stand til at påtage sig disse opgaver. Han regnede heller ikke med, at russerne ville kunne forstå det, hvis nu pludselig andre end frihedskæmperne trådte i funktion, og da de fleste af politifolkene allerede var frihedskæmpere, blev man enig om, at forholdet med politivirksomheden udadtil fortsatte som hidtil, og således at der eventuelt, hvis der krævedes yderligere mandskab, skete en forøgelse af indkaldelserne fra hærens mandskab, som stilledes til rådighed for frihedskæmperne.

Politimesteren trådte derefter i funktion som leder af politikontoret, så at kredskontorernes virksomhed ophørte. Jeg opnåede telefonisk justisministeriets tiltræden heraf.

Allerede ved det aftalte møde med major Antonic på Dams hotel den foregående dag kl. 10 havde jeg stiftet bekendtskab med den russiske forståelse af begrebet præcision, og dagen efter blev mit kendskab yderligere uddybet. Strebkof, med hvem jeg havde aftalt at køre fra Rønne kl. 12, ankom til vort mødested kl. 13,30. Til gengæld havde han seks officerer med i stedet for fire. Jeg syntes, det var rigtigst, at også et par repræsentanter for Det bornholmske frihedsråd kom med på turen. Desuden var der to russiske vagtsoldater og to frihedskæmpere med i kortegen.

Turen begyndte temmelig forvirret, idet Strebkof og en af hans officerer på vejen forlangte at blive barberet, hvorfor jeg måtte advisere en barber i Hasle, således at han kunne gøre sig klar hertil, så snart vi kom, så det varede ikke så længe.

Vi holdt dog tilstrækkelig længe til, at rigstelefonen kunne finde mig. Det var direktør Svenningsen fra udenrigsministeriet, som meddelte, at man fra den danske stats side havde åbnet en kassekredit på 200.000 kr. i Handelsbanken i Rønne for den russiske chef til afholdelse af omkostningerne ved russernes daglige udgifter under besættelsen.

Dette var ganske i overensstemmelse med, hvad man gjorde for de øvrige allierede besættelsesstyrker, men da jeg meddelte Strebkof dette, svarede han straks, idet han takkede, at de beløb, som man trak, nok skulle blive refunderet den danske stat. Det hele skulle være uden udgifter for Danmark.

Da vi ankom til Allinge, inviterede han mig ind for at se, hvorledes hans soldater var indkvarteret. Det var en fornøjelse at se. Alt var i den pinligste orden, nøjagtigt, rent og pænt. Derefter meddelte han, at hans soldater var opstillet til parade for mig, og anmodede mig om at skridte fronten af.

I fortsættelse af russerne havde den lokale C. B. U.-kolonne stillet op. Jeg holdt en kort tale, som blev oversat af en tolk, og obersten svarede; også borgmester Alfred Pedersen var til stede, og jeg forestillede ham for obersten. Der var naturligvis også iøvrigt strømmet mange mennesker til, og alle gjorde, hvad de kunne for at vise deres jubel og glæde overfor russerne.

Vi kørte derefter til „Helligdommen“, hvor jeg havde inviteret til lunch med vore damer, som boede der. Det skulle have været kl. 13,30, men blev først kl. 16.

Jeg bød dem straks tømme det første glas til ære for marskal Stalin og holdt derefter en tale for den Røde armé, henvendt til oberst Strebkof, der rørt takkede. I øvrigt lykkedes det mig efter frokosten at indsende et sålydende referat af denne til udenrigsministeriet:

„Amtmand Stemann, der er kørt øen rundt med den russiske kommandant, meddeler, at han nu ved samtale under frokosten har forstået, at grunden til, at udenrigsministeren ikke endnu har kunnet få tilladelse til at komme herover, er, at de ikke har fuldmagt til at tale med ham, da de kun kan behandle militære spørgsmål.

I anledning af amtmandens forespørgsel om en legitimation overfor russiske soldater udtalte obersten, at han ikke syntes, at han kunne udstede en sådan, da det ville være en fornærmelse mod amtmanden, idet han og hans folk var her som amtmandens gæster, og det ville være at gå ind på amtmandens administrationsområde. Da jeg sagde, at dette var lige modsat af tyskerne, sagde han: „Vi er lige diametralt modsatte af tyskerne“. Obersten beklagede meget ødelæggelserne her, men det skyldtes, at man havde hørt den tyske kommandants trådløse telegram, om at han ville kæmpe til sidste patron.

Amtmanden søger stadig at presse på, for at ministeren snarest muligt kan komme herover.

Jeg forstår, at tyskerne har frist til endelig afskibning den 13. d. m., og så kan man håbe på frigivelse også af den civile lufttrafik fra og til Bornholm.“

I øvrigt pointerede Strebkof privat overfor mig, at der endelig ikke måtte lægges mere i hans ord, end der var sagt, ellers risikerede både han og jeg at få vanskeligheder. Strebkof viste i øvrigt straks sin rørende menneskelighed derved, at han kaldte min datter Regitze, der var med, hen til sig og sagde, at hun lignede hans datter, som han ikke havde set i tre år. Regitze, som har evne til impulsivt at reagere i sådanne situationer, blev så rørt herover, at hun trak en lille ring af sin finger og gav den til hans datter, hvad han selvfølgelig var meget glad for.

Vi fortsatte derpå til Gudhjem og Svaneke, hvor det samme ritual med besigtigelse, æresvagt, taler osv. gentog sig, og alt forløb planmæssigt; dog blev vi stadig fulgt af den russiske G. P. U. kaptajn, der kørte forbi os før Svaneke, og som, da vi ankom, sad på en restaurant, og derfra fulgte det hele. Da jeg spurgte, hvad han dog ville, svarede

han, at han var der for at beskytte mig. Jeg bemærkede hertil, at det behøvede han ikke. Ingen gjorde mig noget. Og jeg bad ham holde op med det. Jeg sagde det også til Strebkof, og så holdt det op.

På vejen hjem var vi inde for at se den tyske radar og trådløse luftmeldestation på Rytterknægten. Den kaldte i sin tid jagerformationerne til fra Rügen. Der var de pragtfuldeste instrumenter her. Alle blev senere ødelagt af russerne. Man så dem smide det hele uindpakket ned i lasten på skibene i Rønne havn.

Da jeg skiltes fra obersten, udtalte han sin mest dybtføjte tak og sagde, at han skulle sørge for, at marskal Stalin samme nat skulle blive underrettet om denne pragtfulde dag.

Han erklærede, at hvis han ikke snart havde svar fra Kolberg med hensyn til de af ham rejste spørgsmål om udenrigsministerens og den engelske majors besøg her, ville han selv tage derved med en hurtigbåd i løbet af en nat for at få sagen klaret.

I Rønne fik jeg meddelelse om, at tyskerne i Blykobbe plantage, nord for Rønne, ved deres lazaret der, uden videre begravede døde i fællesgrave i skoven; jeg fik underrettet amtslægen, og bad ham tage sig af sagen.

Overfor russerne rejste jeg spørgsmålet om, at de skulle „kæmme“ de tyske soldater her inden afrejsen for deres danske penge og andre ting, som stammede herfra. De erklærede „klogeligt“ hertil, at de ikke havde mandskab til dette arbejde, men at det nok skulle ske i Kolberg. Senere erklærede obersten imidlertid, at det måske ikke var sikkert, at det skete i Kolberg, men jeg kunne i hvert tilfælde ikke komme spørgsmålet nærmere.

Tyskernes materiel af enhver art, herunder cykler, skulle de derimod efterlade her på øen.

Uanset dette gav jeg de få frihedskæmpere, der stod på kajen som vagt, ordre til i videst muligt omfang at tage cykler og lignende fra tyskerne, der kom, og lidt gav det også.

Da jeg en dag selv stod og så en tysk Gefreiter komme med en damecykel, hvorpå han havde læsset en overfyldt „køjesæk“, og han skulle til at gå ombord, gav jeg ham – jeg stod ganske alene og i civil – besked om at efterlade cyklen. Han nægtede dette. Han havde købt den. Ja, sagde jeg, men for vore danske penge, og han fik ikke lov til at tage den med ombord. Spændt fulgte hans kammerater hele dette optrin fra

rælingen af skibet. Jeg gav nogle i nærheden stående frihedskæmpere ordre til at tage damecyklen fra ham. Det skete uden vrøvl. Sækken fik han lov til at tage med uden undersøgelse. Men så åbnede han den, tog den til cyklen hørende pumpe ud og gav mig den med et smil og med bemærkningen: „Har De taget cyklen, så skal De dog også have dens pumpe med“, og så gik han ombord til de andre. Jeg kunne ikke lade være at føle mig imponeret af hans humør i denne situation, og hans kammerater langs rælingen og jeg måtte smile til hinanden.

Takket være direktør Lunds og ingeniør Milners udmærkede indsats var det imidlertid i forbavsende kort tid lykkedes at få sat borttransporten af tyskerne i gang.

Den 11. var alle tilgængelige skibe dirigeret til Rønne, og de større skibe, 66's damper „Østersøen“, Østbornholmskes „Carl“ og redningsdamperen „Vesterhavet“, der lå herovre i den sidste tid før kapitulationen som eskorte for „Carl“ og „Østersøen“, når de gik gennem minefelterne til og fra Rønne, var klar til at afsejle.

Det var ikke alene alle store og små motorsejlere, men også alle fiskerbådene, der her blev samlet. Fra et enkelt fiskerleje kneb det med at få dem med, og her måtte jeg tale med de ledende i telefonen og forklare dem, at de for Bornholms skyld, for at få forbindelsen til det øvrige land genoprettet, snarest muligt måtte møde; herefter kom de.

Det var et betagende syn en morgen fra Helligdommen at se en flottille af fiskerbåde i samlet formation sejle forbi mod Rønne for at hjælpe til med at befri Bornholm.

Den 11. lykkedes det mig at få truffet en ordning om hurtigst mulig påbegyndelse af vurdering af skaderne i Rønne og Neksø.

Den næste dag, den 12., var jeg bl. a. inde for at se tyskernes afrejse. Vi følte nu, at vi havde overstået den værste krise og kunne trække vejret en lille smule. Da jeg kom til Rønne, gik jeg ned til havnen for at se, hvordan det forløb.

Jeg vil antage, at v. Kamptz, general Wuthmann og deres stab straks blev ført væk af russerne ved disses ankomst hertil. Jeg hverken så eller hørte noget til dem senere.

Man så tyskerne komme marcherende ubevæbnede bataillonsvis ad vejen fra Sydhavnen og ned ad Havnebakken. Det var et mærkeligt syn at se „herrefolket“ på denne måde. Derpå kamperede de på havnen,

indtil de blev proppet ombord. Mad til turen måtte de selv have med. De så ganske lige glade ud, snarest lettede over, at det nu var forbi.

Organisationen af transporten og fremskaffelsen af olie og proviant var gennemført på to dage, og fragtsatser for skibene fastsattes med min godkendelse, dog under forbehold af fragtnævnets senere tilslutning. Jeg hævdede i henhold til den mig ved kgl. resolution givne fuldmagt pengene forskudsvis i banken, idet forbindelsen jo var afbrudt og forudsætningen for min fuldmagt i orden. Der var store vanskeligheder ved at gennemføre konvojerne, idet skibene havde forskellig hastighed og størrelse. Man kunne derfor kun sejle med en fart af 6–8 knob, og det tog herefter 16–18 timer at sejle til Kolberg. En russisk hurtigbåd sejlede foran og en bagved.

Russerne overfyldte faktisk ethvert af skibene med tyskere. Omkring 30–40 på en fiskerbåd var vel taksten. De sad dér ganske flegmatiske, og i motorsejlerne „Østersøen“, „Carl“ m. v. blev med hård hånd også lasten overfyldt med tyskere. Blot blive ved! Afsted skulle det. Og bedre behandling end det usleste kvæg var de åbenbart ikke værd. Tyskerne: Uden at kny. Nogle – faktisk pæne – tyske generalstabsofficerer dirigerede indskibningen. Jeg talte med en af dem; han stod sammen med nogle andre tyske officerer. Da jeg var færdig med at tale med ham, sagde jeg, at jeg håbede, at dette ville være Tyskland en lære, således at tyskerne ikke i modstrid med deres gamle kultur ville agere herrefolk og overfalde sagesløse, små nationer, der kun ønskede at være frie og selvstændige. Da jeg derefter tog min hat af og gik videre, var der ingen, der besvarede min hilsen. Jeg fandt derfor anledning til at sige dem, at det dog var en almindelig høflighed blandt dannede mennesker, at man besvarede en hilsen, og jeg forklarede dem, hvem jeg var. Med nogen forbavselse og en vis hurtighed fik de besvaret min hilsen; jeg kommer senere til den undskyldning og tak, som majoren overbragte mig. –

Jeg var omtrent den eneste dansker, der kunne gå rundt nede på havnen. Ellers var der spærret af, men Strebkof havde givet ordre til alle om at lade mig passere. Jeg havde mit private fotografiapparat med og gik rundt og tog en mængde billeder. Jeg havde fået film sendt over fra departementschef Saurbrey. Jeg tog billeder fra kajen; dog generede det mig at tage tyskerne demonstrativt som slaver. Jeg tog dem lidt „tilfældigt“ og tillige da konvojen sejlede af – oppe fra tyskernes

antiluftslystværn på havnen. Desværre viste det sig, at de fleste af filmene ikke duede.

Det var et stort syn at se den store flåde af op imod 100 fartøjer sejle af i små afdelinger. Heldigvis var det såvel denne som alle de følgende dage fuldstændig blikstille; ellers kunne det godt være blevet en meget hård og farlig rejse i de overfyldte skibe. For deltagerne har den dog sikkert været slem nok.

Jeg havde haft den tanke, at jeg ville fortælle russerne, hvor flink Moraht havde været, og at jeg ville ud i lejren på Galløkken for at sige farvel til ham. Jeg syntes, at jeg skyldte ham dette, og at min samvittighed krævede det af mig. Desværre lod jeg mig overtale til ikke at gøre det, idet flere, overfor hvem jeg nævnedes det, mente, at det kunne misforstås på forskellige hold. Jeg fortryder, at jeg ikke gjorde det. Jeg så ham så ikke mere. Kaptajn Poggenborg på „Østersøen“, der sejlede ham ned til Kolberg, fortalte mig imidlertid, at han stille og beskedent var kommet ombord med sin bagage og havde siddet dér i en krog for sig selv, venlig som altid. Men bittert havde det været at se, hvorledes russerne ved ankomsten til Kolberg havde taget alt fra ham undtagen en lille taske, som han havde bedt Poggenborg om at lade blive ombord. Det sidste Poggenborg så til ham var siddende på en tom kasse på kajen i Kolberg. Nogle mener at have set ham som leder af et „trillehold“ dernede, men det kan formentlig ikke passe. Tyskerne kom vist ret omgående videre og førtes til en fangelejr ved Minsk, hvor Moraht var til marts 1946, og senere til egnen omkring Bolruisk. Først i slutningen af året 1949 blev han hjemsendt, jfr. oplysningerne andetsteds herom. –

I februar 1947 henvendte jeg mig efter aftale med udenrigsministeriet til den russiske gesandt i København, gjorde ham opmærksom på, hvor udmærket en mand Moraht havde været her, og anbefalede meget, at man tog hensyn hertil ved hans behandling i fangelejren. Om dette – som han selv mente – har bevirket, at han faktisk blev bedre behandlet, at han bl. a. fik lov til at beholde sin pels, hvilket efter hans egen opfattelse reddede livet for ham i den hårde kulde, og at han blev sendt hjem, véd jeg ikke. Jeg håber det kun! Han selv troede det og har bagefter takket mig meget.

Første afsejling med tyskere skete som sagt lørdag den 12. maj, men allerede søndag morgen kl. 9 vendte de bornholmske skibe tilbage

fra Kolberg til Rønne. De medbragte et betydeligt antal russiske tropper med kanoner, forsyninger og materiel. Oberst Strebkof havde fremsat følgende ønsker, som han bad mig om at tage stilling til snarest:

1. I forbindelse med ankomsten af russiske tropper bedes om tilladelse fra amtmanden til, at en afdeling anbringes i skoven syd for Hasle, og at denne afdelings stab får bolig i sydenden af Hasle. Amtmanden bedes, når han har givet sin tilladelse, underrette borgmesteren.

2. Den afdeling, som boede i Rønne, bliver flyttet til nordenden af øen, men skal anbringes på ubeboede steder, navnlig i skove. Der bedes om hjælp til overførelse af disse tropper med jernbane i dag.

3. Syd for Rønne er der en lille skov, hvor der bedes om tilladelse til at anbringe en lille afdeling.

4. I Rønne forbliver oberst Strebkofs stab i De gamles hjem. Det drejer sig ikke om mange mennesker.

5. Når tyskerne i dag er blevet flyttet, bedes deres lejr på Galløkken overladt russerne. I byen Rønne bliver intet besat, heller ikke hotellet.

6. Til behandling af diplomatiske og andre sager, som interesserer amtmanden, er der udsendt en officer til Kolberg, som vil kunne meddele svar på herhen hørende spørgsmål.

Jeg tog straks til Rønne og under en samtale, som jeg derefter havde på havnen med Strebkof og den nyankomne oberst Poluweskin, der også formentlig over Strebkof, havde med ledelsen af de russiske tropper her at gøre, oplystes det, at der syd for Allinge agtedes anbragt ca. 500 mand udover de par hundrede, der i forvejen opholder sig i byen; ca. 500 mand agtedes anbragt syd for Hasle; på Galløkken i den tyske lejr ville man placere mellem to og tre hundrede, medens obersten og hans stab ville tage ophold på De gamles hjem, således at der ikke mere er nogen indkvartering i Rønne. I skoven ved flyvepladsen skulle der være knap hundrede mand.

De russiske tropper behøvede ingen levnedsmidler, da de medbragte alt, også f. eks. levende kvæg; de ville ligeledes helst have ophold i skovene, således at de ikke på nogen måde belastede befolkningen. De ville også sørge for, at deres forbrug af brænde ikke ødelagde skovene, og borgmestrene måtte derfor anvise dem brænde.

Det var hensigten, at de russiske tropper ville kæmpe hele øen for

tyske tropper; de anmodede om, at de danske frihedskæmpere ville hjælpe dem dermed. Jeg lovede at anmode frihedskæmperne herom samt at bede sognerådsformændene og borgmestrene om at bistå med at finde tyskerne frem.

Jeg spurgte, om der kom flere tropper end de i dag ankomme; dette erklærede de to oberster at være uvidende om.

Jeg spurgte derpå, hvorlænge udrensningen ventedes at ville vare, og om de derefter tog væk. Om det sidste erklærede de intet at vide, men de opgav, at udrensningen ville tage mindst en uges tid.

Endelig gav de tilladelse til, at udgangsforbudet fra kl. 23 til 4, som vi havde haft fra russernes ankomst hertil, ophævedes, men de mente, at der stadig kunne komme visse vanskeligheder, f. eks. forårsaget af tyskere i russisk uniform; de hævdede allerede at have konstateret flere sådanne tilfælde. Følgende meddelelse til radioavisen blev det herefter aftalt at udsende:

„Udgangsforbudet på Bornholm er ophævet, men befolkningen advares mod at færdes i skovene og lignende steder om aftenen og natten, da der endnu kan forekomme episoder i forbindelse med tyskernes afvæbning.“

Dette var en meget alvorlig udvikling af situationen, som vi ikke havde ventet. Tværtimod hvad vi havde håbet, så det ud til, at der ville ankomme flere tusinde russere til øen, og til, at de forberedte sig på at blive her i længere tid. Heldigvis var det muligt for mig den næste dag at flytte ind på mit kontor, således at jeg blev sparet for de lange daglige køreture.

Der var vanskeligheder med at skaffe benzin, også dette fik jeg ordnet ved henvendelse til ministeriet. Fra Rønne byråd modtog jeg meddelelse om en lang række ønsker, som man ville fremsætte overfor ministeriet med hensyn til fremskaffelse af ikke alene bygningsmaterialer, men også beklædningsgenstande, og jeg rettede henvendelse til ministerierne herom. Desuden var det nødvendigt at udstede en bekendtgørelse om rationering af beklædningsgenstande, således at de mennesker, der ved bombardementet havde mistet deres tøj, kunne blive forsynet først. I henhold til den bemyndigelse, jeg havde i henhold til den kgl. resolution, udstedte jeg en sådan bekendtgørelse, i hvilken handelen med beklædningsgenstande blev forbudt til forbrugere, der ikke var i besiddelse af en attest for, at de var nødlidende.

Som omtalt havde russerne medbragt levende kvæg, som skulle forsyne dem, men dette gav anledning til nogen bekymring blandt bornholmske landbrugere, idet Bornholm i mange år har haft en meget fin kvægbestand, som f. eks. siden begyndelsen af trediverne har været fuldstændig fri for tuberkulose. Også mund- og klovsyge var man bange for, og man konstaterede virkelig et stykke tid efter et tilfælde af denne frygtelige sygdom.

Jeg måtte derfor meddele russerne, at vi meget nødig så, at de medbragte levende kvæg hertil. De medbragte deres egne dyrlæger og var uhyre forstående overfor de oplysninger, de fik. De lovede fremtidig ikke at føre levende kvæg hertil, og efterhånden blev der truffet en ordning, hvorefter man forsynede dem her, således at den frygtede risiko, smitte af en sygdom, som det var lykkedes at udrydde her på øen, kunne undgås.

Lørdag den 12. maj modtog jeg et telegram fra Hans Majestæt Kongen, som var afsendt fra Amalienborg allerede den 9. Det var sålydende:

„Dronningen og jeg udtaler vor deltagelse overfor, hvad der er overgået Bornholms befolkning.

Christian R.“

Jeg var klar over, at dette ville glæde den bornholmske befolkning meget, og da der ikke var aviser, lod jeg højttalervognen sende ud med en oplæsning af dette. Det vakte stor glæde.

Jeg afsendte straks følgende svar:

„På Bornholms befolknings vegne tillader jeg mig at bede Deres Majestæter modtage en dybtfølt tak for den deltagelse, som Deres Majestæter har udtrykt i den telegrafiske hilsen af 9. d. m., men som på grund af forstyrrelser i telegraforbindelsen først er kommet mig i hænde i dag.“

Fra formanden for Akademisk arkitektforening, kgl. bygningsinspektør Havning, modtog jeg et telegram, i hvilket denne forening tilsagde sin bistand til genopbygningen af Rønne og Neksø. Jeg havde, da jeg modtog dette, ikke tid til selv at arbejde videre med sagen, men gjorde Rønne og Neksø byråd bekendt med det. Det var imidlertid en meget betydningsfuld indsats, som Akademisk arkitektforening gjorde ved at vise forståelse for, hvor nødvendigt det var, at genopbygningen kom

til at foregå i overensstemmelse med disse to byers karakter og i hvert tilfælde ikke ganske planløst.

Tanken blev ført videre, og jeg ydede den senere hen min fulde støtte overalt, hvor jeg kunne komme til det. Resultatet blev oprettelse af arkitekthjælpen i Rønne og ansættelse af den udmærkede arkitekt Villy Hansen som dens leder. Herved og takket være den fremragende indsats, som arkitekt Hansen ydede i en årrække, hvor han koncentrerede sig fuldstændig om dette arbejde, sikrede man de to byers genopbygning på en sådan måde, at de vedblivende efter genopbygningen må henregnes til de smukkeste byer i landet, et resultat som alle, der opholder sig på Bornholm eller besøger denne ø, vil kunne glæde sig over i flere generationer.“

Jeg vender tilbage til begivenhederne efter selve bombardementet.

„Da min kone, datter og pigerne lørdag morgen den 13. maj 1945 kom ind for at begynde på at gøre i orden i amtsgården, således at vi kunne rykke ind på kontoret om mandagen, var hele den russiske vagt, som var sat her til min særlige beskyttelse, døddrukken. De havde lavet vagtstue i Abitz' kontor. Det så ud, så det ikke kan beskrives. Min vinkælder havde de gjort et kraftigt indhug i. D.O.M., champagne, likør, bourgogne, snaps havde de taget. Desuden var spisekammeret raseret; konserves, syltetøj og saft havde de tilegnet sig. I alle værelser havde de rodet rundt, ligeledes i alle skuffer og skabe. Det varede længe, inden vi fik overblik over, hvormange ting de havde tilegnet sig. Det var fortrinsvis de goder, der kunne konsumeres på stedet, som de havde interesseret sig for. Dog var der også forsvundet nogle smyk- og noget undertøj. Min kones parfume havde de brugt til at sprede vellugt omkring sig med. I min kones, datters og mit skab havde de „gjort orden“. Min trekantede hat havde de leget med. Den lignede et juletræ. Da jeg havde fået vagten, spurgte jeg Strebkof, hvorledes jeg nu selv kom ind, da jeg jo ikke kunne russisk, og vagten ikke kendte mig. Jeg skulle da blot sige noget i retning af: „Ja guvernøren“, så kom jeg ind. Vi så ude fra gaden, at de tumlede rundt inde i stuerne og hørte dem spille på klaveret. Nogle var oppe på loftet. Fulde var de alle. Ved min ankomst blev jeg mødt af vagtkommandøren, en sergent, der dinglede hen til døren. Jeg sagde da fornævnte „trylleord“, der ingen virkning havde. Han svarede „njet, njet, ja imperator“ (nej, nej, jeg er kejser“), og så var der ikke mere!

Jeg måtte derfor have fat i en russisk kaptajn fra Dams hotel og en tolk for overhovedet at komme ind. Alle de russere, der var trængt ind, blev så smidt ud; der blev sat en blandet vagt, bestående af to frihedskæmpere og to russere, og al adgang til huset blev forbudt. Russerne gav mig mange undskyldninger og sagde, at vagten ville blive meget strengt straffet, måske dødsstraf. Mange huse i amtsgårdens nærhed var plyndrede, og blandt de mærkelige ting, jeg fandt i amtsgården, var også beklædningsgenstande, som hidrørte andetstedsfra.

Lørdag havde jeg påny spurgt Strebkof, om udenrigsministeren og den engelske major nu måtte komme herover, men der var stadig ikke kommet tilladelse hertil. Derimod fik jeg det ordnet således, at Det danske luftfartselskabs rutemaskine til København kunne genoptage flyvningen; der måtte dog kun være post og gods med, men ingen passagerer udover kurérer fra regeringen og mig. Kurérerne skulle have skriftlig attest fra udenrigsministeriet eller mig som legitimation. Desuden skulle frihedskæmperne bevogte maskinen meget nøje, medens den var her, så ingen tyskere kunne springe ombord eller bemægtige sig den. Dette blev ordnet.

Borttransporten af tyskerne fortsattes. De fleste af dem, var nu under kontrol, men russerne havde ved kæmning af en skov fundet ca. 150 estlændere, som havde skjult sig dér. Dette gav naturligvis anledning til, at man gik yderligere grundigt til værks. Enkelte steder, f. eks. i Neksø, havde russerne givet tilladelse til, at de danske fiskere begyndte at fiske igen, hvis frihedskæmperne blot undersøgte bådene og garanterede for, at de ikke havde tyskere ombord.

Da nu flyveruten kom i gang, foreslog jeg ministeriet, at jeg tog til København tirsdag den 15. maj med den ordinære passagermaskine herfra, og at denne så foretog en ekstra tur med mig hjem om aftenen. På denne måde kunne jeg få lejlighed til at klarlægge forholdene for de forskellige ministerier og drøfte situationen med rette vedkommende. Indenrigsministeriet gav senere på dagen tilslutning hertil, og jeg lod da Strebkof meddele, at han ikke kunne træffe mig om tirsdagen, da jeg var til forhandlinger i de forskellige ministerier i København. Dette reagerede han tilsyneladende ikke overfor. Jeg bad ham med vilje ikke om nogen tilladelse til rejsen. Det bestemte jeg selv.

Udviklingen skulle imidlertid tage en anden vending, således at denne tanke ikke kom til udførelse.

De bornholmske fiskerbåde vendte tilbage mandag morgen, og de havde ikke mindre end ca. 1000 russiske soldater med, udover de vel formentlig 1–2.000 mand, der allerede var ankommet. Russerne ønskede derfor nu yderligere at få rådighed over en lang række sommerhuse ude ved Stampen nær Rønne. Fra Neksø fik jeg meddelelse om, at russerne ville beslaglægge Neksø sygehus. Jeg protesterede, da man ikke kunne undvære dette sygehus, specielt ikke nu, hvor amtssygehuset i Rønne var ude af drift; russerne lovede at respektere dette.

Alle disse forhandlinger foregik den 14., og det lykkedes mig samme dag at få indsendt en udførlig rapport til ministeriet herom. Den næste dag kom de bornholmske skibe tilbage og medbragte yderligere ca. 1.000 russiske soldater; disse havde mængder af materiel af enhver art med, f. eks. 100 heste, mange trainvogne, nogle meget store automobiler osv.

En af tolkene, der havde været med på turen til Kolberg, oplyste, at der var en oberst og tolv officerer med, og at de fik så mange levnedsmidler med hertil, at det også kunne hjælpe befolkningen.

I Kolberg var stadig flere tropper og mere materiel, rede til at sendes til Bornholm. En oberst udtalte, at han om to dage også ville til Bornholm med sine folk, men denne gang var der ikke plads nok „heller ikke til mine biler og kanoner“. Under drøftelsen om, hvor store kanonerne var, fik han „Østersøen“s lastrum forevist, og udtalte heroverfor, at de store kanoner ikke kunne gå ned der. Der var også tale om, at de bornholmske skibe skulle bruges til tre til fire ture endnu, uanset at resten af tyskerne fra Bornholm kunne transporteres på en enkelt tur.

Iøvrigt kunne tolken ikke få oplyst, hvad meningen med alle disse transporter var. Den russiske havnekaptajn i Kolberg udtalte dog som sin formodning, at russerne aldrig ville forlade Bornholm, da den var nøglen til Østersøen.

Jeg var selv nede ved havnen for at se det fantastiske skue, der gjorde et dybt indtryk på os alle. Vi blev klar over, at det var store mængder af russiske soldater og materiel, der var kommet hertil. Dagen i forvejen havde jeg forøvrigt af Lyngby fået oplyst, at der til hotellet var ankommet en czekisk journalist, som havde spurgt ham ud om forskellige forhold, og Lyngby havde fået ud af ham, at han var sendt herop

for at give en stemningsberetning om forholdene mellem russerne og den danske befolkning. Journalisten havde iøvrigt oplyst, at der var ankommet eller ville ankomme en generalmajor hertil og et armékorps på 19.000 mand. Nærmere bekræftelse herpå var det mig dog ikke muligt at få.

Jeg havde som anført ventet at komme til København denne dag med flyveren, men ved 10,30 tiden meddelte den tussiske tolk mig, at russerne gerne ville have en forhandling med mig kl. 12. Da jeg sagde, at jeg skulle afsted til København, blev der svaret, at jeg måtte blive her, til denne forhandling havde fundet sted. Jeg underrettede straks telefonisk departementschef Saurbrey herom og sagde ham, at det var tolkens opfattelse, at jeg kunne rejse, når forhandlingerne var forbi. Dette blev imidlertid ikke tilfældet. Begivenhedernes forløb fremgår af mit officielle referat af forhandlingerne, der er sålydende:

„Referat af forhandling mellem amtmand Stemann og chefen for de russiske styrker på Bornholm tirsdag den 15. maj 1945 kl. 12–14,45.

I forhandlingerne deltog oberst Rjazanoff, der nu er chef for alle russiske styrker på hele øen, oberst Strebkof og tre andre russiske officerer.

Oberst Rjazanoff havde på et stykke papir skrevet en lang række punkter op, som han efterhånden fremførte.

Punkt 1 var: Obersten oplyste, at han havde ordre fra den øverste russiske militærkommando om, at man ønskede at vide, hvilke indvendinger, anmodninger og forslag man fra dansk side har vedrørende de russiske styrker.

Man var fra dansk side ikke forberedt på at give udtømmende fremsstilling heraf, men opstillede efterhånden de mest nærliggende punkter, som man kunne ønske besvaret. Disse blev efterhånden nedskrevet af russerne men sjældent besvaret, før alle spørgsmål under eet blev gennemgået af obersten. Der blev ikke tale om en konkret besvarelse på hvert enkelt spørgsmål. I det følgende gengives derfor spørgsmålene, som de blev stillet, og svarene, som de faldt fra russisk side, uden at der foreligger mulighed for direkte at sammenstille spørgsmål og svar.

Amtmand Stemann nævnedes først, at russerne var blevet godt modtaget af danskerne, og at der var etableret et godt samarbejde. Han ville dog ikke lægge skjul på, at der havde været visse vanskeligheder,

men håbede, at soldaterne allesammen var klar over, at de var kommet til en venligsinde og allieret nation.

Spørgsmålet om de russiske patruljer på gaderne blev rejst; det blev nævnt, at disse gjorde visse indgreb i befolkningens almindelige liv. Sprogsvækelighederne bevirkede, at danskere, der blev anråbt af russiske patruljer, var bange for disse, hvorfor befolkningen ikke turde færdes ude. Man ønskede fra dansk side, at befolkningens daglige liv helst skulle forløbe normalt, og man havde forstået, at russerne delte dette ønske. Det ville derfor være af betydning, om disse patruljer kunne inddrages.

Amtmanden redegjorde indgående for betydningen af, at trafikken til København atter kunne optages. Fremhævede, at dette var aldeles nødvendigt af hensyn til opretholdelse af erhvervslivet og til genopbygningen af Rønne og Neksø. Man forstod også, at ingen tysker måtte flygte fra øen, og man kunne fra dansk side føre nøje kontrol med, at der ingen tyskere afrejste med skibene her fra øen. Man længtes derfor også efter, at rutebådene, som nu transporterede tyske krigsfanger til Kolberg og på tilbagevejen russiske soldater her til øen, kunne komme i gang på deres normale ruter så hurtigt som muligt.

Desuden krævedes det, at der kom statsembetsmænd og ministre til øen i anledning af skaderne på Rønne og Neksø, bl. a. for at tage stilling til, hvilken hjælp der skal ydes fra staten til de to byer.

Den danske udenrigsminister og major Pitt som repræsentant for SHAEF ville også gerne komme herover for at hylde og takke russerne.

Amtmanden forespurgte desuden, om der kom flere tropper til øen.

I anledning af, at en russisk oberstløjtnant Obytschaiko havde bedt en af tolkene om at ledsage sig på en tur øen rundt, for at oberstløjtnanten kunne få en oversigt over øens økonomi, dens erhverv, eksisterende industriforetagender o. l., forespurgtes det, hvad hensigten hermed var.

Hertil svarede obersten med det samme, at det kan godt være, at hæren skal have disse oplysninger, men hvis oberstløjtnanten får den besked, at øen er i besiddelse af så store ressourcer, at hæren kan købe, hvad den har brug for, er dette for ham tilstrækkeligt svar, og man behøver ikke at foretage sig yderligere.

Dette foranledigede amtmanden til at fremsætte forslag om indførel-

se af den regel, at de enkelte officerer ikke selvstændigt rejste den slags spørgsmål, men at disse blev taget op af den herværende øverste militærlæder og kun overfor amtmanden. Også dette besvarede obersten straks ved at love at udstede et forbud mod, at andre officerer end han selv henvender sig til de danske myndigheder.

Amtmanden spurgte derpå, hvornår kæmningen af øen for tyskere ventes afsluttet, og om der påhviler den russiske hær andre opgaver, når denne er afsluttet. Amtmanden henledte samtidig opmærksomheden på spørgsmålet om de tyske såredes forbliven her på øen og spurgte navnlig, om man ikke kunne tage sig af dem fra dansk side, da de jo ikke var kampdygtige.

Obersten svarede straks herpå, at de sårede skulle transporteres bort af russerne, at overkommandoen havde foreskrevet, at de syge, der kunne transporteres, straks skulle overføres til Tyskland, og at de, der ikke nu kunne transporteres, senere skulle sendes væk ligeledes af russerne. Til sidst spurgte amtmanden, om de russiske tropper agtede at forlade øen samtidig med de sidste tyskere (de sårede), og gjorde i øvrigt opmærksom på, at han i sine spørgsmål kun havde kunnet beskæftige sig med hovedpunkter. Andre spørgsmål ville måske senere opstå. Han håbede da, at der ville blive lejlighed til at mødes senere til drøftelse af disse, og at det gode samarbejde, som han i de forløbne dage havde haft med oberst Strebkof, måtte blive fortsat. Så snart det kunne lade sig gøre, ville han gerne se også oberst Rjazanoff som sin gæst.

Oberst Rjazanoff forespurgte derpå udtrykkelig, hvilke klager der var over de russiske soldater i deres forhold til den danske befolkning, og da amtmanden som indledning til besvarelsen udtalte, at han gik ud fra, at obersten ikke havde noget imod en ganske åbenhjertig udtalelse, replicerede sidstnævnte, at han forlangte fuldstændig åbenhjertighed, da det var af den største interesse for det russiske militær af få de rigtige oplysninger derom.

Amtmanden udtalte da, at der var forekommet tilfælde af tyverier fra russiske soldaters side. Man havde med glæde konstateret, at det russiske militær var skredet strengt ind overalt, hvor det havde kunnet påvises, hvilke soldater, der havde forbrudt sig, men der var forekommet forskellige andre tilfælde, hvor det vides, at russiske soldater har forbrudt sig, uden at det har været muligt at påpege gerningsmændene.

Man kunne derfor ønske, at soldaterne var noget mere under kontrol, således at muligheden for, at de kunne begå sådanne handlinger, blev udelukket. Amtmanden henlede påny opmærksomheden på de vanskeligheder, som de russiske patruljer skabte.

Fra russisk side spurgte man, om der havde foreligget mange tilfælde, og om de stadig blev ved. Man ville desuden gerne have konkrete eksempler.

Der blev som mere alvorlige tilfælde nævnt et par, hvor man fra russisk side havde bemærget sig eller nægtet at udlevere nogle heste, som tidligere havde været beslaglagt af tyskerne. Det blev hertil sagt, at vedkommende russiske soldater havde betragtet hestene som krigsbytte i forhold til tyskerne, og at man ikke var klar over, om de pågældende, som ville have deres heste tilbage, ikke havde fået betaling, da de afleverede dem til tyskerne. Man lovede straks at undersøge disse tilfælde og var villig til at udleverede hestene uden betaling, såfremt de påståede ejere ikke havde fået dem betalt.

Oberst Rjazanoff gik derpå over til en almindelig besvarelse af de af amtmanden stillede spørgsmål, som han ikke havde besvaret straks. Han indledte med at udtale, at den Røde hær er kommet til Bornholm for at forfølge tyskerne, for at rense øen for disse og som hjælpere for øens beboere. Den er her aldeles ikke som erobrere, og vi bør i samarbejde med amtmanden foretage alt for at rense øen for enhver tysk soldat og enhver tysker.

Hver gang der fastslås en konkret episode, hvori russiske soldater er impliceret, vil sagen blive undersøgt, og hvis der er nogen grundet sigtelse, vil soldaten blive straffet; ingen soldat vil få lov til at genere blot en enkelt af øens indbyggere.

I forbindelse hermed vil han dog anmode amtmanden om straks at underrette militæret om hvert enkelt konkret tilfælde af overtrædelser fra russiske soldaters side. Amtmanden oplyser, at disse tilfælde normalt vil blive anmeldt til frihedskæmperne, hvorfor han vil lade anmodningen herom gå videre til dem. Desuden vil han underrette samtlige borgmestre og sognerådsformænd om, at dette er aftalt. Det aftales yderligere, at frihedskæmperne i disse tilfælde skal sætte sig direkte i forbindelse med oberst Strebkof. Oberst Rjazanoff udtaler iøvrigt i denne forbindelse, at der er en væsentlig forskel mellem den russiske og den tyske hær, idet den russiske hær kun er her på øen for at

beskytte Danmarks uafhængighed. Han anmoder derfor amtmanden om at gøre hele befolkningen bekendt dermed og forklare, at der ikke er grund til at være bange, ej heller for de russiske soldater, idet alle tilfælde af overtrædelser med de danske myndigheders bistand vil blive forfulgt.

Amtmanden foreslår da, at der efter mødet affattes en meddelelse om dettes forløb og om lignende spørgsmål til offentlig gengivelse, herunder i radioavisen, og at man enes om denne meddelelsesform.

De russiske officerer erklærer, at dette kan de ikke gå med til. Amtmanden må selv om, hvilke oplysninger han vil give til den danske befolkning. Ruslands og Danmarks forhold til hinanden som venligsindede nationer er gentagne gange højlydt fastslået fra de store møder, der har været, og de tilstedeværende russiske officerer kan ikke tilføje noget hertil. De er dog villige til at læse amtmandens udtalelser for at blive bekendt med deres indhold, og amtmanden pointerer da, at det kun er for at undgå misforståelser, at han ville ordne det på den anførte måde. De fremhæver imidlertid, at de som ansvarlige for øens militære forhold og kun for disse ikke har andet at gøre end at forhandle om interne spørgsmål med amtmanden. De spørgsmål, som er af politisk natur, må forhandles mellem København og Moskva.

På de stillede spørgsmål om, hvornår rensningen af øen vil være tilendebragt, svares der, at dette principielt vil ske i morgen, således at der derefter tilbage kun er syge og sårede, som ikke kan transporteres.

Udrensningen vil imidlertid fortsætte, bl. a. for at få fat i civilklædte tyskere. I går antraf man således en civilklædt tysk ingeniør, der blev anholdt. Hvorlænge denne udrensning vil vare, kan de ikke udtale sig om, men en udtømmende udrensning vil kun kunne ske, hvis amtmanden og befolkningen yder sin bistand dertil. Amtmanden lover på ny at udsende en opfordring til sognerådsformænd og borgmestre om at foranledige, at alle civile tyskere bliver fjernet, selvom de overhovedet ikke har været militære.

I denne forbindelse blev spørgsmålet om, hvad der skulle inddrages under denne udrensningsaktion, rejst. Det er kun okkupanter, flygtninge, spioner o. l., som man fra russisk side er ude efter.

Desuden er man interesseret i at finde frem til og få tilbageleveret alt tysk materiel. Amtmanden forespørger, hvorledes man vil forholde sig med de mange værdigenstande af forskellig art, som tyskerne har er-

hvervet under deres ophold her i landet. Svaret herpå er: Overfor tyskerne agter vi at optræde som sejrherre efter folkerettens regler, og i hvert fald vil alt tysk krigsmateriel blive udført her fra øen.

Som ved en tidligere lejlighed aftalt, er der dog intet til hinder for, at de danske frihedskæmpere kan få udleveret forskellige våben; dette er et lille privatspørgsmål, som militæret vil ordne direkte med frihedskæmperne.

Hvornår de russiske tropper forlader Bornholm, afgøres af de to regeringer, den danske og den russiske. De russiske troppers formål her på øen er at beskytte og forsvare denne, da den har en meget stor strategisk betydning både for Danmark og for Sovjetunionen. Formålet med forhandlingerne mellem Danmark og Rusland er at fastslå, hvorledes forsvaret, der sker i begges interesse, skal ske.

Spørgsmålet om trafikken til og fra Bornholm besvares med en anmodning om en udførlig redegørelse for øens forbindelser med omverdenen, herunder også for kommunikationsmidlerne. Amtmanden gav disse oplysninger for telefon og telegrafs vedkommende efter tilkaldelse af postmesteren.

Efter at have modtaget disse oplysninger meddeler de russiske forhandlere, at overkommandoen har givet dem påbud om at forbyde enhver persontrafik frem og tilbage, før de ovenfor nævnte spørgsmål mellem den danske og den sovjetrussiske regering er løst. Dette er nødvendigt, for at man kan kontrollere tyskerne. Det er ikke tilstrækkeligt, at man fra dansk side undersøger skibene for at forhindre, at der er tyske passagerer ombord. På samme måde må fiskerne nøje overholde forbudet mod, at de fjerner sig mere end ti sømil fra kysten.

Så længe regeringsforhandlingerne ikke er afsluttet, anser man det heller ikke for hensigtsmæssigt, at der kommer repræsentanter af nogen art, minister eller embedsmænd herover fra dansk side; heller ikke udlændinge må komme til øen. Militærets dispositioner må ikke kunne kontrolleres. Hvis nogen kom for at se på forholdene her, ville det ikke være hensigtsmæssigt for hæren eller for de indre forhold på øen.

Amtmanden understregede, at det ikke var hans ønske, at der skulle komme englændere hertil, men at ønsket herom var fremsat af disse selv. Svaret var stadigvæk, at det ikke foreløbig kunne tillades, og det

understregedes påny, at også amtmanden og øen må være interesseret heri. Vi ved, sagde obersten, at tyskerne forberedte en ny krig endnu, medens de kæmpede, og vi må derfor være meget forsigtige; også amtmanden har her et stort ansvar for øens fremtidige skæbne. Disse udtalelser foranledigede amtmanden til at pointere, at han var en udelukkende civil myndighed. Svaret var: „De er dog vært her og ansvarlig for øens forhold.“

Efter at de af amtmanden på oberstens foranledning således fremsatte spørgsmål var gennemdrøftet, gik obersten over til de næste punkter på sin erindringseddell.

Jeg har en anmodning fra overkommandoen, sagde han, om at amtmanden så længe alle spørgsmål i forbindelse med de russiske troppers ankomst hertil og anbringelse her endnu ikke er afgjort, ville undlade at forlade øen. På forespørgsel, om amtmanden da kunne afsende en stedfortræder, svarede der, at dette foreløbig ikke kunne ske, men det tilføjedes, at det nok ikke ville vare så længe. Russerne har i den tyske lejr på Galløkken overtaget en udmærket radioforbindelse, som kan anvendes til hurtig løsning af de eksisterende spørgsmål.

Den næste begæring fra obersten gjaldt anvisning af et bestemt område for hæren og dens officerer. Man ville her påvise de punkter rundt omkring på øen, hvor man ønskede at anbringe disse; det ville ske under samme former som hidtil uden beslaglæggelse af privatboliger og med troppernes anbringelse under åben himmel. Udførelsen af dette ønske blev henvist til direkte forhandling med borgmestrene i købstadkommunerne og frihedskæmperne i landdistrikterne, der kan forhandle direkte med oberst Strebkof herom. Der ønskes anbragt tolke på hvert enkelt sted.

Man ønsker derhos at mobilisere skibe til militærtransporter fra Kolberg hertil. Man er ikke interesseret i småskibe. Det skal være større skibe.

Ved et tilfælde ankom direktøren for Det bornholmske dampskibsselskab, sagfører Thorkil Lund, der har haft den øverste ledelse af krigsfangetransporterne fra øen, til stede på amtskontoret for at stille forskellige spørgsmål om trafikken til Bornholm. Han deltog derfor i de påfølgende forhandlinger.

Han oplyste, at der ikke findes andre større skibe på Bornholm i brugbar stand end „Østersøen“ og „Carl“ samt de to store tyske pram-

me, som har været benyttet til krigsfangetransporterne, men at den russiske kaptajn Shevtsoff, der har haft med disse transportere at gøre, overfor direktøren har erklæret, at han er godt tilfreds med hele ordningen, som den er nu, og at det med ham var aftalt, at „Østersøen“ og „Carl“ i morgen tidlig skal gå med de sidste transportable tyskere fra Bornholm, og senere skal så seks gode skibe og pramme følge efter med tysk materiel. Disse kan så tage med tilbage fra Kolberg, hvad man måtte ønske. De russiske forhandlere erklærede sig tilfredse hermed.

Efter aftale med kaptajn Shevtsoff fremsættes der derhos anmodning om, at „Østersøen“ og „Carl“ yderligere må udføre nogle militære transportere fra Kolberg til Rønne, idet det stadig fremhæves, at det kun er et midlertidigt arrangement.

Det anføres heroverfor af amtmanden og direktør Lund, at disse skibe tiltrængtes meget hårdt til varetransporter fra København til Bornholm. De russiske forhandlere udtaler gang på gang, at de meget vel forstår dette, at de er klar over, at forbindelsen med fastlandet er ligeså nødvendig for den danske befolkning som for dem selv, og at øen er ganske afhængig af tilførsler udefra. Det er dog nødvendigt, at de får skibene nu, men de lover, at det kun skal være ganske midlertidigt. De kan ikke tillade, at dampskibsselskabet chartrer et fragtskib til godstransporter til og fra København, men de vil blandt andet ved allerede i dag at sende en officer til Tyskland for at ordne spørgsmålene gøre alt, hvad de kan, for at fremme sagen, således at afbrydelsen kun bliver af kort varighed.

De understreger, at der for alle tjenester, som ydes den Røde hær, vil blive givet et tilfredsstillende vederlag efter forudgående forhandling mellem den danske og den russiske regering. Det gøres dem klart, at disse forskellige transportere af tyske soldater, tyske flygtninge, russiske soldater og materiel medfører stærkt slid på skibene, der må honoreres, og da tyskernes forhold i lignende tilfælde i samtalens løb berøres, afslører de russiske forhandlere, at de alle véd, at den tyske besættelse har kostet Danmark 9 milliarder, og at man fra tysk side i mange tilfælde betalte ganske urimelige priser for den danske stats regning.

Det sidste mere konkrete spørgsmål, som obersten ønskede oplyst, var størrelsen af øens befolkning og dens nationalitet. Det var dog ikke

nøjagtige oplysninger om indbyggerantallets fordeling, som han begærede, men han erklærede sig tilfreds, da han fik at vide, at der af de ca. 47.000 indbyggere allerhøjest var 500, som ikke havde dansk statsborgerret.

Til slut udtalte obersten, at de russiske soldater ville gøre alt, hvad der stod i deres magt, for at der skulle udvikle sig et normalt og godt forhold mellem den Røde armé og den danske befolkning. Han håbede, at der også fra den danske befolknings side ville etableres et loyalt forhold til den Røde armé. Han var ligeledes fuldstændig overbevist om, at de diplomatiske forhandlinger mellem de to regeringer ville føre til en positiv løsning. Spørgsmålet om patruljerne berørtes påny, og obersten lovede at udstede en ekstra befaling om, at de i byerne ikke måtte beskæftige sig med civile personer, men han nævnede, at det i landdistrikterne ikke kunne undgås, at de under kæmningen af skove o. lign. for tyskere også kom i berøring med danske, men han ville sørge for, at dette altid skete under udvisning af størst mulig hensynsfuldhed. På forslag fra amtmanden blev det lovet, at der altid ville være frihedskæmpere med som deltagere i disse afpatruljeringer.

Det blev meddelt, at der nu fra amtmandens side kunne stilles tolke til rådighed for hver enkelt garnison, og at også disse kunne medvirke til at berolige den danske befolkning.

Som afslutning takkede amtmanden for forhandlingen og udtalte håbet om, at også fremtidige forhandlinger ved tilslutning fra russisk side, ville kunne gennemføres i samme ånd af gensidig åbenhed. Amtmanden understregede til sidst, at genåbningen af trafikken til den øvrige del af landet på normal vis var et spørgsmål, på hvilket der lå overordentlig vægt, og det var ønskeligt, at han selv snart kunne tage til København i embedsanliggender. De russiske officerer bekræftede påny deres fuldstændige forståelse af disse to spørgsmåls betydning.

For at undgå misforståelse ville amtmanden, idet man tog afsked med hinanden, understrege, at den tidligere aftale om, at der kunne medtages kuréerer, altså heller ikke gjaldt mere. Svaret herpå var, at flyveren overhovedet ikke måtte afgå, idet der ingen forbindelse måtte være med den øvrige del af landet. Telefon og telegraf måtte derfor heller ikke benyttes, og da amtmanden hertil svarede, at så kunne han jo ikke underrette sit ministerium om forhandlingen i dag, var svaret herpå, at dette var overflødigt, da det hele sikkert ville være

ordnet på 2–3 dage. Det ville være forhandlet færdigt mellem den danske og den russiske regering i løbet af kort tid, idet disse sikkert var i uafbrudt forhandling om spørgsmålene. Disse spørgsmål havde endog efter en af deltagernes mening været forhandlet på San Francisco-konferencen, så de kom nok snart i orden.

Obersten takkede endelig for modtagelsen af de russiske soldater og officerer.“

Efter afslutningen af forhandlingerne tilkaldte jeg straks det bornholmske frihedsråd samt folketingsmand Koefoed og landstingsmand Johs. Larsen, der begge var her i Rønne og ventede på at komme med flyveren til København. Jeg gav dem en beretning om det passerede; alle var fortvivlede over den situation, vi nu befandt os i, og den usikre fremtid, som syntes at ligge foran os.

Ved en tilfældighed blev jeg imidlertid klar over, at forbindelsen til København alligevel ikke var afbrudt.

Jeg havde foreslået, at kongen og dronningen sendte en krans til båren for hver af dem, der i Rønne og Neksø var dræbt ved bombardementet. Begravelsen skulle ske en af de første dage derefter.

Da russerne havde givet mig meddelelse om, at de havde afbrudt forbindelsen til København, ville jeg – ud fra det grundlæggende faste princip for min politik overfor russerne aldrig at „snyde“ dem, men overholde enhver aftale eller besked, – ikke forsøge alligevel at komme i forbindelse med København. Og jeg kendte dengang ikke russerne således, at jeg vidste, at der kunne være et stykke fra ord til handling. Jeg gik derfor ud fra, at forbindelsen faktisk var afbrudt. Stor var derfor min forbavselse, da der – iøvrigt lige efter, at russerne havde forladt mit kontor – kom en personlig samtale fra København. Det var fra udenrigsministeriet, der bad mig bestille de nævnte kranse.

Jeg benyttede lejligheden til at tale med direktør Svenningsen, hvem jeg meddelte, hvad der var sket, og mit indtryk, at vi nu blev isoleret indtil videre. Hvornår der blev lukket op for os, vidste vi ikke. Svenningsen mente, at man burde sende en dansk delegation til Moskva, og jeg henstillede da, at man i den tog departementschef Kofoed med som bornholmsspecialist. Jeg bad om, at denne besked omgående måtte gå videre.

Folketingsmand Koefoed bad om også at måtte tale med Svenning-

sen og bønfuldt ham indtrængende om at gøre, hvad han kunne for at hjælpe os og sluttede stærkt bevæget med at minde om statsminister Neergaards ord til sønderjyderne: „I skal ikke blive glemte“.

Senere ringede statsminister Buhl selv og bragte en hilsen fra regeringen, og endnu senere ringede departementschef Andreas Møller, men da brød telefondamen ind og sagde, at dette blev den sidste samtale, der gik igennem; nu måtte de lukke; der stod en russer ved hendes side og forlangte dette; men da var der også gået et par timer med fri telefoning, efter at russerne havde sagt, at de allerede havde lukket.

Det var et frygteligt chok for os alle; netop som vi troede, at sagerne var ved at komme i orden, gik alt den gale vej og blev værre og værre. Det meste af eftermiddagen gik med disse forhandlinger og med overvejelse af, hvad vi nu skulle gøre. I virkeligheden var vi jo klar over, at vi intet kunne gøre; vi sad som fanget i en fælde eller følte os i hvert tilfælde fuldstændig indespærret og værgeløse.

Som det så ofte både før og senere skete med russerne, skiftede imidlertid billedet på ny hurtigere, end vi havde ventet. Samme dags aften kl. ca. 21 fik jeg anmodning om at komme til et nyt møde med obersterne Rjazanoff og Strebkof, idet de ville meddele mig, at de allerede nu havde fået svar på en række af de under mit møde om eftermiddagen stillede spørgsmål, som de dengang ikke selv havde kunnet besvare.

Jeg mødtes da med dem, og de strålede begge to af velvilje og stolthed over, at de allerede nu kunne give disse svar, og at flere af svarene var positive.

Det officielle referat af disse lyder således:

„Udtalelserne afgives så nøjagtigt som muligt i overensstemmelse med de af oberst Rjazanoff givne meddelelser, der indeholdt oplysning om, at overkommandoen nu havde truffet følgende beslutninger:

1. Forbindelsen med København er stadig midlertidigt afbrudt i tilslutning til rensningen af Bornholm for tyskere.
2. Telefon og telegraf indenfor øens grænser tillades under kontrol af de russiske telegraffolk, således at den ikke kan benyttes af fjendtlige elementer.
3. Landbrugsarbejde og fiskeri er tilladt, men alle fiskere, der går til havs, skal noteres ved udgang og indgang af havnene, således at det kan kontrolleres, at alle de skibe, der går ud, også kommer tilbage, og

at besætningen på skibene er den samme ved deres tilbagevenden som ved udsejlingen. Kontrollen skal foretages i fællesskab af russere og frihedskæmpere, således at skibene går ud til bestemt tid. Den er ikke rettet mod danskerne men mod danskernes og russernes fælles fjender.

4. Den økonomiske forbindelse med den øvrige del af Danmark tillades. Dampskibsforbindelse og sejlads i begge retninger til godstransport kan tillades. Derimod kan der ikke gives fri for flyvetransporter. Den flyver, som findes i lufthavnen i Rønne i aften, kan i morgen flyve tilbage med post, men ikke med passagerer. Spørgsmålet om fremtidig flyvning vil blive afgjort senere af den øverste militære ledelse.

Det bornholmske dampskibsselskab kan derfor godt, som dets direktør i dag fremsatte begæring om, chartre et skib til regelmæssig gods- trafik mellem Rønne og København. Oberst Rjazanoff udtalte i denne forbindelse, at det russiske militær længe endnu skulle bruge „Østersøen“ til sine transportere, hvorfor han kun kunne anbefale, at selskabet skaffede en damper eller et andet større skib til godsru- ten mellem København og Rønne.

5. Spørgsmålet om ankomst af repræsentanter for den danske stat bliver for øjeblikket overvejet. Det er endnu ikke afgjort, men så snart afgørelse er truffet, vil amtmanden få meddelelse.

Om tilladelse for amtmanden selv til at rejse er der intet nyt. Motive- ringen for, at man ikke i øjeblikket vil tillade en sådan rejse, er den, at man endnu ikke er i stand til at garantere for prominente personers sikkerhed under en sådan rejse. Der kan navnlig være tale om tyske provokationer. Om dette som om alle andre spørgsmål vil man dog stadig sørge for, at sagerne behandles hurtigst muligt, og at afgørelserne omgående kommer amtmanden i hænde.

Amtmanden takkede meget for den hurtige ekspedition af disse spørgsmål, og fordi der på transportens område var nået et så godt resultat. De russiske officerer var synligt glade for denne påskønnelse.

Spørgsmålet om den lokale telefontrafik drøftedes yderligere, idet man overfor russerne navnlig fremhævede, at der ikke skønnedes at være noget formål med at kontrollere den lokale trafik, eftersom der ingen mulighed var for at få meddelelser væk fra øen, når rigstelefon- og telegrafledningerne var under kontrol. De lovede at lade dette syns- punkt gå videre til deres overordnede. Selv kunne de på dette punkt

kun udføre den givne ordre, og de ønskede at fremhæve, at kontrollen var ikke indført af mangel på tillid til danskerne, men af frygt for, at der kunne være forrædere, f. eks. tyskere, der holdt sig skjult her eller optrådte som danskere.

Kontrollen skulle fungere i stadig kontakt med politiet, dvs. frihedskæmperne, og man ville ikke gøre noget uden disse danske myndigheds medvirken. Obersten gentog til sidst sine tidligere fremsatte forsikringer om, at russerne ikke var her som erobrere og ikke ville blande sig i danske politiske anliggender. De militære forholdsregler, som det er nødvendigt at træffe, er af rent midlertidig karakter.

Så snart overkommandoen har truffet yderligere afgørelser, vil de omgående blive meddelt amtmanden.

Amtmanden benyttede lejligheden til at nævne, at han fra borgmesteren i Hasle havde fået meddelelse om, at lederen af den dertil forlangte styrke havde begæret fourage til 50 heste samt træ til opførelse af en barak til 500 mand. Dette var i to henseender i uoverensstemmelse med de tidligere trufne aftaler, idet en sådan anmodning skulle være fremsat gennem kommandanten, og det skulle være overflødigt at opføre barakker, da det var aftalt, at de russiske soldater skulle bo i fri luft. Desuden havde man ikke her træ tilovers, og man var ikke i stand til at skaffe foder til så mange heste.

Hertil svarede obersten, at der ikke under nogensomhelst form skulle udleveres fourage, korn eller tømmer til de russiske afdelinger, allerede fordi man ikke havde penge til at betale for dette. Spørgsmålet om russernes betaling vil i det hele blive afgjort ved forhandling mellem den danske og den russiske regering, og sålænge dette ikke er sket, kan der ikke være tale om at kræve leverancer fra dansk side.

Obersten lovede at give kommandanten i Hasle direkte besked herom, men anmodede om, at amtmanden gav borgmesteren samme meddelelse, hvilket amtmanden i forvejen havde gjort.

Amtmanden havde under et besøg på Dams hotel set en czekoslovakisk journalist i selskab med en russisk officer og senere selv fået et uanmeldt besøg af førstnævnte, der var gået direkte ind i amtmandens private lejlighed og dér havde begæret en personlig samtale med amtmanden. Denne anmodning var blevet afvist, fordi amtmanden var optaget af forhandlinger. I denne anledning benyttede amtmanden lejligheden til at forespørge obersten, om han kendte noget nærmere til

denne mand, der påstod at være knyttet til og at have visse opgaver for den russiske hær.

Ingen af de to oberster kendte den pågældende, der optrådte civil, og de hævdede, at der ikke ved hæren var nogen czekoslovak, som det afgivne signalement passede på. Oberst Rjazanoff rådede iøvrigt amtmanden til at være forsigtig med sådanne personer, der slet ikke behøvede at have forbindelse med russerne, men tværtimod kunne være nazister eller endog høre til general Vlassoffs brigade. Amtmanden fremhævede, at han netop også, som det fremgik af referatet, havde afvist den pågældende.“

Efter mødet – der fandt sted hos direktør Lyngby på Dams hotel, hvor min kone og jeg var familiens private gæster – foranledigede jeg, at Lyngby inviterede officererne ind til en kop kaffe i sin private bolig, og jeg benyttede da lejligheden til at henstille, at oberst Rjazanoff ydede sin bistand til fremskyndelse af mulige forhandlinger mellem den danske og sovjetiske regering. Den omstændighed, at der intet sovjetgesandtskab fandtes i København, kunne måske forsinke opnåelsen af forbindelse mellem de to regeringer, og det ville derfor formentlig være af stor vigtighed, om der hurtigt blev skabt mulighed for danske forhandlers afrejse, eventuelt pr. flyvemaskine, til Moskva.

Obersten lovede at videregive denne henstilling til den øverste militære ledelse.

Dette var jo en helt anden historie, end formiddagens forhandlinger gav udtryk for, men det hjalp os forsåvidt ikke så forfærdelig meget i øjeblikket, idet begge dampskibsselskabernes skibe var fast engageret i Kolbergturen og flyveren ikke måtte gå. Tonen var dog en helt anden og gav os et håb om, at forholdene ville udvikle sig på en mere gunstig måde, end vi i eftermiddagens mørke stunder havde frygtet.

Det civile luftværn havde kontorer m.v. i Teknisk skole her i Rønne. Der var i kælderen i forbindelse med samlingsstuen en telefon, og man havde her ordnet det således, at selvom forbindelsen blev afbrudt over rigstelefonen på posthuset, ramte afbrydelsen ikke denne telefon. Men det var selvfølgelig en ting, der måtte holdes strengt hemmeligt.

Dagen efter blev der ringet til mig, om jeg omgående ville komme op på Teknisk skole. Der var samtale til mig fra København. Jeg styrtede derop. Telefonen var anbragt i samlingsstuen, således at alle

kunne høre, hvad der blev sagt af den, der talte her. Og der var ikke få mennesker i lokalet.

Det var – Christmas Møller!! Han startede med, at han ikke kunne begribe, hvorledes det var muligt at komme i telefonforbindelse med mig, uanset at forbindelsen blev afbrudt.

Det var jo ikke noget rart spørgsmål at få. Og stedet egnede sig ikke for mig til nogen nærmere redegørelse, så jeg slog det hen. Iøvrigt var det, han ville sige mig, vist ret ligegyldigt.

Onsdag morgen den 16. maj afsejlede skibene „Ella“, „Carl“, „Østersøen“ m. v. til Kolberg med de sidste 600 tyske soldater, 300 sårede tyskere, der let kunne transporteres, og 300 civile flygtninge. Hermed var borttransporten af tyskerne herfra i virkeligheden afsluttet, der manglede nu kun at transportere de svært sårede og de tyskere, som måtte blive fanget i skovene. Vor første opgave var derefter at få de bornholmske rutebåde ud af denne fart. Resten af transporten måtte kunne ordnes af motorsejlerne, og direktør Lund gik i gang med at ordne det. Der var imidlertid visse vanskeligheder, idet flere af disse forskellige motorsejlere gerne ville frigøres. Jeg måtte derfor have en forhandling herom; under denne lagde jeg hele min autoritet i vægtskålen for at få motorsejlerne til at vedblive at fungere. Hermed var sagen i orden, og hele sejladsen blev nu bragt ind i faste rammer, således at direktør Lund ikke behøvede at beskæftige sig mere med dette problem udover ved afgørelsen af eventuelle tvivlsspørgsmål. Det blev bestemt, at der a conto skulle udbetales 10 kr. pr. dødvægtston for en enkelttur, og disse beløb lod jeg udbetale, idet jeg trak på Handelsbanken. Den endelige fragt skulle som anført godkendes af fragtnævnet.

Vi var allerede på dette tidspunkt klar over, at der kunne blive tale om ikke alene at transportere store mængder tysk krigsmateriel herfra, men også at føre endnu mange russiske tropper med materiel hertil.

Netop i disse dage, hvor forbindelsen faktisk var afbrudt, og vi af hensyn til russerne lagde den største vægt på, at der ikke blev skabt situationer, som kunne volde vanskeligheder eller trække tidspunktet ud for genoprettelsen af forbindelsen til den øvrige del af landet, ankom der en ung svensk journalist ved navn Vestrup. Han kom hertil illegalt, uden at jeg var bekendt med måden, hvorpå det skete. Da han skulle afsted med en fiskerbåd fra Gudhjem, fandt toldforvalteren

hos ham forskellige artikler, som han havde skrevet herovre. Det ville have været højst uheldigt, om de var kommet frem. Af en artikel fremgik det f. eks., at han mente, at en gallupundersøgelse angående stemningen på Bornholm ville vise, at 98% af befolkningen gik ind for, at Bornholm kom til Sverige. Desuden havde han en artikel om russernes grusomheder, bl. a. en skildring af, at otte russere havde voldtaget en pige. Den unge mand blev herefter standset og anbragt på Jons Kapel sammen med de internerede franskmænd, hollændere m. fl., som var sluppet for at komme til Tyskland. Da jeg hørte herom, fandt jeg det rigtigst at få ham ind på kontoret, hvor jeg gav ham en ordentlig „omgang“ og forklarede, hvor utilbørlig og skadelig hans virksomhed var. Jeg troede, at det gjorde indtryk på ham, men da vi efter et par dages forløb havde tilladt ham at rejse herfra, dukkede der lidt senere i Sverige nogle højst tendentiøse og antirussiske artikler op, som stammede fra hans hånd.

Den 16. maj fandt begravelsen sted i Rønne kirke af otte af dem, der var blevet dræbt ved bombardementet af Rønne.

Til begravelsen i Neksø var det mig desværre umuligt at komme. Til begravelsen her i Rønne, der foregik fra kirken, havde frihedsbevægelsen uden videre sat mig som taler. Den havde end ikke spurgt mig, men blot sendt program ud, hvorpå jeg stod opført. Var jeg blevet spurgt, havde jeg sagt nej, idet jeg af princip ikke vil tale i en kirke, men nok ved en grav. Kirken er præstens!

Jeg (i galla) holdt en tale bag kisterne oppe i koret med ryggen til alteret. Så gik vi i imponerende procession ud på kirkegården gennem byen. Ved vejen ned til Alderdomshjemmet stod det russiske militær-orkester og spillede Chopins sørgemarch. Det var en smuk gestus fra russernes side. De havde desuden sendt en krans til hver enkelt bære.

Jeg var med til samtlige ottes jordpåkastelse. Den foretoges enten af pastor Viggo Nielsen eller af provst Mathiesen, alt efter vedkommende families ønske.

Som indtryk af stemningen her i disse dage, kan jeg gengive en del af en indberetning, som jeg udfærdigede den 16. maj, den giver et godt billede af, hvorledes man da så på situationen.

„Efter mit indtryk er det kun muligt at opnå resultat gennem hurtigst mulige, direkte forhandlinger mellem København og Moskva,

(jfr. bemærkning i referat om fremskyndelse af forhandlingsmulighederne i Moskva). Sådanne direkte forhandlinger kunne, har jeg indtrykket af, *indirekte* støttes fra Englands og Amerikas side, men jeg er ikke sikker på, at der derfra i første linie skal ydes for stærk direkte støtte, idet dette synes at kunne irritere russerne. Dette siges dog – som alt andet – kun som mit indtryk her på pladsen uden kendskab til den verdenspolitiske situation og de internationale aftaler, der måtte være truffet.

Af betydning ville det måske være, om russerne fra Sverige snarest får bevis for demobilisering dér og for, at Sverige intet agter at foretage sig i anledning af russernes besættelse af Bornholm.

Alt dette er et personligt indtryk hastigt nedskrevet, da jeg i aftes opnåede, at flyvemaskinen kunne afgang i morgen som foreløbig sidste forbindelse med det øvrige Danmark, og det må ikke tages for mere, end det er, men jeg har på følelsen, at de herværende russiske militære chefer har fuld forståelse af vor situation og vore vanskeligheder og gerne vil hjælpe, hvilket det faktum, at de kom til mig i aftes, også tyder på. De var da også selv glade og stolte over resultatet.

Stemningen på Bornholm er fortvivlet, og befolkningen føler sig næsten forrådt af det øvrige Danmark, hvorfra man kun hører om glædesfester i anledning af freden, kapitulationen m. v. Jeg henstiller meget, at der i radioen, som indtil videre er vor eneste forbindelse – og for resten også i aviserne af hensyn til disses – ganske vist noget forsinkede – fremkomst hertil – vises den største hensyntagen til denne stemning, samt at radioavisen som den eneste nyhedskilde, vi indtil videre har, bringer så detaljerede og fyldige oplysninger som muligt.

Departementschef Kofoeds tale i aftes for Bornholmerindsamlingen virkede stærkt, og jeg anbefaler, at sådanne udtalelser fortsættes også med oplysning om resultatet af indsamlingen.

De på grund af forholdene nødvendige regulerende foranstaltninger m. v. udfærdiger jeg indtil videre i henhold til den mig ved kgl. resolution tillagte bemyndigelse. Jeg vedlægger lister over de ting, med hensyn til hvilke vi er enige om, at de omgående må bringes herover til genopbygningen. – dette var, hvad jeg ville have forelagt på møderne i København i dag! Jeg beder om, at forberedelse træffes til omgående afsendelse, når fragtforbindingen kan genoptages; jeg håber da også med posten at få nærmere orientering og eventuelle in-

strukser. Jeg vedlægger ligeledes en i forening med Det bornholmske frihedsråd affattet ledetråd for den orientering, som jeg skulle have givet den bornholmske presse i dag.

Hele den bornholmske befolkning håber meget på, at man fra den danske regerings side i løbet af ganske kort tid vil kunne opnå klarhed i situationen og løsen af båndene ved direkte forhandling i Moskva, og jeg henstiller meget, at departementschef Kofoed søges medtaget til forhandlingerne som speciel bornholmsk sagkyndig, idet han også i fuldeste grad har bornholmernes tillid. Jeg formodede, at det tenderede i retning af et russisk ønske om at få baser her på øen.“

Den 17. om morgenen vendte „Carl“ og „Østersøen“ og de andre større skibe tilbage til Rønne fra Kolberg med materiel og levnedsmidler til russerne. Der var næsten ingen soldater med. Den russiske kommandør, der ledede transporten, meddelte direktør Lund, at nu behøvede de kun rutebådene til endnu en tur til Kolberg, så kunne de blive givet fri, og man kunne nøjes med de andre skibe.

Da direktør Lund sagde, at det var nødvendigt for småsejlerne at få penge forud, idet de var bange for, at de ellers ikke fik nogen, anviste jeg et forskudsbeløb på 70.000 kr.; desuden måtte jeg give tilladelse til, at der i certepartierne blev indført en bemærkning om, at staten bar risikoen for sejladsen, idet krigsforsikringen ikke dækkede transporten af krigsmateriel.

Til denne konto, som jeg havde åbnet i Handelsbanken specielt til disse udgifter, blev der i det hele taget stillet store krav. Også frihedskæmperne skulle bruge mange penge til lønninger osv., og de havde heller ikke fået penge andetstedsfra, men da hele dette forhold ikke sorterede under mig, henstillede jeg, at krigsministeriet tog sig af det, hvilket det også senere gjorde, således at jeg ikke behøvede at beskæftige mig hermed.

De bornholmske jernbaner kom i gang efter køreplanen den 18. maj efter at man bl. a. havde sørget for, at vognene var blevet omhyggeligt desinficeret efter transporter af tyske og russiske soldater.

Den 17. om eftermiddagen landede en russisk flyvemaskine på St. Almegårds jord lige uden for Rønne. Flyveren var udsendt fra Kolberg for at finde en plads, der egnede sig til at lave en flyveplads på. Det oplystes, at den skulle være 1 km på hver led, og at den skulle bruges til jagere. Jeg blev telefonisk underrettet og lod meddele pågældende, at

det mest praktiske var at udvide den nuværende flyveplads, men at henvendelse herom måtte ske gennem den russiske kommandant.

Den vigtigste begivenhed den 17. maj var iøvrigt en forhandling, som jeg havde med den til øen ankomne general Surzchenko.

Jeg havde fået varsel herom allerede dagen før, og oberst Strebkof havde i forbindelse hermed givet udtryk for, at denne generals ankomst betød en stor lettelse af situationen, og at der ved de forhandlinger, som forestod, sikkert ville blive givet mig flere meddelelser, som jeg ville være glad for at modtage. Blandt de tilstedeværende var også oberst Strebkof og oberst Poluvetskin.

Det officielle referat af forhandlingerne lyder således:

„Efter anmodning var jeg i dag den 17. maj kl. 11 formiddag til stede ved en forhandling på De gamles hjem i Rønne, der er indrettet til stabskvarter for de herværende russiske styrker, for dér at forhandle med chefen for de russiske tropper i Nordvesttyskland, Surzchenko og hans stab, blandt hvilke også var oberst Strebkof og oberst Poluvetskin. To af oberstens officerer talte udmærket engelsk og forhandlingerne foregik for en stor del på dette sprog.

Forhandlingerne indledtes som sædvanlig med anmodning om, at jeg ville stille de spørgsmål og fremsætte de ønsker, jeg havde.

Jeg nævnede som det første spørgsmål, at der var konstateret mund- og klovsyge blandt de dyr, som de havde bragt til øen, forklarede dem, at øens kvægbesætning under indsats af meget betydelige midler var rensset for mund- og klovsyge, tuberkulose og andre alvorlige kvægsygdomme, hvorfor man nødig så, at der blev ført kvæg til øen, som ikke var dyrlægekontrolleret, og da man var klar over, at dette ikke kunne lade sig gøre, ville man henstille til dem, at de ikke førte mere levende kvæg til øen. Man ville da hellere fra dansk side sælge dem kvæg fra danske besætninger, såvidt øens muligheder rakte. Det blev straks lovet, at man ville tage alle forholdsregler til at forhindre, at der kom kvæg til øen, og understregedes, at man i det hele i så ringe grad som muligt ville påføre øen ulemper.

Som næste punkt rejste jeg spørgsmålet om øens forbindelse med omverdenen, såvel telefon-, telegraf- som post- og passagertrafik.

Svaret herpå var som indledning en forsikring om, at okkupationen af øen kun var midlertidig, at den var nødvendiggjort af militære hensyn, da den Røde hær ikke kunne tåle, at der fandtes tyske afdelin-

ger i dens ryg; den havde derfor måttet træffe alle foranstaltninger til at fjerne også enhver fremtidig fare herfor. Den Røde hær måtte derfor blive her på øen, indtil alle militære spørgsmål om Tysklands fremtidige skæbne var afgjort, men officererne udtalte samtidig håbet om, at dette ikke ville vare for længe. En ting, sagde de, var imidlertid absolut klart, deres tilstedeværelse her var kun midlertidig, indtil de fik løst de nævnte opgaver. Det var deres håb, at dette kunne ske i samarbejde med den danske befolkning, således at man ikke alene fik udryddet de tyske soldater, men også alle andre, som kunne tænkes at ville medvirke til at fremme de tyske planer.

Danskerne var sikkert fuldstændig klar over, hvorledes tyskerne var. Man så således efter sidste verdenskrig, hvorledes de hurtigt igen begyndte at forberede sig på revanche; endog i den seneste tid havde man oplevet, hvorledes i Czekoslovakiet flere armeer selv efter kapitulationen havde fortsat at kæmpe. Den Røde hær havde gennemført den vanskelige opgave at nedkæmpe også dem, men det viste, hvorledes man var nødt til overfor tyskerne at optræde med den største forsigtighed.

Disse synspunkter vendte flere gange tilbage i samtalens løb tillige med gentagelsen af, at det var militære hensyn, der lå bagved og nødvendigvis måtte ligge bagved overkommandoens dispositioner på dette område.

Efter denne indledning af mere almindelig karakter meddelte generalen gennem sin engelsktalende oberst, at der intet var til hinder for, at jeg og andre overordnede myndigheder på Bornholm kunne sætte os i forbindelse med den danske regering og pr. telefon og telegraf føre alle administrative samtaler.

Under forhandlingerne om dette emne pointerede jeg udtrykkelig ønskeligheden af, at også alle forretningssamtaler kunne blive tilladt, bl. a. af hensyn til genopbygningen af Rønne og Neksø kommuner, og man lovede at overveje dette.

Det blev derhos meddelt, at Bornholm kunne opretholde, som det hed, den økonomiske forbindelse med den øvrige del af landet i fuldt omfang, dvs. at enhver trafik med gods uhindret kunne gennemføres. Tillige kunne fiskerne uindskrænket udføre deres erhverv indenfor en afstand af 10 sømil fra kysten og mod, at antallet af fiskerbåde blev kontrolleret ved deres udsejling og tilbagevenden.

Man havde bemyndigelse fra overkommandoen til at meddele mig, at man ikke havde noget imod, at der kom repræsentanter for den danske regering til Bornholm, hvorimod spørgsmålet om en eller flere engelske repræsentanters ankomst for tiden var under overvejelse hos højere myndigheder.

Jeg havde også rejst spørgsmålet om kronprinsens og kronprinsessens eventuelle besøg her, en idé, som jeg havde fået, og som jeg mente ville få en fremragende virkning både ud- og indadtil. Et sådant besøg havde man ej heller noget imod.

På spørgsmålet om flyvetrafikkens genoptagelse svarede der, at, skønt denne ikke var udtrykkelig nævnt i de givne instruktioner, måtte man gå ud fra, at det kunne tillades, at flyveren udførte sine flyvninger, dog således, at disse fulgte en bestemt rute, der ikke gik ind over øen, hvorved russernes forlægninger ville kunne udspioneres, at det kontrolleredes, at personalet var dansk, at fotografering var forbudt, og at der blev foretaget foranstaltninger til at kontrollere, hvem der kom med flyveren og, hvilket gods der blev transporteret. Foreløbig måtte som passagerer kun medfølge danske officielle personer. Generalen understregede meget stærkt, hvilket ansvar jeg som amtmand havde for, at disse regler overholdtes.

Det blev da aftalt, at retningslinierne for en fælles kontrol af russiske soldater og frihedskæmpere skulle fastlægges ved nærmere forhandling mellem oberst Strebkof og frihedskæmpernes ledelse.

Som illustration af forhandlingernes vanskelighed og russernes indstilling kan jeg her nævne, at jeg, da betingelserne for flyverens virksomhed blev nævnt, udtalte, at jeg troede, det ville gå ganske let, idet man var vant til at administrere tilsvarende bestemmelser, truffet af tyskerne. Svaret herpå var: „Selvom vi ikke ynder den tyske analogi, kan vi tiltræde ordningen.“

De lovede desuden at gøre, hvad de kunne, for at der i den allernærmeste fremtid blev givet adgang til trafik også for privatpersoner; jeg henledte opmærksomheden på, at det også var nødvendigt, at der kom mange mennesker herover snarest muligt for at medvirke ved genopbygningen af de to byer.

Dertil krævedes også, at dampskibstrafikken snart kom i gang, bl. a. fordi man også skulle have arbejdere herover. Russerne udtalte da, at de håbede, at det ikke ville vare længe, inden rutebådene kom i gang.

Foreløbig havde man altså ydet et bidrag til at bringe forholdene i orden ved at tillade skibstrafikkens gennemførelse på normal vis; dette medførte også, at der eventuelt som repræsentanter for ladnings-ejerne kunne komme folk til Bornholm, som havde opgaver ved genopbygningen. De nærmere detaljer i denne henseende kunne aftales med oberst Strebkof, idet der jo i alle tilfælde måtte være en nøje kontrol med de pågældende.

Det fremhævedes, at man fra den russiske ledelses side var tilfreds med befolkningens holdning; navnlig var man meget glad ved de danske partisaners bistand, som man håbede ville blive fortsat, indtil rensningen af øen var tilendebragt. Der var endnu mulighed for, at tyske sabotører og andre holdt sig skjult på øen, og man håbede, at befolkningen og de danske partisaner gik fuldstændig ind for gennemførelsen af arbejdet med at uskadeliggøre dem.

Man kunne ligeledes ganske overlade det til de danske myndigheder at kontrollere, at der kun udveksledes tjenstlige telegrammer og telefonsamtaler. Man havde intet imod, at flyvningen blev genoptaget allerede i dag, om det var muligt, og man kunne tiltræde min meddelelse om, at jeg så tog til København i morgen formiddag og vendte tilbage i morgen eftermiddag.

Da jeg troede, at forhandlingerne nu nærmede sig deres afslutning, benyttede jeg lejligheden til at udtale min og befolkningens tak for den fra russisk side viste deltagelse ved begravelsen af bombeofrene i går.

På dette tidspunkt sagde imidlertid den oberst, som førte ordet, at han endnu havde et par sager, som han gerne ville nævne, og til hvis løsning han anmodede om min bistand.

Den russiske hær på Bornholm behøvede forråd i betydelige mængder, da man ikke på nogen måde ønskede at ligge den bornholmske befolkning til byrde. Man anmodede mig derfor om at sørge for, at der blev stillet et yderligere antal skibe til rådighed for disse transporter. Jeg lovede at tage spørgsmålet op under mit besøg i København. Da russerne i forvejen havde fået overladt alle skibe her på øen, gjorde jeg imidlertid opmærksom på, at den danske handelsflåde var meget stærkt reduceret af krigen, hvorfor sagens gennemførelse ville være forbundet med visse vanskeligheder.

Svaret herpå var, at den Røde hær havde overvundet det fascistiske, tyske rige; dette havde været en frygtelig opgave. Hvad der nu stod

tilbage af vanskeligheder, var i sammenligning hermed bagateller. Danskerne var blevet sparet for de grusomme tilstande, som f. eks. de vestlige dele af Rusland havde gennemlevet, og de burde derfor let kunne hjælpe med at løse de mindre opgaver, der nu forelå.

Det lovedes dog udtrykkeligt, at skibene snart ville kunne leveres tilbage, og Danmark kunne vel forøvrigt få hjælp fra de vestallierede, hvis skibenes indsættelse her på Bornholm skulle volde særlige vanskeligheder.

Russerne havde intet imod, at overførelsen til Bornholm af de skibe, som de havde brug for, kombineredes med transporterne hertil af de mange varer og materialer, som vi har brug for til byernes genopbygning.

Forinden min afrejse til København i morgen lovedes det, at jeg skulle få besked om, hvormange skibe, der var brug for, og disses størrelse.

Desuden havde man et mindre spørgsmål, som man ville nævne overfor mig. Det var i visse tilfælde forekommet, heldigvis i ganske få, at den danske befolkning havde rettet beskyldninger mod de russiske soldater, som havde vist sig at være urigtige. Dette var angreb mod den Røde hærs ære, og det henstilledes til mig, om jeg ikke kunne gøre noget for at forhindre dette. Der henvistes navnlig til et tilfælde, hvor en ung frue havde sigtet en russisk soldat for forsøg på voldtægt, til trods for at der i virkeligheden havde foreligget en provokation fra hendes side.

Tilfældet var mig bekendt, og jeg var klar over, at den russiske fremstilling var rigtig. Jeg benyttede derfor lejligheden til at udtale, at der i begyndelsen havde været visse vanskeligheder med de russiske soldater. Disse skyldtes dog efter min mening hovedsagelig sprogvanskelighederne, der gjorde, at befolkningen overhovedet ingen mulighed havde for at komme i direkte kontakt med soldaterne ad sprogets vej. Dette kunne i visse tilfælde have skabt nogen, ganske vist uberettiget angst, men efterhånden som befolkningen så de russiske soldaters korrekte optræden og blev klar over, at de allesammen kun ville vise venlighed, ville dette ganske forsvinde, og jeg havde i virkeligheden det indtryk, at der nu ikke mere var noget i vejen.

Russerne udtalte, at de under ingen omstændigheder ønskede at dække over soldater, der overtrådte bestemmelserne, men de kunne hel-

ler ikke have, at der uberettiget rettedes beskyldninger, som krænkede den Røde hærs ære. Soldaterne optrådte ikke, som tyskerne havde gjort det, med vold og drab overfor den civile befolkning. Selv i Tyskland anerkendes det nu af den civile befolkning, at russerne ikke fører krig mod andre end de militære og dem, der samarbejder med dem. Man lagde vægt på, at den danske befolkning forstod dette.

Jeg oplyste, at jeg allerede personlig havde fortalt, hvad den russiske ledelse gjorde for at gennemføre orden og disciplin blandt sine soldater, og at jeg til de bornholmske aviser havde afgivet en meddelelse om den ordning, der var truffet med oberst Strebkof, gående ud på at frihedskæmperne kunne skride ind mod de russiske soldater, således at befolkningen ikke burde nære nogen frygt. Jeg erklærede, at jeg troede, at denne meddelelse ville virke beroligende.

Generalen udtalte, at man allerede to gange havde fundet personer i den Røde hærs uniform, som viste sig ikke at være russere, men tyske provokatører. På mit forslag tillod de, at jeg gav denne meddelelse til aviserne i tilslutning til den foran nævnte oplysning.

Iøvrigt udtalte generalen sin glæde over den venlige og åbne samtaleform, som vi havde haft i dag. Jeg takkede ham derfor, idet jeg udtrykte ønsket om, at vi også fremtidig i direkte og åben form kunne drøfte alle problemer, og forinden vi skiltes, spurgte jeg, om de tilstedeværende fem officerer ville gøre min kone og mig den glæde at komme til middag hos os om aftenen. Generalen skulle imidlertid ud på øen for at inspicere tropperne her, han kunne derfor ikke straks sige, om det var ham muligt at komme tilbage til om aftenen kl. 20, og efter at have overvejet sagen i et par timer, meddelte han mig telefonisk, at det desværre ikke var lykkedes ham at få turen tilrettelagt, sådan at han kunne være tilbage, hvorfor han beklagede ikke at kunne komme.“

Selvom det ikke var sensationer generalen bragte, kan jeg ikke nægte, at det hele virkede som en lettelse.

Den første jeg kom i forbindelse med fra København, da der nu var lukket op for telefonen, var – Christmas Møller!

Der var i hans ord ikke et eneste med tak for og anerkendelse af min virksomhed og af resultatet, at der nu var blevet lukket op, men dermod følgende udtalelse: „Ja, der kan De se resultatet af min rigtige og udmærkede politik i London under besættelsen!!!“ – Jeg var målløs.

Jeg skal ikke selv indlade mig på bedømmelse af min virksomhed i sagen. Men da jeg i 1958 læste Erling Foss' bog „På eget ansvar“ med skildring af, hvad han, Christmas Møller og Døssing under krigen havde ført af forhandlinger med hensyn til spørgsmålet om vort forhold til Rusland, kom jeg til at tænke på, om det var det, Christmas Møller sigtede til. Dette havde man, som senere anført, ikke ulejlighet sig med at orientere mig om. Jeg mærkede intet til en af de herrer forberedt atmosfære. Tværtimod! Jeg mærkede kun resultatet af min egen virksomhed. Havde jeg anet noget om Christmas Møllers og Døssings forhandlinger, ville jeg have henstillet, at Døssing kom med til Moskva i den delegation, som jeg (jfr. overfor) foreslog, at man omgående sendte derover, da russerne afbrød vor forbindelse. Man vil dog vist også have fået indtryk af, at Christmas Møller, der var så ivrig efter at komme til Bornholm, ville russerne netop ikke have herover, uanset hans udtalelser om hans virksomhed i London, eller måske netop på grund heraf.

Jeg må tilstå, at jeg blev yderligere forundret, da jeg læste dr. phil. Jørgen Hæstrups bog „Hemmelig Alliance“. Jeg havde forstået, at det var en objektiv, historisk og videnskabelig redegørelse for frihedsbevægelsen i hele Danmark og i alle dens forgreninger, men man bliver skuffet, når den viser sig nærmest kun at være en beretning om frihedsrådets og ganske enkelte personers virksomhed. Man får (selvom det måske ikke har været tilsigtet) indtryk af, i hvor høj grad personlige sympatier og antipatier har spillet ind. Og hvad har man dog ikke faktisk uden mandat indladt sig på af storpolitiske forhandlinger, bl a. med Rusland, forhandlinger, under hvilke f. eks. Døssings personlige følelser i høj grad synes at have været ledende. Man går også uden mandat og uden større hæmninger i gang med storpolitiske forhandlinger, der rækker ud over selve besættelsestiden, og det på en tilsyneladende nærmest amatøragtig måde. Hvad den faktiske frihedsbevægelse (ikke frihedsrådet) ydede af indsats, får man i virkeligheden kun minimalt at vide om. F. eks. om Bornholms betydning i denne henseende og om de illegale forbindelser med Sverige indeholder bogen intet!

Men hensyn til den ydre form foregik mine forhandlinger med den russiske øverstkommanderende general således:

Vi startede som regel kl. 10 og var færdige kl. 14. Man fik så tyske ci-

garer eller de tørre russiske cigaretter. General Korotkov sagde altid (det skete *hver* gang), når vi startede, om vi ikke skulle have det lidt hyggeligt først, inden vi kom til de tørre forhandlinger. Jeg sagde selvfølgelig ja. Så trykkede han på ringeapparatet til oppasseren ude i forstuen. Man hørte ham trække en prop op af en flaske, og så kom han ind med en flaske vodka og rhinskvinglas. Ingen mad til! Det var lidt hård kost for mig, der var på fastende hjerte, da jeg aldrig spiste morgenmad. Så skulle man drikke ud hver gang! Og til at forhandle kom vi ikke, før flasken var tømt. Det skete først efter en god times forløb ved 11–11,15 tiden. Inden forhandlingerne fortalte vi spøjefulde historier og spillede på fornøjelig måde åndelig „bold“ med hinanden. Derefter forhandlede vi. Ved 13-tiden var vi færdige. Så gentog det samme sig. Skal vi ikke nu have det lidt hyggeligt sammen igen? Jeg svarer jo, han trykker på knappen. Proppen høres. Ind kommer oppasseren med en flaske bordeaux 1911 (pragtfuld) importeret over Lübeck (krigsbytte). Og så skulle vi have den tømt. Jeg var hjemme ved 14-tiden. Min kone havde lidt frokost til mig, som jeg i hast slugte, så en times middagssøvn og derefter på kontoret for at få alle vore aftaler givet videre. – Det var noget anstrengende, og der skulle et godt helbred til. Men det gik.

Iøvrigt havde jeg russerne ude at se på f. eks. fyrtårne og i det hele alt, hvad jeg anså for at være af interesse. Men aldrig viste de mig noget! Jeg tog derfor anledning til at sige, at det godt kunne more mig at komme på besøg i en russisk militærlejr. Men generalen vinke- de straks af. Han havde intet at vise mig. Og det var ganske karakteri- stisk, at, når man i samtalens løb nærmede sig noget om militæret, blev de tavse. Herom måtte der ikke tales; ikke én oplysning måtte komme ud!

Til at begynde med boede russerne øen over på de steder, hvor ty- skerne havde været, desuden på et par hoteller; men hovedsagelig boede de i det frie i skovene inde under træerne. Her opbevarede de alt det, de havde bortført fra Tyskland: Møbler, husgeråd, tandlæge- stole, klaverer, senge, malerier osv. i broget forvirring. Billeder var hængt op på grenene, redte senge stod der også uden tag over! Et sted var de stødt på et teater og havde taget dekorationerne med. Der var nogle kulisser med vand forneden, skov på siderne og et hus foroven og inde i denne firkant, som en ramme, stod sengen!!

Rønne havn frembød et broget billede, når skibene lossede alt dette på havnen i vild forvirring, og soldater sad i stolene o. lign. dernede. Hvorledes enhver har genkendt og fået sit i denne forvirring, er vanskeligt at forstå. Det er også højst tvivlsomt, hvor langt enhver har fået det med hjem, da de drog herfra. Fra havnen blev det kørt ud på de utallige små bræddevogne, som russerne havde med, forspændt med en eller to heste. Hestene elskede de (ligesom alle dyr og børn, man så dem ofte køre med vognene fulde af bornholmske børn). Disse vogne var deres transportmidler. De havde også biler og kanoner, men de var kørt op på parade og klodset op. De blev faktisk aldrig brugt, men man så dem stå i småbyerne. Generalerne havde en jeep (den eneste vi så) og hver sin vogn, der var tysk krigsbytte. Deres flyvemaskiner, hvormed de opretholdt forbindelsen med Rokossovskis stab, var meget gamle Storchmaskiner o. lign.

Der var kvindelige soldater med ligesom i Napoleons hære. I den henseende generedes befolkningen ikke så meget. Der var ialt kun 4 uægte børn med russerne, og det skønt der oprindelig var ca. 8000 russere, fra august ca. 6000, og de ialt opholdt sig her i elleve måneder.

Rygterne herom var fuldstændig overdrevne ofte af sensationslyst. Der var en jernhård mandstugt.

Drikke gjorde de jo, og det af store glas, snaps af rhinskvinglas (hos mig fik de nu aldrig glas, der var større end sherryglas). Men der skulde drikkes ud hver gang. Det kneb af og til også for russerne at klare den. Heldigvis slog mit helbred til, så de fik mig ikke under bordet.

Men de var meget påpasselige på offentlige steder. Jeg kan huske en aften, hvor general Korotkov, min kone, min datter og jeg sad på verandaen på „Helligdommen“. Der kom da nogle unge turister, som blev lidt støjende. Straks sagde Korotkov, at vi hellere måtte gå. Det var ikke passende omgivelser for Regitze.

Med hensyn til omgangsformen var det reglen, at der altid blev holdt taler. Men de var korte og bestod af korte sætninger, da de skulle oversættes af tolk. De var alle efter samme model med hyldest osv.

I deres daglige færden var russerne meget sparsommelige. De slog ikke om sig med penge og foretog ej heller voldsomme indkøb i butikkerne. Når man var gæst hos dem, var det pænt, men ikke overdrevent. Kun et par gange – ved meget højtidelige lejligheder – var der kaviar; vodka så jeg kun i begyndelsen. Ellers dansk snaps og øl.

Lige overfor amtsgården havde vi den største del af tiden i Rønne klub den russiske hovedvagt for Rønne. Det var pæne folk. Det sagdes, at stabschefen, oberst Strebkof, personlig havde udvalgt dem fra de forskellige afdelinger. I begyndelsen marcherede de om aftenen gennem gaderne fornøjeligt syngende tappenstreg. Desværre holdt det op, efter at jeg engang spurgte generalen, om man altid gjorde det i Rusland. Derved opdagede han, at vi ikke gjorde det, og så blev det standset. Deres sang, når de marcherede rundt, var ganske smuk. Min kone og datter snakkede ofte med mandskabet, især med vagten, der stod udenfor. De gav dem frugt o. lign., men det viste sig, at der åbenbart var forbud mod, at soldaterne gik over gadens midte. De turde aldrig komme over til amtsgården. Det har altså været af hensyn til os.

Til Stalins fødselsdag lavede russerne udenpå deres lejre udsmykning og illumination. På hovedvagten overfor amtsgården anbragtes over porten en stor rød sovjetstjerne, der om aftenen var oplyst af elektriske pærer, og som så ganske pæn ud. Alle steder blev udsmykningen bevaret også efter fødselsdagen. Det blev den også i klubben overfor os, men så skulle vi have socialminister Gustav Møller fra Sverige, landshøvding Lindeberg m. fl., minister Dardel fra København og forskellige danske myndigheder på besøg her. De fleste af dem boede i amtsgården om natten. Vi skulle have middag om aftenen, hvor den russiske general Jakuschof var inviteret med. Dagen før blev stjernen taget ned her, men ikke andre steder ud over øen. Jeg var klar over, at det skete af taktfuldhed overfor vore gæster. Det morede mig en passant at spørge generalen, hvorfor den var taget ned. „Der skal spares på elektriciteten“, svarede han. Dette svar var mig et yderligere bevis på min anskuelses rigtighed.

Russerne kom ikke i private hjem og var ej heller ivrige efter det.

Jeg fortsætter herefter den kronologiske skildring af begivenhedernes udvikling med omtalen af mit besøg i København den 18. maj.

Det var mærkeligt efter alle de genvordigheder alligevel at kunne komme til København. Der var flere ude i Rønne lufthavn for at tage afsked med mig. Maskinen havde jeg for mig selv.

I Københavns lufthavn blev jeg modtaget af departementschef

Saurbrey, og der var tillige en skare journalister og pressefotografer til stede. Jeg var meget forsigtig i mine udtalelser til journalisterne. Saurbrey og jeg kørte så afsted i ministeriets bil.

Jeg spiste straks frokost i Snapstinget med departementschef Kofoed og Saurbrey. Også de forskellige direktører fra krigsforsikringerne deltog, og vi fik en forhandling i stand om vurderingerne i Rønne og Neksø. Jeg henstillede indtrængende til dem at være large i deres vurderinger. Med Kofoed drøftede jeg andre emner, bl. a. Bornholmindsamlingen. Iøvrigt blev vi uafsladeligt afbrudt af folk, der ville hilse på mig og høre nyt. Lige efter frokost skulle der være ministermøde, hvor jeg skulle redegøre for forholdene. Desværre var departementscheferne ikke med her, hvad jeg meget havde håbet; man havde også været inde på denne tanke.

I statsministeriet blev jeg modtaget af statsminister Buhl, og pressefotograferne fik så lov til at fotografere os sammen. Derefter gik vi ind til ministermødet, hvor jeg for første gang blev præsenteret for alle de ministre, som udgjorde Buhls broget sammensatte kabinet. Vi sad om et stort bord, jeg på højre side af statsministeren, mellem ham og Christmas Møller.

Jeg gav herefter en indgående historisk redegørelse for alt, hvad der var passeret fra lidt før kapitulationen, for bombardementerne m. v. Jeg omtalte her mine talrige henvendelser til udenrigsministeriet.

Iøvrigt er jeg selvfølgelig afskåret fra at referere forhandlingerne på ministermødet. Men Christmas Møller afbrød mig gang på gang og gjorde i modsætning til de andre ministre, der alle var rolige og beherskede, et nervøst og irriteret indtryk.

Jeg måtte komme ind også på bornholmernes store bitterhed over, at man intet hørte i radioen om bombardementerne af Bornholm, og at Bornholm ej heller blev nævnt ved rigsdagens åbning, skønt folketingets formand endda var bosat i Rønne og valgt i Rønnekredsen. Jeg sagde åbent, at dette havde virket meget stærkt, at bornholmerne havde lukket deres radio, og at der var kommet udtalelser om, hvorvidt det i virkeligheden havde været rigtigt af bornholmerne, at de ikke var blevet ved Sverige. I samtaler med russerne havde jeg altid givet den tyske kommandant v. Kamptz' halsstarrighed skylden for bombardementerne, og det kunne man også have gjort ved offentlige ud-

talelser i København. Det var jo det faktiske forhold, som også senere blev omtalt af Christmas Møller.

Til slut kom jeg til spørgsmålet om, hvad der nu skulle gøres, og omtalte Bornhol mindsamlingen. Jeg talte også om kronprinsens og kronprinsessens mulige besøg, en plan, som man fandt glimrende. Jeg sagde, at nogle af ministrene omgående måtte aflægge besøg på øen og forhandle med de lokale myndigheder om statens hjælp. Dette skulle ske straks. Nu havde jeg omsider fået russernes tilladelse dertil.

Dette var man ganske enig i og parat til. Men jeg henstillede, at ministerdelegationen – af hensyn til mit indtryk af russernes indstilling – fik en indrepolitisk ledelse – af indenrigsministeren og socialministeren, men at også udenrigsministeren kom med. Besøget måtte efter min mening ikke ligge i udenrigspolitisk plan, idet russerne gang på gang havde afvist Christmas Møllers tilbud om at komme til Bornholm. Jeg henstillede også, at departementschef Kofoed tog med.

Derefter drøftede ministrene sagen alene, og jeg fik kort efter at vide, at indenrigsminister Knud Kristensen skulle være leder af delegationen, der iøvrigt bestod af socialminister Hedtoft, udenrigsminister Christmas Møller og minister Aksel Larsen samt departementschef Kofoed.

Jeg var derefter tilsagt til audiens hos kongen. Dronning Alexandrine var der også. Jeg sad ved samme bord som kongen og gav ham en redegørelse for det passerede. Iøvrigt kendte kongen det meste fra mine indberetninger, som han altid fik. Kongen var meget rørt. Jeg bragte ham en hilsen fra befolkningen. Han sendte nu hilsen med til bornholmerne og til slut overrakte han mig en check på 10.000 kr. som dronningens og hans smukke bidrag til Bornhol mindsamlingen. Denne sammenkomst vil altid stå for mig som uforglemmelig.

Fra Amalienborg kørte jeg ud til radiofonibygningen, hvor jeg indtalte en tale på stålband. Den skulle komme i radioavisen om aftenen. Talen havde jeg lavet hjemme, men desværre har jeg aldrig selv hørt den, thi da den kom i radioen om aftenen, sad jeg i flyvemaskinen undervejs hjem.

Derefter var jeg til møde hos departementschef Saurbrey i indenrigsministeriet med de ledende departementschefer. Igen måtte jeg

afgive mine beretninger; vi drøftede også ydelsen af hjælp til snarlig genopbygning, for at husene ikke skulle blive mere ødelagt end de allerede var, (f. eks. hurtig levering af glas og tagsten).

Efter et besøg hos departementschef Kofoed var jeg i udenrigsministeriet hos Christmas Møller og traf her general Dewing. Så tog jeg ud til Kastrup og fløj hjem.

5

Ministerdelegationens besøg på Bornholm; general Korotkovs ankomst; kronprinsens og kronprinsessens besøg

Allerede næste dag den 19. maj kom delegationen af ministre til Rønne.

Der var selvfølgelig stor modtagelse for dem i lufthavnen her. For overfor såvel russerne som befolkningen og dem selv at markere det højtidelige i besøget modtog jeg dem i lufthavnen i galla. Et æreskompagni af modstandsfolk stod opmarcheret, overlæge Olsen og borgmester Aagesen, Rønne, talte, og repræsentanter for Rønne byråd var til stede.

Uanset at indenrigsministeren var leder af delegationen, tog Christmas Møller straks ordet og svarede på velkomsttalerne. Vi kørte så til amtsgården. Fra meget pålidelig kilde véd jeg, at folk peb ad Christmas Møller undervejs.

„Hjemme i amtsgården samledes vi, og hertil ankom også russerne med oberst Strebkof i spidsen. De fik et glas sherry, hvorefter russerne trak sig tilbage. Vi andre kørte afsted ved middagstid over Hasle og Allinge, hvor vi gjorde ophold, og derfra over Rø-Gudhjem tilbage til Rønne.

I Allinge stod Knud Kristensen, Hedtoft og jeg efter modtagelsen oppe i byrådssalen på 1. sal og så ned på Torvet. Vi kunne ikke lade være at more os over det syn, som mødte os dér. I hjørnet til højre stod Christmas Møller uden hat med den grå, duvende manke og holdt foredrag for en skare unge mennesker. Som jeg sagde; det så ud, som om det var „evangeliemanden“!

I det venstre hjørne stod på tilsvarende måde Aksel Larsen.

Vi kom tilbage til Rønne ved 16-tiden, og fra kl. 16 til 18,30 forhandlede vi her om alle de mange spørgsmål, som bombardementet rejste.

Deltagere i forhandlingerne var ministerdelegationen, bornholmske rigsdagsmænd, repræsentanter for Rønne og Neksø og jeg.

Om aftenen gav Christmas Møller en kæmpemiddag på Dams hotel. Han havde ringet allerede dagen i forvejen og fremsat ønske om, at repræsentanter for hele øen, for offentlige myndigheder og for alle erhverv, skulle indbydes. Trods det korte varsel nåede man det.

Der blev herved så mange deltagere, ialt 77, at man praktisk talt nåede grænsen for, hvad der var muligt for hotellet at huse, selv under normale forhold, og hotellets vanskeligheder ved at stille en middag af disse dimensioner på bordet med så kort varsel var naturligvis kolossal store, ikke mindst da Christmas Møller udtrykkelig havde pointeret, at det skulle være en nydelig og repræsentativ middag, som godt måtte være lidt flot med champagne osv. Det lykkedes dog virkelig at fremtrylle en ualmindelig nydelig middag. Selv menukort var der, affattet på dansk og russisk og med omslag prydet med det danske og det russiske flag.

Selvfølger var de ledende russere inviteret, og det var ordnet således, at hvor der sad russere, var der også en tolk. Bordet var hestekoformet. Det viste sig i sidste øjeblik – bogstavelig talt, da vi skulle gå til bords –, at den russiske general Surzchenko med følge, ikke som planlagt var kommet afsted, men sad oppe på nogle værelser på hotellet og først skulle rejse senere på aftenen. Skønt han aldeles ikke havde været venlig og forstående (tværtimod), var man nu nødt til at invitere ham og hans folk med. Og de kom. Bestemmelse om at indbyde dem blev taget, medens de andre gæster var ved at ankomme. Derfor måtte i hast hele bordplanen ændres.

Christmas Møller startede med at holde tale. Han havde åbenbart aldeles ikke tænkt over, hvad han ville sige, men styrtede sig ud i en taleflod. Han begyndte med at sige, at der „stod skrevet Stalingrad“ i alle danske hjerter!! Igen misforstod han det hele. Var der noget, der ikke stod skrevet i bornholmernes hjerter efter bombardementet, så var det „Stalingrad“.

Bornholmerne glemte aldrig Christmas Møllers tale, og han blev end mere upopulær her derved. Han talte i alenlange sætninger; tolkerne kunne faktisk ikke oversætte dem, så lange var de. Og han talte på dansk i måske tyve minutter, altså i fyrretyve minutter varede talen med oversættelse.

Vi sad til bords en tre til fire timer og uafsladelig var der taler. Selv måtte jeg også op, men gjorde det kort.

Det blev næsten uudholdeligt det hele i længden. Værst var det for Knud Kristensen, der ikke havde et menneske i nærheden, han kunne gøre sig forståelig for, idet den pludselige ændring af bordordningen havde medført, at han kom til at sidde blandt russere og uden tolk. Han så, efterhånden som måltidet skred frem, mere og mere fortvivlet og forpint ud.

Samværet efter bordet varede længe ved, og det blev sent, inden man kom i seng.

Den næste morgen skulle vi køre tidlig afsted. Det var pinsedag, men ingen havde tid til at lægge mærke til, om det var søn- eller højhelligdag. Christmas Møller, der var morgenmand, og som derfor også ønskede, at alle andre mennesker skulle være det, havde fastsat afgangens til halv otte. Allerede før dette tidspunkt kom der ilbud fra Dams hotel. Jeg måtte omgående komme. Christmas Møller sad og ventede. Jeg kørte straks derhen og var der på slaget. Han begyndte at buldre op om, at de sad og ventede på mig, helt eksalteret var han. Jeg svarede blot, at jeg var der lige præcis på klokkeslættet, og at jeg også havde en hel del andre ting, der skulle passes! Så var der ikke mere snak om det, men det hele var så karakteristisk for hans rastløshed og nervøsitet.

Vi kørte så til Svaneke, hvor borgmester og byråd tog imod os. Der var ligeledes opstillet vagtposter af frihedskæmpere og russere.

Derefter kørte vi til Neksø, hvor vi beså skaderne, dette sidste tog naturligvis en del tid, og der var tillige modtagelse her på Torvet. Alle steder var det Christmas Møller, der tog ordet og talte, idet han specielt rettede sine ord til frihedskæmperne. Han var ikke lige heldig med, hvad der faldt ham ind. Det kulminerede, da han på hjemvejen i Åkirkeby pegede op mod den smukke pinsehimmel og sagde: „Jeg eller nogen anden i regeringen ser ingen skyer over nogen del af Danmark“.

Det var jo ikke lige netop disse ord, som bornholmerne tørstede efter at høre. De så ikke mindst i disse dage temmelig mørke skyer over deres ø, og det værste for dem var netop dette, at de følte, at man ikke i den øvrige del af landet forstod, hvordan de havde det.

Vi vendte tilbage til Rønne ved 11-tiden. Det var lidt senere, end vi havde ventet, således af flyverens afgang måtte udsættes. Efter en hastig frokost på Dams hotel, tog ministrene afsted efter et i det store

og hele vellykket besøg, der havde vakt en begyndende tillid hos bornholmerne til, at forholdene ville trække sig i lave igen.“

2. pinsedag fik jeg en rapport fra en af tolkene, der havde ledsaget tre konvojer fra Rønne til Kolberg og tilbage igen. Heri udtales bl. a.:

„Ved ankomsten til ruinbyen Kolberg den 14/5 herskede der blandt de danske skibsførere uvished om, hvorvidt deres skibe ville blive taget i brug af russerne og i bekræftende fald til hvilke transporter. Jeg opsøgte derfor straks byens russiske havnekommandant, der oplyste, at skibene efter ilandsættelsen af de medførte tyske soldater og flygtninge skulle lastes med heste, kvæg, proviant, ammunition og trainvogne, og derefter gå tilbage til Rønne, Han sagde, at russerne havde til hensigt at sørge for den russiske hærs underhold, idet Bornholm formentlig ikke var i stand til at præstere det nødvendige til en større hærafdeling. Han tilføjede, at russerne også ønskede om fornødent at hjælpe øens befolkning med levnedsmidler, og at der i længere tid fremefter ville blive afsendt transporter. Russerne havde ingen skibe til rådighed og måtte derfor benytte de danske skibe.

Disse første indtryk blev i løbet af dagen bekræftet af adskillige af de russiske officerer, jeg traf. En oberstløjtnant, der var chef for en artilleriafdeling var utilfreds med, at skibene ikke egnede sig til transport af 3-tons lastbiler og kanoner, hvoraf han skulle sende et antal til Bornholm. Han spurgte, om vi ikke kunne skaffe større skibe. Dertil svarede jeg, at der ikke fandtes større skibe på Bornholm, og henstillede, at de forhåndenværende blev udnyttet så godt som muligt. Nogle officerer beså derefter hvert enkelt skibs lastrum, lugeåbningernes størrelse, forhørte sig om lastevnen og bommenes bæreevne. Da næsten alt var mindre, end russerne ønskede det, blev de noget irriteret. Yderligere betvivlede enkelte af officererne – uvist af hvilken grund – kaptajnernes gode vilje til at imødekomme russerne, og snart efter begyndte de lastningen efter eget skøn. Jeg gjorde mit bedste for at fjerne mistænksomheden og få et godt forhold i stand og oversatte ustandselig kaptajnernes anvisninger. Dette bar også frugt, og da tilsidst nogle af skibene var iøjnefaldende overbelastede, lykkedes det at få en del genstande fjernet og efterladt til senere transporter.

På anden rejse, hvor konvojen kun bestod af to dampskibe foruden to hurtigbåde, foregik ilandsættelsen af tyske fanger og indladningen i

skibene i højere grad i overensstemmelse med de danske kaptajners anmodning, og forholdet til russerne var præget af imødekommenhed fra begge sider.

Under de ovennævnte ophold i Kolberg blev det fortalt mig, at der nogle kilometer udenfor byen fandtes troppeforlægninger, som tydede på, at der tilsigtedes overført henimod 20.000 mand med tilsvarende udstyr til Bornholm. Jeg refererer her kun udtalelser, jeg har hørt fra russisk side. Sikkert er det, at betydelige kvanta fourage henlå på kajen, da skibene den 19/5 forlod Kolberg, og at vogntog var beskæftiget med yderligere tilførsler af pressede fourageboller. Skibene har skønsmæssig befordret ialt omkring 400 heste til Bornholm. Det skal tilføjes, at jeg på den sidste tur til Kolberg havde indtryk af, at lastningen af skibene foregik i noget mindre forceret tempo end for de første to rejsers vedkommende.“

Rygter gik nu i alle mulige og fantasifulde retninger om, hvad der skete på Bornholm, og journalisterne arbejdede.

„Trods russernes afspærringsforanstaltninger kunne, hvad der skete på Bornholm, ikke holdes hemmeligt, og der opstod tværtimod mange rygter rundt omkring. Det varede derfor ikke længe, inden der, navnlig i visse antirussiske svenske aviser, fremkom meddelelser om den umådelig store flyveplads, som russerne ville indrette her på øen, og de kolossale maskiner, der skulle lande her. Samtidig blev der naturligvis føjet yderligere kandestøberier til om russernes besættelse af Bornholm i fremtiden og de voldsomme former, som besættelsen allerede havde taget.

Selvom jeg bestræbte mig på at holde orden på disse forhold, var det mig selvfølgelig ganske umuligt at hindre, at visse yngre ansvarløse journalister udnyttede situationen til at skabe sensationer.

Størst vanskelighed voldte en journalist, hvis chefredaktør var New York Times' korrespondent i Skandinavien med bopæl i Stockholm. Den sidstnævnte havde i forvejen spurgt mig, om han kunne sende journalisten herover. Jeg måtte dertil svare, at det kunne han endnu ikke, hvorpå pågældende alligevel tog herover med en fiskerbåd og uden praktisk talt at opholde sig i land bragte de vildeste rygter til torvs både i den svenske og danske radio.

Jeg talte i telefonen med redaktør Sandvad fra „Politiken“, som jeg satte ind i disse forhold, og han lovede mig at lade det gå videre til

chefredaktør Hasager, der var formand for hovedstadsbladenes sammenslutning.

Jeg var imidlertid klar over, at hvis man ville have sat tingene på den rette plads, måtte noget af det vigtigste være at få et besøg af danske journalister herover, dels fra hovedstadspressen og dels fra provinspressens repræsentationer og bureauer i København.

Jeg forelagde derfor dette spørgsmål for oberst Strebkof på et møde 2. pinsedag, og han var meget forstående. Han nævnede ved denne lejlighed, at der kom en general og en repræsentant for overkommandoen til Bornholm om eftermiddagen, og at man så måske kunne forelægge ham spørgsmålet. Jeg nævnede samtidig for obersten spørgsmålet om genoptagelse af persontrafikken i sin helhed og frigivelse af de bornholmske dampskibsselskabers passagerbåde, således at de kunne indsættes i trafikken her. Spørgsmålet beroede fra russisk side på fremskaffelse af enkelte andre skibe til erstatning heraf.

2. pinsedag afgik 450 af de sårede tyskere, der lå på hotellerne i Sandvig, med motorsejlere fra Rønne til Kolberg. Der var bestilt to særtog til dem fra Sandvig til Rønne, og man gjorde her den ejendommelige iagttagelse, at russerne faktisk behandlede disse ulykkelige mennesker bedre, end tyskerne havde gjort, da de var blevet transporteret herop. Jeg så med mine egne øjne begge transporterne og forbavsedes over forskellen.

Til gengæld syntes tyskerne at have større tillid til de danske myndigheder og at lægge vægt på at gøre et godt indtryk her. De betalte – ganske vist med danske penge, som de jo var kommet let til – alle deres regninger, og deponerede 45.000 kr. i danske penge på kommunkontoret, forinden de drog afsted.

Inden de sidste sårede rejste, kom iøvrigt den tyske stabslæge og en major (ham, som jeg foran har omtalt fra Rønne havn) for at tage afsked og takke mig for den menneskelige behandling, jeg havde forskaffet deres syge og dem selv, og majoren udtalte sin uforbeholdne beklagelse af hans optræden på havnen den dag overfor mig. Han forstod min indsats og han forstod, at jeg havde ret i mine ord.

Spørgsmålet om en tilfredsstillende ordning af betalingsforholdene for russerne trængte sig nu mere og mere på. Det var ikke mærkeligt, at der efterhånden blev skabt en del uro om spørgsmålet, idet den trufne ordning om at stille betalingsmidler til rådighed for russerne

ikke blev benyttet af disse. I visse tilfælde betalte de kontant, formentlig af penge, som de havde fået hos tyskerne, i andre tilfælde udstedte de blot en kvittering for modtagelse, men de 200.000 kr., der var til disposition for Strebkof, benyttede han ikke. Der var derfor en vis usikkerhed til stede i befolkningen. Når jeg forsøgte at få Strebkof til at trække på de midler, der var stillet til hans rådighed, svarede han imidlertid, at dette ville han ikke være kompetent til at foretage. Han tilføjede beroligende, at alt ville blive betalt af den russiske regering, men at aftalen først måtte træffes mellem den danske og russiske regering. I amtets indberetning af 22. maj henstilledes derfor til ministeriet, at der snarest blev truffet en egentlig betalingsoverenskomst mellem danskerne og russerne.“

Den 23. blev jeg kaldt til forhandling på russernes stabskvarter i anledning af, at de to fra hovedkvarteret ankomne officerer, general Korotkov og oberst Kaplunofski, havde ønsket at tale med mig. Om denne forhandling, der var grundlæggende for arbejdet lang tid fremover, afgav jeg umiddelbart derefter følgende rapport til ministeriet:

„Til stede ved forhandlingen, ved hvilken adjunkt Stchelkunof var tolk, var foruden kontorchef Abitz, generalen, oberst Strebkof, oberst Rjazanoff og oberst Poluvetskin også en major og en kvindelig premierløjtnant, som syntes at være politiske officerer eller i hvert fald at have en særlig tilknytning til højere myndigheder. De havde ikke alene bemyndigelse til at afgøre alle enkeltheder i sagerne ved senere forhandlinger, men måtte også under de indledende forhandlinger gentagne gange tage nærmere stilling til visse spørgsmål, idet selv general Korotkov, der førte ordet, ofte appellerede til deres skøn.

Forhandlingerne indlededes med, at general Korotkov udtalte, at, selvom hensigten med den Røde armés ophold på Bornholm var mig bekendt, var det måske naturligt at komme tilbage dertil og hensigtsmæssigt yderligere at give en meddelelse herom, beregnet på befolkningen. Han havde derfor fra den øverste kommando fået en erklæring, som han ville anmode mig om at foranledige offentliggjort f. eks. også i aviserne. Erklæringen blev oversat til tysk af den kvindelige premierløjtnant, der iøvrigt også talte fransk og påstod at kunne læse dansk.

På forespørgsel udtaltes det, at den gerne måtte bringes af andre

blade end de bornholmske, herunder også radioavisen. Aftalen, der senere blev ændret, var dog, at meddelelserne udenfor Bornholm kun måtte omtale, at en sålydende erklæring var indeholdt i de bornholmske blade, idet oberstens bemyndigelse kun gik ud på at give den til de bornholmske aviser.

Om de nærmere detaljer i forbindelse med erklæringen og dennes offentliggørelse henvistes jeg til at forhandle med de to nævnte officerer, nemlig major Ausländer og premierløjtnant fru Chromuschina, der begge angaves at være tilknyttet den russiske kommando.

Meddelelsen blev derfor ikke nærmere drøftet, men man gik over til at forhandle om andre problemer, idet general Korotkov nu stillede spørgsmål om, hvorvidt jeg havde klager over de russiske soldater her på øen, hvilket jeg erklærede ikke at have. Jeg berørte dog lige sprængningerne ved St. Almegård til flyvepladsen nord for Rønne; disse havde været så voldsomme, at de havde foruroliget hele byen. Hertil svarede det, at denne flyveplads nu var færdig, og at der foreløbig ikke ville blive tale om flere sprængninger.

Efter generalens anmodning lovede jeg ham dernæst at være behjælpelig med indkvarteringen af hans tropper rundt omkring på øen, hvor man ønskede det.

Han kom derpå ind på det også tidligere rejste spørgsmål om befolkningens forhold til tropperne, idet han bad mig fremsætte en advarsel til almenheden mod provokationer. Han understregede dog samtidig, at han godt vidste, at mange af de episoder eller uoverensstemmelser, der indtraf, ikke var tilsigtede. På den anden side måtte han antage, at der i visse tilfælde havde foreligget ond hensigt fra tysk side eller et ønske om at hjælpe tyskerne ved at forstyrre det gode forhold mellem russerne og danskerne.

På mit forslag aftaltes det da, at jeg i forbindelse med offentliggørelsen af kommandoens meddelelse også kunne fremsætte nogle udtalelser om dette spørgsmål; men jeg fremhævede påny, at det altovervejende antal misforståelser skyldtes sprogvanskelighederne. Her overfor henviste generalen til, at der faktisk var sket ubegrundede anmeldelser, og at dette irriterede den Røde hær.

Det irriterede også os, var mit svar, men jeg måtte tilføje, at det danske politi, der havde været afsat af tyskerne, først nu var ved at komme i funktion igen, og at dette havde bevirket nogen usikkerhed

i begyndelsen. Jeg henstillede til generalen, at man i hvert fald så bort fra småting og tænkte på, at sprogvanskelighederne ofte kunne vække unødigt frygt.

Han oplyste da, at der nu var udstedt forbud om, at russiske soldater overhovedet indfandt sig i danske huse enkeltvis.

Til styrkelse af kontakten med befolkningen foreslog jeg, at der holdtes koncerter af det russiske orkester også andre steder end i Rønne, hvor disse havde virket så udmærket. Dette lovedes, og efter aftale med Strebkof ville der i den kommende tid blive afholdt en række koncerter med offentlig dans i de andre byer efter forud bekendtgørelse i aviserne.

Jeg spurgte da til passagertrafikken og fik det svar, at denne nu var fri såvel med ruteflyvemaskinen som med damperne, dog kun for danske statsborgere. Jeg takkede meget herfor og erklærede, at dette efter min mening ville vække den største glæde og beroligelse overalt på øen.

General Korotkov udtalte også på min forespørgsel, at der ingen hindring var for, at der kom repræsentanter for den københavnske presse hertil; blot måtte de ikke skrive om den Røde hærs forhold uden særlig tilladelse fra dennes overkommando, der da skulle have sagen forelagt gennem amtmanden og den lokale russiske chef. Dette betød selvfølgelig ikke, at man ikke måtte omtale den Røde hærs gode optræden, dens forhold til befolkningen, koncerterne, dansen på Torvet og lignende; det var alene spørgsmål, der kunne berøre den Røde hærs ære eller dens militære hemmeligheder, der på denne måde var udelukkede.

På forespørgsel udtalte generalen, at det følger af sig selv, at kronprinsen og kronprinsessen kunne aflægge et besøg på øen, hvis de ønskede det. Man ville dog gerne forud have varsel herom.

Jeg fremsatte dette problem som min egen private tanke, uden at jeg havde rejst det overfor kronprinsen, hvilket jeg ikke ville gøre, før jeg var sikker på, at der ikke ville være nogen vanskelighed fra russisk side.

Af hensyn til befolkningen og stemningen her henstillede jeg meget, om det ikke måtte være muligt, at et sådant besøg snarest kunne finde sted og, at der beregnedes tilstrækkelig tid til besøg hele øen over. Ankomsten kunne ske med flyvemaskine den ene morgen og tilbage-

rejse næste morgen, og jeg håbede, at man vil gøre amtsgården den ære at overnatte dér. Jeg mente, at et sådant besøg ville have overordentlig stor betydning –, i første linie overfor befolkningen og indirekte overfor russerne.

Om et besøg af general Surzchenko i København i henhold til den invitation, som ministeren havde rettet direkte til generalen under deres samvær ved banketten i lørdags, var hverken general Korotkov eller de øvrige tilstedeværende underrettede. Det oplystes, at dette spørgsmål måtte afgøres af sovjetregeringen, uden hvis samtykke ingen russisk officer måtte rejse til København. Regeringen ville i så fald også bestemme, hvem der skulle optræde som dennes repræsentant. Man hørte aldrig mere til denne indbydelse.

Da jeg påny rejste spørgsmålet om fremskaffelse af en fortegnelse over de danske skibe, som var i tyske havne, afviste generalen dette dels som et marinespørgsmål – han var landofficer –, dels fordi det måtte gå gennem regeringen. Strebkof greb dog her ind og meddelte, at marinen arbejdede med det, og at det var i færd med at blive løst.

Da Strebkof stadig ikke havde hævet noget af det til hans rådighed stillede beløb på 200.000 kr. i Handelsbanken i Rønne, rejste jeg dette spørgsmål og fik det svar, som jeg havde ventet, at ingen officer i den Røde hær selv måtte modtage penge. På min forespørgsel, om hvordan de da klarede deres udbetalinger, svarede de, at de håbede, at der snart kom en ordning, men at de jo havde alt med selv; endog brændsel havde de hentet fra deres egne lagre, da de blev klar over, at der var knaphed på brændsel her.

Da jeg fortalte dem, at jeg i dag til formiddag havde meddelt Rønne handelsstandsforenings formand, at de handlende kunne sælge til de russiske soldater mod kontant i danske penge, dog ikke spiritus, tiltrådte generalen dette, og det aftaltes, at jeg også kunne underrette de andre byer herom. Ligeledes gjaldt det, at der i restauranter ikke burde sælges spiritus til de russiske soldater. General Korotkov fandt det dog mindre hensigtsmæssigt at give nogen offentlig meddelelse desangående, og jeg understregede i tilslutning hertil, at han trygt kunne tale åbent til mig om alle forhold, idet intet ville blive offentliggjort uden efter udtrykkelig aftale.

I forbindelse med de indkøb og erhvervelse af arealer, som den russiske hær havde foretaget og eventuelt ville foretage, tilbød jeg min

bistand til etablering af en særlig priskontrol, hvilket havde hans interesse, men iøvrigt henviste han mig til at forhandle med de intendanturofficerer, der senere ville komme til at tage sig af disse sager.

Endelig drøftedes spørgsmålet om eventuel udvidelse af den danske flyveplads ved Arnager og dermed nedlæggelse af flyvepladsen ved St. Almegård. Russerne sagde, at de havde valgt at anlægge pladsen ved St. Almegård, fordi der her kun var agerland, medens der ved Arnager var skov, hvis rydning ville have betydet et større indgreb. Efter at være gjort bekendt med de danske planer om udvidelse af Arnagerpladsen gik de straks med til et nyt møde herom.“

Om aftenen kl. 19 holdt jeg så møde jeg major Ausländer og premierløjtnant fru Chromuschina.

Jeg forelagde her et udkast til erklæring og til formen for dens offentliggørelse, og følgende meddelelse blev derpå givet til aviserne både på Bornholm og i den øvrige del af landet, hvor ikke alene erklæringen, men også den officielle form, den var fremkommet i, vakte stor opmærksomhed. Også i vide kredse i udlandet lagde man mærke til udtalelsen, og det var således lykkedes at opnå det formål, som tilsigtedes med denne:

„I eftermiddags var amtmand Stemann til stede ved en forhandling på de russiske troppers stabskvarter i Rønne, hvor repræsentanten for kommandoen oberst Kaplunofski og general Korotkov havde ønsket en konference med amtmanden.

Obersten meddelte amtmanden, at, selv om formålet med den Røde hærs ophold på Bornholm var amtmanden bekendt fra tidligere udtalelser fra russisk side, var obersten blevet særlig bemyndiget til at afgive en meddelelse herom fra den Røde hærs kommando, og at han fandt det hensigtsmæssigt, at denne meddelelse blev offentliggjort, således at befolkningen herigennem kunne få klar oplysning herom.

Obersten afgav derpå skriftlig en meddelelse, der i oversættelse lyder:

„Meddelelse fra den Røde hærs kommando.

Den 9. maj 1945 landsattes dele af den Røde armé på øen Bornholm, som de rensede for tyske tropper.

Øen Bornholm er en del af Danmark, og den er kun besat af vore tropper, fordi den ligger bag ved vor tyske okkupationszone. Øen

er besat af den Røde armé's tropper midlertidigt, indtil de i forbindelse med krigen stående spørgsmål i Tyskland er løst.

Den Røde armé på øen Bornholm har ikke til formål at forstyrre befolkningens normale liv eller blande sig i den danske administrations sager.

Dateret den 22. maj 1945.

Den Røde armé's kommando.“

„Da jeg nu havde repræsentanter til stede, som åbenbart havde også de bedste politiske forbindelser, benyttede jeg lejligheden til, efter at vi var blevet enige om erklæringens affattelse, at søge at få noget mere præcise oplysninger fra dem om erklæringens rækkevidde, navnlig ved at spørge dem om, hvad der mentes med, at de i forbindelse med krigen stående spørgsmål i Tyskland skulle være løst.

På min forespørgsel fik jeg først det svar, at der endnu i Østersøen fandtes tyske skibe, der ikke havde kapituleret. Da jeg udtalte, at englænderne i samme grad som russerne kunne føle sig afhængige af forholdene i Østersøen, og at det vel derfor kunne ventes, at russerne og englænderne forlod det af dem midlertidigt besatte område samtidigt, fik jeg ikke noget bestemt svar.

Russerne mente dog, at de ville blive her, til der var indtrådt fredelige forhold mellem Tyskland og dets omgivelser; endnu var kun kapituleringen underskrevet og end ikke den var overholdt, idet der stadig fandtes skibe og enkelte garnisoner, der ikke havde kapituleret.

Når meddelelsen udtaler, at besættelsen vil ophøre, når de krigsmæssige forhold er ordnede, betyder det, at den Røde hær hverken følger økonomiske eller politiske formål på øen.

Jeg stillede da det positive spørgsmål, om dette betød, at man hverken ville besætte øen eller have baser her. Dette bekræftede majoren og henviste påny til ordet midlertidigt.

Hvor lang tid opgavernes løsning ville tage, kunne de dog ikke sige, men udtalte, at der ingen tvivl var om, at det Tyskland, som har kapituleret, ikke ville kunne trække de militære spørgsmål i langdrag, og at generalen i dag havde sagt, at det ikke ville vare længe at få dette spørgsmål løst.

I samtaleform fortalte jeg dem om den bornholmske befolknings stærke tilknytning til den øvrige del af landet og begivenhederne om-

kring øens befrielse i 1658. Dette gav russerne anledning til at udtale: „Det var rart, om De kunne forklare befolkningen, at der ikke er tale om, at Rusland vil erobre eller beholde øen“. – „Heller ikke om baser her?“ – „Nej“.

„Til forskel fra svenskerne og tyskerne“ udtalte fru Chromuschina „har vi ikke til hensigt at sende guvernør eller andre myndigheder hertil“.

Jeg spurgte da, om der kom flere tropper hertil, men hertil var svaret, at dette havde de ingen indflydelse på, men at de alle havde ordre til ikke at volde befolkningen gener af nogen art, og da jeg forklarede, at jeg netop her under en privat samtale rejste disse spørgsmål, for at de kunne være klar over, hvorledes visse af deres dispositioner virkede på befolkningen, var svaret, at man kunne roligt stole på, at den Røde armé's opræden ville være en sådan, at der, når den forlod øen, ikke mere var nogen, der nærrede frygt for den.

Jeg svarede naturligtvis, at det var der heller ikke nogen, der gjorde på det daværende tidspunkt, men nævnedo dog samtidig flyvepladsen ved St. Almegård, som jeg vidste havde forundret nogle; de understregede da stærkt, at den kun var beregnet på deres midlertidige forbindelse med Tyskland, men fremholdt samtidig, at efter de umådelige ofre, som krigen mod Tyskland havde kostet den russiske befolkning, måtte man træffe effektive foranstaltninger til, at Tyskland aldrig mere blev nogen fare. Det var derfor nødvendigt at holde en hær i Tyskland og have en rygsikring for denne på Bornholm.

Det konkrete spørgsmål fra min side, om disse to besættelser var afhængige af hinanden, således at de russiske tropper på Bornholm først tog væk, når Tyskland blev frigjort for russiske tropper, besvaredes uklart med, at dette var vanskeligt at sige, da man jo ikke vidste, hvordan freden ville blive.

Til slut udtalte majoren, at de russiske tropper altid ville bevare en venlig erindring om Bornholm, og at han troede, at bornholmerne altid ville tænke på den Røde hær med samme venlighed.“

„Jeg gik nu straks i gang med at få arrangeret besøget af de danske journalister. Det gjaldt om at få det ordnet hurtigt, og jeg satte mig derfor telefonisk i forbindelse med chefredaktør Hasager, der var for-

mand for Københavns journalistforening. Allerede næste dag ankom så 12 journalister og 3 fotografer med en ekstra maskine.

Min kone og jeg inviterede journalisterne og forskellige andre sammen med russerne hjemme hos os, ialt 40.

Besøget i sin helhed forløb iøvrigt helt udmærket. Jeg modtog journalisterne på flyvepladsen og gav dem en orientering om forholdene og instruktion om, hvorledes de havde at forholde sig.

Midt i alt dette måtte vi imidlertid også prøve på at få dagliglivet til at løbe rundt, og lørdag den 26. maj lykkedes det at afholde ordinært amtsrådsmøde. Jeg indledede dette møde med at udtale følgende:

„Bornholms amtsråd er i dag samlet til sit første møde efter Danmarks befrielsesdag efter de år af mareridt, som den tyske besættelse har givet Danmark.

Befrielsen af Bornholm kom desværre til at foregå anderledes og senere end for det øvrige land. Dette skyldtes udelukkende den vanvitige optræden, som den sidste tyske kommandant her på Bornholm udviste, uanset at det stadig – også i de mest afgørende stunder – fra min og fra frihedskæmpernes side blev foreholdt ham, at vi ikke ønskede hans forsvar af vor elskede ø. Hans navn vil i generationer blive omtalt med skændsel her.

Ligesom det øvrige Danmark har hilst allierede befriere velkommen, således har vi også gjort det her på Bornholm. Og de må vide, at de som befriere af Danmark er lige velkomne og vi er lige taknemlige overfor dem, hvad enten de kommer fra vest eller øst. Med deres og vort blod har de befriet Danmark.

Vi bøjer hovedet i sorg over de tab af kære medborgere her og de store ødelæggelser i Rønne og Nexø, som den tyske kommandants fanatisme medførte – den var så stærk, at han altid betragtede de meddelelser, jeg gav ham om de tyske kapitulationer, som forfalsket propaganda fra de allierede.

Vi har på Bornholm hilst vore russiske befriere på det hjerteligste velkommen, og det var ikke blot et øjeblikkeligt stemningsudbrud. Det er et dybtfølt og trofast håndtryk.

Jeg véd, at befolkningen, gennem det daglige liv, dets kendskab til den Røde armé efter dens glørværdige kampe, føler sig nærmere og nærmere knyttet til de fælles kampe mod tyskerne.

Vi ser bort fra alle sproglige vanskeligheder og hilser med glæde det

kammeratlige forhold, som fra dag til dag styrkes og fæstnes mellem befolkningen og den Røde armés tropper, også på baggrund af, at befolkningen med hjertelighed værdsætter de fremragende personlige egenskaber som de russiske soldaters førere her besidder såvelsom deres så åbenlyse virksomhed for og ønske om, at befolkningen kun skal få gode minder om deres allierede befriere, den Røde armé.

Jeg ved mig i overensstemmelse med den bornholmske befolkning, ja, med hele det danske folk, når jeg udtrykker en dybtfølt tak for alt dette overfor den Røde armé tilligemed ønsket om, at også denne, når den drager herfra, kun vil have gode erindringer fra sit ophold på Bornholm.“

Jeg meddelte derhos, at jeg under mit besøg i København den 16. maj havde været tilsagt til audiens hos Hans Majestæt Kongen, der havde anmodet mig om at overbringe en hilsen til Bornholms amtsråd og hele den bornholmske befolkning.

Under mine forhandlinger med russerne havde jeg, som det fremgår af foranstående, også været inde på spørgsmålet om et besøg af kronprinsparret, og da der ikke syntes at være nogen hindring herfor, foreslog jeg derfor dette. Få dage efter fik jeg besked om, at besøget kunne gennemføres, og dette vakte ganske overordentlig stor glæde i befolkningen. Desværre måtte besøget, der først blev fastsat til den 31. maj, udsættes i omtrent tre uger, fordi kronprinsen fik et „hekseskud“. Besøget fandt derfor først sted den 18. og 19. juni.

Den 26. maj modtog jeg fra udenrigsministeriet anmodning om at invitere den russiske general og et passende antal officerer til København til den fest, som regeringen den 1. og 2. juni ville afholde for samtlige allierede styrker. For at der ikke skulle være tvivl om indbydelsens betydning eller opstå misforståelser om dens indhold, affattede jeg en skrivelse herom, som jeg lod oversætte og overbringe af en tolk, og for yderligere at pointere sagens vigtighed bad jeg denne om på mine vegne personlig at henvende sig til generalen og nærmere forklare ham planen samt anmode ham om en fortegnelse over deltagerne. Jeg var klar over, at spørgsmålet i højeste grad hørte under de højere russiske myndigheder, men general Korotkov viste straks ved denne lejlighed, at han ikke alene var en personlighed af større format end nogen af dem, vi havde haft lejlighed til at træffe tidligere, men at han også forstod at optræde udadtil som en

værdig repræsentant for sit land. Han afgav på stedet til tolken et håndskrevet brev, i hvilket han udtalte:

„Jeg fremfører min taknemlighed over den af Dem overrakte indbydelse fra den danske regering til at besøge København og tage del i den forestående fest.

Om Deres elskværdige indbydelse har jeg underrettet overkommandoen, og min overkommandos afgørelse vil jeg have at meddele Dem senere.“

Øvrigt havde jeg som sædvanlig vanskeligheder med at få svaret i rette tid, men den 29. kom der dog bekræftende svar på indbydelsen.

Den 28. havde jeg en ny og afgørende forhandling med Korotkov. Også her viste generalen sin evne til at optræde med enestående høflighed. Han indledte med at takke for de forskellige indbydelser, jeg havde sendt ham, deriblandt den til København, idet han pointerede, at når han ikke hidtil havde kunnet modtage indbydelser, var det på grund af uopsættelige militære forretninger. Han glædede sig personlig meget over indbydelsen til besøget i København og håbede, at han kunne deltage, men dette ville afhænge af de højere myndigheders beslutning. Han fremførte dernæst sin tak til mig som repræsentant for befolkningen for den udmærkede modtagelse, den Røde hærs officerer og soldater havde fået, og det gode forhold, der var etableret.

Jeg returnerede naturligvis med nogle venlige bemærkninger og stillede i udsigt, at han ville blive inviteret sammen med kronprinsparret, når Deres Kongelige Højheder kom på besøg her.

Vi drøftede nu de forskellige på det tidspunkt meget vanskelige spørgsmål, nemlig forsyning og transport til Bornholm, idet jeg forsøgte at få frigivet de danske skibe fra transporterne på Kolberg og få tilladelse til en direkte sejlads mellem Sverige og Danmark. Dernæst prøvede jeg påny, som handelsministeriet havde bedt mig om, at få nærmere oplysning om, hvilke danske skibe der fandtes i de af russerne besatte havne, men desværre kom jeg ingen vegne med disse spørgsmål.

Oplysningerne om danske skibe var et politisk spørgsmål, som han ikke kunne tage stilling til, åbningen af sejladsen til Sverige blev udskudt til senere, når forholdene var blevet mere rolige, og frigivelse af skibene, som sejlede på Kolberg, slog han også hen. Der foregik nemlig stadig en livlig trafik, som bragte flere russiske tropper hertil, omend i aftagende tempo.

Jeg måtte underrette ham om, at vi højst havde benzin og olie til fjorten dage, og at alt ville gå i stå, hvis russerne ikke sørgede for tilførsler heraf.

Spørgsmålet om betaling til danskere, som måtte levere noget til russerne, rejste jeg igen. Kreditten i Handelsbanken blev stadig ikke benyttet, og generalen ville ikke rigtig ind på nogen ordning af denne art. På mødet var jeg ikke helt klar over, om generalen i virkeligheden forstod teknikken i den foreslåede betalingsordning, men det viste sig hurtigt, at denne stod ham klar, og få dage efter fik jeg at vide, at man fra russisk side med tak modtog tilbudet om kreditten på de 200.000 kr. i danske penge. Russerne disponerede så kraftigt over kreditten, at den senere måtte forhøjes adskillige gange.

Den 29. maj var vi inviteret til en nydelig fest hos Korotkov, som både ved på denne måde at tage initiativet til en selskabelig omgang og ved den smukke udførelse, hans tanke fik, gav os et afgørende bevis for, at han ikke alene var soldat, men også en mand med betydelige repræsentative evner.

Han havde sørget for at sætte stemningen op ikke alene ved de kulinariske nydelser med også derved, at han, forinden vi gik til bords, kaldte mig til side og gav mig en række besvarelser på de mange løbende spørgsmål, som vi havde berørt under vore forhandlinger; hans svar var alle positive og gav udtryk for, at det gik fremad. For det første nævnte han, at der intet var til hinder for, at danske og svenske skibe sejlede mellem Sverige og Danmark. Dernæst meddelte han mig, at der nu kunne komme journalister hertil også fra andre lande end fra Danmark.

Den 29. fik jeg meddelelse om, at russerne takkede for indbydelsen til at deltage i festen den 1. og 2. juni i København og agtede at lade sig repræsentere ved ialt tolv officerer og menige. I rejsen deltog jeg med to tolke, og det blev en i alle måder vellykket tur.

På Kastrup flyveplads var der stor modtagelse med ministre samt general Dewing, admiral Holt, viceadmiral Vedel og generalløjtnant Gørtz m. fl. og æreskompagni af frihedskæmpere og englændere. Forsvarsminister Ole Bjørn Kraft kørte sammen med Korotkov. Senere så jeg en lille rytterstatuette af Christian den Xende af bronze el. l. stå på Korotkovs skrivebord derhjemme. Da jeg spurgte ham, hvor han havde den fra, sagde han, at den var fra København, og jeg hørte

senere, at den var blevet kastet ind i bilen til ham. Vi andre kørte i forskellige biler bagefter. Der var mange mennesker langs ruten, ikke mindst på Christianshavns Torv, hvor arbejdere fra Burmeister & Wain var forsamlede. Folk bar russiske flag og dannebrogsglag af papir.

Straks efter ankomsten til Angleterre skulle Korotkov til audiens hos kongen og dronningen. Afdelingschef Hvass fra udenrigsministeriet og en for Korotkov og os fuldstændig ukendt tolk hentede Korotkov i en af kongens biler, Korotkov udtalte senere sin forundring over, at Stchelkunoff og jeg ikke havde været med. Han havde følt sig helt blandt fremmede og havde savnet min støtte.

Derefter var pressen tilsagt, og Korotkov havde med den en konference, som jeg overværede. Han klarede det pænt, ikke mindst på baggrund af, at det kun var meget lidt, han overhovedet var bemyndiget til at give oplysning om. Når han blev spurgt om, hvornår russerne forlod Bornholm, var hans svar som sædvanlig vagt (blev jeg selv spurgt, om jeg troede, at russerne rejste, sagde jeg altid: fifty-fifty). Særlig Anker Kirkebye var meget pågående, og jeg tog anledning til under fire øjne at søge at bremse ham lidt.

Festen for de allierede skulle begynde med en festforestilling i Det kgl. Teater kl. 17, og jeg havde givet alle russerne besked om, at de skulle være nede i Angleterres hall kl. 16,45 omklædt og parat til at gå derover. Hvass og jeg var der, men russerne kom først meget sent. Det gik i ilmarch over Kongens Nytorv til teatret, og et par minutter over 17 var vi omsider på plads i balkonens midterloge. Korotkov med fru Chromuschina ved siden på 1. række, hvor også Dewing, Holt m. v. sad. Vi andre på rækker bagved. Da vi var ankommet, trådte kongefamilien ind. De havde måttet vente på, at vi kom. En aften som denne klæder jo teatret, og med et sådant publikum virker det meget festligt. Men programmet var musik og sang og ret kedsommeligt. Derfra tog vi direkte til Christiansborg til udenrigsministeriets festmiddag.

Jeg fulgtes ud af teatret med admiral Holt, og vi kom selvfølgelig til at tale om Bornholm. Han fortalte mig, at det ikke kunne være, fordi man ikke i tide havde været klar over problemet Bornholm, at det var gået, som det var. Thi han selv havde officielt og skriftligt rejst problemet under forberedelserne i London i oktober måned 1944.

Men der var overhovedet aldrig kommet noget svar eller nogen afgørelse. Det var en i høj grad interessant historisk oplysning, og han gentog den ved en senere lejlighed for mig.

Middagen i udenrigsministeriet var ikke alene stilfuld og repræsentativ men fornøjelig. Korotkov sad ved hovedbordet ved siden af kronprinsessen, der så strålende ud, og Korotkov var meget betaget. Også Korotkov måtte holde tale og klarede det pænt. Han var lille af vækst, men en stærk personlighed. Men det generede ham meget, at Stchelnunoff ikke var tolken, men en ham ganske ubekendt fra udenrigsministeriet.

Næste morgen tidlig var Korotkov ude at ride i Dyrehaven med Dewing. Så kom de fra udenrigsministeriet og hentede os i biler. Her var de menige og underofficererne – der iøvrigt også havde været med i teatret – med. Vi kørte en dejlig tur i Nordsjælland med frokost på „Store Kro“.

Derpå kørte vi ind til rådhuset i København, hvor der var stor fest for de allierede i hallen. Vi kom ind sammen og vist som de sidste, Chromuschina ved generalens side, hun med en blomsterbuket, som hun havde fået overrakt. Festen var nydelig. Hallen var fyldt; Dewing, Holt m. v. var til stede. Repræsentanter for de allierede holdt tale. Korotkov måtte op igen og talte udmærket. Gustav Rasmussen (i dansk militæruniform) optrådte pludselig som tolk på russisk, uanset at vi havde vore egne udmærkede tolke med. Russerne var meget forbavset over denne uventede optræden af ham og i en ny rolle, men de sagde mig, at de ikke forstod ret meget af, hvad han sagde på russisk.

Derefter var der buffet oppe på 1. sal. Holt spurgte mig, om jeg ikke mente, at jeg kunne få Korotkov ud på hans krydser ved Langelinie inden afrejsen. Det var udenfor programmet. Jeg syntes, at det var en glimrende idé, og Korotkov var straks indforstået, da jeg foreslog ham det. Så måtte vi udsætte vor afrejse en time, men det gjorde intet, da det endnu ikke var mørkt på det tidspunkt. Besøget blev i hast arrangeret.

Holt styrtede af, og vi kom en halv times tid senere. Alt var i orden! Musikkorps og mandskab stillet op til parade! Korotkov passerede fronten! En drink m. v. nede i Holts messe – man fik straks et strålende indtryk af ham – og så måtte vi afsted. Afskedens time slog.

Vi kørte ind til Angleterre og fik vore kufferter pakkede og skulle nu afsted til lufthavnen. Men vi havde en stor diskussion hos portieren med Korotkov. Portieren skulle for denne sende en blomsterbuket til kronprinsessen. 250 røde og hvide nelliker!

Vi kørte derefter ud til lufthavnen, hvor der var en kort afsked, og så gik maskinen hjem til Rønne.

Vi kom hjem lørdag den 2., og allerede søndag kom Korotkov til mig på officielt besøg og bad mig modtage og viderebringe hans og hans følges samt den Røde hærs tak for den strålende og hjertevarme modtagelse, som de alle havde fået under besøget i København.

Han tilføjede, at han i første linie bad om, at Hans Majestæt Kongen måtte få overbragt hans dybtføjte tak, fordi han ville modtage generalen og hans oberst. Jeg fik det tydelige indtryk, at hans modtagelse hos kongen og samtalen hos Hans Majestæt havde gjort et uudsletteligt indtryk på Korotkov, og jeg forstod, at dette blev indberettet til de højeste myndigheder.“

„Imedens fortsatte transporterne til Bornholm; der kom stadig flere russiske soldater hertil, end der tog herfra, og jeg skønnede nu, at der var ankommet ca. 8.000 mand. Desværre skete der den 1. juni den frygtelige ulykke, at damperen „Vesterhavet“, som tilhørte fiskeridirektoratet, men var bemanded af 1866, stødte på en mine udenfor Kolberg; hele skibets besætning med undtagelse af en matros gik tabt. Med skibet var en af de danske tolke, også han druknede.

Det var således stadig sorg og glæde, der afløste hinanden, og i dagliglivet havde vi fortsat vanskeligheder af forskellig art.

Da det nu var lykkedes de offentlige myndigheder at komme i så god kontakt med russerne og skabe den gunstige stemning, som kunne danne basis for, at russerne opgav Bornholm igen så snart som muligt, var det naturligvis ubehageligt at konstatere, at retsforbundets ugeblad „Vejen Frem“, åbenbart af visse bornholmere, var blevet forsynet med nogle ikke videre venligt formulerede referater af, hvad der var passeret her i de første dage efter russernes ankomst, uden at man samtidig havde fortalt, at disse episoder var enkeltstående, og at forholdene meget hurtigt var blevet helt ændrede. Det samme gjaldt som sagt desværre stadigvæk visse svenske blade, og jeg følte mig derfor foranlediget til at indberette sagen påny til udenrigsministeriet for at

spørge, om dette ikke kunne gøre noget for at udøve en vis indflydelse på den svenske presse i denne sag, hvilket måske også ville være i Sveriges interesse.“

Jeg kunne nu også begynde at tage mig en lille smule af mine egne af-færer. Selvom amtsgården og mine private ejendele ikke var hårdt ramt af bombardementet, var der dog sket en del skader under dette og under den russiske vagts ophold i amtsgården. Der var gået en del ting itu, og der var også forsvundet forskellige genstande. Skaden blev opgjort til mellem seks og syv tusinde kroner.

Krigsforsikringen var bygget op på den almindelige brandforsikring for indboet, og jeg havde sørget for – under store besværligheder med hensyn til at få værdierne konstateret – at holde forsikringssummen à jour. Det endte med, at selskabet – under forudsætning af, at forsikringssummen havde været rigtig før krigen – tilrådede at lægge 100 % på den plus tillæg af nyerhvervelser. Jeg havde før krigen brandforsikret for 80.000 kr., og da jeg havde fået en del nye ting, satte jeg forsikringssummen til 200.000 kr. Dette var sket et års tid før bombardementet.

Det skulle jeg aldrig have gjort. Loven om krigsforsikringen sagde, at ingen kunne få mere end 100.000 kr. i erstatning for løssøre, og at man selv forlods af skaden skulle bære 1 % af forsikringssummen. Nu skulle man dog tro, at når man ikke kunne få mere end 100.000 kr., måtte den ene procent beregnes heraf, idet man ellers ligefrem straffede den, der havde holdt sin forsikring à jour. Men nej! Det var så mærkeligt lavet, hvad også departementschef Jespersen i handelsministeriet indrømmede, da jeg forelagde spørgsmålet for ham, at jeg skulle betale i forhold til de 200.000 kr., hvilket betød et fradrag i min erstatning på 2.000 kr!! Men den slags mere personlige bekymringer måtte man skubbe til side og fortsætte arbejdet.

Desværre måtte kronprinsparrets besøg, der var fastsat til den 11. juni, påny udsættes, idet kronprinsens helbredstilstand ikke gjorde det muligt at gennemføre turen. Det var vi alle meget kede af, men derved var jo intet at gøre.

Man var meget interesseret i at få tilrettelagt en mere almindelig form for handel, så at de daglige fornødenheder kunne komme rus-

serne i hænde uden tekniske vanskeligheder, og i at få tilrettelagt en ordning, hvorved de russiske soldater kunne foretage indkøb af småfor nødenheder, når de til sin tid fik udbetalt penge i dansk mønt.

Blandt andet af hensyn til sprogvanskelighederne anså vi det for den bedste løsning at få oprettet et par butikker, specielt beregnet for russerne, og med let adgang til at benytte tolk.

Der var blot den store vanskelighed, at varemangelen i landet var meget stor, så det i virkeligheden var vanskeligt overhovedet at skaffe varer til sådanne nyoprettede butikker, og det kostede os mange forhandlinger at få tilvejebragt blot nogenlunde rimelige forsyninger. Da en ordning langt om længe kom i gang, blev den imidlertid en ret stor succes.

Den 9. juni havde jeg en længere konference med Korotkov om disse mange forskellige småspørgsmål; jeg inviterede ham derefter på en køretur ud på øen og til at være min gæst til frokost på „Helligdommen“, og jeg fortsatte den næste dag for at komme igennem alle spørgsmålene. Et af de betydningsfuldeste, var tilrettelæggelsen af et besøg af general Dewing og viceadmiral Holt. Korotkov viste personlig den største imødekommenhed og erklærede, at han meget gerne ville se dem herovre, men gjorde opmærksom på, at dette var afhængigt af en tilladelse fra Moskva. Jeg bemærkede, at hvis planen blev gennemført, måtte selvfølgelig amerikanernes øverste chef med på turen. Admiral Holt havde overfor mig været inde på, at han ville komme herover i sit eget skib, men dette afviste generalen bestemt; de måtte komme med flyvemaskine og være hans gæster her; der kunne ikke komme skibe fra de andre allierede.

På den anden side måtte vi se at få russerne til at forstå, at de ikke kunne lukke Bornholm af fra vore fælles allierede magter. I denne forbindelse kan jeg nævne, at general Dewing i begyndelsen af juni sendte mig et personligt brev, hvori han oplyste, at en kanadisk sergent gerne ville have lov til at besøge sine forældre på Bornholm, som han ikke havde set i 17 år, og at han derfor ville ankomme til øen en af de nærmeste dage. Da det var den første soldat i britisk uniform, der besøgte øen, ville Dewing dog bede mig om at nævne det overfor russerne, for at der ikke skulle opstå vanskeligheder. Dette gjorde jeg, og det gik udmærket.

Omkring den 10. juni var gennemførelsen af sejladserne til Kol-

berg kommet så langt, at direktør Lund kunne aflægge et foreløbigt regnskab for sine udgifter, der var på ca. ½ mill. kr. Dette var for såvidt en kraftig regning at møde med, uden at jeg i virkeligheden, bortset fra den kgl. resolution, havde nogen speciel fuldmagt til at disponere i dette særlige forhold. Jeg var også klar over, at, såfremt forholdene blev normale, ville man meget hurtigt glemme, hvordan vi havde haft det i tiden umiddelbart efter bombardementet, hvis man overhovedet havde forudsætninger for at sætte sig ind i, hvordan baggrunden havde været for mine beslutninger.

En sådan negativ reaktion måtte forudses, f. eks. hos de mennesker, der har til opgave at foretage revision af alle økonomiske beslutninger, længe efter at den situation, som krævede øjeblikkelig handling, var ophørt.

Som omtalt havde jeg imidlertid indberettet mine dispositioner, så snart der var mulighed for det, og jeg havde ligeledes rejst spørgsmålet overfor russerne. De havde erklæret ikke alene, at de ønskede at betale beløbet tilbage, men også ved forskellige lejligheder, at dette ville ske i guld eller dollar. Vanskelighederne var i og for sig snarere at få dem til at disponere over de danske penge, der var til rådighed. Det var tydeligt, at den velvilje, som de mødte fra den danske stat i økonomisk henseende, var dem noget ganske ukendt, efter at de havde været vant til krigeriske former for økonomisk samarbejde med de lande, som de havde passeret under deres fremrykning.

Bortset fra de mere almindelig holdte udtalelser om, at de nok skulle betale, skete der imidlertid intet, og selvom jeg i hvert fald i det første halve år jævnlig rejste spørgsmålet og indberettede derom til ministeriet, at jeg havde nævnt det og hvilke svar, jeg fik, skete der stadig intet. Enkelte indenfor finansministeriet havde tilsyneladende lidt svært ved at forstå det, navnlig da jeg til sidst erklærede, at det ikke kunne nytte noget at blive ved at rykke russerne, idet man da kunne skabe en vis misstemning hos dem. Iøvrigt var forholdet det, at også englænderne og amerikanerne havde fået en stor kredit i danske kroner, som de trak kraftigt på.

Overfor ministeriet måtte jeg til sidst henlede opmærksomheden på, at jeg ved mine dispositioner havde sørget for, at de 1000 civile tyske flygtninge kom væk først (uden speciel aftale med russerne herom, alene efter min ordre). Der var aldrig kommet sådanne flygt-

ninge siden. Mig bekendt kostede hver civil tysk flygtning den danske stat ca. 200 kr. pr. måned, altså for 1000 ca. 200.000 kr. pr. måned. Dette beløb var derved allerede forlængst indtjent. Jeg hørte derefter aldrig siden til dette spørgsmål, og vi fik selvfølgelig ej heller civile tyske flygtninge herover bagefter. Vi var således den eneste del af Danmark, der straks var kommet af med flygtningene – ganske vist ved min ordre og mit selvstændige initiativ. Selvom russerne lovede at betale os for alt, skulle de dog i økonomisk henseende behandles som de øvrige allierede, og resultatet blev da til sidst, at hele deres kredit ligesom englændernes og amerikanernes blev dem eftergivet af den danske stat, som Danmarks bidrag til befrielsen. Men ærgerlig var jeg over den danske administrations virkelig småtskårne rykkerskrivelser og de for mig derved skabte besværligheder angående dette faktisk ligegyldige beløb.

Det var i det hele taget for mig, der ikke før havde haft tilknytning til udenrigspolitisk arbejde og ikke havde de særlige informationer, som kræves for at tage stilling til de større problemer, en meget vanskelig opgave at skabe det rigtige forhold til russerne på et tidspunkt, hvor de første vanskeligheder mellem de allierede begyndte at opstå. Bornholm diskuteredes i disse dage i det engelske underhus, hvor minister Eden måtte tage stilling til forskellige spørgsmål herom, og ikke mindst den svenske offentlighed var som ovenfor anført opskræmt.

Kronprinsparrets besøg blev nu fastsat til den 18. og 19. juni. Det var givet, at besøget måtte ske med flyvemaskine, og at aftenen måtte tages med, således at der overnattedes i amtsgården.

Jeg havde tidligere lavet et udkast til program, der blev godkendt, og havde henstillet til Korotkov, om han ikke ville invitere til en lunch på „Helligdommen“. Det ville passe udmærket som led i den store rundtur, der skulle gå til alle købstæder m. v. Det ville han meget gerne.

„For Korotkov gik uhyre forberedelser og overvejelser forud for dette besøg. Til hans militærorkester havde jeg gennem udenrigsministeriet skaffet ham noderne til „Kong Christian“, som musikdirigenten for garden skrev af til ham. Russerne havde jo aldrig hørt den før, og hverken jeg eller nogen anden havde været tilkaldt til f. eks. at angive

dem takten. Og det var forbløffende, hvor godt og rigtigt de spillede den ved ankomsten. Gennem udenrigsministeriet havde jeg fået russiske og danske bordflag til „Helligdommen“ og russiske og danske flag til at sætte på flagstænger udenfor hotellet. Til dette havde Korotkov sendt mandlige og kvindelige russiske kokke, der skulle lave russisk mad, bl. a. en helstegt pattegris.

Vejen fra Rønne ud til lufthavnen havde han ladet russiske soldater feje med ris (vist også vejen ude ved Helligdommen). Den skulle være ren og pæn.

Pragtfulde blomsterbuketter havde han skaffet (vist fra København) til overrækkelse til kronprinsessen, en i lufthavnen, en ved hendes ankomst til „Helligdommen“ og en ved afrejsen.

Ved ankomsten om morgenen til lufthavnen var jeg selvfølgelig i galla. Min kone og datter var med derude. Ellers var der ikke mange, idet publikum samledes inde på Torvet foran rådhuset i Rønne. Korotkov var der med hele sin stab og et pragtfuldt russisk æreskompagni under kommando af en major. Hver enkelt af de militære havde været såret mindst een gang. Derhos militærorkester! Alt var pudset og fint! Korotkov forklarede mig nøje, hvorledes det skulle foregå, så jeg kunne orientere kronprinsen.

Da kronprinsen og kronprinsessen var kommet ud af flyvemaskinen, gav min kone og Korotkov Hendes kgl. Højhed blomster. Kronprinsen skridtede fronten af og modtog melding fra majoren. Kronprinsen udtalte på russisk en soldaterhilsen til dem (takket være kundskaber, erhvervet ved samvær med bedstemoderen storfyrstinde Anastasia, kunne kronprinsen endnu gøre dette på russisk). Kronprinsens tale blev på russisk manér besvaret, og russerne var selvfølgelig imponerede. Så spillede „Kong Christian“.

Derefter kørte vi ind til Torvet (dog ikke russerne, som vi foreløbig forlod, idet jeg syntes, det var bedst, at de ikke deltog i modtagelserne inde i byerne og øen over). Forrest kørte en bil med politiet, så min kone, min datter og jeg og derefter kronprinsparret. Jeg ville køre dem over til Østergade fra Søndre Allé, og det var nøje aftalt med politiet. Men desværre blev der kludret og vi kørte forkert. Omsider nåede vi ud til Østergade og måtte vende her. Der var ikke et menneske at se, alle var inde på Torvet. Jeg måtte forklare kronprinsparret fejlkørslen, og at alle var samlede på Torvet. Men det var også stu-

vende fuldt, da vi kom der. Borgmester Aagesen holdt velkomsttalen, som kronprinsen besvarede. Så blev der hilst på byråd og honoratiores, spejdere m. v. Derfra skulle borgmester Aagesen og min kone føre kronprinsparret til fods til amtsgården gennem de værst bombede dele af Rønne omkring Torvet, en tur på ialt ca. et kvarter. Selv ilede jeg til fods direkte hjem for at klæde mig om i gråt sommertøj til turen øen over.

Kronprinsparret og vi spiste i hast et par snitter og kørte afsted. Først til Hasle og derfra gennem Finnedalen og Sandvig til Allinge. Begge steder var der modtagelse på Torvet med tale af borgmesteren og svar fra kronprinsen. Byråd og andre honoratiores, spejdere m. v. var mødt frem. Fra Allinge kom vi 8–10 minutter før tiden; så meget havde vi vundet ind på programmet. Da vi kørte forbi sygehuset, foreslog jeg, at vi holdt her, og at kronprinsparret gik ind og besøgte de syge. Det blev gjort, og det var meget vellykket.

Derefter kørte vi til „Helligdommen“, hvor Korotkov var vært ved lunchen. Han havde taget min datter, der ikke var med på vor rundtur, med derud. De havde nøje gennemgået alting sammen. Han havde undersøgt, hvor musikkorpset, der var sendt derud, bedst stod, medens vi spiste. Han havde forklaret dem, at han ville begynde med at udbringe Kong Christians skål, og så skulle „Kong Christian“ spilles. Derefter ville kronprinsen rejse sig og udbringe marskal Stalins skål. Så skulle sovjethymnen spilles. Dirigenten protesterede. Det skulle være „Internationale“! Men Korotkov sagde nej, det skulle være den anden. Således blev de ved, indtil Korotkov sagde, at når han sagde, at det skulle være sovjethymnen, skulle det selvfølgelig være det. – Bagefter sagde han til Regitze, at manden havde ret, men man kunne jo dog ikke være bekendt at spille „Internationale“ i kronprinsparrets nærværelse! – Her så man igen hans store taktfølelse!

Så var der blomsterbuket til kronprinsessen. Den var stor og pragtfuld.

Af deltagerne var der af danske, foruden kronprinsparret hofmarskal, kammerherre Vest, min kone, min datter og jeg; resten var russere og tolke. Det hele gik programmæssigt og var nydeligt. Foran hver af os danske stod en lille skål. I den var vor portion frisk kaviar. Til russerne var der intet. Vi hørte bagefter noget om, at der havde været meget mere, da det blev afsendt fra Rusland (med flyver), men

at det var svundet undervejs! Nu var der altså ikke mere og ikke nok til alle!

Af drikkevarer var der som sædvanlig rigeligt af enhver art, også champagne. Men det hele tog meget længere tid end beregnet. Russerne har jo altid god tid og hænger sig ikke meget i programmer og aftaler. Da vi efter programmet skulle være kørt, var vi ikke færdige endnu og ikke nået til kaffen og de store crêmelagkager, der stod i den anden stue. Pressefotografer sværmede om os.

Korotkov bad indtrængende, om det ikke var muligt at ændre programmet, så man kunne blive lidt endnu. Da man altså ikke var nået igennem det hele, besluttede kronprinsen – som en stor venlighed overfor russerne – at forskyde programmet en time. Dette måtte der omgående gives telefonbesked om til Gudhjem, Svaneke, Neksø og Åkirkeby, som vi skulle besøge på tilbagevejen, og hvor der skulle være tilsvarende modtagelser som i de andre byer.

Så kørte vi afsted, og Regitze tog hjem til Rønne med Korotkov, der havde været begejstret over det hele, men det forløb også nydeligt og hjerteligt.

I Neksø var der en lille rundgang i den bombede by også hen til kirken. Her meddelte kronprinsparret præsten, at de gerne ville skænke kirken to store alterstager, hvilket var en overordentlig smuk opmærksomhed. De nydelige stager blev senere bragt mig til overlevering til kirken. I Rønne gav kronprinsparret et smukt dåbsfad til amtssygehuset.

Da vi nåede Åkirkeby, havde vi indhentet et kvarter af forsinkelsen, uanset at der overalt stod mennesker også ude ved landevejene. Da vi kom til Rønne, havde vi indvundet tyve minutter. Jeg måtte springe af ved posthuset, idet jeg skulle indtale en tale i radioen om kronprinsparrets besøg. Den blev taget på stålband og udsendtes i forbindelse med radioavisen, ca. tyve minutter efter. Jeg styrtede hjem, og klædte mig i hast om i blå tøj og nåede inden kl. 19 at høre mig selv holde talen i radioen. Til middagen var Korotkov, Strebkof og andre russere, tolke og danske fra byerne, amtsråd samt embedsmænd indbudt. Pressefotografer og filmsfolk, der havde fulgt os hele dagen, kom også ind og tog billeder. Til middagen var der musik af det russiske militærorkester, der sad ude i gården. Kronprinsen var bagefter ude at hilse på dem og komplementerede dem; han gav bevis på sit

fine musikalske øre, idet han udtalte sig særlig beundrende for, hvor fremragende specielt een mand spillede. Det viste sig, at han var medlem af kapellet i operaen i Moskva!

Der var en frivillig vagt af gamle gardere i amtsgården, medens kronprinsparret var her. Den og musikken måtte vi give smørrebrød, øl og snaps. Det var 60 mennesker for køkkenet at beværte udover de 24 middagsgæster og betjeningen. Så personalet var ved at segne.

Alle gæster (også Korotkov) havde af mig fået besked om, at kl. 22 blev der serveret te, og at det var meningen, at de så skulle gå. Dagen havde været lang for kronprinsparret, der vanskeligt kunne trække sig tilbage, idet de boede her. Men der var alligevel ikke et menneske, der gjorde tegn til at gå. Vi måtte da ordne det således, at kronprinsparret trak sig tilbage ind i dagligstuen bag spisestuen; så lukkede vi døren, indtil de andre var gået, hvilket skete straks. Det hele var særdeles vellykket. Korotkov var strålende glad og underholdt sig levende med kronprinsessen.

Kronprinsparret var ude i porten og vise sig for alle de mennesker, der stod udenfor på gaden, sagde godnat til dem, og at de nu godt kunne gå hjem.

Kronprinsen ville gerne sidde lidt endnu. Han spillede lidt på vort gamle klaver; derefter gik han og jeg en tur gennem byen forbi alderdomshjemmet over havnen og tilbage. Politiet var bagefter forfærdet, da det var undgået dets opmærksomhed, at vi var gået ud.

Næste dag morgenmåltid og så ud til lufthavnen, jeg i civil. En hurtig afsked, hvorpå kronprinsparret gik op i maskinen og fløj tilbage til København.

Det vigtige besøg her var forbi; det var i alle henseender fuldstændig vellykket og nåede fuldt ud sin hensigt.

Da jeg dagen efter havde en forhandling med Korotkov, gav han udtryk for samme opfattelse og vendte gang på gang tilbage til sin glæde over besøget.

Han havde åbenbart nu fået svar på spørgsmålet om dispositionerne over danske penge her på øen, og han erklærede nu, at, selvom russerne i hovedsagen ville bringe de normale forsyninger til styrkernes opretholdelse på øen hertil fra deres egne beholdninger, ville man sætte pris på at kunne udbetale tropperne her et mindre beløb om

måneden til deres personlige fornødenheder. Han nævnede et tal på 8–900.000 kr. om måneden, hvilket faktisk var et ret voldsomt beløb, således at jeg var nødt til at tage lidt anstand på det. Da der som sagt på det tidspunkt skønnedes at være ca. 8.000 mand på øen, måtte det antages at svare til ca. 150 kr. om måneden pr. mand. Det var imidlertid ganske umuligt at diskutere den slags spørgsmål, som kunne berøre antallet af russere her, eller som kunne give os muligheder for at regne ud, hvor mange der faktisk var.“

6

Sommermåneder med general Korotkov

„Som et led i mine bestræbelser på at skabe publicitet om det gode forhold til russerne og i tråd med det arbejde, der netop i denne tid og i disse år blev gjort fra praktisk talt alle vestmagters side, foreslog jeg ministeriet, at den danske stat gennem Korotkov forærede sovjetunionen de optagne films fra russernes besøg i København og kronprinsparrets besøg på Bornholm samt de forskellige films, der igrøvrigt var blevet optaget med tilknytning til russernes ophold her.

Generalen havde nemlig under samtaler med mig været meget interesseret i disse films, og jeg forstod, at det måske kunne gavne forholdet mellem Danmark og Rusland.

Der var som sagt mange, der tænkte som jeg, at russernes tilstedeværelse på Bornholm var en god lejlighed til at søge at komme i en virkelig kontakt med et lille udsnit af den russiske befolkning, en mulighed som det under de foreliggende forhold ellers var svært at opnå. Desværre var der blandt dem nogle velmenende folk, som totalt misforstod situationen, således at man fra dansk side var nødt til at gribe ind overfor dem, selvom man ikke, som med hensyn til visse andre, på nogen måde kunne underkende de i og for sig idealistiske motiver, der lå bagved. Jeg sigter her til visse religiøse sammenslutninger, der følte sig kaldet til at drive missionsvirksomhed blandt de russiske soldater ved at lade affatte et par småtraktater på russisk til uddeling blandt soldaterne.

Heldigvis havde jeg så god kontakt med forholdene rundt omkring på øen, at jeg ved den første reaktion fra russernes side fik meddelelse om, hvad der var passeret, og straks kunne tage initiativet til, at der blev skredet ind fra dansk side mod et sådant forsøg på propaganda, som, hvor velment den end var fra de pågældendes side, dog af russerne kun kunne blive opfattet som et forsøg på en agitation, som kunne få alvorlige politiske konsekvenser.

Som omtalt havde jeg lagt megen vægt på, at der så snart som muligt kunne komme en repræsentation for de allierede journalister til Bornholm, og generalen havde givet tilslutning hertil i samme møde, hvor han havde modtaget meddelelsen om kronprinsparrets forestående besøg. Det var imidlertid, efter at kronprinsparret havde været her, ønskeligt at få de allierede journalister hertil så snart som muligt, og deres besøg blev nu efter aftale med udenrigsministeriet fastsat til den 21. og 22. juni.

Da minister Døssing stod umiddelbart for at skulle rejse til Moskva og tiltræde sin post der, foreslog jeg udenrigsministeriet, om det ikke ville være formålstjenligt, at han kom med på dette besøg herovre, så han, når han kom til Moskva, havde besøgt de russiske tropper her. Direktør Svenningsen gav mig straks ret, og sagen ordnedes.

Som andetsteds omtalt erfarede jeg først i vinteren 1958-59 af Erling Foss' bog „På eget ansvar“, at Døssing i vinteren 1944-45 havde været i Moskva, udsendt af frihedsrådet, og om de samtaler, han dér havde ført, herunder med viceudenrigsministeren og dennes udtalelser om forholdet Rusland-Danmark. Under vore lange samtaler ved besøget her nævnedes Døssing end ikke opholdet i Moskva med et ord, og jeg måtte give ham grundig orientering om forhandlingsformen m. v. med russerne. Jeg havde ikke fjerneste indtryk af, at han kendte noget hertil, endsige at han selv havde prøvet det. Jeg kendte ham som biblioteksdirektør, men kunne ikke lade være at tænke på, hvorledes det nu ville gå ham på den ham oprindeligt af frihedsrådet betroede plads som vor udsending til Moskva.

Korotkov, der ikke var særlig ivrig efter at beskæftige sig med journalisterne, var meget interesseret i Døssings besøg. Journalisternes selskab kom til Bornholm sent på eftermiddagen og blev derefter budt velkommen på rådhuset. På torvet i Rønne havde man arrangeret musik af det russiske orkester. Journalisterne kunne derefter lige nå en rundtur i byen, hvorefter man samledes til souper i amtsgården. Her kom foruden nogle lokale gæster Korotkov med følge til stede. Jeg indledede med at holde tale på engelsk, fransk og dansk (hvorefter denne oversattes til russisk). Bagefter ude i haven og gården holdt Korotkov sig i længst mulig afstand fra journalisterne for ikke at komme i fortræd. Han holdt sig til Døssing (der ikke kunne tale russisk men altid, som jeg, måtte bruge tolk), min kone, Regitze og mig.

Men han blev alligevel så betaget af, at Døssing var der, at han inviterede os alle ud til sig næste morgen.

På Korotkov og russerne havde besøget en fremragende virkning, som fuldt ud svarede til mine forudsigelser.

Det journalistiske udbytte af besøget var udmærket. De allierede journalister kørte den næste dag hele øen rundt og så ikke alene bombeskaderne, men også øens naturskønheder, spiste frokost på „Helligdommen“, kørte derfra til Neksø, hvor der var modtagelse på Holms hotel, og efter en kort souper i Rønne fløj de hjem den næste dags aften.“

Dagliglivets arbejde derefter var ikke fryd og gammen altsammen. Vi måtte stadig ganske nøje følge, hvad der skete rundt omkring på øen; også russerne foretog sig af og til ting, som vi ikke syntes særlig godt om, da de kunne tyde på, at de havde en større interesse for øens civile forhold, end vi satte pris på.

Således kom den russiske marinekaptajn Reznitschenko en dag og bad om oplysning om omsætningen i Rønne og Neksø havne før krigen samt nærmere oplysninger om de bornholmske havnes dybdeforhold, skær, indsejlingsforhold, kajer osv. Disse spørgsmåls besvarelse henviste jeg selvfølgelig til marinedistriktets chef, og selvom det fra russisk side hed, at man kun ønskede disse oplysninger for at kunne orientere russiske skibe om, hvor de i tilfælde af storm eller lignende kunne søge havn, var man naturligvis ikke altfor begejstret for at ud-dybe disse forhold mere end højst nødvendigt. Såvidt jeg har forstået, fik russerne dog de oplysninger, som de havde rimelige krav på, og de erklærede sig også tilfredse hermed.

Sommeren igennem måtte man både fra dansk og russisk side kæmpe med et problem, som mange danskeres kortsynethed rejste. „Som omtalt bragte russerne de mærkeligste ting med her til landet. Skibene var, foruden med de nødvendigste forsyninger til hæren, ladede med alle former for krigsbytte, som såvel officerer som menige havde med fra Tyskland.

Under deres ophold på Bornholm gik det imidlertid hurtigt op for russerne, at mange af de ting, som de havde tilegnet sig, blot fordi de kunne få fat på dem, i virkeligheden ikke havde nogen praktisk brugsværdi under de forhold, som de ville komme til at leve under i en

overskuelig fremtid, og at det var højst usikkert, om de ville være i stand til at få disse ting med sig hjem. Selvfølgelig kunne sofaerne bruges til at ligge på ude i skoven, og af sætstykkerne fra teatret kunne der dannes en slags telt eller anden beskyttelse, men da de samtidig konstaterede, at der var let adgang til spiritus, hvis man kunne give visse brugsgenstande i bytte, kom de ret hurtigt i kontakt med danskere, som var samvittighedsløse nok til at skaffe dem spiritus mod til gengæld at få undertiden værdifulde ting, der stod i fuldstændig misforhold til snapsens pris her i landet.

Ikke alene var det en skamløs udnyttelse af russerne, men når man selv fra russisk side så alvorligt bestræbte sig på at holde disciplin blandt soldaterne, var det ganske overordentlig uheldigt, at der var danskere, som modvirkede dette arbejde ved at overlade russerne spiritus, ganske bortset fra, at visse personer endog var samvittighedsløse nok til at give dem kogesprit og andre lignende skadelige „drikke“.

Det var så grelt, at frihedskæmperne den 20. juni sammen med det danske politi afspærrede alle veje, der førte til Jomfrubjerget, hvor russerne havde deres største lejr, og hos de danskere, der blev opfanget af afspærringen eller taget på vej dertil, blev der fundet 50–60 flasker spiritus, for det meste denatureret sprit eller sammenmiksede drikke med dette som væsentlig bestanddel.

Det var udmærket, at denne kontrol skete fra dansk side, således at russerne kunne se, at de danske myndigheder misbilligede, hvad der passerede, og russerne tog det i det hele taget meget roligt. De var stærkt interesseret i at bekæmpe den ulovlige handel, men selvom de af og til nævnede spørgsmålet, stillede de ikke yderligere krav til dansk side, efter at de havde set, at også de danske myndigheder gjorde, hvad de kunne. Jeg for mit vedkommende udsendte bl. a. et cirkulære til købmandsforeningerne, for at disse kunne få deres medlemmer til at modvirke indkøb af disse varer, hvor de kunne skønne, at de ikke var til brug for køberne, men til anvendelse som bytteobjekter overfor russerne.

Måske var disse forhold medvirkende til, at der nu pludselig fra russisk side kom gang i spørgsmålet om tilrettelæggelse af deres finansielle forhold.

Som tidligere omtalt lå dette spørgsmål i et så højt plan, at Korotkov ikke selv kunne tage stilling til nogetsomhelst, der vedrørte dette; den

26. juni ankom da også en general Vinogradof med sin adjutant direkte fra marskal Rokossovskis hovedkvarter for at ordne spørgsmålet om kreditten til de russiske tropper. Han kom til den russiske flyveplads ved St. Almegård, og det var en af de meget få gange, denne overhovedet blev benyttet.

Jeg blev straks anmodet om at komme ud til Korotkov for at drøfte spørgsmålet med ham. Han oplyste, at det var nødvendigt for de russiske tropper at have en kredit på 1½–2 millioner kroner om måneden fra 1. juni at regne. Af den ville man dog også afholde udgifterne for maj. Det var en selvfølge, at beløbet ville blive betalt tilbage, så snart der kunne træffes en betalingsoverenskomst mellem sovjetunionen og den danske stat, men dette måtte de to regeringer afgøre indbyrdes.

Jeg gjorde ham bekendt med, at jeg foreløbig havde sørget for, at betalingen for transporterne til Kolberg, der udgjorde ca. 600.000 kr., blev ordnet, idet jeg tilføjede, at man fra dansk side ville sørge for, at den mest sagkyndige myndighed: fragtnævnet, kontrollerede fragtratens størrelse.

Iøvrigt måtte jeg oplyse, at jeg ikke var kompetent til at afgøre spørgsmålet om kredittens åbning og dennes størrelse, udover hvad jeg allerede havde foranlediget, men jeg kunne tilføje, at man i København, hvortil jeg straks ville indberette sagen til afgørelse, var forberedt på, at spørgsmålet ville blive rejst, eftersom også de øvrige allierede havde en tilsvarende ordning.

Da jeg iøvrigt havde orienteret mig om spørgsmålet i København, kunne jeg tilføje, at man fra dansk side, ligesom man havde gjort det overfor de øvrige allierede, gerne ville give samtlige officerer til eget brug et smørmærke på 250 gr. månedlig pr. officer. De øvrige allierede magter havde fundet dette ganske naturligt og derpå meddelt, hvor mange smørmærker, de ønskede til dette formål, men russerne passede her som altid ganske nøje på, at der ikke på noget punkt kunne drages slutninger om, hvor mange de var herovre, eller hvor mange officerer, der var, og svarede derfor meget smukt og diplomatisk, at man blot fra dansk side kunne meddele dem, hvor meget man ville undvære, så skulle de nok selv fordele det blandt deres folk.

Som sædvanlig, når disse spørgsmål var under debat, fandt jeg også anledning til at gøre opmærksom på den herskende varemangel nu efter tyskernes udplyndringer, men på samme måde som tidligere,

når jeg havde været inde på dette emne, smilede de to generaler overbærende; de kunne ikke forestille sig, at dette kunne være rigtigt, åbenbart fordi butikkerne og befolkningen som helhed gav indtryk af en langt større varerigdom, end de var vant til.

Spørgsmålet om fremskaffelse af kompensation in natura af olie, petroleum og benzin, som var brugt til transporterne på Kolberg, mødte dog noget større forståelse, og han lovede at undersøge dette.

Spørgsmålet om oprettelse af russiske butikker, hvor de kunne købe noget for de penge, som de fik, uden at der skete for store indgreb i de danske beholdninger, blev nu også mere aktuelt, og i amtets indberetning til ministeriet indstilledes derfor indtrængende, at man snarest gav tilslutning til oprettelsen af de påtænkte butikker, og at man bragte kreditten til russerne i orden snarest muligt.

Iøvrigt havde russerne erklæret, at de ikke havde brug for flere danske skibe. Nu kunne de selv klare de resterende transporter.

Dagen efter general Vinogradofs korte visit ankom der til Bornholm en række repræsentanter for de svenske og danske myndigheder, der skulle forhandle om den svenske stats storstillede gave til de bomberamte bornholmske byer.

Man havde fra svensk side straks tilbudt at give indtil 1000 træhuse til afhjælpning af den boligmangel, som var opstået ved bombardementet. Da Rønne byråd drøftede tilbudet, viste der sig imidlertid nogen mangel på forståelse af hele spørgsmålet. Resultatet blev, at man fastsatte antallet af huse til ialt 250, der blev fordelt med 50 til Neksø og 200 til Rønne. Dette viste sig senere at være for lidt, og antallet blev udvidet med yderligere 25 til Neksø og 50 til Rønne, men bagefter, da det var for sent, var alle vist klar over, at man havde gjort klogt i at tage imod mindst det dobbelte antal.

Selv det antal, der blev leveret, var imidlertid af ganske overordentlig stor betydning for Rønne og Neksø. Husene blev placeret smukt i kvarterer for sig selv, således at hovedbilledet blev pænt og ensartet, og man fik udprægede boligkvarterer, hvor der også var fredeligt for børnene.

Samtidig havde disse nye huses hurtige anbringelse den store fordel, at man kunne holde igen på grundspekulationerne i Rønne og forhindre, at der på de forskellige bombetomter blev opført større huse

med lejligheder i. Selvom det havde været nærliggende at klare bolignøden på denne måde, bevarede man således den bornholmske skik, at hver familie i videst muligt omfang boede i sit eget hus.

Ledelsen af husenes levering fra svensk side var lagt i hånden på et i Sverige under krigen oprettet nævn, der hed Forsvarets „Bostadsanskafningsnämnd“, hvis formand var landshøvding Lindeberg. Blekinge len, og næstformand var direktør Delin. Desuden var en arkitekt Holst og forskellige andre specialister medlemmer af nævnet.

Disse kom til Bornholm i dagene den 27. og 28. juni for at se på forholdene og gennemdrøfte formerne for den praktiske gennemførelse af husenes forsendelse til øen og opstillingen her. I turen deltog desuden departementscheferne Kofoed, Saurbrey, Koch og Høirup, der udgjorde det snævre udvalg af departementschefer, som var blevet nedsat under ministrenes besøg herovre i maj, og som havde til opgave på den mest effektive måde at sætte alle hjælpeforanstaltninger til Bornholm i gang. Delegationen, der omtrent fyldte en hel flyvemaskine, ankom om eftermiddagen til Rønne lufthavn, hvorefter de kørte til Rønne, hvor de under ledelse af borgmester Aagesen foretog en besigtigelse af byen, herunder de steder, hvor de svenske træhuse skulle anbringes. Om aftenen holdt jeg en middag i amtsgården for alle deltagerne foruden forskellige lokale gæster, som det var af interesse for dem at træffe, og flere af deltagerne boede i amtsgården, til trods for at denne kun var nødtørftig repareret efter bombardementet.

Den næste dag kørte vi alle til Neksø, hvor borgmester Harild foreviste byen og stedet, hvor træhusene skulle anbringes, og om aftenen rejste delegationen tilbage med flyveren.

Det var et overordentlig vellykket besøg, hvorved der på en udmærket måde blev skabt kontakt imellem den svenske og den danske administration, som skulle beskæftige sig med dette store og vigtige arbejde. De personlige forbindelser blev senere hen uddybet ved mange besøg af svenskere her på øen og af danskere i Sverige, og resultatet var, at samarbejdet mellem alle instanser fra den øverste ledelse til arbejdsmændene og de svenske formænd, som var herovre en vis tid, forløb gnidningsløst og formløst uden mindste vanskeligheder.“

Der havde således nu været både dansk ministerbesøg, besøg af kronprinsparret og af danske og udenlandske journalister samt besøg af en

officiel svensk delegation. Enkelte allierede soldater havde også været her, og selvom skibene var overfyldt af folk, som havde nødvendige ærinder, var der også begyndt at komme enkelte turister.

Endnu gjaldt der dog forskellige rester af de oprindelige, af russerne fastsatte spæringsbestemmelser. Der var telefon- og telegramcensur. Udlændinge måtte ikke komme her uden særlig tilladelse, og foruden danske skibe måtte kun svenske skibe, der sejlede på normal fart imellem Sverige og Danmark, anløbe de bornholmske havne.

„Jeg syntes imidlertid, at det ville være af vægt og betyde meget for den bornholmske befolkning, om de engelske og amerikanske militære ledere i København aflagde et lille besøg herovre for at pointere, at området ikke var rent russisk, men at vi trods alt havde andre befriere end russerne. Jeg havde ventileret det svagt overfor Korotkov, uden at han havde afgivet nogen bestemt udtalelse i den ene eller den anden retning, og på min foranledning begyndte aviserne nu også at skrive lidt om spørgsmålet og foreslog, at general Dewing og admiral Holt kom herover.

Det var vigtigt for mig først at få ophævet de nævnte restriktioner, og jeg havde flere gange nævnt det overfor generalen, men det var hidtil ikke lykkedes mig at komme så langt. Lørdag den 7. juli sendte han imidlertid pludselig bud, om jeg ville komme ud til ham, uden at andre end tolken var med; han var i aldeles udmærket humør og meget hyggelig.

Han lod først, som om det blot var, fordi han syntes, det kunne være hyggeligt at snakke lidt med mig, at han havde sendt bud. Jeg kunne imidlertid meddele ham, at jeg lige forinden, jeg tog hjemmefra, havde fået besked fra finansministeriet om, at den kredit, som general Vinogradof havde fremsat begæring om, nu var i orden, og at der for hver af månederne juni og juli var stillet et beløb på 2 mill. kr. til rådighed for ham som chef for de russiske tropper her på øen. Da jeg konstaterede, i hvor godt humør han var, spurgte jeg, om det ikke var muligt at frigive nogle sommerhuse, som russerne tilsyneladende ikke havde brug for, men som de havde overtaget, blot fordi tyskerne havde beslaglagt dem, og dette gik han straks med til. Jeg rejste dernæst spørgsmålet, om det ikke var muligt, at begrænsningen i adgangen til at komme til Bornholm nu kunne blive ophævet; dette gik han også med til; han forlangte kun, at alle udlændinge af trafikelskaberne

skulle opføres på en liste, som blev afleveret til politimesteren, således at han altid havde mulighed for at give russerne de oplysninger om udlændinge, som de måtte ønske. Telefon- og telegrafcensuren blev ophævet og alle restriktioner for udenlandske skibe ligeledes. Dette var jo overordentlig glædelige resultater; jeg syntes derfor også, jeg ville gøre noget for ham, hvorfor jeg inviterede ham til middag på „Helligdommen“ sammen med min kone og datter, og vi tilbragte et par hyggelige timer deroppe om aftenen.

Herefter var vejen banet for general Dewing og admiral Holt, og jeg skrev derfor til Christmas Møller personlig og henstillede, at dette blev gennemført snarest muligt.

Den 10. juli ankom general Vinogradof påny til øen for at takke for den hurtige gennemførelse af sagen om kreditten, men han tilføjede det for os ikke opmuntrende spørgsmål om, hvad der ville ske, når juli måned var forløbet, idet han i så fald henstillede, at kreditten automatisk blev forøget med 2 mill. kr. om måneden.

De to generaler inviterede mig derefter på en køretur rundt på øen sammen med andre officerer, og vi sluttede af med te i amtsgården, forinden general Vinogradof påny tog herfra med sin flyver.

Den 13. juli blev jeg kaldt ud til Korotkov, som fortalte mig, at han skulle rejse. Grunden hertil var det ikke muligt at få ud af ham. Han antydede noget om, at det måske var muligt, at han kom tilbage, men herom var det ej heller muligt at få nogen klar besked af ham. Han sagde, at han nu ville præsentere efterfølgeren for mig og kaldte general Jakuschof ind. Denne havde aldrig været her før og var lige ankommet. Korotkov bad ham sidde ned og behandlede ham meget fra oven af. Vi talte så lidt sammen. Jakuschof var den dag lidet talende, og meget alvorlig. Jeg udtalte ønsket om, at vi måtte få et lige så godt samarbejde, som jeg havde haft med Korotkov, og at han altid dag og nat kunne få forbindelse med mig, hvis der var noget, han ønskede at drøfte. Lidt efter sagde Korotkov rent ud til ham, at så kunne han godt gå. Vi havde det derefter hyggeligt og fornøjeligt alene. Men jeg kunne ikke lade være med overfor ham at udtale min oprigtige beklagelse af, at han nu rejste, og håbet om, at han kom igen.

Senere forstod jeg, at Koroktov var armékorpsgeneral og nu skulle væk, idet de russiske styrkers antal blev nedsat fra 8.000 til 6.000 mand. (Disse tal stammer ikke fra russerne – tværtimod – men det fandt vi

selv ud af). Jakuschof var divisionsgeneral, der altså svarede bedre til den styrke, der nu var her.

Overfor mig udtalte Korotkov ikke alene i de mest formfuldendte vendinger sin officielle tak til landet og befolkningen her for modtagelsen af de russiske tropper og de bedste ønsker for fremtiden for Danmark, men bad mig også overfor Hans Majestæt Kongen og dronningen at udtale hans ærbødigste tak for modtagelsen og de bedste ønsker for fremtiden.

Til mig rettede han nogle stærkt personlige ord, idet han på det varmeste og hjerteligste takkede for alt, hvad jeg havde gjort for ham og for det gode forhold, der havde bestået imellem os.

Besøget i København og kronprinsparrets besøg på Bornholm havde gjort et uudsletteligt indtryk på ham.

Jeg indstillede, at Korotkov ligesom tilfældet var med hensyn til de andre allierede øverste militære chefer i Danmark fik Storkorset af Dannebrog. Dette overrakte ham senere personlig af minister Døssing i Moskva.“

Generalmajor Jakuschof

„Alt tydede på en fredeligere udvikling, men som sædvanlig indtraf der begivenheder, som viste, at vore opgaver langt fra var løst. Der ankom nemlig fire store russiske dampere til Rønne med ialt ca. 600 russere og en masse materiel.

Det lykkedes mig at komme i forbindelse med Strebkof om spørgsmålet. Han anførte imidlertid, at både materiel og tropper var til supplerung af de batterier, der var her, idet de ved ankomsten hertil ikke havde haft deres fulde styrke. Strebkof gentog, at det var ganske bestemt, at russerne ville forlade Bornholm, og han kunne sige så meget, at allerede en hel del rejste væk nu, idet de 13 ældste årgange blev hjemsendt, men hvor mange det var, kunne han ikke udtale sig om. Han meddelte mig blot, at skibene sejlede tilbage om få dage.

Den 15. juli fyldte vor datter Regitze 18 år. Hun havde i den anledning fået lov til at invitere, hvem hun ville, til fest den aften. Vi var 40–50. Deriblandt var også den pæne russiske major Romanoff.

Den 15. juli var en søndag og vejret var herligt. Det danske marineskib „Freja“ var kommet som transportskib for nogle frihedskæmpere fra København. Det var det første danske marineskib, der kom hertil siden kapitulationen, så det var et stort øjeblik. Vi havde officererne herfra med til festen om aftenen. Major Romanoff havde Regitze til bords og holdt den nydeligste tale for hende samt overrakte hende en buket blomster.

Det russiske militærorkester spillede under måltidet og bagefter til dans på græsset. Det var meget fornøjeligt. Men igen var der over tyve at bespise udover selskabet, nemlig hele orkestret.

General Dewings besøg var fastsat til den 28. og 29. juli. Foruden general Dewing skulle admiral Holt og den amerikanske oberst Ford-Trimble deltage og overnatte i amtsgården.

Jeg havde stadig ikke kunnet få noget svar fra russerne om besøget. Dette kunne man ikke blive ved at byde de andre, og tiden nærmede sig også, da Dewing skulle forlade Danmark. Skulle det være, så skulle det være nu. Kort efter Jakuschofs ankomst, tog jeg derfor tyren ved hornene og sagde, at nu havde jeg inviteret de tre repræsentanter for de andre allierede til at besøge Bornholm og mig. Det var et ganske naturligt genbesøg her, også hos russerne, efter vort besøg derovre.

Jeg meddelte ham, hvilken dag de kom, hvad han roligt tog til efterretning. Vi begyndte så at drøfte programmet for besøget og russernes del deri. Generalen ville give frokost på „Helligdommen“ på køreturen med gæsterne øen over. Jeg sagde, at det kunne være morsomt, om man tog en tur til Christiansø, hvor Jakuschof ej heller havde været, og spurgte om det ikke var muligt, at de russiske hurtigbåde kunne sejle os derover. Dette var han meget interesseret i og syntes, at det var en god idé. Men da vi næste gang kom tilbage til spørgsmålet, bad han mig om i programmet at se bort fra denne mulighed. Jeg lagde derefter programmet uden et sådant besøg. Der kom ej heller nogen indbydelse fra ham selv ud til hans private bolig.

De tre gæster skulle som tidligere nævnt bo hos os i amtsgården, deres ledsagende officerer på Dams hotel.

Ved ankomsten til lufthavnen den 28. juli var der stor modtagelse, hvor der ikke alene var repræsentanter for den Røde hær, men også et æreskompagni med musikkorps; desuden var en stor dansk repræsentation bl. a. med frihedskæmpere til stede.

Vi kørte fra lufthavnen med vore gæster hjem til amtsgården. Her kom straks pressefotografer fra København for at tage billeder af os. Oberst Ford-Trimble sendte i sidste øjeblik afbud, og i stedet kom oberst Hubbard (lægeoberst), en særdeles hyggelig og fornøjelig mand.

Jeg foreslog dem, at de, når vi kørte øen rundt, skulle nedlægge kranse på kirkegårdene, hvor soldater af deres nationalitet – nu fra sidste krig, lå begravet. Det syntes de, var en god idé. Jeg havde så kranse parat med bånd i deres nationalitetsfarver.

Dewing, der var hovedpersonen, var noget sløj, idet han havde en dårlig finger og havde fået indsprøjtninger. Når han ikke skulle optræde, døsede han mest i bilen, også næste dag. Men ellers var de alle tre vældig hyggelige og fornøjelige, ikke mindst Holt. Han gjorde også

et meget klogt og diplomatisk indtryk, havde megen charme og øjne med humør i.

Da vi var til frokost på „Helligdommen“ hos Jakuschof og andre russere – herunder deres marinestationschef – blev glassene brugt flittigt. Russerne startede talernes strøm. Alle måtte op. Jeg måtte også sige noget og sagde da, at traditioner var gode at have, og det kunne være morsomt, om vi alle mødtes her én gang om året. Men jeg henstillede, at Holt næste gang kom med sine skibe og sejlede os til Christiansø. Det syntes alle var en meget morsom idé, men omgående rejste den russiske orlogskaptajn sig op og sagde, at skulle der sejles, så skulle han nok præstere den sejlads. Jeg svarede, at det var jo glimrende; så var det bedre at tage til Christiansø allerede nu denne gang, men det havde jeg foreslået, og det var ikke blevet til noget.

Vi fortsatte drøftelserne ved kaffen, og resultatet blev, at han var parat til at sejle derover nu. Vi blev så enige om, at vi kunne lægge det ind i programmet næste formiddag med sejlads fra Neksø og tilbage til Svaneke; det kunne gøres i løbet af godt to timer.

Da vi kørte derfra og havde nedlagt krans på Svaneke kirkegård, ville Holt på en tur for sig selv. Da han kom til Årsdale, ville han ned at se havnen. Ved hjælp af cigaretter kom han i snak med fiskerne, og hidkaldt blev også nogle af de ældre søfolk, der kunne lidt engelsk. Han spurgte dem ud om havnen og deres både. Og så spurgte han, om ikke en ville sejle ham i en fiskerbåd til Neksø. Det gik storartet, og han kom vel dertil.

Om aftenen var der middag hos os med musik af russisk orkester og dans i haven. Dewing gik i seng og Holt dansede!

Næste dag tog vi i bil til Neksø. Pressen var også undervejs derned. I havnen lå to russiske hurtigbåde. Vi gik ombord i den ene, pressen i den anden. Matroser musicerede under sejladsen på deres forskellige instrumenter. Det var meget fornøjeligt og vejret pragtfuldt.

Vi vakte stor opsigt på Christiansø ved vor pludselige ankomst dertil. En lille tysk dampbåd (havareret) havde forvalteren reddet. Den lå ved kajen (senere huskede Jakuschof det og forlangte den udleveret til sig, hvad vi måtte gøre, men dette var jo et minus ved turen, selvom båden ikke var noget værd).

Efter en hastig rundtur på øen tog vi afsted og satte fuld fart på til Svaneke. Nu indbød Jakuschof os alle til at komme ud til sig til en for-

friskning inden afrejsen. Altså udenfor programmet, men dette måtte man jo gøre, og han vidste dog, at der stod lunch til os andre parat hjemme i amtsgården. Han kendte programmet, selvom russerne ikke skulle med her. Fra Svaneke måtte vi ringe hjem og rykke lunchen frem.

I hast indtog vi lunch hos os og tog så ud til Jakuschof. Afrejsen med flyvemaskinen kunne ikke udsættes, da Dewing om aftenen skulle til afskedsmiddag hos kronprinsparret på Amalienborg og rejse hjem næste dag.

Hos Jakuschof var der stor opstilling med æreskompagni og det russiske orkester. Til bords derude med smør, brød, pålæg og masser af fersk kaviar; den var anbragt i store skåle, og vi spiste med ske. Det gled ned, og vi tømte det hele, uanset at vi lige havde spist lunch; dertil et utal af snapse i store glas. Vi skulle drikke ud hver gang, og det var næsten for hver skefuld! Jakuschof, Strebkof m. fl. strålede. Stadig militærmusik til. Og så afsted ud til flyvepladsen til afskeden.“

Min kone og datter tog herefter 14 dage til København. Hverken de eller pigerne kunne mere. Vi måtte have pusterum og lukke huset. Da Holt hørte det, sagde han, at han så ville invitere os ud til sig. Han boede i Best's bolig ude i Charlottenlund på Strandvejen. Jeg måtte love også at komme derover.

Regitze var i København en hel del sammen med de officerer, der havde været med herovre. En dag var hun med disse officerer til te på Angleterre. De inviterede hende med til middag om aftenen i deres faste officersmesse, der var i „Adlon“, men hun undskyldte sig stadig. Pludselig rejser en, Regitze fuldstændig ubekendt midaldrende dansk dame sig fra bordet ved siden af og siger til hende, at hun dog ikke kunne være bekendt at sige nej, når så pæne engelske og amerikanske officerer inviterede hende. Regitze så på hende og sagde, at det skulle hun nok selv bestemme, hvorpå damen forsvandt. Men damens optræden var jo typisk for mentaliteten i København den gang. Regitze sagde også, at hun var skamfuld over, hvorledes hendes landsmænd kom og tiggede cigaretter hos officererne.

Festen hos Holt var strålende. Regitze og vi var der med enkelte andre til middag, og det var uhyre fornøjeligt. Bagefter kom unge officerer, danske og engelske med damer, til dans til glæde for Regitze. Fru Holt var en strålende og fornøjelig værtinde. Han viste mig Best's

pansrede beskyttelseskælder og efterladte bohaver, billeder og bibliotek.

Vi kom til at tale om, at det ville være morsomt, om nogle af hans torpedobåde, der lå i København, kom over på besøg på Bornholm. Vi skulle tale nærmere sammen ved den lunch, jeg gav hos Frascati næste dag. Vi mødtes så her og havde det igen fornøjeligt og aftalte alt nærmere. Nogen tid senere blev jeg pludselig midt under et møde i Rønne kaldt til telefonen. Der var meddelelse fra Holt om, at nu kom bådene den og den dag. Jeg måtte begynde på stedet at lave program.

Det var imidlertid klart, at et sådant besøg ikke kunne gennemføres uden efter forudgående forhandling med russerne, og jeg forelagde derfor straks spørgsmålet for Jakuschof. Han erklærede imidlertid, at han ikke selv kunne give tilladelse til, at fremmede krigsskibe kom her, men at henvendelse herom måtte rettes til den russiske gesandt i København. Efter hans mening var gesandten bemyndiget til at give en sådan tilladelse, og han tvivlede ikke om, at den ville blive givet. Han bemyndigede mig desuden til at meddele, at han ikke alene gerne så et sådant besøg, men også meget ønskede det og udtalte, at han selv ville meddele dette til den russiske gesandt, så snart han fik lejlighed til at tale med ham.

Lørdag den 18. august fik jeg telefonisk besked fra marineministeriet om, at det nu var i orden, således at de engelske marinefartøjer, som admiral Holt ville sende på genvisit på Bornholm, kunne komme. De ville komme til Bornholm kl. ca. 19 om eftermiddagen. Vi fik nu travlt med at organisere hele besøget. Byrådet ville arrangere fest osv. osv., men da jeg om eftermiddagen underrettede Strebkof om programmet for besøget, viste det sig, at russerne ikke havde fået nogen underretning om, at det blev til noget. Da jeg omgående meddelte dette udenrigsministeriet viste det sig, at der ikke i København var sket nogen henvendelse til den russiske gesandt, og da en sådan nu skete, fik man selvfølgelig det svar, at man ikke kunne skaffe afgørelse så hurtigt, at besøget kunne gennemføres nu. Derfor blev det ikke til noget, hvad der selvfølgelig var til stor skuffelse for befolkningen, og medens besøget fra min side var planlagt netop for at opmuntre den bornholmske befolkning og give den tillid til den fremtidige udvikling, virkede aflysningen nu som en demonstration af de øvrige allieredes magtesløshed overfor russerne, hvad jeg selvfølgelig var meget ked af.

Holt rejste kort tid efter. En sommerdag et år eller to senere kommer jeg ud fra Angleterre. En bil holder foran, og ud stiger Holt i civil. Han var på besøg i København. Han gik lige imod mig og kendte mig straks, hvilket var imponerende. Han var i strålende humør og det var morsomt at møde ham igen.

Der var imidlertid på Bornholm indtruffet forskellige episoder, som skræmte befolkningen noget, og gjorde forskellige nye foranstaltninger ønskelige.

Efter aftale med mig udstedte politimesteren den 10. august i medfør af politilovens § 7 et forbud mod ethvert salg af spiritus til russerne, bortset fra salg i restaurationer. De kunne altså heller ikke nu købe spiritus i detailforretninger. Den russiske general var indforstået hermed og var glad for, at man fra dansk side hjalp.

Nu sejlede de tidligere omtalte fire skibe fra Rønne fuldt lastede med russere, heste, kanoner, automobiler osv.; dette vakte naturligvis stor opmærksomhed ikke alene her på øen, men jeg blev også tidlig om morgenen ringet op fra alle mulige avisredaktioner og korrespondancebureauer for at få at vide, om det nu var russerne, der tog af sted.

Såsnart jeg havde fået klarhed over, at nogle russere tog herfra, rettede jeg i denne anledning en forespørgsel til Jakuschof. Denne svarede, ligesom tidligere Strebkof, at det var de ældre årgange, der blev hjemsendt, således som det forøvrigt havde været meddelt offentligt, og jeg kunne herefter nogenlunde danne mig et skøn over, hvormange der rejste.

Jeg var derfor også i stand til at tage roligt på journalisternes sensationslyst, selvom jeg naturligvis ikke kunne meddele dem noget som helst. Karakteristisk for de rygter, der gik i disse dage, og det løse grundlag, hvorpå aviserne bragte dem til torvs, var, at et af de store hovedstadsblade en dag på grundlag af et telegram fra Rønne meddelte, at der var tale om, at Stalin skulle besøge Bornholm!! Også dette gav anledning til opringninger til mig, og jeg kunne naturligvis kun betegne det som det reneste vrøvl. Det samme gjaldt rygter om, at marskal Rokossovski skulle komme. Da jeg kunne henføre disse forskellige rygter til en ganske ung journalist, som her var korrespondent til et hovedstadsblad, tog jeg anledning til at skrive til bladets chefredaktør for at bede ham om at undlade at bringe den slags meddelelser uden først at have spurgt mig.

Med de tidligere nævnte skibe var der kommet meget store kvantiteter brædder og barakdele, som først lå oplagret på Rønne havn i uordentlige bunker, men senere hen blev transporteret ud på øen og brugt til opbygning dér af vinterkvarter for mandskabet.

Jakuschof henvendte sig til mig for at understrege, hvor stor vægt han lagde på oprettelsen af butikkerne, og erklærede, at han, når de blev oprettet, ville forbyde sine soldater overhovedet at handle i de danske butikker, således at det herved blev muligt at holde de russiske soldater, der ikke havde særlige ærinder udenfor lejren, indenfor disses område.“

På det tidspunkt skønnede jeg, at der var afrejst ca. 2.000 russere, og at der var ca. 6.000 tilbage.

Med hensyn til den Røde armés mandskab på Bornholm bestod det som vel alle værnepligtige hære i verden af meget forskelligartede personer; idet det var et gennemsnit af befolkningen. Men selvfølgelig var afvigelserne fra gennemsnittet i Rusland væsentlig større, end de ville være i de fleste andre lande. Medens der således utvivlsomt blandt soldaterne fandtes typer, overfor hvem de strengeste indgreb var vel motiverede, vidste vi fra de kontakter, der havde været mellem den bornholmske befolkning og forskellige officerer, f. eks. yngre majorer og kaptajner, at der blandt de officerer, der var her, også var højt kvalificerede folk, der i privatlivet var professorer eller docenter ved universiteter i Moskva eller Leningrad. Men også for dem gjaldt de skrappe restriktioner, således at de måtte tilbringe måned efter måned under de mest primitive forhold i de meget lidt komfortable barakker, som russerne opstillede i løbet af efteråret.

Det var, som om Jakuschof var noget jaloux på Strebkof, dennes højere kultur, større evne til at omgås mennesker og større popularitet, som allerede var grundfæstet ved Jakuschofs ankomst til Bornholm. Til vor beklagelse så vi derfor i den kommende tid mindre og mindre til Strebkof, og på et vist tidspunkt blev han endog forflyttet til Allinge, således at vi kun sjældent havde kontakt med ham.

Iøvrigt beskæftigede jeg mig selvfølgelig ikke under mine forhandlinger med Jakuschof med de enkelte episoder mellem danskere og russere, men sørgede for, at han fik en afskrift på russisk af alle de politirapporter, der blev taget i den anledning, og med visse mellemrum tog jeg en generel drøftelse med ham om disse spørgsmål. Jeg var

klar over, at man kun kunne nærme sig dette emne med den største forsigtighed, og at man måtte nøje passe på, hvilke synspunkter man anlagde. Stor vægt lagde jeg dog på den betragtning, at der tilsyneladende var betydelig forskel på disciplinen de forskellige steder på øen, og at man derfor kunne fristes til at tro, at dette i nogen grad var afhængigt af de lokale kommandanters indsats. Han kunne således se, at man påskønnede og vurderede det arbejde, der blev gjort af de enkelte kommandanter.

Ganske bortset fra de episoder, der skyldtes rene misforståelser på grund af vanskeligheder med sproget og forskelligheden i indstillingen, var der naturligvis også tilfælde, hvor man med større eller mindre ret kunne anse danskerne som den skyldige part.

Meget beklageligt var det, at en russisk soldat i begyndelsen af august måned blev fundet dræbt i nærheden af Hasle. Politiet arbejdede med sagen, og det resulterede i, at en dansker blev anholdt. Sagen vererede længe, og han blev frifundet. Jeg kan ikke sige andet, end at russerne tog hele denne sag ganske overordentlig roligt. Selve drabet gav ikke anledning til reaktioner af nogen art fra russisk side. Man havde åbenbart tillid til, at det danske politi undersøgte sagen som enhver anden sag, og selv da pågældende blev frifundet, forstod russerne, at sagen i alle henseender var blevet behandlet, som den burde, af de danske myndigheder, og at det nu engang var den risiko, som man løb i en sag som denne, at den kunne resultere i frifindelse.

Under mine samtaler med generalen gjorde jeg, hvad jeg kunne for at støtte disse synspunkter hos ham.

Derimod lagde han mere vægt, end man fra dansk side havde gjort det, på nogle tilfælde, der forekom, hvor søfolk, i et tilfælde fire estere, var flygtet fra et handelsskib, som lå i havnen, og jeg måtte på hans vegne henstille indtrængende til politimesteren at søge at gennemføre effektiv undersøgelse og kontrol med begivenheder af denne art, således at der ikke foregik flugt af politiske flygtninge via Bornholm. Dette var naturligvis opgaver, som det danske politi i mindre grad var indstillet på; i det hele havde politiet en meget travl tid her.

Selvom politimester d'Auchamp med sin sædvanlige sans for det væsentlige løste den vanskelige opgave med stor dygtighed og takt, var det dog næsten ugørligt med det forhåndenværende mandskab, og amtet måtte derfor støtte ham ved at rejse spørgsmålet om tilveje-

bringelse af yderligere forstærkninger hertil, således at man i hvert fald kunne tilfredsstille russernes ønske om at få de sager, som de interessede sig for, oplyst på passende måde og ikke mindst skabe en tryghedsfølelse hos den danske befolkning derved, at den forstod, at politiet altid kunne komme hurtigt til stede med kvalificeret mandskab.

Jeg har tidligere omtalt de forskellige journalistbesøg på øen og den store opmærksomhed, som Bornholm var genstand for fra journalisternes side, hvilket gav sig udslag i mange telefonopringninger til mig på de mærkeligste tidspunkter af døgnet. Men nu begyndte også udenlandske journalister at komme hertil enkeltvis for at skaffe sig særlige informationer.

Det var i stor udstrækning udenrigsministeriets pressebureau, der sendte dem over til mig, og jeg forstod, at disse besøg ikke alene i øjeblikket var af politisk betydning derved, at Bornholms stilling som en dansk ø blev fastslået, og russernes løfte om at forlade denne blev gentaget og fastholdt. Dertil kom, at det med fremtiden for øje kunne have turistmæssig betydning, at Bornholm nu blev omtalt i verdenspressen, og at denne omtale gav anledning til særlige korrespondancer fra Bornholm, som også fortalte lidt om øens naturskønheder og interessante historie, dens befolkning og de gode muligheder for at komme til og fra øen, når man var i København.

Efter at de journalister, hvis opgave det var at skrive reportage om de øjeblikkelige forhold her, havde skildret russernes ankomst til øen, bombardementet og reaktionen herimod, faldt der lidt ro over forholdene, men da vi nåede slutningen af juli og begyndelsen af august måned, kom der en anden og mere værdifuld kreds af journalister hertil. Det var dem, som, tildels i magasiner, skrev mere almindelige politiske eller underholdende artikler. De ønskede at sætte sig lidt grundigere ind i forholdene end reportagejournalisterne. Flere af dem var interessante for os at lære at kende; men på den anden side kan jeg ikke nægte, at det betød en vis byrde for os, at det senere hen blev almindeligt for næsten alle udenlandske journalister, der kom til København blot på en kortere tur, i tilslutning hertil at tage til Bornholm og henvende sig til mig for deres videre underholdning og forsyning med godt stof.

En af de første af disse mere kendte verdensjournalister var ameri-

kaneren Henri Baerlein, som kom i juli måned, og som senere skrev en udmærket artikel om Bornholms politiske betydning, en artikel som viste en stor forståelse af problemerne.

Der kom imidlertid også andre journalister hertil, blandt andet repræsentanter for den russiske presse. I den forannævnte fællestur for de første udenlandske journalister, havde således også repræsentanten for „Tass“, Elsukof, deltaget. Senere traf jeg i København ved festen for de allierede Elsukofs efterfølger Kosov, og han kom også ved enkelte lejligheder til Bornholm efter den tid. Undertiden aflagde han en høflighedsvisit hos mig i amtsgården.

For alle andre journalisters vedkommende end netop de russiske havde jeg straks overfor udenrigsministeriet fremhævet, hvor nødvendigt det var, at de kom ind til mig for at tale om spørgsmålene, således at jeg kunne forklare dem lidt om, hvordan russerne så på forholdene, og hvilken politik jeg arbejdede efter i mit forhold til dem for at undgå vanskeligheder.

Det skal her siges, at bortset fra en enkelt, en svensker, forstod alle journalisterne fra de mange forskellige lande, der kom her, de synspunkter, som jeg gjorde rede for, nemlig at vi ingen grund havde til at tvivle på, at russernes løfter om at ville forlade Bornholm ville blive opfyldt, at russernes optræden i forhold til det store antal, der var her på øen, måtte anses for at være god, og at en ubesindig omtale af forholdene her kunne gøre ubodelig skade for Bornholm og Danmark for fremtiden.

Det var navnlig karakteristisk, at jo ældre journalisten var, og jo mere han havde set af verden, des hurtigere forstod han disse synspunkter, og des mere naturligt fandt han sig i at bøje sig for dem, og man kan ikke sige andet, end at den kommende udvikling viste, at vi havde ret i vore synspunkter her på Bornholm. Men jeg mener tillige, at den bornholmske befolkning og Danmark som helhed er de mange ansvarsfølelse journalister, som besøgte øen og loyalt skrev om den i overensstemmelse med foranstående synspunkter, megen tak skyldig for det arbejde, som også de gjorde i denne forbindelse.

Efter at Rusland var indtrådt i krigen mod Japan i begyndelsen af august måned – og efter at den første atombombe var kastet den 5. eller 6. august – kapitulerede Japan den 14. s. m. Denne kapitulation havde givet anledning til begejstrede fester hos russerne, hvor man

navnlig havde koncentreret opmærksomheden om det faktum, at, så snart russerne var indtrådt i krigen, havde Japan kapituleret, og jeg sendte derfor Jakuschof en lykønskning i anledning af kapitulationen.

Som svar herpå fik jeg følgende begejstrede svar:

„Hr. amtmand over Bornholms amt.

Den 14. august har Japan kapituleret betingelsesløst, og jeg takker Dem hjerteligt for Deres lykønskning.

De allierede hæres fælles bestræbelser har sikret den endelige sejr over den skete aggression og hidført freden i Østen.

Modtag, hr. amtmand, forsikringen om min oprigtigste agtelse.

General Jakuschof.“

Til Rønne havn ankom stadig stigende mængder af brædder og barakdele samt hø i baller og mel i sække, og da russerne ikke kørte godset videre direkte fra havnen, tårnede det sig op i sande bjerge dels dér og senere på Galløkken; dette virkede naturligvis endnu voldsommere på befolkningen og gav indtryk af større mængder, end der i virkeligheden var. Iøvrigt fik amtet i disse dage sagen om indretningen af de russiske butikker bragt formelt i orden, og de første større sager om ulovlig spiritushandel til russerne blev bragt for retten; endelig blev der truffet aftale med politiet om tilrettelæggelse af patruljetjeneste med radiobiler, forsynet med tolk, således at man på tre vigtige punkter fra dansk side ydede en indsats til at forbedre forholdet. Men det eneste, der kunne lette trykket hos befolkningen, var dog, at russerne virkelig gjorde klar til afrejse. Så stærk var følelsen af Bornholms særligt ulykkelige stilling, at amtet kort efter den 29. august, der var blevet fejret som en stor mindedag for hele landet med arbejdsfrihed på alle arbejdspladser, meddelte ministeriet, at bornholmerne ikke følte lyst til at holde flere fridage, før deres virkelige frihed var kommet ved russernes afrejse.

Selv arbejdede jeg med spørgsmålet om, hvad der kunne gøres, og var således inde på den tanke, at man fra dansk side uden videre anbragte de danske marinestyrker og militære tropper på Bornholm, som man nu skønnede, at situationen krævede. Det ville have været en stor beroligelse for befolkningen, hvis man havde kunnet gøre det, og i virkeligheden havde russerne ikke kunnet kritisere det. Dels havde de

erklæret, at de respekterede den danske suverænitet over området; dels havde de erklæret, at deres formål med at være her var at forsvare øen mod tyskerne. Når det danske militær var vel anbragt her, kunne man da sige, at det sidste synspunkt ikke længere havde gyldighed. Jeg var tilfældigt i København den 13. september og traf dér Christmas Møller, som få dage efter skulle tage til Moskva; jeg benyttede derfor lejligheden til at nævne denne tanke, som han stillede sig meget forstående overfor, og få dage efter skrev jeg privat derom til viceadmiral Vedel og departementschef Kofoed, ligesom jeg efter min hjemkomst skriftligt bekræftede mit forslag.

Da oprettelsen af de russiske butikker midt i september var helt i orden, fandt jeg, at tidspunktet var inde til at tage en generel drøftelse med generalen.

Med hensyn til episoderne fra soldaternes side overfor befolkningen fremlagde jeg mit materiale, og det var forsåvidt opmuntrende, at han i virkeligheden fuldstændig var klar over forholdene, og at han gerne ville gøre, hvad han kunne. Tilsyneladende havde han ikke helt kontrol over sine folk, men han lod ikke tvivl tilbage om, at de alvorlige forbrydelser, som faktisk blev opklaret, ville blive straffet meget strengt.

Han spurgte mig, hvad jeg mente, at han skulle gøre. Hertil svarede jeg, at når han spurgte, ville jeg også svare ham og, som tidligere, slå fast, at det mest effektive var, at de rejste! Hertil smilede han og sagde, at det ikke var ham, der afgjorde det. Jeg svarede ligeledes smilende, at det var jeg klar over, men det næste, jeg så ville foreslå, var at russerne sendte nogle af deres tropper væk, så antallet blev betydelig mindsket, da netop antallet virkede meget stærkt på den lille fredelige befolkning her. En formindskelse af styrken afviste han imidlertid straks; det var et regeringsspørgsmål, som han ikke kunne blande sig i. Vi smilede begge, og jeg erklærede, at det var jeg også klar over. Så spurgte han mig: „Hvor mange er vi forresten her?“ Jeg svarede hertil, at det dog var et mærkeligt spørgsmål at stille mig, hvortil han replicerede, at han troede, jeg vidste alt! Jeg spurgte da, om han troede, at jeg havde folk stående ved havnene for at tælle de russere, der rejste og kom. Men det troede han aldeles ikke. Jeg henstillede så, om det ikke var muligt, at han ville fortælle mig, hvor mange de var. Det ville interessere mig meget at vide. Men hertil fik jeg et smil og en rysten på

hovedet. Jeg foreslog ham så, at han udstedte forbud mod, at soldaterne færdedes ude efter kl. 22 om aftenen. Et sådant forbud gjaldt for de danske soldater; i virkeligheden gik han ind på mit forslag, som han var meget optaget af. Han sagde derefter, at han havde et privat spørgsmål, som han gerne ville tale med mig om, og det var følgende:

Han havde haft besøg af to overordnede generaler fra marskal Rokossovskis stab og havde derfor købt nogle flasker vin i en forretning, men skønt der var blevet krævet 20 kr. pr. flaske for disse, havde vinen været af en så skrækkelig kvalitet, at ingen kunne drikke den. Det var ikke i forvejen blevet sagt ham, at det var dansk vin. Han var meget forarget over det og flov over, at han ikke havde haft en smule ordentlig vin at byde sine prominente gæster. Han spurgte mig derfor, om jeg ikke kunne gøre ham den personlige tjeneste at henviser ham til en forretning, hvor han selv til eget forbrug kunne få en beskeden tildeling af vin om måneden.

Jeg sagde ham, at det måske nok var muligt. Jeg skulle forsøge gennem udenrigsministeriet, men det blev små mængder, da Danmark jo ikke var et vinproducerende land. Jeg angav ham en gennemsnitspris og spurgte, hvor meget han så ville have. Han spurgte, hvor meget jeg fik. Hertil svarede jeg (som han, jfr. foran, da vi talte om de henværende russiske soldaters antal), at det var jo et mærkeligt spørgsmål at stille mig. Jeg troede, at han vidste alt! Han smilede og benægtede dette. Så sagde jeg: „dette er en ligeså stor statshemmelighed, som antallet af Deres tropper“, så vi kunne naturligvis gensidig oplyse disse to store statshemmeligheder for hinanden.

Da han naturligvis ikke ville gøre det, men vendte tilbage til spørgsmålet om størrelsen af min månedlige leverance, svarede jeg ham, at jeg om måneden fik et antal flasker svarende til $\frac{1}{200}$ af det antal russiske soldater, som jeg troede, der var på øen. Så kunne han jo let regne det ud!! Dette morede han sig meget over, men kunne alligevel ikke lade være med at grunde alvorligt over, hvorvidt min udtalelse var udtryk for, at jeg vidste noget om, hvormange soldater han havde. Jeg lovede ham imidlertid at gøre, hvad jeg kunne for at hjælpe ham, og skrev til ministeriet, at jeg troede, det var rigtigt, at man viste ham denne personlige tjeneste; det lykkedes mig virkelig også at få ministeriet til at gøre det, hvad jeg var glad for. Det var vigtigt, at også generalen følte sig personlig velbehandlet her.

Dette regnestykke morede ham meget, og vi kom ofte tilbage dertil. Jeg kunne købe 30 flasker vin om måneden, men det fik han aldrig at vide.

Under forhandlingen kom han imidlertid med den interessante oplysning, at det var forbudt alle andre soldater, end dem, der skulle befordre post, at færdes på cykel eller motorcykel på vejene. Alle andre cykler var stillet til side. Han spurgte, om jeg ikke havde lagt mærke til, at der var meget færre cykler på vejene. Jeg foreslog ham, om politiet ikke kunne få lov til at kigge russernes beholdning af cykler igenem for at se, om der fandtes stjålne cykler iblandt dem. Det ville han ikke gå med til, men var indforstået med at udlevere et antal cykler svarende til dem, som var forsvundet.

Efterhånden bedredes stemningen. I virkeligheden tror jeg, det lattede ham at tale ud med mig om de spørgsmål, som han ganske særlig bestræbte sig på at løse, og som han også i den kommende tid fik løst omend som omtalt på sin rigoristiske måde ved et praktisk talt totalt forbud mod, at russiske soldater færdedes udenfor lejrene. Dette forbud var så strengt, at man faktisk, når man kom til København, efter at de allieredes styrker officielt havde forladt Danmark, forbavsedes over, hvor mange uniformerede allierede soldater, man så her i modsætning til på Bornholm, hvor der var en russisk styrke svarende til 11–12% af befolkningen, uden at man så ret mange af dem på gaderne.

Jeg inviterede ham efter denne samtale til frokost på „Helligdommen“, og vi tilbragte nogle fornøjelige timer sammen, hvor vi spøjte med hinanden og udviklede det personlige gode forhold yderligere. Under forhandlingerne i dagens løb havde jeg efter anmodning fra landbrugsministeriet måtte meddele ham, at man forudsatte, at hans soldater ikke fik større kødration end de danske. Fra danske lagre fik han i den tid 9 tons om ugen. Han reagerede selvfølgelig straks, idet han opfattede spørgsmålet som et forsøg på at få at vide, hvormange soldater der var herovre. Hans svar var derfor blot: „Vi ønsker ikke nogen forøgelse af kødforbruget“.

En af de største vanskeligheder med leverancerne til russerne var iøvrigt, at forskellige firmaer fra København direkte til russerne og ofte på russisk sendte tilbud om levering af betydelige kvanta friske grøntsager, hvad de naturligvis var meget glade for.

Russerne fremsatte derfor overfor mig et konkret forslag om levering

af bestemte kvanta heraf i vinterens løb, og amtet måtte så indstille til ministeriet, at man forsynede dem med disse varer, idet man dog bedst muligt kontrollerede priserne. Men de af russerne fremsatte krav var meget store i hvert fald i forhold til den appetit, befolkningen her i landet gennemsnitlig har; dette tydede altså på, enten at de agtede at forøge deres styrker her, eller at de ville blive her meget længe. Humøret på Bornholm blev ikke bedre af, at man fra dansk og også fra de allieredes side behandlede russerne på Bornholm med stor forsigtighed, og dette på en sådan måde, at det blev åbenbart for befolkningen, at man var bange for dem. Således havde en dansk kaptajn fra krigsministeriet bebudet et besøg med en engelsk major her i begyndelsen af september. Besøget var omtalt i aviserne, og jeg havde arrangeret middag for dem begge her i amtsgården, men i sidste øjeblik blev det aflyst, vistnok fordi man ikke mente at turde gennemføre det af hensyn til russerne. En sådan aflysning virkede naturligvis stærkt deprimerende på befolkningen, og jeg kan f. eks. af min indberetning af 21. september se, at humøret var langt nede. Jeg fandt således anledning til at citere historien om den marokkanske sultan, der fik besked om, at franskmændene kun var i hans land midlertidigt, og dertil svarede: „Da Allah skabte jorden, sagde han også, at det kun var midlertidigt“. Jeg tror, at bornholmerne tænkte sig noget i den retning.

Jakuschof personlig var imidlertid stadig uhyre elskværdig og inviterede således min kone, min datter og mig til en filmsforevisning ude hos sig en aften, hvor der blev forevist ikke alene en russisk film, men også en amerikansk skøjteløberfilm. Der sendtes åbenbart films rundt til de forskellige troppeafdelinger for at underholde dem, ligesom „Folk og Værn“ gør det til danske tropper.

Dagen efter havde Jakuschof iværksat en anden og mere bemærkelsesværdig „underholdning“ for sine soldater, hvis egentlige rækkevidde første senere blev os bekendt. Begivenheden viste i flere henseender, hvilken kolossal afstand, der var mellem danskernes og russernes mentalitet, og det, der fra Jakuschofs side utvivlsomt var tænkt som en indsats for at forbedre forholdet til danskerne, gjorde straks indtryk af en voldsom demonstration, og først senere blev man klar over den virkelige sammenhæng.

Natten til og hele formiddagen den 21. september kom der pludselig vandrende til Rønne både fra syd, nord og øst store kolonner af rus-

siske tropper, således at praktisk talt alle, der var stationeret på øen, må have været på benene. De kom med flotte officerer til hest i spidsen, syngende forskellige melodier, med vogne, train og feltkøkkener med dampen oppe. Det hele i strammeste militære disciplin. En sådan demonstration af, hvormange russere der var på øen, kunne naturligvis ikke undgå at virke dybt deprimerende på befolkningen.

Det blev imidlertid ret hurtigt konstateret, at disse tropper var blevet kommanderet ind til Galløkken for at overvære, at en af deres kammerater, der i Tyskland havde forbrudt sig mod den Røde hær ved ulovligt salg af heste, materiel og lignende, til skræk og advarsel for andre blev skudt. Han var i samme anledning blevet ført hertil, og generalen havde tilrettelagt den dystre baggrund for en tale til mandskabet om, at nu måtte disciplinen på Bornholm blive eksemplarisk.

Den svenske minister i København, v. Dardel og frue, kom på besøg hos os den 22. september 1945. Vi havde indbudt til en større middag, omfattende bl. a. Jakuschof.

Da jeg om morgenen var ude i lufthavnen for at hente vore gæster, så jeg Jakuschofs bil holde foran stationsbygningen. Da jeg selvfølgelig var interesseret i at få at vide, hvilke besøg han modtog ad denne vej, bad jeg luftfartsselskabets folk om straks efter landingen at give mig oplysning herom.

Det viste sig at være „Tass“s korrespondent i København, redaktør Kosov, som var kommet. Han var passeret forbi mig ved ankomsten, uden at jeg havde opdaget ham. Jeg ilede derfor ud til bilen og fik fat i ham. Jeg sagde, at det altid var en glæde at se ham, men at det glædede mig særligt i dag. Vi skulle nemlig have Jakuschof og andre til middag med minister Dardels – det var jo morsomt, at han netop „tilfældigt“ var kommet i dag –, og da han talte svensk og kendte Sverige så godt, ville det glæde mig meget, om han også ville komme til middagen med generalen, selvom vi så blev så mange, at vi måtte spise i to stuer. Det ville han meget gerne.

På denne måde fik korrespondenten lejlighed til personlig og i Jakuschofs nærværelse at opleve alt, hvad der skete (det, han var kommet herover for at erfare), uden at skulle have referatet andre steder fra. Det er altid morsomt ved den slags lejligheder slet ikke at vise, at man har forstået den virkelige „baggrund“!

Ved middagen sad han så med nogle andre i stuen ved siden af spise-stuen. Vi holdt som sædvanlig taler og selvfølgelig også Jakuschof. Stchelkunoff var tolk. I Jakuschofs tale var der et ord om min virksomhed, som tolken oversatte som „dårlig“. Omgående hørte man Kosov fra den anden stue afbryde og sige, at det var forkert oversat. Det betød lige det modsatte, jeg tror noget som „fremragende“. Tolken måtte indrømme, at Kosov havde ret, men at der var to glosser, der omtrent udtaltes ens, og som havde modsat betydning. Så det var godt, at Kosov var der, men man så også her, hvor han passede på.

Senere traf jeg Kosov gentagne gange i København, bl. a. ved besøget med Jakuschof, og også ved andre lejligheder i gesandtskabet.

I anledning af kong Christian X's 75års fødselsdag den 26. september modtog jeg en smuk lykønskning fra Jakuschof, som jeg lod gå videre til kabinetssekretariatet.

I den kommende tid blev flere og flere af generalens foranstaltninger til fremme af disciplinen blandt soldaterne åbenbaret for os. Han meddelte således, at en russisk soldat for voldtægt havde fået fem års fængsel, og at han havde udstedt fuldstændigt forbud imod, at hans folk uden tilladelse havde noget med danskerne at gøre eller overhovedet færdedes udenfor lejren. Til gengæld var han temmelig irriteret, såsnart han kunne konstatere noget tilfælde, hvor man sigtede russerne uden grund, og man måtte derfor fra politiets side henlægge alle sager mod russere i hvilke, der ikke forelå fuldt bevis.

Transporterne af barakdele vedvarede, og der kom i oktober endnu ca. 450 nye soldater hertil. Russerne foretog også forsøg på fremskaffelse af fødevarer og lager for disse af så store dimensioner, at det ikke virkede hyggeligt på os. I engelske blade meddeltes det nu også, at det var sandsynligt, at russerne blev her på øen, indtil den endelige fred med Tyskland var sluttet, og selvom man i 1945 endnu ikke var så pessimistisk som man senere blev, var vi klar over, at det i hvert fald havde lange udsigter.

Jakuschof var meget interesseret i at gå på jagt, og jeg fik derfor tilrettelagt forskellige jagter for ham, hvilket var meget vellykket, bortset fra at politiet den første gang, han var ude, blev tilkaldt af beboerne, som klagede over, at russerne drev ulovlig jagt på stedet. Dette tog Jakuschof imidlertid meget roligt.

Den 9. oktober aflagde viceadmiral Vedel og fyrdirektør Sinding et

inspektionsbesøg på Bornholm med fyrinspektionsskibet „Argus“. Det var en tradition fra før krigen, som nu blev genoptaget, og jeg tænkte mig da, at det ville være af interesse både for russerne og de danske gæster at træffe hinanden. Det blev en meget stor succes.

Der var selvfølgelig gensidige visitter og middag i amtsgården den første dag.

Den aften, „Argus“ skulle gå tilbage til København, var viceadmiralen med adjutant, fyrdirektør, kommandør Sinding og orlogskaptajn Weillbach samt min kone, min datter og jeg til aften ude hos Jakuschof. Vi var ialt ca. 12. Det var nydeligt og uhyre fornøjeligt. Drikkevarerne flød som sædvanlig stærkt og af store glas, der hyppigt skulle tømmes. Vedel og Sinding fulgte glimrende med. Talernes strøm flød let og fornøjeligt. Stemningen var glimrende. Jakuschof fik vi til at synge forskellige sange, dels russiske – også kirkesange – dels fra operaer. Han havde en pragtfuld og mægtig baryton, rigtig russisk. Vi sang også sange i fællesskab, Vedel og Sinding med. Alle optrådte med historier, Strebkof søgte at danse russiske danse nede i knæene.

Russerne havde moret sig og var begejstrede for Vedel og Sinding. Det kom de ofte tilbage til senere.

I den fortrolige tone, som vort selskabelige samvær skabte, sagde Jakuschof på min forespørgsel om det engelske flådebesøgs gennemførelse åbent og ærligt til mig, at det kunne der ikke være tale om. Han brugte den manende vending: „Han kunne lettere drikke en flaske vodka ud i en køre, end han kunne gennemføre dette besøg“. Også dette var jo deprimerende, men det var for så vidt godt, at man fik fuldstændig klarhed i stedet for hans tidligere udflugter og talen om udsættelse.

Jakuschof kom med visse antydninger om, at man sikkert fra russisk side ville finde det naturligt, om den danske regering indbød marskal Rokossovski, der var den øverste chef for de russiske tropper på Bornholm, til et besøg i København, på samme måde som de store engelske admiraler og generaler var blevet fejret dér. Jeg havde indtryk af, at det var en ret vigtig sag, gik straks ind på tanken og foreslog ham, at det kom til at falde i tilslutning til en inspektion af de russiske tropper på Bornholm. Herfra kunne marskallen tage til København, og Jakuschof og jeg kunne så ledsage ham og hjælpe ham.

Jeg indberettede straks til ministeriet, hvad vi havde talt om, og

foreslog, at sagen blev ordnet som drøftet af mig med Jakuschof. Resultatet blev da også, at udenrigsministeriet udsendte en sådan indbydelse med dertil hørende program ad den sædvanlige diplomatiske vej, men ikke gennem mig via Jakuschof. Jeg forstod, at man så også ville have udnævnt marskallen til ridder af Elefanten, men der kom efter nogen tids forløb svar, at man beklagede, at marskallens tid var så stærkt optaget, at han ikke kunne få et sådant besøg passet ind. Jeg konstaterede bl. a., at han var medlem af den øverste sovjet.

Derimod fik jeg under disse samtaler banet vejen for den danske kadetafdelings besøg her i dagene 26.–29. oktober, og Jakuschofs tilsagn om, at han ville komme til stede ved de forskellige arrangementer, som i den anledning var under forberedelse.

Statsminister Buhl skulle herover for at holde vælgermøde den 23. oktober 1945 som et led i valgkampagnen.

Da jeg så dette, skrev jeg straks og spurgte, om det ikke ville være rigtigt, at han – ligesom forsvarsminister Ole Bjørn Kraft, da han var herovre – inviterede Jakuschof til lunch. Dette blev straks accepteret og udført. Vi var en snæver kreds til en nydelig og meget fornøjelig lunch på Dams hotel. Stemningen var den bedste, og jeg måtte efter Jakuschofs opfordring fortælle ham gåden, jeg havde stillet ham med hensyn til antallet af flasker druevin, som jeg fik hver måned, og antallet af russiske soldater, som jeg mente, der var på Bornholm (fortalt af mig nærmere andetsteds). Den nød Buhl meget. Der var selvfølgelig taler, og det hele var meget vellykket. Jakuschof var meget glad ved, at statsministeren inviterede ham.

Det blev ret sent om eftermiddagen, inden det sluttede, og Buhl gik med mig hjem, inden han skulle til sit vælgermøde. I vor fremmedbog skrev han den dag (under den 23. oktober 1945): „Med tak og anerkendelse af værdifuld indsats for Bornholms skæbne i de tunge år“.

Den stigende nervøsitet omkring Bornholms skæbne gav sig stadig udslag i mange urigtige pressemeddelelser, svingende fra meddelelser om russernes forestående afrejse til gengivelse af artikler, som gav grund for, at russerne ikke tænkte på at forlade Bornholm. I forskellige mindre udbredte blade, f. eks. Præsteforeningens blad og Retsstatens ugeblad, gaves skildringer af russernes optræden her, fremhævende de stedfindende uheldige episoder i stærkt overdrevne skildringer og om-

talende dem, som om de hørte til dagens orden. De officielle hovedstadsaviser holdt noget igen, men bragte dog undertiden også en vis antirussisk agitation, tilsløret som reportage fra øen. Da jeg måtte henholde mig til udenrigsministeriet og kun tale om spørgsmålene i meget generelle vendinger, kunne jeg ikke dementere alle de urigtige ting, der blev sagt om Bornholm, hvorved jeg også indirekte ville have fået ansvaret for, at ting, om hvilke jeg ikke havde fuld vished, var forkerte. Hvis jeg syntes, det blev for galt, sendte jeg dog vedkommende redaktør et privat brev, hvor jeg forklarede ham sagen; for det meste rettede de sig efter, hvad jeg skrev, og mine henvendelser plejede i hvert tilfælde at virke i nogen tid.

Som jeg har omtalt på forskellige andre steder, var alle russerne stadig meget tilbageholdende overfor og bange for pressefolk. Jeg har også andetsteds omtalt, at jeg altid lige fra starten holdt en spøgefuldst og fornøjelig forhandlingsform med dem.

På et givet tidspunkt begyndte under vore forhandlinger Jakuschof næsten hver gang at spørge mig, om der var noget om, hvad der stod i pressen (jeg vidste, at de meget nøje fulgte meddelelserne om dem i hovedstadsbladene og de lokale blade og fik dem oversat) nemlig, at russerne nu snart skulle rejse fra Bornholm. Jeg svarede, at det dog igen var et mærkeligt spørgsmål at stille mig, det måtte jeg dog vende om og rette til ham. Jeg anede intet mere derom, end der stod i pressen, men vidste han intet? Det benægtede han (!).

Jeg besluttede mig til en noget tilsløret, direkte undersøgende aktion. Jeg sagde ham, at det for de fleste vel stod således, at når de læste i aviserne om noget, som de selv kendte til, blev de forbavset over, hvilken ringe brøkdelen af det, der stod i aviserne, var rigtigt, og alligevel tror masser af mennesker, – der selv gang på gang har gjort foranstående erfaring – på, hvad der står. (Den gamle sandhed fra Rom: Bagvask kun, der bliver altid noget hængende). Jeg spurgte ham, om forholdet ikke var ganske det samme i Rusland

Gravalvorligt svarede han: „Nej, i Rusland er aviserne statens og udgivet af den, og derfor er alt rigtigt og sandt, hvad der står i dem!“ –

For den danske marines kadetdelings besøg i Rønne den 28. og 29. oktober havde vi lagt et omfattende og nøje gennemtænkt program, og som omtalt havde jeg forud meddelt russerne om besøget, der var

det første rigtige marinebesøg her efter kapitulationen, og spurgt dem, om de ville arrangere noget i den anledning. Svaret hertil var nej, hvorefter programmet blev lagt uden yderligere hensyn til russerne.

Den første aften var der middag i amtsgården. Jakuschof havde sendt afbud på grund af sygdom, men hans stabschef, Strebkof, og den øverste marineofficer, orlogskaptajn Reznichensko var til stede. Selvfølgelig havde de danske officerer aflagt sædvanlige høflighedsvisitter hos russerne.

Næste aften havde marinedistriktsschefen, orlogskaptajn Weilbach, på den danske marines vegne aftenfest på Dams hotel for danske officerer, kadetter, nogle enkelte civile, unge damer og ledende russere (Jakuschof var stadig ikke med).

Her kom imidlertid russerne (Strebkof og Reznichensko) pludselig og sagde, at de gerne ville se de danske officerer, Weilbach, oberst Waagepetersen og mig den næste dag til lunch. Weilbach og jeg talte med dem om det og takkede dem meget, men vi måtte desværre erklære, at det på det nuværende tidspunkt var fuldstændig udelukket. Kl. 12 skulle vi (og russerne) til lunch på Dams hotel hos Rønne havneudvalg, så det var helt umuligt også for dem selv samtidig at have os til frokost, man kunne jo ikke være to steder. Og om aftenen kl. 19 skulle de med os til middag hos oberst Waagepetersen. De kunne blot have sagt til i tide, da vi skulle lægge programmet. Ja, det måtte de indrømme, men de blev ved med at presse på, og så til sidst sagde jeg, at det højeste kunne være en kop te kl. 15. Det var de uhyre taknemlige over, og det skulle så være på det nuværende hotel „Borgen“, hvor den russiske marine holdt til.

Den næste dag var vi først til en meget fornøjelig lunch hos Rønne havneudvalg. Alle steder måtte Weilbach, de to skibsschefer, orlogskaptajnerne Jegstrup og Arendrup og jeg være med, medens de øvrige deltagere fra skibene skiftede.

Strebkof og Reznichensko forsvandt lidt før, og kl. 15 var vi fire der så. Jegstrup havde sørget for nye gæster fra sine skibe. Iøvrigt var kun oberst Waagepetersen med. Der var forskellige russiske marineofficerer. Opvartningen var russiske marinesoldater med matroshuer med lange bånd på og hvide trøjer. Vi kom strak til bords, og talernes række blev stor. Jeg måtte naturligvis starte, og til alles jubel takkede jeg mine røde flådeafdelinger her. Senere talte jeg om afrejsen næste

morgen og skildrede en øvelse, som jeg „tænkte“ på at holde mellem de to flåder. Jeg forberedte tidspunktet for angrebet. Alle jublede.

Strebkof sad strunk for den ene bordende og nød det hele. Elskelig var han som sædvanlig og fornøjelig. Oberst Waagepetersen skulle have os til middag kl. 19, og kl. 16 spurgte han mig, der sad ved hans side, om han ikke godt kunne gå. Jeg sagde, at det kunne han udmærket. Han skulle blot uden videre gå og behøvede da ikke at sige farvel. Det gjorde han også, og ingen lagde mærke til det.

Derefter skulle vi ind i salen, hvor de foreviste en boksefilm. Det hele var indrettet til ære for os. Det var en af de films, som sendtes rundt til forevisning for soldaterne („russisk Folk og Værn“). Den var meget primitiv og meget slidt, men de var stolte og morede sig glimrende. Jegstrup og jeg havde anbragt os på en af de bageste rækker. Og da forevisningen begyndte, og det blev mørkt, faldt han straks i søvn, så træt var han.

Da forestillingen var forbi, det varede vel en halv times tid, kom vi tilbage til bordet igen. Der var nu te med store flødeskumskager samt vin til.

Jeg måtte påny holde tale og forklarede om afsejlingen næste dag, at jeg i uniform sejlede med ud udenfor havnen, og at jeg da ventede, at de russiske hurtigbåde, der lå i Rønne, ville være derude og salutere os. Dette blev derefter aftalt, og nu måtte vi afsted.

Vi klædte os om, og kl. 19 var vi hos oberstens i stort selskab. Han havde officererne med fra Bornholms værn, og de havde ikke været med til frokost og hos russerne, så de var friske. Fra de danske skibe var der også nye officerer med. Strebkof og Reznichencko var der foruden andre.

Da vi havde været til lunch på besøgets 2. dag ombord hos orlogskaptajn Jegstrup, ville orlogskaptajn Arendrup gerne se os hos sig til „natmad“ efter oberstens middag. Vi var så nede ombord til en fornøjelig afslutning.

Den næste morgen tidlig op og i galla. Jegstrup havde bedt mig om, at jeg inden afsejlingen ville sige et par ord til begge besætningerne, der var samlede hos ham, ved en lille højtidelighed. Det gjorde jeg og takkede dem, fordi de var kommet.

Så sejlede vi ud. Weilbach og jeg stod oppe på broen. Vi så russerne komme løbende ned ad kajen i Sydhavnen til deres hurtigbåde, få dem

startet og ud af havnen. Så gav de os vor salut, medens vi stod på broen og gjorde honnør, og vi besvarede den. Derefter gik Weilbach og jeg ombord i en af hans motorbåde, der sejlede os tilbage. Og så var det bevægede, men i dets virkning udmærkede marinebesøg forbi.

Den 7. november var det russernes nationale festdag. Det var efterhånden blevet skik, at man fejrede de allierede nationers forskellige festdage, og der blev også fra dansk side på denne dag udstedt påbud til alle statsbygninger og statsskibe om at flage. Jakuschof havde ved en tidligere lejlighed overfor mig været inde på, at han ville holde en stor troppeparade på Rønne Torv denne dag, men tanken herom blev senere opgivet, selvom jeg ikke mente, at jeg kunne modsætte mig det.

Da jeg var klar over, at der skulle festes, ventede jeg at modtage en invitation, men den kom ikke. Jeg stod netop på det tidspunkt for at skulle rejse til Stockholm for efter indbydelse af de svenske myndigheder at forhandle om mulighederne for at forøge det svenske tilsagn om at skænke træhuse til Bornholm, og med henblik på en eventuel russisk indbydelse havde jeg udsat min afrejse til den 7. om aftenen.

Jeg modtog imidlertid stadig ikke nogen indbydelse, og sendte så selv om morgenen en gratulationsskrivelse til Jakuschof, hvori jeg bl. a. henledte hans opmærksomhed på, at der blev flaget fra alle danske skibe. Jeg sejlede om aftenen og havde en udmærket tur.

Resultatet af rejsen var, at vi ved stor svensk imødekommenhed fik, hvad vi ønskede af forøgelse i træhusenes antal. Den første dag var vi om eftermiddagen til møde hos socialminister Gustav Møller; også statssekretær Mossberg var til stede, og jeg havde her lejlighed til fra Bornholm at bringe den hjerteligste tak for den storstilede svenske hjælp. Det var iøvrigt meningen, at ministrene og forskellige andre skulle komme herover til den formelle overlevering af træhusene den 24. november; jeg forstod, at der snarest ville komme tilsagn om yderligere 50 træhuse.

Iøvrigt fik jeg et levende indtryk af, at man overalt i Sverige interesserede sig overordentlig stærkt for Bornholm og det problem, som var opstået ved russernes besættelse her. Det var ikke alene i private samtaler, man straks kom ind på dette spørgsmål, ligegyldigt med hvem jeg talte, men jeg blev også bestormet af repræsentanter for de førende blade i Stockholm. Da jeg havde fået det indtryk, at meget af nervøsiteten skyldtes de tidligere omtalte så beklagelige og urigtige

bladmeddelelser, gjorde jeg, hvad jeg kunne overalt, selvfølgelig i første linie overfor bladene, for at virke beroligende, og det lykkedes også i nogen grad. Men man forstod udmærket Sveriges personlige interesse i hele dette spørgsmål.

Prins Eugen inviterede mig til at komme ud til sig på det skønne Valdemarsudde; prinsen, der i min tid havde aflagt Bornholm et besøg, interesserede sig selvfølgelig også for forholdene her nu. Jeg glædede mig meget over igen at træffe prinsen og genopleve indtrykket af hans strålende og elskelige personlighed. Jeg forstod på ham, hvor stærkt man i Sverige var optaget af spørgsmålet Bornholm, og at man havde været inde på tanken om, at, hvis daværende kronprins Frederiks sygdom trak ud, skulle kronprinsesse Ingrid alene foretage besøget på Bornholm.

På rejsen fik jeg et sålydende telegram:

„Forsamlede til fest i general Jakuschofs hovedkvarter i Blykobbe i anledning af den 28. russiske nationaldag beklager vi, at De ikke er til stede, men sender Dem de bedste hilsener om et snarligt gensyn, hvor vi gentager festen. Vi ønsker Dem god rejse.“

Jakuschof.

Strebkof.

Reznichensko.“

Jeg sendte fra Sverige et takketelegram, men tog iøvrigt, såsnart jeg kom hjem, spørgsmålet op om fornyede henvendelser til russerne om at forlade øen og foreslog officielt ministeriet, at man gik ind for, at der blev anbragt danske hær- og flådeafdelinger på øen, således at man kunne henvise til, at vi nu selv kunne forsvare denne. Og på denne måde gjorde jeg mig anstrengelser for at få et initiativ i gang fra dansk side. Jeg skrev til direktør Hvass for at få indbydelsen til marskal Rokossovski fremmet og foreslog, at man inviterede Jakuschof til København.

De udtalelser, som jeg havde fremsat til den svenske presse under mit Stockholmbesøg, lod jeg efter min hjemkomst oversætte til russisk og overgive til generalen, og da jeg nogen tid efter var sammen med ham, udtalte han sin store glæde over indholdet af disse. Han gentog iøvrigt, at de forskellige troppetransporter, der havde fundet sted, skyldtes, at man nu hjemsendte de ældre årgange og fik nye og yngre hertil.

På den anden side meddelte han mig, at de tyske anlæg ved Dueodde nu var forladt af russerne, og at de derfor kunne inspiceres af hvem, der havde lyst til det. Jeg kunne herefter melde klar bane for den danske befæstningskommission, som berejste hele landet.

Desuden kom vi ind på spørgsmålet om en smule mere samkvem mellem danskerne og de russere, der tidligere var kommet i visse danske hjem. Disse besøg var, som omtalt, fuldstændig ophørt. Generalens svar hertil var imidlertid, at man ikke mente, at det var hensigtsmæssigt, at der var for nær kontakt mellem den danske befolkning og russerne. Man kunne jo f. eks. tænke sig, tilføjede han, at de forelskede sig i danske kvinder, og så senere måtte forlade dem her på øen, idet russerne kun var her midlertidigt.

Den 24. og 25. november kom den omtalte delegation af danske og svenske ministre til Bornholm sammen med en række ledende embedsmænd for at se på forholdene her og ved en festlighed at overrække gavebrevet på de træhuse, som den svenske stat havde foræret Rønne og Neksø.

Aviserne bragte strålende velkomstartikler til delegationen, og overalt, hvor den kom frem, blev den hilst med begejstring af befolkningen. Delegationen bestod bl. a. af følgende: Socialminister, statsråd Gustav Møller, statssekretær Mossberg, statssekretær Nyström, landshøvding Thomsen, landshøvding Lindeberg, minister, kammerherre v. Dardel, socialminister S. P. Larsen, indenrigsminister Kjær, fhv. socialminister Hedtoft, departementschef Saurbrey, departementschef Høirup, højesteretssagfører Teist og kontorchef Skalts.

De pågældende kom med to maskiner, og så snart den anden maskine var landet, kørte man til Neksø, hvor der var reception og byrådet var vært. Dernæst kørte de en tur rundt på øen og besigtigede træhusene ved tilbagekomsten til Rønne, og kl. 16,30 var der dernæst en reception på rådhuset, hvor Rønne og Neksø byråd var til stede. Gustav Møller læste kongens gavebrev op, hvilket forøvrigt efter svensk skik var en speciel hædersbevisning, idet den slags altid plejede at blive ekspederet gennem udenrigsministeriet.

Amtsrådet og de to byråd forærede landshøvding Lindeberg et maleri af Rude med motiv fra Bornholm til ophængning i residensen i Karlskrona til varigt minde om besøget her. Overrækkelsen af billedet

skete ved en stor fest om aftenen, hvor de forskellige bornholmske myndigheder var repræsenteret og hyldede de svenske ministre og embedsmænd på det hjerteligste.

Som sædvanlig, når der var større officielle festligheder, havde jeg indbudt Jakuschof til at deltage og underrettet ham om, at der kom svenske og danske ministre og embedsmænd. Visse af dem, f. eks. minister v. Dardel, havde han truffet tidligere hos mig. Generalen takkede også, men få timer før flyveren skulle komme med gæsterne, modtog jeg en telefonisk meddelelse om, at generalen desværre var blevet syg. Heldigvis var han dog rask og frisk igen, såsnart svenskerne var rejst.

Mine bestræbelser for at få dansk militær herover fortsatte jeg i den kommende tid ved henvendelser nærmest af officiel karakter til forskellige sider, men jeg havde den store skuffelse, at statsminister Buhl, med hvem jeg var i kontakt om spørgsmålet, var af den opfattelse, at man ikke kunne gøre det uden at spørge russerne først, og dette ville naturligvis kun gøre sagen indviklet, uden at man var sikker på overhovedet at få noget svar.

Det eneste, der var sket, var, at der i løbet af efteråret var foretaget forskellige beskedne danske militære indkaldelser til øvelser. Dette fandt generalen naturligt og deltog også engang i en inspektion af disse øvelser; selvom han meget taktfuldt sagde, at han naturligvis ikke på nogen måde ville udtale sig eller kritisere det danske militær, forstod jeg tydeligt på ham, at han fandt de anvendte metoder noget „gammeldags“.

I mine samtaler med generalen gik jeg dog på egen hånd så vidt, at jeg ligefrem sagde til ham, at jeg troede nok, at der kom en dansk militær afdeling herover. Hertil havde han ingen indvendinger at gøre, og jeg tror, at man roligt kunne have gennemført den plan, uden at det ville have voldt vanskeligheder af nogen art, men den blev ikke gennemført, før russerne officielt meddelte, at de ville rejse herfra.

I begyndelsen af december kom generalinde Jakuschof og to døtre samt oberst Strebkofs kone og datter hertil.

Den 4. december fandt der en meget fornøjelig forestilling sted på hotel „Borgen“ i Rønne, som var fuldt optaget af russerne. Det var

som sædvanlig en kreds af russiske kunstnere, der var kommet hertil for at underholde soldaterne. Da indbydelsen til os kom med få timers varsel, og jeg i det hele ikke var for ivrig efter at komme til noget sådant, uden at jeg rigtig var klar over, hvad det var, gik jeg ikke selv derhen, men min kone og datter tog mod indbydelsen, og de morede sig udmærket. Der var ekvilibriste, tryllekunstnere, bugtalere og varietésangere, som i deres præstationer var fuldt på højde med de bedste, som f. eks. cirkus Schumann præsterer af den art. Ikke mindst fornøjeligt var publikum, 2–300 marinesoldater, der jublede og piftede i fingrene for hvert nummer.

Vi nærmede os nu julen, men det var ikke med særlig stor julestemning, at vi imødeså denne, og vi var fulde af bange anelser for, hvad det nye år ville bringe. Min kone og jeg havde inviteret Jakuschof og hans kone og børn hjem til aften i amtsgården 2den juledag, bl. a. for at de kunne se, hvordan en dansk jul formede sig. Tillige havde vi inviteret Strebkof med kone og datter. Iøvrigt havde jeg kort før jul ude hos generalen set et stort juletræ, pyntet efter dansk mønster og med elektrisk lys. Juleaften kom der imidlertid telefonbesked gennem en af tolkene om, at generalinde Jakuschof var blevet syg, så hverken generalen eller hans familie kunne komme.

Juledag om eftermiddagen kom to russiske officerer med en pakke og et brev fra Strebkof med julehilsen og julegaver. Desuden modtog jeg meddelelse om, at Stebkofs familie endnu ikke var kommet. 2den juledag kom kun Strebkof og en russisk kommandørkaptajn. Vi spøjte og havde det meget fornøjeligt.

Strebkof havde altid overfor mig med den største taknemlighed og anerkendelse omtalt min hjælp til ham den 10. maj, da han kom hertil som kommandant. Da han nu var kommet med julegaver til os, syntes jeg også, at jeg måtte forære ham noget. Jeg besluttede da at forære ham et ret stort fotografi af mig i galla (jeg havde tidligere foræret Korotkov et og senere Jakuschof).

Jeg skrev så på fotografiet: „Til oberst Strebkof til minde om den 10. maj 1945“, og derefter mit navn med dato og årstal. Da jeg med nogle taknemlige ord gav ham det, blev han så rørt, at tårerne trillede ham ned ad kinderne. Han kom hen og omfavnede mig. Jeg kendte fra tidligere (f. eks. Korotkovs afsked med mig), at russerne kysser på kinden. Jeg vendte derfor kinden til. Men efter at have kysset mig på

begge kinder, tog han mig om hagen, drejede mit ansigt fremad og holdt det dér, og så gav han mig et mægtigt trykkys på munden.

Da jeg syntes, at Strebkofs ord til mig havde været så udmærkede og tilsyneladende meget nøje gennemtænkt i forvejen, bad jeg tolken nedskrive et referat af dem og sendte dem ind til ministeriet. Tolken referat er sålydende:

„Obersten takkede for gaven (fotografi af amtmanden) og sagde, at det var den bedste julegave, han nogensinde havde fået.

Derefter takkede han amtmanden for det gode samarbejde, han og amtmanden havde haft; da han kom, havde han ingen direktiver for, hvorledes han skulle ordne arbejdet; det havde han efter eget initiativ udført efter bedste evne; senere havde hans foresatte revideret hans arbejde og godkendt det; hans og amtmandens samarbejde var kendt og anerkendt i Moskva.

Han fik lov til frit at fortsætte arbejdet, som han syntes bedst, og det glædede ham meget, at det var faldet ud til begge parters tilfredshed og i begge parters interesse.

Han satte pris på billedet, idet han betragtede det som ikke sit eget alene, men som givet til alle de russiske afdelinger på Bornholm og som gave til hele Sovjetunionen.“

Det var kun kedeligt, at Jakuschof ikke var med. Ved nytårsskiftet benyttede han lejligheden til at sende mig en hjertelig lykønskning, som jeg besvarede; den gode stemning imellem os var uforstyrret.“

8

Nytår 1946

„Da Jakuschof ikke havde kunnet komme til os i julen, foreslog jeg ham, at vi tog en tur rundt på øen i begyndelsen af januar. Da vi spiste frokost, varede det ikke længe, inden han hævdede sit glas og takkede mig mange gange for min nytårshilsen, der havde glædet ham meget, og han tilføjede de bemærkelsesværdige ord: „Jeg er ikke spåmand og vil ikke prøve på at optræde som sådan, men jeg tror, at de russiske tropper vil have forladt Bornholm inden udgangen af året 1946.“

Dette var jo en meget interessant bemærkning, som jeg straks indberettede til ministeriet. Jeg var klar over, at trods dens private og stærkt forbeholdne karakter, ville han aldrig have afgivet den, hvis der ikke lå noget af en realitet bagved. Det var netop russernes taktik at undlade at binde sig til bestemte tidsfrister eller andet, som man kunne erindre dem om senere, men her havde han for første gang nævnt en bestemt frist.

I amtets indberetning, hvori bl. a. redegjordes for ovenstående, understregede jeg påny, at man efter min mening burde invitere generalen til København og ligeledes marskal Rokossovski.

Herefter fik jeg endelig gennem et privat brev fra udenrigsminister Gustav Rasmussen meddelelse om, at minister Døssing den 27. december havde overleveret en indbydelse fra den danske regering til en af sovjetunionens hærførere om at aflægge besøg i København for at blive hyldet dér i overensstemmelse med min så mange gange gentagne indstilling. Desværre kom der ikke noget ud af dette, idet ingen havde tid at komme. Jeg havde straks strengt fortroligt givet meddelelse om indbydelsen til Jakuschof, der blev ganske overordentlig glad ved at erfare, at den var afgivet. Da han ikke var kommet her 2den juledag, inviterede jeg ham og Strebkof med fruer til middag lørdag den 12. januar. Vi havde det fornøjeligt efter de sædvanlige linier, men fik også talt om saglige spørgsmål.

Som tidligere omtalt havde russerne under Dewings og Holts besøg udtalt, at de absolut ikke ville tillade, at der kom noget engelsk marineskib herover.

Bornholmerne syntes selvfølgelig, at det var meget mærkeligt at høre i radioen og læse i aviserne om englændernes, amerikanernes og deres marineskibes besøg i København, men at ingen kom her til Bornholm, uanset at Bornholm dog var en del af Danmark og vore andre allierede russerne blev inviteret til København. Netop på denne baggrund var det et ganske mærkeligt tilfælde, at den engelske ministryger „Porcher“ kom på besøg her i de første dage af februar 1946 som førerskib for en konvoj af tyske såkaldte ministrygere, trawlere og lignende, der skulle overgives til russerne. De var undervejs fra Kiel til Stettin, men på grund af storm måtte de alle søge nødhavn i Rønne.

Et af de tyske skibe strandede og blev slået til vrag ved Hvideodde i nærheden af Rønne. Da en redningsbåd fra Rønne kom derud, var besætningen, ialt 7 mand, efter at være nået i land i deres gummibåd, blevet taget af russerne, som senere overgav dem til englænderne. Skibet stod ret hårdt og blev aldrig til skib mere. Ganske vist opret holdt russerne stadig deres krav om at få det, til trods for at der var slået så stort hul i bunden på skibet, at det var åbenbart, at det ikke kunne reddes; efter et par vintres storme, blev det slået fuldstændig i stykker, og kun nogle vragstumper drev i land.

En noget større båd søgte at komme ind i Rønne havn ligesom de øvrige skibe, men strandede på bølgebryderen udenfor det sydlige indsejlingsfyrtårn til havnen, uanset at lodsens fra Rønne søgte at klare den. Skibet måtte forlades af alle, og stormen gjorde det håbløst at bjærge noget. Ingen druknede. Men man havde absolut det indtryk, at den tyske besætning ombord ikke viste nogensomhelst interesse i at klare skibet i havn, og de russere, der var ombord, havde ikke begreb om sejlads.

Resten af de tyske skibe kom i havn. „Porcher“ lå ved kaj og de andre ved siden af den. Jeg var ombord, og englænderne var overordentlig gæstfri. Det var mærkeligt at se de andre både ved siden af med noget forhutlet tysk mandskab, der gjorde indtryk af at være fuldstændig lige glade. Man så dem også gå med deres usle mad, medens englænderne levede godt. Englænderne lod, som om tyskerne ikke eksisterede.

Russerne kunne under disse forhold ikke protestere mod det engelske marineskibs tilstedeværelse her. Den engelske chef (en kaptajn-løjtnant af reserven) og hans officerer var særdeles flinke og fornøjelige. Vi havde dem selvfølgelig til middag i amtsgården. Efter en dags ophold sejlede de af, og det på bølgebryderen strandede skib blev efterladt. Det var russisk ejendom. Såvidt jeg forstår, blev der derefter truffet aftale med Svitser om at bjærge det, vist for 50.000 kr., som russerne gik ind på at betale. Enkeltheder i, hvad der skete, er jeg ikke helt klar over, men på et eller andet tidspunkt – vistnok straks – gik marineministeriet ind for at klare bjærgningen for russerne for de 50.000 kr. Man ville undgå, at russerne selv ville bjærge skibet.

Nu skete da det tragiske, at der gik både vinter og vår og sommer med og flere år, uden at det lykkedes at få skibet af grunden. Når det endelig havde været stille vejr, og det var ved at lykkes, blev det storm igen, og så var det hele omsonst.

Omsider, vist i maj måned 1949, altså over tre år efter, lykkedes det Svitser at få vraget af grunden og ind i Rønne havn. Da havde det vist kostet den danske stat ca. 1 mill. kr. udover de 50.000 kr., som russerne skulle betale.

Forsvarsminister Rasmus Hansen, viceadmiral Vedel, fyrdirektør Sinding og jeg var på Christiansø den 20. maj 1949 til indvielse af øens vandværk og tog derefter tilbage til Bornholm og til middag hos os i amtsgården. Vi lagde vejen over Rønne havn for at se på vraget, der lige var kommet i havn, og som havde kostet den danske stat alle de penge. På Bornholm kunne vi ikke andet end være staten taknemlig over dette offer.

Om det bjærgede vrage førtes forskellige resultatløse forhandlinger med russerne, og enden blev, at marinen derefter uden videre lod Svitser tage vraget med til orlogsværftet i København.

Den 23. februar 1946 var det den Røde hærs dag, og i den anledning blev min kone, datter og jeg inviteret ud til generalen til en reception kl. 15. Det var en lidt vanskelig opgave at klare dels for min kone, der havde amtsrådet til frokost i amtsgården, dels for mig, der havde amtsrådsmøde om formiddagen, derefter at skulle ud til selskab om aftenen. Ikke mindst de kulinariske nydelser var ret vanskelige at komme igennem. Jeg havde iført mig min daglige uniform, og tænkte, at det var en kort reception med højst et glas vin og en kage, men efter

at orlogskaptajn Weilbach og jeg havde afleveret vore gratulations-taler, blev vi alle inviteret ind i den tilstødende stue, hvor der var dækket et mægtigt frokostbord. Bortset fra anstrengelserne med at komme igennem maden var det overordentlig fornøjeligt og hyggeligt.

Den 4. marts var det engelske skib „Porcher“ igen på besøg på Bornholm. Det ledsagede ligesom sidst en konvoj af tyske skibe, der skulle overgives til russerne. Da de var i nærheden af Bornholm, blev vejret igen noget blæsende, og i betragtning af, hvor hyggeligt de havde haft det sidst, da de i meget hårdt vejr var gået ind i Rønne havn, fortolkedes dette blæsevejr hurtigt derhen, at det var nødvendigt at søge ly. Jeg var i København, men selvom det ikke var slet så festligt som sidste gang, blev de engelske officerer dog modtaget med gæstfrihed af dem, der havde mødt dem sidst.

Da Knud Kristensen var blevet statsminister og Døssing var ankommet som gesandt til Moskva, søgte jeg ved første lejlighed i København statsministeren og henstillede til ham, om regeringen nu ikke officielt burde rejse spørgsmålet overfor Rusland om tilbagetrækning af de russiske tropper fra Bornholm. Jeg havde selv stadig lokalt overfor generalen her arbejdet derpå og gjorde det fortsat hele tiden, men på den måde ville spørgsmålet samtidig blive rejst officielt fra regeringen, så at russerne i dette spørgsmål kom under „dobbelt ild“. Statsministeren var ganske enig med mig deri og ville tale med udenrigsminister Gustav Rasmussen derom og foranledige det nødvendige foretaget. Jeg hørte hverken officielt eller på anden måde mere dertil, ej heller fra udenrigsministeriet. Det har åbenbart ikke vedrørt mig. På denne baggrund må man formentlig se Gustav Rasmussens senere omhandlede ikke skjulte fornærmelse overfor mig over, at det var mig og ikke ham, der fik den officielle meddelelse fra russerne om, at de nu rejste. Denne holdning fra udenrigsministeriets side overfor mig, der altid straks, faktisk fra dag til dag, gav det alle de oplysninger, jeg havde, men som ingen orientering fik til gengæld, blev alt tydeligere i løbet af efteråret 1945.

I løbet af januar og februar måned havde man, som jeg har forstået, åbenbart derefter fra den danske regerings side arbejdet med spørgsmålet om russernes tilbagetrækning fra Bornholm; på FN-konferencen i London i januar og februar måned havde Gustav Rasmus-

sen således haft forhandlinger med Vishinsky bl. a. også om Bornholm. Den 7. marts kunne de forskellige aviser meddele, at den russiske gesandt i København havde overrakt den danske udenrigsminister en note af meget stor vigtighed, og at man i indviede kredse gik ud fra, at det var en meddelelse om den endelige tilbagetrækning af de russiske tropper fra Bornholm.

Som sædvanlig fik jeg ikke nogen meddelelse herom, men aviserne var bedre underrettet om disse forhold end jeg. Ministeriet bekræftede, at pressens meddelelser var rigtige, men tilføjede, at der stadig stod forhandlinger tilbage.

Rygterne vakte stor opmærksomhed på Bornholm, og efter de mange skuffelser, man havde oplevet, var man naturligvis delt mellem håb og frygt. Da amtet ingen orientering havde fået fra ministeriet, til trods for at jeg netop i dagene umiddelbart før meddelelsens fremkomst havde været i København og dér som sædvanlig havde haft kontakt med forskellige ledende administrative embedsmænd, blev min stilling meget vanskelig. Befolkningen spurgte selvfølgelig mig. Jeg ønskede ikke at give næring til falske forhåbninger. På den anden side burde jeg som den ledende her på øen have kunnet give alle til rådighed stående oplysninger. Min uvidenhed vakte selvfølgelig pessimisme, da dette gav anledning til, at man ikke havde tillid til avismeddelelserne.

Min uvidenhed generede mig også på anden måde, idet ledende journalister fra hovedstadsbladene ringede mig op for at få forskellige oplysninger; end ikke en officiel meddelelse om forhandlingerne, som udenrigsministeriet havde udsendt, kendte jeg, før journalisterne fra København ringede til mig og bad om en udtalelse i anledning af denne.

Jeg talte derfor telefonisk med direktør Hvass i udenrigsministeriet og henstillede indtrængende til ham, at man fra udenrigsministeriets side så hurtigt som muligt orienterede mig om udviklingen i sagen, da befolkningen stod ganske uforstående overfor min mangel på viden og blev stærkt foruroliget heraf. Han gav mig i og for sig ret, men desværre blev forholdene ikke bedre i den kommende tid.

I begyndelsen af marts kom den nye danske kommandant, oberst Christensen, til Rønne, og den 11. marts præsenterede jeg ham for Jakuschof, som spurgte, om der ikke snart kom noget mere dansk mili-

tær herover. I aviserne havde det været fremme, at man var i gang med forberedelserne til at sende ca. 1.000 mand herover til afløsning af de russiske tropper. Jakuschof spurgte nu stærkt interesseret til sagen, specielt, om der ikke kom artilleri hertil, i hvilken forbindelse han sagde, at før der var ankommet danske kanoner, regnede han ikke med, at man kunne sende de russiske kanoner væk.

Jeg havde iøvrigt indtryk af, at han, i modsætning til mig, var fuldstændig orienteret fra sine myndigheder om, hvad der foregik.

Desværre hørte man ikke mere til sagen, og pessimismen begyndte at vokse blandt bornholmerne, der havde fået sat forhåbningerne stærkt i vejret.

Den 12. marts 1946 fik jeg et brev fra Jakuschof, hvori han anmodede mig om at sørge for, at russerne fik 4¼ mill. kr., som de endnu ikke havde hævet. Jeg tog straks en personlig forhandling med ham. Han ønskede ikke at meddele mig, hvorfor man ikke havde hævet pengene før, og på mit spørgsmål om, hvorfor man nu ville hæve dem, erklærede han, at de havde regninger at betale, men da jeg vidste, at han ikke kunne have så store regninger, kunne jeg ikke efterkomme hans anmodning, og henviste ham derfor til at henvende sig til gesandtskabet i København og til centraladministrationen for at få spørgsmålet løst. Hermed sluttede disse forhandlinger; jeg kunne selvfølgelig kun tage dem som et tegn på, at man var ved at gøre op med henblik på afrejsen, men noget afgørende skete stadigvæk ikke. Da jeg lige skulle til at forlade generalens kvarter, sagde han imidlertid til mig, at der sikkert ville komme en meget betydningsfuld sag i den nærmeste fremtid. Hvis den kom midt om natten, måtte jeg være forberedt på, at han ringede mig op med det samme. Han tilføjede dog, at jeg ville blive meget glad, så snart den kom. Det var mig ganske umuligt at få nærmere oplysninger og heller ikke tolkene kunne få mere at vide, end at også de burde være rede til at komme, selvom det var midt om natten.

På Bornholm var der stadig bitterhed over, at ingen herovre fik nogensomhelst form for orientering. Derimod modtog udenrigsminister Gustav Rasmussen den 14. marts repræsentanter for den udenlandske presse i København og fremsatte overfor dem en udtalelse om, at forhandlingerne mellem russerne og danskerne i København havde bestyrket hans opfattelse af, at de russiske troppers ophold på Born-

holm kun var af midlertidig karakter; han tilføjede, at der var en række spørgsmål, der først måtte ordnes, forinden de danske tropper kunne komme over og afløse de russiske. Disse meget diplomatiske ord var den 15. marts de eneste virkelige oplysninger om, hvad der foregik i København, som den bornholmske befolkning og de bornholmske ledende embedsmænd havde fået om sagens udvikling.

General Jakuschofs meddelelse til mig den 16. marts 1946 om, at russerne forlader Bornholm. Bortrejsen

„Kl. 11 formiddag den 16. marts kom en anmodning til mig fra generalen om at komme ud til ham omgående. Han fremsatte da overfor mig den officielle meddelelse om, at den Røde armé og flåde nu ville rømme Bornholm. Evakueringen ville straks blive påbegyndt og ventedes afsluttet i de første dage af april måned. Generalen forespurgte samtidig, om man fra dansk side ønskede at købe alle barakker og lignende anlæg, som russerne havde her. Jeg svarede, at jeg omgående ville forelægge ministeriet dette, og opnå tilsagn om, at danske sagkyndige kunne besigtige disse anlæg.

Jeg var iøvrigt så stærkt optaget af meddelelsen om evakueringen og ønsket om at få den frem til myndighederne i København så hurtigt som muligt, at jeg ikke gik nærmere ind på disse spørgsmål. Derimod spurgte jeg udtrykkelig, om meddelelsen om deres afrejse kunne offentliggøres, hvortil han svarede, at det måtte man fra dansk side selv ordne både med hensyn til form og indhold.

Da jeg var ved at gå og generalen hjalp mig tøjet på ude i entreen, spurgte han mig, om der var mange børn her, som de russiske soldater var fædre til. Benyttende min sædvanlige måde at snakke med ham på tog jeg det spøgefuldt og sagde, at jeg aldrig havde været i Rusland, men forstod, at det var et land med store afstande, medens Danmark var et land med små afstande. Ja, det var rigtigt, sagde han. Men jeg var så ikke klar over, om dette med at få børn i Rusland med de store forhold og afstande ikke tog længere tid end i Danmark. For her tog det 9 måneder. Han morede sig meget og sagde, at det efter hans kendskab også tog 9 måneder i Rusland. Ja, sagde jeg, så kunne disse børn jo knap have vist sig endnu, da russerne først kom her den 9. maj, og vi endnu kun var i begyndelsen af marts. Dette indrømmede han højt leende. Der var ingen sådanne børn, og der har efter afrejsen i alt kun været anmeldt fire, hvilket jo er en illustration af den

hårde disciplin, russerne var undergivet her, hvor de som anført ikke uden speciel tilladelse måtte forlade lejrene. De havde i øvrigt ligesom Napoleon deres egne kvindelige „soldater“ med.

Kontorchef Abitz var med derude og selvfølgelig talte vi i bilen hjem om meddelelsen om, at russerne nu rejste. Dette kunne min chauffør ikke undgå at høre, men vi har altid kunnet tale åbent om alt i hans påhør, uden at der skete noget, så jeg fandt ikke nogen anledning til her i dette tilfælde specielt at indskærpe ham nogen tavshedspligt. Selv var han ikke fremkommet med nogen bemærkning. Da jeg gik igennem amtets forkontor, sagde jeg til personalet, at jeg lige havde fået meddelelse fra russerne om, at nu rejste de.

Jeg skyndte mig ind på mit kontor og nedskrev i hast en meddelelse herom, således at den var i en sådan form, at den kunne bruges af ministeriet til straks at lade gå videre til Pressens radioavis og Ritzaus bureau.

Jeg tog derefter en lysesamtale til departementschef Saurbrey i indenrigsministeriet, dikterede ham meddelelsen og refererede udtalelsen om offentliggørelse fra dansk side samt henstillede, at man snarest sendte meddelelse til radioavisen. Dette var kl. ca. 12, og der var således en halv time, til radioavisen kom. Jeg lyttede spændt til radioavisens udsendelse, men der var ikke et eneste ord derom, hvilket jeg var meget ked af. Blandt andet skulle bornholmerne have dette at vide omgående, og nu var der seks til syv timer til næste udsendelse af radioavisen.

Men ganske kort efter kom der opslag i „Bornholms Avis“s vindue lige overfor amtsgården om borttrejsten, og alverden vidste det! Jeg blev nu ringet op af udenrigsminister Gustav Rasmussen personlig, der spurgte mig, hvorledes det kunne være gået til – han var mildest talt ikke helt venlig – at dette var nået til Ritzaus bureau, medens udenrigsministeriet samtidig forberedte en offentliggørelse. Han spurgte, om jeg havde noget med det at gøre eller anede, hvor det kom fra. Der var ikke nogen tak for den glædelige meddelelse el. lign. Jeg kunne ikke lade være også at få det indtryk, at han ikke var så glad for, at meddelelsen fra russerne ikke var kommet til ham, men til mig.

Jeg sagde, at den slags slet ikke kunne holdes hemmeligt her i timevis, hvor alle jo var så levende interesseret i det. Jeg selv havde været forbavset over, at meddelelsen ikke allerede – i overensstemmelse med

min henstilling til departementschef Saurbrey – havde været i radioavisen kl. 12,30. Nej, det kunne slet ikke nås, statsministeren og regeringen skulle først underrettes, og så skulle udenrigsministeriet lave teksten til den offentlige meddelelse! Og nu kom meddelelsen fra Ritzau!!

Jeg sagde, at jeg ikke anede, hvor den kom fra. Selv havde jeg ikke sagt det til andre end min kone og personalet på kontoret. Om det var gået videre fra nogen der, anede jeg ikke.

Det viste sig senere, at, da vi var kommet hjem fra Jakuschof, havde min chauffør været inde på „Bornholms Avis“s redaktion med et brev fra amtskontoret. De havde derinde sagt, at de havde set, at jeg havde været hos Jakuschof, og spurgt, om han vidste noget nyt. Da det hele optog ham så stærkt, var han plumpet ud med det, uden at ane hvilken ballade han herved forårsagede. Jeg har aldrig senere bebrejdet ham dette eller talt til ham om det eller fortalt ministeriet det.

Det blev selvfølgelig en meget bevæget eftermiddag. Ved et pudsig tilfælde var den kendte engelske journalist Richard MacMillan ankommet til Bornholm samme dag. Det var ham, der havde været med Montgomery i Afrika og havde skrevet en bog om ham: „With Monty and his men.“ Han sad på „Bornholms Avis“s kontor og kom straks over og præsenterede sig. Vi inviterede ham til frokost; han havde så fra min stue den første direkte telefonsamtale til sit blad i London og kunne give en øjebliksskildring af hele situationen her. Han var personlig meget fornøjelig og havde stor humoristisk sans. Blandt andet skildrede han flere gange meget morsomt, at han i København havde hørt om, hvilken fredelig lille ø Bornholm var, og hvor stilfærdigt alt gik for sig herovre, men aldrig så snart var han gået i land, før hele øen var på den anden ende, folk for ophidset rundt omkring mellem hinanden og råbte og skreg af glæde over russernes afrejse herfra. Da han rejste, skrev han i min fremmedbog: „Author of the forthcoming book: „With Stemann and his men“.“

I eftermiddagens løb skulle utallige ting ordnes. Ved 16–17 tiden blev jeg ringet op af Pressens radioavis, om jeg ikke ville udtale mig til aftenudsendelsen i anledning af afrejsen. Jeg sagde, at de måtte spørge Gustav Rasmussen, om der var noget i vejen for dette, samt om han i benægtende fald, havde særlige direktiver at give mig. Det var lettere for dem, der var i København, at komme i forbindelse med

ham end for mig. Jeg ventede så besked fra dem. De ringede kort efter, at der var intet i vejen. Han havde ingen direktiver at give. Man kan tage det som et tillidsvotum, hvis man vill! Jeg måtte i hast lave en sådan udtalelse, og det var slet ikke så let.

Til ministeriet skrev jeg, at jeg syntes, at man fra dansk side måtte være enig om at føre den politik nu, at der ikke skulle være et eneste punkt, som russerne kunne benytte som påskud for at blive eller udsætte rejsen. Heri var man fra ministeriets side enig med mig, og amtet gjorde alt for, at vi kunne opfylde dette, selvom det i sidste øjeblik angående købet af barakker fra russerne og udfærdigelsen af erklæringen fra dansk side til dem kneb ikke så lidt med – endnu dagen før afrejsen – at få den tilslutning fra udenrigsministeriet, der var nødvendig for min underskrift.

Men herom berettes nedenfor.

Russerne begyndte straks at evakuere. Samme dag om aftenen kom de første tropper til Rønne, opholdt sig på havnen om natten og indskibedes næste dag i russernes store transportdampere, der allerede var ankommet. Således gik hele evakueringen. De var faktisk væk før tiden, så der til sidst kun var få tilbage. Deres organisationstalent vakte her beundring hos alle danske sagkyndige.

Et vilkår for, at russerne drog bort, blev af generalen meget stærkt understreget overfor mig; det var, at man fra dansk side anbragte militær herovre, herunder også artilleri, ellers regnede de det ikke for noget. Dette sidste blev pointeret med meget eftertryk på artilleri (det skyldtes ikke alene, at han selv var artillerist).

Nu begyndte også planlægningen af afskedsfestlighederne samt af et officielt afskedsbesøg af Jakuschof i København.

Der var næsten hver aften og hver dag afskedsfestligheder med midt-dage m. v. Uafsladelig skulle jeg tale og over det samme tema: russernes fortræffelighed og vor taknemlighed. Det var næsten ikke til at variere, især ikke ved officielle festligheder, hvor talerne blev refereret. Heldigvis skulle talerne – da de på grund af oversættelsen tog dobbelt så lang tid –, ikke være lange. Men jeg måtte ofte, når jeg kom hjem fra en afskedsfest om aftenen, forberede mig på variationer til den officielle tale næste aften.

Vi havde også stor officiel middag hos os. Her startede vi selv-

følgelig med, at jeg bad dem drikke på generallissimus Stalins vel og Jakuschof svarede med tilsvarende for kong Christian.

Vi havde på det tidspunkt ingen kokkepige. Hun kunne ikke udholde alt det arbejde, som russernes ophold her på den ene eller anden måde gav os i amtsgården, så min kone måtte klare dette store arbejde alene. Vi havde i de 11 måneder, russerne var her, udover vor normale repræsentation og omgang på ca. 600, til frokost, te, middag eller aften ialt ca. 1.100 mennesker, og så var endda kun medregnet de lejligheder, ved hvilke vi var 12 og derover. Jeg må sige, at min kone og datter havde en meget væsentlig andel i, at det gik så godt med russerne, som det gjorde. For Regitze var det ikke så let, da hun skulle passe sin skole. Hun skulle være student året efter. Også hun drog et stort læs. Og begge havde altid det pres over sig, som de utallige og ofte uforudsete gæster, der kom til os i stort omfang udover vor normale omgang, udgjorde.“

Ved afskedsmiddagen hos os rejste Jakuschof sig og holdt tale. Midt i den kom hans adjutant ind og gav ham en pakke. Jakuschof tog papiret af og overrakte mig en gave: et meget tungt skrivetøj, lavet af russiske matroser i deres fritid, med miner, små kanoner, en torpedo, fyrtårnet i Odessa og omkring det hele en ankerkæde, anbragt på stående granater, alt hvilende på en plade i bunden. Det var rørende, og overordentlig smukt af dem at tænke således på os. Det står stadig på en hyld her i min stue, og det er blevet beundret af mange.

Jeg takkede Jakuschof for den smukke gave og sagde spøgende, at jeg var ked af, at der ikke var radiotransmission af denne fest. Så kunne jeg have bevidnet overfor det danske folk og hele verden, at den russiske general havde afleveret sine våben til mig, inden han forlod Bornholm. Sådanne spøgefuldheder morede altid russerne.

Umiddelbart efter meddelelsen om russernes afrejse tog jeg til København, og da jeg kom hjem, havde jeg invitationen med til Jakuschof til et besøg i København den 1. og 2. april. Jakuschof svarede straks, at han personlig meget gerne ville med til København og takkede mange gange for invitationen, men den skulle naturligvis forelægges de højere myndigheder, forinden han kunne svare. Jeg indberettede hans reaktion til ministeriet og modtog dagen efter følgende „elskverdige“ telegram fra Gustav Rasmussen:

„Jeg ville sætte megen pris på, om De ville underrette udenrigsministeriet om svaret på vor indbydelse, før De meddeler pressen det.

Gustav Rasmussen.“

Det var en noget pædagogisk og ikke videre venlig form overfor en amtmand. Jeg havde, som foran sagt, straks indberettet svaret, men man forstod vel ikke, at det i et så lille samfund som her var umuligt at holde den slags hemmeligt. Selv havde jeg nok at gøre med alvorligere problemer. Havde udenrigsministeriet, som jeg forgæves bad om, sendt mig en mand over til min bistand, kunne han bl. a. have ofret mere tid på den slags. For mig var det nu blot om selv at få alt fra hånden.

Den 24. marts ankom den danske garnison hertil med dampfærgen „Prins Christian“. Der var stor modtagelse ved havnen, radioudsendelse osv. Da soldaterne var kommet i land, var der en parade på Torvet i Rønne, ved hvilken lejlighed jeg holdt følgende tale til dem:

Det er mig en stor glæde på den bornholmske befolknings vegne at byde denne hovedstyrke af den nye danske garnison, der kommer hertil, på det hjerteligste velkommen.

I kommer til en ø, som vi selv synes er en af de skønneste danske landsdele, men en ø, som på grund af den vanvittige sidste tyske kommandants vægring ved at kapitulere gennemlevede sit særlige, sit dramatiske og sit sørgelige kapitel i Danmarks befrielse. Medens det øvrige Danmark jublede og festede i anledning af befrielsen, spredtes død, nød og ødelæggelse her. Vi har åbent sagt, at det dengang rejste en bitterhed i sindene her, men der straktes straks de mest hjælpssomme hænder over til os fra det øvrige land og fra vort naboland Sverige, en hjælp som vi aldrig vil glemme. Bitterheden er nu bortvejret. Vi føler fællesskabet, og vi elsker det. Thi bornholmerne er ikke de landsmænd, som er mindst danske, selvom I vil se, at bornholmerne ikke bærer hjertet og følelserne uden på tøjet. Vi sender også i denne stund vore tanker til kongen, den ranke og årvågne vogter af Danmark, der stod i den yderste kamplinie, og som med sit varme hjerte fulgte alt, hvad der skete her i landet; jeg ved af egen erfaring, at det ikke mindst gjaldt os her på Bornholm. Vi bøjer vort hoved i dybt følt tak til kongen.

Når I nu kommer til Bornholm, er det jo ikke som turister men med en opgave, nemlig som vogtere af øen udadtil som afløser af vor allierede befrier, der her blev Rusland. Og det må I vide, at I kommer efter soldater, efter en garnison, der i optræden og disciplin stod meget højt.

Velkommen nu altså her, og i dette velkommen skal der ligge en tak til vore befriere og en tak til vore landsmænd også for dette samhørighedsbevis og denne hjælp til os, at alt var parat, så den danske garnison straks kunne rejse herover. Jeg beder alle om med mig at give vor velkomst, vor tak og vor samfølelse udtryk i et trefoldigt leve for vor konge og vort fædreland.“

Et af de spørgsmål, som vi på amtet måtte tage os af, og som i dagene omkring russernes afrejse, gav anledning til mange forhandlinger – jfr. foran – var et af Jakuschof fremsat ønske om, at der blev udfærdiget en protokol, underskrevet af ham og mig, og som skulle indeholde en slags kvittering fra begge parters side for alle løbende mellemværender. Den skulle desuden indeholde en attestation af, at russerne havde opført sig tilfredsstillende på øen. Dette var spørgsmål, som jeg i og for sig ikke kunne tage selvstændig stilling til, men måtte forelægge for de højere myndigheder i København, navnlig da der også skulle stå, at alle de krav, der fra dansk side var fremført i anledning af besigtigelse af ejendomme osv. osv., var blevet honoreret således, at de danske myndigheder ikke havde krav af nogen art på de sovjetrussiske myndigheder i forbindelse med hærens ophold her på øen.

Desuden havde Jakuschof udtalt, at alt, hvad man havde efterladt her på øen, kunne den danske stat overtage uden vederlag, bortset fra de barakker, som russerne havde bygget sent på efteråret 1945 og opholdt sig i den sidste del af deres tid herovre. Dem ville man sælge til den danske stat, men han vidste ikke rigtig, hvad han ville forlange for dem. Jeg foreslog derfor, at man sendte en dansk kommission af sagkyndige herover til at vurdere dem og betalte vurderingsprisen.

Dette var imidlertid forbundet med nogen vanskelighed, idet kommissionen, da den kom herover, alligevel ikke kunne få adgang til lejrene, før den sidste russiske soldat havde forladt dem. Medlemmerne kunne derfor blot stå på nogen afstand og kikke ind i en del af barakkerne. Nogle af dem var værdiløse, men andre indeholdt betydelige

værdier; således var der ved flyvepladsen i Rønne en meget stor hestestald, bygget af svære pommerske planker af en kvalitet, som på det tidspunkt knap nok fandtes her i landet. Kommissionen skønnede, at man højst kunne give 1–200.000 kr. for pågældende materialer.

Vi udfærdigede forskellige udkast til denne slutprotokol og foreslog til sidst russerne, at vi betalte 200.000 kr. for barakkerne. Det var mig imidlertid umuligt at få en afgørelse fra ministeriet på disse forskellige spørgsmål. Man var ikke klar over, om man skulle bemyndige mig til at skrive under eller ej. Jeg ringede gentagne gange derover men uden resultat, og til sidst begyndte Jakuschof at blive fortørnet. Jeg kunne kun henvise til, at sagen lå i København. Da vi rejste sammen til afskedsfesten i København, var sagen endnu ikke i orden.

Da vi skulle planlægge programmet for russernes besøg i København, turde vi ikke tage risikoen ved at flyve, idet vi skulle være i København til bestemt tid; når man skulle flyve på denne årstid, kunne man risikere, at man på grund af tåge måske slet ikke kom derover. Det blev så bestemt, at vi skulle tage herfra aftenen før med „66“s skib „Rotna“.

Aftenen før afrejsen gav oberst Christensen, Bornholms kommandant, på krigsministeriets vegne en meget smuk afskedsfest for russerne på Dams hotel. Alt gik efter det sædvanlige ritual med taler m. v. Russerne tog som sædvanlig godt for sig og tømte glassene. Stemningen faldt jo ikke herved!

Da vi gik fra bordet, var nogle af såvel de danske som de russiske gæster noget højrøstede. Ved kaffen sad Jakuschof og jeg sammen. Ved et bord i nærheden sad en russisk oberstløjtnant med nogle andre russere og nogle af de danske gæster. Oberstløjtnanten var meget højrøstet. Jakuschof tyssede, men det hjalp ikke; den anden blev ved. Til sidst blev det Jakuschof, der ellers ikke var den, der gik først hjem, så broget, og han blev så vred, at han ved 22–23-tiden rejste sig og gik og beordrede alle de andre russere til også at gå. Det skete ganske pludseligt og demonstrativt.

Da de var kommet ud i hallen, gav Jakuschof oberstløjtnanten en skylle, som tolkene sjældent havde hørt mage til – sagde de bagefter – og sendte alle russerne hjem.

Den næste dag skulle vi altså om aftenen sejle til København sam-

men. Straks om morgenen fik jeg meddelelse fra Jakuschof om, at oberstløjtnanten fra aftenen før var „blevet syg“ og derfor ikke kunne komme med til København. Her så man altså straffen, der kom omgående! Der skulle være disciplin på turen, og de skulle opføre sig dadelfrit.

Dagen blev iøvrigt meget bevæget, thi der var desværre sket det, at „Rotna“ på overfarten til København var blevet beskadiget ved en grundstødning i tåge og det så stærkt, at den ikke kunne nå herover til afgang om aftenen. Og vi skulle være i København næste morgen. Desuden var det stærk tåget, så man måtte absolut se væk fra enhver tanke om flyvning. Marineministeriet måtte klare den og ledte efter skib, der kunne have os alle. Jeg henledte opmærksomheden på „Argus“, der har gode passagerbekvemmeligheder. Det endte også med, at den blev sendt afsted og kom hertil sent på eftermiddagen.

Samme dag havde Jakuschof sin afskedsfest. Det var en nydelig frokost med afskedstaler, og et russisk militærorkester spillede i stuen ved siden af.

Jeg havde efter mine erfaringer på rejsen til København med Korotkov og følge sat som absolut betingelse over for Jakuschof, at de ganske nøje fulgte mine anvisninger og den besked, de fik, og ganske specielt, at de altid var på det angivne sted på det klokkeslæt, de havde fået besked om. Alle var derfor også straks i starten fuldstændig rettidig ved „Argus“ i Rønne havn.

Det var tåge, da vi sejlede afsted, men heldigvis varede den ikke længe, efter at vi var sejlet fra Rønne.

Vi mødtes alle til middag. Russerne var ret alvorlige; der herskede ikke helt den sædvanlige, fornøjelige tone. De tog ret småt til sig af alt, ikke mindst af drikkevarerne, og dem var der rigeligt af.

Straks efter kaffen gav Jakuschof signal til opbrud. Så skulle de alle til køjs, og han med. Det var ganske tydeligt, at han var „ude at rejse med skolen til eksamen“, og at de så sandelig alle skulle bestå den til ug. Derfor til køjs, så de var friske næste morgen. Vi andre var ikke så lidt forbløffede over dette, end ikke Jakuschof eller Strebkof blev tilbage.

Ved 6–7 tiden om morgenen ankrede vi op på Københavns red for at vente tiden ud, til vi på det fastsatte klokkeslæt kunne være ved kaj i Havnegade. Rettidigt lettede vi og sejlede ind til Havnegade, hvor

vi skulle have svajet og så være gået til kaj. Men det var umuligt på grund af strøm og vind at få den til at svaje; så måtte vi lægge til. På kajen stod honoratiores med Hvass i spidsen. Der var gesandt Leth, som kunne russisk, og som derfor særligt var udvalgt til at være med. Kaptajn Jessen, forsvarsministerens adjutant, var attacheret Jakuschof.

Straks efter at vi var gået fra borde, kørte vi til udenrigsministeriet for at gøre visit hos Gustav Rasmussen og derefter til viceadmiral Vedel i marineministeriet. Både foran Angleterre, udenrigsministeriet og marineministeriet stod mange mennesker. Jakuschof kendte Vedel fra hans tidligere omtalte besøg på Bornholm, så der var gensynsglæde. Derfra kørte vi ud til det russiske gesandtskab; her fik jeg talt med Kosov og foreslået ham, at Jakuschof næste dag tog ud til mindeparken i Ryvangen og som allieret nedlagde en mindekrans dér.

Det blev straks bestemt. Fra gesandtskabet tog vi til generalløjtnant Gørtz på „Lille Amalienborg“. Jakuschof og han havde ikke mødtes før.

Dernæst påbegyndtes udflugtsturen, der var planlagt af udenrigsministeriet, og under hvilken dette var vært. Først gav udenrigsministeriet lunch på Bellevue Strandhotel med Hvass som vært. Det var meget fornøjeligt, og russerne nød det.

Derpå kørte vi en dejlig tur gennem Nordsjælland til Store Kro i Fredensborg, hvor der var te m. v. Da vi derefter gik lidt rundt i haven og Jakuschof så, at der var keglebane, ville han absolut spille kegler med mig. Ingen fra udenrigsministeriet vovede at inklade sig på dette foretagende, så det lod de mig om. Det varede kun et par slag, så gav Jakuschof op. Jeg slog hver gang meget bedre end han – jeg havde nu også heldet svært med mig – og så morede det ham ikke mere. Da han derefter så et billard, udfordrede han mig til et spil. Igen måtte jeg optræde, og heller ikke her skulle udenrigsministeriets repræsentanter „nyde noget“. Men også på dette punkt stod heldet mig bi. Jeg har så sandelig ikke meget begreb om at spille billard. Men den dag gik også det storartet, så generalen gav igen omgående op.

Nu var vi blevet en del forsinket og kørte så i rask fart til Frederiksborg Slot. Her havde vi kun 10–15 minutter. (Vi skulle være på Angleterre inden kl. 17, thi da kom kabinetssekretær Bardenfleth).

Museumsdirektør Andrup var på slottet for selv at vise rundt, og kunne indrette forevisningen efter den tid, der var til rådighed. Ridder salen skulle de selvfølgelig se, og jeg foreslog, at de også skulle besøge de stuer, hvor malerierne af gamle statsminister Paul Christian Stemann og af min bedstefader, arkitekten, kammerherre Meldahl hænger, så at russerne kunne se, at min familie var repræsenteret her. Det hele på slottet gjorde et dybt indtryk på dem, og Andrup gjorde det glimrende.

Da vi kom til maleriet af Meldahl, og Jakuschof af Andrup havde fået forklaring på, hvem det var, sagde Jakuschof til jubel for alle omkringstående ikke mindst de journalister, der fulgte os: „Det forekommer mig, hr. Governator, at Deres bedstefader i en senere alder end De havde mere hår på hovedet“. Hertil svarede jeg med det samme: „Ja, hr. general, men min bedstefader havde ej heller haft med russiske generaler at gøre“. – Nu blev jubelen helt vild hos alle tilstedeværende derunder også journalisterne. Jakuschof var den, der lo mest. Han gouterede den slags, og det var samme fornøjelige tone, som jeg fra starten havde anlagt.

Vi kørte derefter i huj og hast ind til Angleterre. Vi var blevet yderligere forsinket. Kl. 17 samledes vi alle inde i Jakuschofs dagligstue. Her kom Bardenfleth og overrakte dem ordensdekorationer. Jakuschof blev kommandør af 1. grad, Strebkof og en russisk kommandør blev kommandører af 2. grad. Resten blev riddere. De var alle meget betagede og dybt rørte. Nu var forholdet det, at de skulle have deres dekorationer på ved udenrigsministeriets aftenfest. Men Bardenfleth havde ikke taget færdigsyede bånd med, og de er vanskelige for én selv at sy. Vi fik fat på en af hotellets husjomfruer, men hun opgav det som håbløst. Men kaptajn Jessen fik den glimrende idé at ringe til en ordensforretning i det håb, at dér skulle være nogen, uanset at klokken var 17, hvor forretninger lukker. Og ganske rigtigt. De var dér. Kaptajn Jessen fik så bestilling fra russerne på et helt lager af bånd (de skulle åbenbart have for resten af deres levetid) og ilede hen og fik dem. Så var det klaret.

En anden opgave fik han som attacheret Jakuschof. Det var spørgsmålet om fremskaffelse af to tegnebestik, et til hver af døtrene. Også dette lykkedes. Endelig skulle han udenfor programmet arrangere et besøg af russerne på rådhuset dagen efter.

Jeg havde indskærpet de to kommandører af 2. grad, at korset ikke skulle hænge helt ned på brystet i et langt bånd, men at det skulle hænges helt oppe og „hales helt tot“. –

Tolk Lyre skulle med op i udenrigsministeriet og optræde der som tolk. Han var tilsagt til at komme derop før os, for at være med til at ordne forskelligt.

Vi andre mødtes til aftalt tid – det var helt forbløffende, at de var der alle – nede i hallen. Men nu havde russerne vist en forbløffende takt. De havde lagt alle deres talrige russiske dekorationer og bar kun de danske!! Det var en imponerende gestus, og den havde de selv fundet på og gennemført. Det vakte også stor opmærksomhed ved festen om aftenen. Uanset mine udtrykkelige forklaringer til Strebkof og kommandøren, jfr. foran, havde de deres kommandørkors hængende i lange bånd helt ned på brystet. Det så farligt ud, men de var selv så stolte.

Vi drog af i biler op til udenrigsministeriet. Jeg kørte alene med generalen. Nu skete der det i bilen undervejs, at generalen skulle give mig en besked. Det var nemlig et eksemplar af den tale (forresten udmærket), som han skulle holde ved bordet, og som udenrigsministeriet skulle have. Og nu var Lyre der ikke! Men det viste sig, at generalen udmærket kunne klare sig alligevel. På meget pænt tysk forklarede han mig det. Jeg lod slet ikke overrasket, men svarede ham igen på samme sprog, og så var den klaret.

Da vi kom op i udenrigsministeriet, sagde jeg til Jakuschof, at han og de andre måtte vente; jeg måtte først have Strebkof og kommandøren klædt ordentlig på. Jeg sagde til kaptajn Jessen, at han kunne tage sig af kommandøren, så tog jeg mig af Strebkof. Vi tog dem ind på toilettet, knappede deres frakker op, og fik deres kommandørkors hevet op, så det sad rigtigt.

Til festen var også kronprinsen og kronprinsessen. Kronprinsen havde desværre igen fået hekseskud, og man kunne se på ham, hvor ondt det gjorde, og hvor han led.

Festen var overordentlig smuk og fornøjelig, også samværet bagefter. Gustav Rasmussen holdt selvfølgelig tale på russisk. Jeg talte bagefter med Gustav Rasmussen og Hvass, dels om at udkastet til erklæring fra dansk side overfor russerne ved deres afrejse snarest måtte blive færdigbehandlet i udenrigsministeriet, dels om købesummen til rus-

serne for barakkerne. Disse ting skulle klares omgående, og der måtte ikke være noget her, der kunne give russerne den mindste smule anledning eller påskud til at blive. Dette var de ganske enige i og lovede mig hurtigt afgørelse. Med hensyn til barakkerne skulle jeg, syntes de, benytte lejligheden til f. eks. bagefter på hotellet at tale med Jakuschof, og få ud af ham, hvad han virkelig ville anse for en passende betaling, så at han var tilfreds.

Så tog jeg hjem på hotellet og kort tid efter kom russerne, der havde været i det russiske gesandtskab, hjem, og med tolk Lyre gik jeg for at tale med Jakuschof. Vi sad hyggeligt og sludrede sammen, men med hensyn til barakkerne kunne jeg ikke få nogen rigtig pris frem fra ham. Han erklærede, at hvis han ikke fik den pris, som han syntes var rimelig, brændte han det hele af, inden han rejste. Jeg gik op til 200.000 kr., men det var heller ikke nok.

Næste morgen tog vi ud til mindeparken. Jakuschof var meget fin i lange benklæder med sporer. Han nedlagde herude en kæmpekrans og gjorde det pænt. Kirkeminister Hermansen var her som vært. Andersen Nexø var også til stede. Det hele gjorde et udmærket indtryk, og jeg var glad for, at jeg havde fået det gennemført.

Vi var derefter på rådhuset, hvor overborgmester Viggo Christensen og borgmestrene var værter. Senere var vi på hotel Cosmopolite, hvor frihedsrådet var samlet, og Jakuschof fik overrakt frihedskæmperarmbindet. Jeg er ikke sikker på, hvor meget han forstod af det.

Da vi kørte den formiddag, passerede et af de røde postbude forbi os på fortovet. I min spøgende tone sagde jeg til Jakuschof, at han her kunne se, hvormeget vi gjorde for russerne. Vi havde, sålænge de var her i landet, til deres ære iført postbudene den Røde armés farver! Ja, sagde han, det fandtes jo også i Rønne. Jeg svarede hertil, at det jo var en selvfølge, og at det var hele landet over, men kun til de rejste fra landet. Det morede ham meget og han lo hjerteligt.

Vi skulle nu alle til frokoststafel på Amalienborg. Her var foruden os den russiske gesandt, Gustav Rasmussen og Hvass. Jakuschof havde spurgt mig, om han måtte holde tale og takke kongen. Jeg sagde, at jeg skulle spørge kongen. Kongen sagde ja, men at han måtte vente. Jeg sagde dette til Jakuschof, og at jeg skulle give ham besked. Jeg henstillede samtidig til ham, at han ordnede det således, at når han rejste sig, rejste også samtidig alle hans officerer sig. Russerne og ge-

sandten blev, før vi gik til bords, fotograferet sammen med kongeparret. Ved taflet musicerede livgardens musikkorps. Kongen holdt en smuk tale.

Mod slutningen af taflet fik Jakuschof lov til at holde sin tale. Han rejste sig straks og de andre russiske officerer sammen med ham. Det så nydeligt ud, talen var smuk, og han klarede det godt. Også her havde alle russerne kun deres danske dekoration på.

Om aftenen holdt udenrigsministeriet middag for os på hotellet. Her var de andre landes militær-, marine- og luftattachéer. Desuden Gustav Rasmussen, Hvass m. fl. Her holdt jeg tale og takkede russerne for det gode samarbejde. Lyre oversatte den på russisk. Den blev ikke oversat på andre sprog. Så gik vi med russerne over i Det kgl. Teater. Jeg havde foreslået, at de skulle give „Carmen“, som Jakuschof elskede, og den havde de på repertoire. Men i stedet fik de balletter, Svanesøen, Petruska og den grønlandske ballet Quartsiluni.

Ved frokosten på Bellevue dagen før havde vi talt om dette, og jeg foreslog da, at man spillede „Kong Chrisitan“ og den russiske Sovjet-hymne til at begynde med. Så mærkede publikum og russerne dog, at der var noget særligt. Det blev straks accepteret af Hvass og fuldført. Det virkede nydeligt. Bag mig sad Kosov og frue, og de var meget glade for dette. Noderne til den russiske hymne havde kapellet lånt fra statsradiofonien. Jeg hørte senere, hvorledes den havde fået dem. Det skete på kapitulationsdagen. De skulle i stor hast lave en kapitulationsudsendelse og her bruge de allieredes nationalmelodier. Men Sovjet-hymnen havde de kun på et bånd, som de havde optaget fra en udsendelse fra BBC. De hentede så i huj og hast Emil Reesen. Han fik til disposition forskellige, der kunne skrive noder af. Det hele skulle bruges i løbet af et par timer. Han blev sat ind i et rum, og her spillede man båndet for ham. Da han havde hørt det to gange, var han parat til at skrive. Og medens den så blev spillet for ham, skrev han den ned med noder. Så instrumenterede han den, og de forskellige stemmer gik straks til afskrivning. Det hele klappede og blev spillet til den fastsatte tid.

Fra teatret kørte vi til Havnegade, hvor „Hammershus“ lå, som vi skulle sejle hjem med. Den havde været beslaglagt af tyskerne og var lavet helt om indvendig. Efter kapitulationen blev den yderligere ændret, idet den fra dansk side havde været stillet til rådighed for

troppetransporter fra Tyskland tilbage til England. Der var lige køjer og kamre nok til os. Kabys og den slags var slet ikke i gang. Men den skulle netop den aften tilbage til Rønne for at lægges op, indtil den kunne komme på værft og blive lavet om igen til dens gamle skikkelse.

Hvass, Vedel, Gørtz m. v. fulgte os ned til båden. Der var en hel del mennesker på kajen, deriblandt også nogle kommunister, der forsøgte at istemme „Internationale“ o. lign. Men Jakuschof og de andre reagerede slet ikke på dette. Tværtimod. Det var dem åbenbart absolut pinligt; de lod helt, som om de ikke hørte det, og overså dem.

Vi tog afsked på kajen og gik ombord bl. a. for at finde vort tøj og kamrene.

Der var en attaché med fra det russiske gesandtskab. Udenrigsministeriet havde sørget for souper. Ombord var der som anført ellers intet at få.

På et givet tidspunkt brød generalen op og gik til køjs med alle de andre. Weilbach og jeg blev tilbage og sad dér sammen med tolk Lyre. Men pludselig kommer generalen ind igen. Han havde en anden uniformsjakke på. Han syntes, at han alene ville sidde lidt sammen med os og have det hyggeligt, nu da alt var vel overstået.

Til fastsat tid næste morgen var vi i Rønne og gik straks i land. Den begivenhedsrige og strålende afskedsrejse for russerne til København var forbi.

Til trods for at russerne nu stod umiddelbart foran afrejsen, var det imidlertid ikke lykkedes os at få nogen endelig afgørelse af de løbende spørgsmål, derunder spørgsmålet om underskriften af erklæringen, og russerne begyndte nu at presse på; det var ved at haste meget stærkt. Russerne havde fastsat afrejsen til den 5. april, men de kunne ikke tage herfra, før disse spørgsmål var i orden.

Som nævnt havde generalen selv under besøget i København gentagne gange søgt at få de to spørgsmål afgjort, og Strebkof havde kort efter vor hjemkomst en forhandling med kontorchef Abitz om spørgsmålet. Medens Jakuschof under sine samtaler med mig om spørgsmålet havde nævnt beløb på indtil ½ mill. kr., antydede nu Strebkof, at et tilbud på 300.000 kr. ville blive accepteret. Dette meddelte jeg omgående udenrigsministeriet telefonisk. Efter hjemkomsten fra København sagde nu Jakuschof, at underskriften af akten måtte ske senest torsdag

den 4. april kl. 17, og da jeg den dag om morgenen fik at vide, at det var den sidste frist, meddelte jeg også straks dette til ministeriet.

Det blev en meget bevæget dag.

Der havde været valg til de kommunale råd, og det konstituerende møde i det nyvalgte amtsråd var fastsat til den 4. april. Vi havde haft meget at gøre, og de mange fester havde naturligvis ikke gjort det lettere for os, men amtsrådsmødet blev gennemført efter programmet. Jeg indledede det med at tolke vor taknemlighed overfor russerne i anledning af deres afrejse den kommende dag. Den havde følgende ordlyd:

„På grund af Tysklands sammenbrud takket være vore sejrige allierede kom der kommunevalg tidligere end normalt. Det forrige amtsråd havde på grund af forholdene en længere funktionsperiode og det sidste er kortere, end loven foreskriver.

Ved det første møde i det herefter nyvalgte Bornholms amtsråd skal der lyde en tak til Danmarks allierede befriere, der for vort vedkommende blev Sovjetunionen. Ord betyder måske ikke så meget, men vi kan jo ikke give vor fra hjertet kommende tak udtryk i andet end ord. Derfor skal dette også lyde her.

I morgen rejser generalmajor Jakuschof og de sidste styrker af den Røde hær og flåde fra Bornholm. Vi siger dem her den hjerteligste tak. Hvad jeg i radioen og i andre taler har sagt om deres optræden, om vore forhandlinger og om vor gensidige tillid understreger jeg her på hele befolkningens vegne, og vi vil i morgen ved generalens afrejse påny understrege det og give det ydre udtryk.

Danske militærstyrker af flåden, infanteriet og artilleriet er nu kommet herover og har overtaget bevogtningstjenesten. Jeg har ønsket dem velkommen hertil, men gør det her igen. Jeg ved, at de vil holde alle gode traditioner i ære og opfylde de glade forventninger, som Bornholms befolkning sætter til dem. Jeg ved, at de er så velkomne som nogen her, at de vil forstå at opfylde forventningerne, og at bornholmerne med glæde huser dem hos sig, så længe dette måtte blive nødvendigt.

I Bornholms historie vil de sidste års, for denne ø, så særlige begivenheder indtage en stor plads; i disse år – jeg tænker her navnlig på de tyske besættelseår med alle de specielle vanskeligheder – beviste netop bornholmernes bedste egenskaber med det gode samarbejde,

den gensidige tillid og sammenholdet sin store og uvurderlige betydning.

For mit vedkommende takker jeg amtsrådet og hele befolkningen herfor, og jeg takker regeringen og ministerierne for deres hjælp og støtte til Bornholm, som jo dog ikke er hele Danmark, selvom vi selvfølgelig synes, at det er en af de skønneste og bedste dele af vort elskede fædreland.

Jeg byder det nye amtsråd velkommen her til godt samarbejde i samme ånd, som har været rådende.“

På amtsrådets møde den 4. havde jeg overbragt amtsrådet en hilsen fra kongen, som denne havde bedt mig bringe, da jeg var i København, og amtsrådet sendte derfor kongen en telegrafisk tak herfor.

Dagen efter modtog jeg et telegram fra kongen, i hvilket der stod:
„Min hjerteligste tak, med hilsen, glæder mig, at Bornholm atter er frit.

Christian R.“

Vanskeligt lå det for mig nu i sidste øjeblik med hensyn til de afsluttende forhandlinger med generalen. Stadig havde jeg trods de utallige henvendelser fra min side ikke kunnet få noget svar fra udenrigsministeriet. Generalen blev mere og mere utålmodig, hvad man godt kan forstå, og dagen før russernes afrejse måtte jeg hen på eftermiddagen sende en tolk ud til generalen med besked om, at sagerne endnu ikke var klaret, så jeg kunne ikke foretage mig mere i øjeblikket. Hertil svarede han, at hvis disse sager ikke var i orden inden afrejsetidspunktet den kommende dag, ville han ikke alene blive her med de forhåndenværende få soldater, men også kalde de allerede afsendte tropper tilbage. Dette meddelte jeg telefonisk udenrigsministeriet, men fik at vide, at sagerne nu var til drøftelse i den samlede regering. Iøvrigt henstillede jeg også til udenrigsministeriet, om dette ikke kunne prøve på at få det russiske gesandtskab i København til at berolige generalen. Ved 16-tiden mente jeg imidlertid, at jeg ikke kunne vente længere og ringede derfor personlig til udenrigsministeriet og bad om at komme til at tale med direktør Hvass. Det meddeltes mig, at dette ikke kunne lade sig gøre, da han var optaget af forhandlinger, men da jeg forklarede, hvor alvorligt sagen nu trængte på, kom først Hvass og senere Gustav Rasmussen til telefonen.

Begge antydede ret stærkt, at jeg sad på Bornholm og førte politiske forhandlinger med russerne. Det opklaredes nu, at man i ministeriet havde forstået det fremsatte forslag til erklæring således, at russerne forlangte, at man på forhånd skulle give afkald på fra dansk side at rejse noget krav om refusion af de penge, som russerne havde fået stillet til rådighed herovre. Dette var ganske urigtigt, idet det hele tiden havde været forudsat, at dette spørgsmål skulle forhandles mellem regeringerne, og da jeg forklarede udenrigsministeren dette, og at russerne sikkert ikke havde noget imod, at der blev indsat et forbehold, fik jeg tilladelse til at underskrive aftalen med et sådant enkelt forbehold og tilladelse til at byde de 300.000 kr. for barakkerne.

I telefonen havde jeg selvfølgelig ikke tid til at retfærdiggøre mig nærmere overfor udenrigsministeriets betragtning af min virksomhed, men i min umiddelbart derefter følgende indberetning redegjorde jeg udførligt for, hvor nøje jeg under alle forhandlingerne om Jakuschofs afrejse og specielt vedrørende affattelsen af den ønskede slutakt havde holdt ministeriet underrettet om alt, hvad der passerede, fremsendt alle forslag, såsnart de var blevet overgivet mig; men jeg fremhævede også, hvor mange gange jeg havde gjort ministeriet bekendt med, at russerne ønskede sagen afgjort, inden de rejste, og hvor stærkt jeg havde presset på for at få ministeriet til at tage stilling.

Det var meget kedeligt for mig, at de sidste timer af Jakuschofs og Strebkofs ophold her på øen skulle vanskeliggøres på denne måde, men da jeg nu havde fået tilslutning til at underskrive erklæringen, tilkaldte jeg generalen og obersten, som straks kom.

Jeg havde forsøgt, om jeg ikke kunne få russerne til at lade betalingen for barakkerne gå af på den anviste kredit, men derom var der ikke tale. De ville have pengene i kontanter. Til trods for, at det var efter lukketid, ringede jeg til Handelsbanken og spurgte direktøren, om han ikke kunne gøre mig den tjeneste af skaffe mig de 300.000 kr. i kontanter snarest muligt samme aften, så kunne jeg overlevere Jakuschof dem personlig. Det kunne jo være en meget smuk afskedsgestus. Han lovede at gøre, hvad han kunne, og det lykkedes også.

Samme dag kom iøvrigt den anden danske soldatertransport herover. Det var artilleriet, som Jakuschof stadig havde lagt så megen vægt på overfor mig. Det nåede altså at komme, inden russerne sejlede. De danske marineskibe „Lindormen“ og „Freja“ var sendt herover for at

salutere russerne, når de sejlede („Freja“ havde ingen kanoner, så i den henseende kunne det ikke virke). De kom i denne anledning til at blive her påsken over, og det var officererne jo ikke så glade ved, da de ellers skulle have været i deres hjem i København. Men vi fik løst problemet. Vi stillede i amtsgården vore tre dobbelte gæsteværelser til rådighed for tre officerer med hustruer i påsken, mod at de selv passede værelserne, selv havde sengetøj med og selv holdt sig med kost. De fik også alle udleveret gadedørsnøgle, så de var helt uafhængige af os. De øvrige officerer fik vi på samme måde fordelt hos private familier her i byen, så på den måde løstes problemet. Vi havde dem alle en af påskedagene samlet til aften i amtsgården sammen med deres værtsfolk. Vi har stadig fået beviser på deres taknemlighed for dette arrangement.

Vi havde dem og nogle fra transportskibet her om eftermiddagen. Så kom Jakuschof, Strebkov m. v., og jeg måtte spørge min kone, om hun kunne trylle noget aftensmad frem til så mange i en fart. Det lykkedes: Grapefrugt, hachis med æg og ost og brød. Det var overordentlig vellykket. Her afsluttedes så de sidste formaliteter, telefoneringer til og fra Gustav Rasmussen, pengesedlernes ankomst i bundter fra banken, overleveringen af dem til russerne mod kvittering og erklæringernes underskrift. Fornøjeligt samvær igen, helt improviseret som det var. Og så var det jo absolut sidste aften!

Programmet for næste dag ved afskeden var nøje fastlagt, men vi gik det alligevel igennem igen.

Da gæsterne var gået, satte jeg mig til at skrive min sidste afskedstale til russerne. Den skulle jeg holde nede på havnekajen, så skulle Jakuschof svare (den eneste offentlige tale, han holdt); det hele skulle transmitteres i radioen. Gunnar Nu-Hansen var kommet herover i den anledning. Udover takken varierede jeg temaet ved at sige, at generalen og generalinden altid var velkomne her igen – som turister. (Vi havde nemlig spøgende et par dage før talt med dem om, hvorledes de ville se ud i civil og som turister, f. eks. i shorts).

Næste morgen på aftalt tidspunkt kom Jakuschof med hustru og børn samt Strebkov med hustru. De havde med som erindringsgave til Regitze den russiske plakate med angivelse af, at her var den russiske bykommandantur i Rønne; denne plakate havde vi nu i så lang tid set hænge på huset lige overfor os. Til mig havde de den røde

fane fra bykommandanturens flagstang lige overfor os. Jeg havde bedt om den for at forhøre Bornholms museum den. (Da de var rejst, tog jeg også et af deres skilderhuse fra en af lejrene og anbragte det i amtsgårdens have; det er siden holdt vedlige, så det ikke går til).

Vi var nede i haven for at blive fotograferet og de skrev til afsked i vor gæstebog. De fik et glas rhinskvin. Derpå sagde Jakuschof, at når gode venner skiltes, sad man altid i Rusland to minutter sammen i tavshed, og foreslog, at vi skulle gøre dette. Det gjorde vi så, også dette var en ganske mærkelig oplevelse.

På havnen var der sort af mennesker. En dansk militær æresstyrke var opmarcheret. Jakuschof gik straks selv langs fronten. Så holdt jeg og derefter Jakuschof tale. Jeg havde hjemme hos mig givet Jakuschof min tale i oversættelse. Alt dette blev transmitteret. Jeg var i galla, vi gik derefter ombord i det russiske skib, hvor der stod et æreskompagni opmarcheret langs rælingen. Damerne var med og enkelte andre indbudte. Vi gik ned i messen, hvor der var snitter og drikkevarer.

Så kom afskedens stund. Vi var først ude på dækket ved landgangen, og jeg tilkaldte oberstløjtnant Lüttichau og forskellige andre, som Jakuschof dér tog afsked med. Så sagde vi andre farvel til russerne. Det var mærkeligt at skulle skilles fra dem, som man havde haft så meget med at gøre. De lovede bestemt at skrive til os. Vi skulle snart høre fra dem. Aldrig har nogen af os nogensinde hørt et eneste ord fra dem senere.

Jeg sagde dette ved festen på Stalins fødselsdag om efteråret i det russiske gesandtskab i København, og at vi var kede af, at vi ikke kunne skrive til dem. Men vi vidste ikke, hvor de var. Aftalen blev, at vi kunne sende vore breve til gesandtskabet i København, der nok skulle oversætte dem og få dem sendt videre til dem. Vi skrev til Strebkov og Jakuschof, men har aldrig hørt noget fra dem og aner jo ej heller, om de overhovedet har fået vore breve.

Tårene trillede ved afskeden ned ad den elskelige Strebkovs kinder. Han var et sjældent fint og ædelt menneske. Jakuschof var dybt grebet.

Derpå gik oberst Christensen, orlogskaptajn Weilbach og jeg over rælingen over på „Lindormen“, der lå her. Så kastede vi los og sejlede ud af havnen. Nu var programmet således, at når vi med „Freja“ var kommet ud, skulle russeren komme, og han salutere os, medens han

sejlede rundt om os. Jeg stod med de andre oppe på broen. Men det gik anderledes. Thi russerne begyndte bogstavelig talt deres salut næsten ved kajen i Rønne. Og det var med brag, ild og røg (ladningen stammede vel også fra krigen)! Folk på kajen blev forskrækkede og børn græd og skreg. Nogle troede, at Rønne nu blev bombarderet igen. Fra „Lindormen“ besvaredes salutten. Nu kom russeren forbi os i fuld fart. Han sejlede ikke den mindste smule omkring os. Men fortsatte for fuld fart ligeud. Vi vinkede et sidste farvel til Jakuschof, Strebkof og de andre, der stod på broen der. Og så var det forbi.

Jeg skrev min sidste indberetning, nemlig om den sidste dag og afrejsens forløb. Og jeg fik så i et brev fra kabinetssekretær Bardenfleth den smukkeste tak fra kongen.“

Hvad der i virkeligheden lå bag som motiv for, at russerne pludselig rømmede Bornholm, er jeg ikke klar over. Måske passede det i den store russiske politik bedst netop i det øjeblik at vise denne gestus. Rømmede russerne ikke også omkring det tidspunkt Teheran? Men enhver vil vist forstå, at det for mig var og er en stor personlig glæde efter ringe evne at have medvirket til, at alt forløb, som det gjorde, og at rømningen skete. Hvilken betydning havde og har det ikke for Bornholm, Danmark, Sverige og alle NATO-landene? Tak fik jeg fra bornholmerne, ellers havde jeg i hovedsagen min personlige glæde som tak. Men den var og er også stor.

Rømningen skete som anført på bestemte, fra den russiske general over for mig udtalte betingelser i hovedsagen med hensyn til stationering af dansk militær på Bornholm. Selvom den udenrigspolitiske situation har ændret sig, bør dette ikke glemmes.

Efter det russiske militærs afrejse

„Det danske militær måtte foreløbig hovedsagelig ligge indkvarteret rundt på øen hos befolkningen. Men der blev hurtigt taget fat på bygningen af en samlet dansk lejr – som anført ude på St. Almegård. Den kostede vist den formidable sum af mellem 9 og 10 mill. kr. med grund og det hele. Men det var nu engang, som man vil se af foranstående, russernes vilkår for at forlade Bornholm, at der kom en ordentlig dansk militærstyrke som garnison her med artilleri.

Amtsrådets møde den 25. maj 1946 indledes med, at formanden for amtsrådets flertalsgruppe, den borgerlige, på medlemmernes vegne holdt følgende tale:

– „For første gang i seks år holder Bornholms amtsråd møde uden tilstedeværelse af fremmed militær på øen. En taknemlig følelse besjæler os alle over igen at være undergivet dansk styre på alle områder, over helt at være os selv.

I de fem tyske besættelsesår udførte vor amtmand under meget vanskelige vilkår et stort og omfangsrigt arbejde til gavn for vor ø og dens befolkning. Senere kom vore allierede befriere, russerne. Når russernes ophold på Bornholm forløb på så god en måde, skyldes det for en stor del amtmandens indsats i samarbejdet med dem.

Amtmanden har i de forløbne seks år ført mange forhandlinger og ordnet mange forhold med stor dygtighed og energi. For dette arbejde og for den orientering i besættelsetiden, der altid tilgik amtsrådets medlemmer, vil jeg her på amtsrådets vegne udtale en tak til amtmanden.

Amtsrådets medlemmer er repræsentanter for Bornholms befolkning, og som en sådan vil jeg også her på befolkningens vegne udtale en tak til Dem, hr. amtmand, for Deres indsats i de forløbne svære år til gavn for Bornholm og bornholmerne.“

Samtlige sogneråd bad mig om på deres bekostning at lade maleren Henrik Schouboe male et portræt af mig til ophængning i amtsrådssa-

len til tak for min virksomhed for Bornholm i krigs- og besættelsesårene, hvilket selvfølgelig også rørte mig dybt. Og det så meget mere, som jeg er den første og eneste amtmand, hvis portræt er ophængt dér.

I vide kredse rundt om i befolkningen og f. eks. i Sverige har jeg stadig mødt tak og anerkendelse for min virksomhed i disse år. Selvfølgelig har dette glædet mig meget. Men jeg har altid sagt, at dette var nu engang noget, der hørte til amtmandsembedets særlige opgaver her, så det var der ikke nogen grund til at takke for. Nu var det gået godt, og det havde jeg i og for sig ingen indflydelse på. Men hvad ville man have sagt, hvis jeg havde handlet nøjagtig på samme måde, og det så var gået galt? Der er for mig ikke nogen tvivl om, hvem der så havde fået ansvaret og „lussingerne“. Der er kun få skridt fra Capitol til den tarpejiske klippe. Man vil af min foranstående redegørelse se, at informationer, retningslinier, direktiver o. lign. var det småt med at få.

Men jeg gentager min tak til alle de mennesker i ministerierne, der hjalp mig, når jeg henvendte mig derom. De mest fremtrædende har jeg nævnt foran. Man vil også se, at Christmas Møller – slidt på ham under krigen var der jo – ikke altid gjorde det lettere, men også her hjalp ambassadør Svenningsen på fremragende og enestående måde, medens han var udenrigsministeriets direktør. Desværre ændredes, som man også vil have set, billedet noget, da han gik, og da Gustav Rasmussen blev udenrigsminister. Så snart Svenningsen vendte tilbage til direktørstillingen i udenrigsministeriet var den gamle gode ånd genoprettet og mere end det, og meget af hemmelighedsfuldheden forsvandt. Og vi har åbent kunnet drøfte mange problemer siden da. Også derfor er jeg ham så megen tak skyldig.

Man vil af min beretning se, at det ikke lykkedes mig at få nogen hjælp til mit kontor herover fra ministerierne. Vi måtte klare såvel det normale, daglige, løbende arbejde og alt det ekstraordinære uden nogen personaleforøgelse. At det overhovedet gik, skylder jeg alle på mit kontor den største tak for. Ingen kendte da „Dagen, før solen går ned“. I alle de år anede man ikke, hvad dagen ville bringe, og hvilke problemer der pludselig kunne opstå.

Man vil vel også af foranstående forstå, at der under russernes ophold her kom til at påhvile os i amtsgården store repræsentative forpligtelser, der medførte ikke ubetydelige udgifter for mig privat. Fra mi-

nisteriets side tilbød man at betale, men det ville jeg ikke indgå på. Amtmændenes hjem skal efter min mening ikke være hjem, hvor staten kan „købe“ sig indpas og gæstfrihed overfor andre. Det ville kunne medføre farlige konsekvenser bl. a. med pålæg til en amtmænd om at invitere bestemte personer i sit private hjem. Og karakteren af den personlige gæstfrihed ville også falde væk. Og hvad koster en kuvert i et privat hjem? Var det for flot osv.? Jeg nøjedes derfor med at lade ministeriet refundere mig nogle bestemte regninger på vin, tobak, ekstrahjælp o. lign. I medfør vistnok af en resolution af Christmas Møller, da han var handelsminister, fik amtmænd som sagt ikke ekstra rationeringskort under krigen til deres repræsentation, i modsætning til hvad der var tilfældet for vore svenske kollegers vedkommende. Dette medførte selvsagt mange vanskeligheder for os, idet vore private rationeringsmærker (og husassistenternes) måtte strækkes. Under russernes ophold her fik jeg dog ekstramærker fra handelsministeriet.

Foranstående er altså de faktiske begivenheder i disse år for Bornholms vedkommende. Oplysninger angående v. Kamptz' og Morahts indflydelse på begivenhederne på Bornholm vil man også se bekræftet af deres foran anførte beretninger, afgivet efter deres hjemkomst fra russisk fangenskab, jfr. tillige de nedenfor anførte oplysninger fra general Korotkov. Efter anmodning af statsradiofonien indtalte jeg en fuldstændig redegørelse til radioen for kapitulationen, bombardementet m. v. Jeg gjorde det for, at der kunne være en historisk rigtig beretning om alt dette, og statsradiofonien har bekræftet, at den henligger i dens arkiv.

Allerede medens russerne var her, blev der af indenrigsministeriet nedsat en kommission til genopbygning af Rønne og Neksø. Jeg blev dens formand, og dette medførte i en årrække et stort arbejde bl. a. med indstillinger om afgørelse af ansøgninger fra bomberamte om hjælp fra indsamlingen til fordel for disse.

Spørgsmålet om udlændinges besøg på Bornholm blev nu iøvrigt aktuelt, set fra et dansk synspunkt.

Til den afskedsmiddag, som Gustav Rasmussen gav på Angleterre den sidste aften af Jakuschofs afskedsbesøg, var, som jeg andetsteds har anført, de allierede militærattachéer i København inviteret.

Ved bordet sad jeg ved siden af den engelske luftattaché. En uhyre fornøjelig mand! Han talte om at komme til Bornholm, og jeg sagde ham, at han var på det hjerteligste velkommen, og at vi håbede at se ham hos os i amtsgården. Det var bedst, at han sagde til i forvejen, så vi var sikre på at være hjemme. Dette lovede han bestemt. Nogen tid efter ringede han mig op. Han ville komme flyvende herover i sin egen maskine. Jeg syntes jo nok, at det var noget voldsomt, men når russerne fra København af og til dukkede op herovre i uniform, kunne jeg i ethvert tilfælde ikke sige noget til det. Vi aftalte så dagen for hans besøg. Kort efter blev jeg ringet op fra udenrigsministeriet, der meddelte, at englænderen ikke kom. Udenrigsministeriet ønskede ikke sådanne besøg, og man ønskede ikke, at jeg udstedte invitationer dertil. Jeg svarede at, når russerne måtte komme, måtte vel de andre også, og at jeg iøvrigt ikke havde inviteret englænderen. Han havde meldt sig, og så syntes jeg dog, at det var bedst, at jeg tog mig af ham og fulgte ham. Udenrigsministeriet mente, at dette var ligegyldigt, og det ikke måtte ske. Jeg var højlig forbavset over en sådan politik. Kort efter kom der afbud fra englænderen selv.

Noget senere kom på Angleterre en bekendt af mig og præsenterede den engelske vicemilitærattaché for mig. Han sagde, at han havde tænkt at tage til Bornholm, hvortil jeg sagde, at det måtte han selv ordne og tage sig af. Jeg kunne hverken invitere ham eller det modsatte. Men hvis og når han kom til Bornholm, håbede jeg, at han straks ville melde sig hos mig.

Den 10. marts 1947 stod han her pludselig. På det tidspunkt var hele Bornholm bogstavelig talt druknet i sne. Jeg indbød ham straks til middag med et par andre og tilrettelagde hans et par dages ophold her i alle enkeltheder, dels så han, som han gerne ville, kom til at stå på ski rundt på øen, dels således at der altid var nogen af mine bekendte med ham.

Men også det kom til udenrigsministeriets kendskab og igen fik jeg indskærpet, at jeg ikke måtte invitere nogen, og her kunne jeg igen med bedste samvittighed sige, at jeg så sandelig ikke havde inviteret ham.

Den polske minister Kellez Krauz og frue kom også den sommer på besøg. Vi havde dem til middag og kørte dem rundt på øen.

Samme sommer kom ligeledes, uden forud anmeldelse, den ameri-

kanske militærattaché og frue her. De havde selv bil med. Orlogskaptajn, nu kommandørkaptajn Weillbach var i de dage hos os som gæst på sommerferie. Vi lagde sammen med Weillbach og hans efterfølger her som marinedistriktchef, orlogskaptajn Brammer, nærmere program for deres ophold, og Brammer kørte rundt med dem. Vi var gæster hos dem på Dams hotel den ene aften og inviterede dem til middag her hos os den anden. Vi inviterede selvfølgelig Brammer. Jeg ringede derefter til oberst Christensen, men han var optaget og kunne ikke komme. Den oberstløjtnant, der var chef for artilleriafdelingen, var bortrejst. Så var der en oberstløjtnant af infanteriet tilbage. Han lå i Gudhjem. Jeg ringede til ham og inviterede ham samt forklarede, hvem han kom sammen med. Han ville meget gerne komme. Men to timer efter lå derovre på kontoret et ufrankeret brev fra ham – det var altså bragt ind fra ham med bil – fra Gudhjem! Heri stod, at han havde glemmt, at han desværre var „tjenstlig forhindret“ i at komme. Nu begyndte det hele at blive noget mystisk. Der måtte stikke noget under, siden han ikke turde komme, men havde sendt et brev med bud!

Jeg ringede til oberst Christensen. Det lykkedes kun med besvær at få fat i ham. Han undslog sig åbenbart for at komme til telefonen og var en del nervøs, da jeg fik forbindelse med ham. Jeg spurgte ham, om han dog ikke selv kunne komme. Umuligt. Han kunne heller ikke lægge oberstløjtnantens tjeneste således om, at han ikke mere var „tjenstlig forhindret“. Jeg sagde ham da, at jeg fandt det helt mærkeligt, at medens to marineofficerer ville være til stede, kunne ikke en eneste repræsentant for hæren komme, skønt vor fremmede gæst var en militærattaché. Obersten måtte så skaffe mig en kaptajn, der kunne tale engelsk. Umuligt!

Så spurgte jeg ham rent ud, om der var forbud imod, at de kom her. Hertil svarede han, at når jeg spurgte ham åbent, måtte han også svare åbent, og det blev et ja. Forbudet hidrørte fra den kommanderende general og var foranlediget af udenrigsministeriet bag min ryg og uden et ord til mig. Senere forstod jeg, at viceadmiral Vedel vist også havde oplevet noget tilsvarende, men havde nægtet at tage hensyn til det. Min gamle ven Gørtz beklagede senere det skete over for mig.

Jeg tog nu sagen op direkte overfor Hvas og sagde, at jeg dog ikke ville forpligte mig til at meddele i forvejen, hvem vi inviterede officerer sammen med og ikke ville finde os i censur. Det ene øjeblik kom

udenrigsministeriet og bad os invitere, det næste øjeblik var der forbud, og endog bag min ryg. Der måtte dog gælde ensartede regler, og det måtte være bedre, at man tog sig af disse mennesker, end at man lod dem alene. Jeg meddelte Hvass, at befolkningen herovre havde fundet det meget mærkeligt, at der til stadighed kom russere herover, uden at man så tilsvarende besøg fra andre allieredes side. På det her omhandlede tidspunkt var der gået et år fra russernes afrejse og to år fra befrielsen; nu mente bornholmerne, at det ikke kunne være nødvendigt at opretholde den slags begrænsninger. Jeg var ikke af udenrigsministeriet underrettet om de synspunkter, der havde motiveret dets holdning, og jeg kunne derfor ikke forklare nogen, hvorfor disse regler gjaldt. På den anden side måtte jeg, hvis man ville fastholde sin holdning, ønske at få nogen orientering. Hertil svarede Hvass, at det, der forelå, var, at han efter aftale med udenrigsministeren anmodede mig om ikke at indbyde udenlandske officerer til øen uden forudgående aftale med udenrigsministeriet. Dette var noget andet, end at udenlandske officerer ikke måtte komme her. „Og hertil har jeg ikke noget at føje“ sluttede hans brev.

Jeg mente nu, at tidspunktet var kommet til at tage bladet fra munden, gentage, at jeg ikke havde inviteret nogen, samt redegøre for, hvad amtsgården i Rønne havde ydet under og efter krigen, ikke mindst, hvad min kone havde måttet præstere det år, russerne var her, og jeg konkluderede med at meddele Hvass, at det efter min mening var et principspørgsmål, om det virkelig var sådan, at en amtsgård var et ministerielt hotel eller en restaurant, hvor udenrigsministeriet kunne forbyde amtmanden at invitere visse kategorier af gæster uden overhovedet at give os nærmere motivering. Jeg antydede samtidig, at jeg overvejede på det forestående amtmandsmøde i Åbenrå at nævne spørgsmålet, som jeg forøvrigt havde drøftet med amtmændenes formand, som havde givet mig fuldstændig ret. Jeg foreslog, at Hvass og jeg mødtes og talte om sagen, når jeg passerede København på vejen tilbage fra amtmandsmødet. Vi blev ved dette møde enige om, at han altid fremtidig skulle sige mig besked, og at vi så skulle drøfte hvert enkelt tilfælde. Jeg var jo ofte i København, og han kunne blot bede mig komme op til sig. Hermed sluttede denne bevægede oplevelse.

I sommeren 1948 kom en repræsentant for den forenede militær-

mission i Tyskland og besøgte os, og uventet kom den amerikanske militærattachés frue ind til os sammen med den amerikanske ambassadørs frue og datter. Vi havde dem til middag. De havde ligget nogle dage på Christiansø.

Udenrigsministeriet normaliserede dog nu reglerne for sådanne besøg og ligeledes for marinebesøg herovre.“

I september 1946 havde vi det første besøg efter krigen af kong Christian X og dronning Alexandrine ledsaget af prins Knud ombord på „Dannebrog“. Det var gribende og de kongelige gæster kørte hele øen rundt og blev overalt modtaget med endeløs glæde, jubel og hyldest. Dette skulle såvel for kongens som for dronningens vedkommende blive det sidste af deres trofaste besøg herovre.

I september 1947 aflagde kong Frederik IX og dronning Ingrid deres første officielle besøg på Bornholm. Også de kom på „Dannebrog“, og prinsesse Margrethe var med. De kongelige blev stærkt hyldest overalt hele øen over. Det blev indledningen til de besøg, som de derefter mindst een gang årligt aflagde her, eet år med den svenske konge og dronning som gæster. Det er besøg, der altid virker som opmuntring og glæde for befolkningen. Et af besøgene var en særlig glæde for mig personlig, idet det faldt på min 60 års fødselsdag, hvor kongen og dronningen aflagde mig gratulationsbesøg i amtsgården.

I 1947 var folketingets finansudvalg på Bornholm for første gang efter krigen. Iøvrigt havde vi den store glæde i årene derefter stadig at have mange gæster, også af international art. Bornholm var stadig i „søgelyset“. Mange af de udenlandske ambassadører i København besøgte Bornholm og boede hos os et par dage hver gang. Vi viste dem Bornholm og havde mange hyggelige og fornøjelige timer med dem og også hos dem i København.

Udenlandske marinebesøg kom nu hvert år fra England, Amerika, Norge og Sverige. Ikke mindst det første marinebesøg fra Sverige i juni 1956 var en stor glæde, idet svenske marineskibe i årene før verdenskrigen sejlede lige forbi Bornholm og aldrig lagde til her. Jeg arbejdede meget for, at det nu skulle ske; med udenrigsministeriets og viceadmiral Vedels hjælp lykkedes det og fortsattes siden.

Med Sverige og svenske kolleger knyttedes nærmere forbindelse ved gensidige besøg. Jeg blev æresmedlem af St. Knudsgildet i Tumathorp,

Gladsax i Sverige. Jeg var med til årsfesten på Glimmingehus og til de samlede St. Knudsgilders store jubilæum i Lunds domkirke, hvor jeg mindedes mit besøg ved domkirkens 800 års jubilæum i 1946.

Indtil kommandør Sinding gik af som fyrdirektør, fortsattes den årlige efterårstur med Vedel og enkelte andre gæster med „Argus“ til Christiansø. Ualmindelig fornøjelige og dejlige ture med strålende kammeratskab. Derværre faldt de derefter væk.

Den danske marine glædede os også ved talrige besøg årene igennem, og vi så da ofte officerer hjemme hos os og var selv gæster ombord. Også fra hærens side havde vi talrige besøg af gode venner. Det dansk-norsk-svenske kadetstævne i Rønne i juli 1958 med 1.000 deltagere var en strålende oplevelse.

En glæde af særlig art var i 1951 besøget af min gamle ven ambassadør, lensgreve Eduard og lensgrevinde Reventlow. De havde aldrig været på Bornholm, og det måtte afhjælpes.

Efter krigen havde vi også fornøjelsen af at få besøg af mange af de udenlandske magters missionschefer i København, oftest ledsaget af deres fruer – for den amerikanske ambassadør mrs. Andersons vedkommende ledsaget af sin mand. Vi havde dem som vore gæster boende i amtsgården, hvorved man lærte hinanden nærmere at kende og de fik lejlighed til at bo i et dansk hjem. Som regel tog vi, når vejret tillod det, en tur til Christiansø, hvortil den danske marine for min embedstid ydede mig den store og elskværdige hjælp altid at stille fartøj til min disposition.

Tilsvarende glæde havde vi af danske ministres besøg hos os som vore gæster i amtsgården, ofte med deres fruer, og ved sådanne lejligheder organiserede vi ture til Christiansø. Endvidere havde vi besøg af chefen for NATO's Nordregion, general Sir Horatius Murray og frue.

Den russiske ambassadør, ofte med fruen, og under ledsagelse af militær- og marineattaché samt ambassadesekretær m. fl. kom hvert år den 10. maj og nedlagde krans på de russiske soldatergrave på den begravelsesplads, som de indrettede, ved siden af kirkegården i Allinge, lige før de forlod Bornholm. På den hviler de russiske militære, der døde af sygdom el. lign. under opholdet her.

Ambassadøren anmeldte sine besøg overfor mig i forvejen. Vi havde dem så som vore gæster til lunch el. lign. Anmeldelse af disse besøg skete dog ikke i de første år efter Ungarn. Om besøgene alligevel har

fundet sted, ved jeg ikke. Senere genoptoges de med forudgående anmeldelse og lunch hos os.

Besøget i 1960, 15-året for russernes ankomst til Bornholm, var dog arrangeret på ganske særlig måde. Dansk-russisk Samvirke havde nemlig arrangeret, at general Koroktov samt formanden for Dansk-russisk Samvirke i Rusland, professor i psykiatri i Moskva, Fedotov, kom til Bornholm. De ankom med folketingsmand Alfred Jensen m. fl. mandag den 9. maj, medens ambassadøren med frue samt militær- og marineattacheer kom til kransenedlægning den 10. maj, hvorefter de da alle rejste om aftenen. General Koroktov og professoren nedlagde særlige kransen.

Koroktov, der nu var pensioneret og havde en civil stilling i Moskva, var blevet gift og havde en søn. Han var i civil påklædning men iøvrigt ganske uforandret. Han og professoren kom om eftermiddagen på officielt besøg. Her gav han mig fra de russiske forsvarsstyrker, der havde været på Bornholm, en bronzemedaille, der i 1958 var udgivet til minde om de røde forsvarsstyrkers 40 års jubilæum 1918–1958. Vi anbragte den som andre lignende erindringsgaver på væggen. Desuden forærede han kaviar, vodka og cigaretter, og deres chauffør kom ind med en stor og tung æske med håndtag på. I denne var de smukkeste russiske kunstbøger med afbildninger af Moskva og fra de berømte russiske samlinger. Desuden gav han os interessante bøger om genopbygningen af Stalingrad, Moskva m. v., en overordentlig smuk gave, som glædede os meget.

Vi havde dem til middag med forskellige andre, også fra Bornholm. Jeg anslog straks den samme fornøjelige tone overfor Koroktov, som jeg straks havde startet overfor ham ved hans ankomst i 1945. Han var rørende i sin gensynsglæde.

Koroktov, der har det danske storkors, var under besøget i København i audiens hos kongen, hvad han gang på gang vendte tilbage til. Gennem den danske ambassade i Moskva fik jeg et sålydende brev af 9. maj 1960:

„Deres Excellence,

Som det vil være Dem bekendt, er dagen i dag, d. v. s. den 9. maj, en stor national festdag i mit land, Unionen af Socialistiske Sovjetrepublikker, dagen for sejren over de hitlerske horder, som underkuede hele

Europa, og følgelig også en festdag for Deres prægtige frihedselskende danske folk.

Samtidig med at kaste et blik på den tilbagelagte vej fik jeg fat i familiealbummet, hvor jeg opbevarer fire prospektkort fra øen Bornholm, Sandvig, Allinge og udsigt til Hammeren, hvor den dag i dag Deres statsflag vajer.

Jeg er en af de første soldater, som landede for at befri Deres land, og som sammen med Deres modstandsafdelinger rensede den danske jord for de fascistiske horder. Under vort ophold var vi sovjetiske soldater gode venner med Deres folk, og vi blev udmærket klar over og ved, at det danske folk ikke ønsker, men hader krig. Ja, folket ønsker at leve i fred og venskab! Jeg ville sandsynligvis aldrig have været i Deres land, og ville kun have kendt det fra bøgerne. Men der fandtes kræfter, som det var nødvendigt at jage bort ikke blot fra mit fædrelands område, men for hvis modbydelighed det også var nødvendigt at rense Deres fædreland. Netop som vor storartede forkæmper for verdensfreden, kammerat Krushtjov skal til møde i Paris, findes der kræfter, som provokerer eller forsøger derpå. Verdens folk taler herom med indignation. De vil kue disse provokatører!

Men hvor ville det være dejligt, om man kunne få tilintetgjort alle våben i alle lande! Om man kunne lade være med at true folkene og skræmme dem med krig! Om folkene ville bygge og skabe til deres eget bedste. Jeg havde æren af som medlem af en æresvagt at møde Hans Højhed kong Frederik af Danmark. Dette prægtige menneske sagde: „Vi må være venner og bestræbe os for, at alle folk kommer til at leve i fred og venskab“. Han takkede os sovjetiske soldater for den store hjælp, vi havde ydet. Og jeg glemmer aldrig disse ord.

I øjeblikket finder der store reorganisationer sted i vort land. Alt går ud på at forbedre folkets velstand. Der bygges en mængde boliger, virksomheder, fabrikker og vandkraftstationer, kulturpaladser, ja, det er næsten ikke til at remse alt det op! Mit folk ser med håb og fortrøstning fremtiden i møde! Der er lyst til at arbejde og bygge, men ikke til at betræde fremmed jord som erobrere.

Men ve den, som gør forsøg på at sønderslå det, som er lavet af mit folk!

Jeg vil ikke have krig! Arbejderen i Deres folk vil heller ikke have krig.

Lad os kæmpe for freden!

Jeg ønsker det danske folk hjertelig til lykke med 15 års dagen for landets befrielse for de hitlerske erobrere, samt held og blomstring!

Med højagtelse
A. Tkatjenko,
9. maj 1960“

Herpå sendte jeg gennem ambassaden et sålydende svar:

„Hr. A. Tkatjenko!

Gennem den kgl. danske ambassadør i Moskva har jeg modtaget underretning om Deres venlige hilsen i brev af 9. d. m. i anledning af Deres deltagelse som russisk soldat i befrielsen af Bornholm for 15 år siden.

Det glæder mig, at De så smukt bevarer mindet herom og om Hans Majestæt kong Frederik den IX's besøg på Bornholm og kongens af Dem citerede udtalelse: „Vi må være venner og bestræbe os for, at alle folk kommer til at leve i fred og venskab“, et ord som stadig har sin fuldeste gyldighed, et ønske som vi alle kan dele, og som alle nationer og deres lande må arbejde hen på.

Det glæder mig at høre om de store fremskridt i Deres land, som jeg aldrig har set. Jo større fremskridt der sker i denne henseende hele verden over, des hurtigere er der vel mulighed for, at kong Frederiks fornævnte ønske kan gå i opfyldelse.

P. Chr. v. Stemann
Rønne, d. 21. maj 1960“

Det morede mig i øvrigt, at tilfældet ville, at hr. Tkatjenko ikke alene havde været på Bornholm i 1945, men også i det russiske æreskompagni ved kongens ankomst til Bornholm, at han var kommet til at blade i sit album og se på billeder fra Bornholm netop ved 15 års dagen for russernes besættelse af øen, og at han havde kunnet huske datoerne og ordene i kongens tale. Det glædede mig, at han følte trang til at skrive til mig.

Administrative erfaringer

Til afslutning af disse erindringer synes det mig naturligt, efter at jeg nu er udtrådt af statens tjeneste efter 46½ års embedsvirksomhed på så mange forskellige områder, som det har været mig forundt at have med at gøre, at komme med nogle bemærkninger om mine administrative erfaringer. Måske er der dog nogen, for hvem dette vil være af interesse. „Lær visdom af livets optrin“, som der står over Rønne teater.

Man skal gå i ydmyghed til sit arbejde hver dag. Det skal ikke være en trædemølle, men som biskop Skat-Rørdam sagde: Gør ikke arbejdet til en grå hverdag, men altid til en fest.

Min fader fremhævede altid for mig, at man skulle søge at have „rent bord“ med hensyn til sager hver dag. De fleste kan udmærket ekspederes ud af huset samme dag, de kommer. Jeg har altid søgt at overholde dette princip og har også indskærpet mine medarbejdere dette. Dels er det en fordel for den, der skal have en afgørelse i en sag, at han får den hurtigt („bedre en ende med forskrækkelse end en forskrækkelse uden ende“), dels medfører også princippet om det „rene bord“, at man da har tid til at tage sig af de uventede problemer, der dukker op. Og dem er der mange af. Det giver også mere ro hertil, når det daglige ikke har hobet sig op. Som amtsassessor og amtmand åbnede jeg altid selv posten om morgenen, var straks orienteret, om hvad den gav af problemer og kunne give fornødne direktiver til mine medarbejdere. Mangen god lærdom fik jeg i denne henseende af min første kontorchef i indenrigsministeriet, senere departementschef Martensen-Larsen, f. eks. om at alle underhåndsuplysninger og aftaler straks skal noteres på sagen, så de ikke glemmes, og så at enhver ny, der kommer til at beskæftige sig med den, kan finde fuld orientering. Enhver udgående skrivelse skal være, som han sagde, „et i sig selv hvi-

lende kunstværk“. Den skal være forståelig, det skal fremgå af den, hvad der er søgt om, tilligemed afgørelsen og motiveringen for denne. Man bør ikke administrere efter princippet: Intet svar, sagen løser sig selv ved at blive liggende.

Sager, der henhører under en anden instans skal straks – ikke først efter mange dage – videresendes til denne, og andrageren skal have besked herom. Ellers risikerer man også at få flere henvendelser fra ham i sagen, som så igen skal besørgeres videre.

At administrere efter princippet „rent bord hver dag“ er ikke svært, tværtimod, det kræver, når man går over til det, en kraftanstrengelse een gang for alle, for at rydde sagerne ud og samtidig få de nye sager ekspederet straks. Det er som når man går over fra at leve på kredit til at leve på kontant betaling. De gamle sager skal jo alligevel engang ekspederes. Sager „forlægges“ da ej heller så let, og en forlæggelse kan jo nu medføre en offentlig „næse“ fra ombudsmanden. Og der bliver plads for besøgende til at sidde ned!! Jeg er ofte kommet i statskontorer, hvor en stol først måtte ryddes for den dyngede uekspederede sager, der lå på den.

Når man taler om offentlig administration, tænker de fleste vist mest på ministerierne. Og vejen dér kan falde mange lang og trang.

Karakteristisk for mig var det, da jeg i min ministerietid så en sag i et andet ministerium, hvorpå der stod skrevet: „Haster noget“. Når man selv har været i mange år i ministerierne, må man give kritikken en vis ret. Der måtte vel kunne finde en hurtigere behandling sted for mangt og meget! Principielle afgørelser må tage sin tid til overvejelse, undersøgelse m. v. I bevillingsspørgsmål er forretningsgangen, jfr. andetsteds, med finansministeren og finansudvalg osv. urimelig langsom og lang. Men i flertallet af sager kunne forretningsgangen givet forenkles. Åbning af post, gennemsyn af den straks, journalisering, aktering, forslag fra sekretær til dens ekspedition, godkendelse heraf i flere instanser, tilbage til sekretæren til konceptskrivning, dette igen op til godkendelse, så til skrivning, konferering, underskrift og afsendelse er en uendelig langsom vej, som måtte kunne forenkles og gøres hurtigere. Den er faktisk langsommere nu – hvor alt muligt skal til ministeriet og man ikke vil gå den vej at betro andre og lokale myndigheder f. eks. amterne afgørelsen. Og ringer folk op til ministerierne, er det vanskeligt at finde frem til den, der har sagen. Så er han

der ikke og ringer ikke, skønt man har bedt om det. Og får man endelig fat i ham, tør han ikke sige noget; for sagen skal først forelægges andre.

Jeg ved ikke, om det system endnu findes i noget ministerium, at sager kun forelægges en minister ved mundtligt referat, og disse endda fastsat til bestemte dage og tidspunkter i ugen. Og var ministeren forhindret en dag, ja, så ventede det hele til næste „referat“, uanset at ministeren var der alle andre dage. Således foregik det i min tid i nogle ministerier, ikke i indenrigsministeriet. Men det forekommer mig, at man dog i hovedsagen ikke behøver at anvende en så langsommelig fremgangsmåde. Man kan lægge sagerne ind til afgørelse og underskrift efterhånden. Systemet med „referatdage“ er efter min mening helt forældet, men når en ny minister møder første gang i ministeriet, tror han jo, at sådan skal det være.

Når jeg ser på amtmandsstillingen, kan jeg ikke undlade at sige, at man som amtmand desværre kan få det indtryk, at ministerierne og rigsdagen mere og mere søger at „barbere“ denne, dens virkeområde og indflydelse. Men det forekommer mig at burde være omvendt. Thi når vanskeligheder opstår, ser vi gang på gang, at ministerier m. v. anmoder amtmanden om at søge sagen ordnet på basis af den autoritet og indsigt, som hans stilling giver – og det gør amtmanden med glæde og er altid parat dertil!

Lord Vansittart siger i sine erindringer:

„Grundlaget for en statstjenestemand i tjenesten er loyalitet, også ofte overfor befalede fejltagelser.“ Vil man ikke altid finde amtmændene på den linie?

Medens man i Sverige i videste omfang benytter landshøvdingens store administrative erfaring netop i praksis og ude i landet som ledere af eller medlemmer af kommissioner, synes man i Danmark næsten at gå den modsatte vej. Man benytter embedsmænd fra ministerierne, også når der skal være studierejser til udlandet. Mon det er helt rigtigt?

Og et par andre små eksempler på statsadministration. Man kan ikke betro en amtmand eller en anden ledende embedsmand at købe alt kontorinventar, nok visse maskiner, blæk, papir m. v., men kommer man videre i maskinerne, så er der grænser! Der skal gøres indstilling herom til ministeriet, og det skal høre statens indkøbscentral, der så skal udfinde en forhandler af sådanne maskiner, fastsætte prisen også

for overtagelse af den gamle maskine osv. osv. Man vil vel forstå, at det kan tage tid, og imedens må man låne sig frem hos en forhandler, så man dog har noget at bruge og ikke skal lukke kontoret. Kunne det mon ikke ordnes enklere?

Jeg kan her ikke lade være at bringe nedenstående brev med bilag fra min afdøde kollega, amtmand Ulrich, Hillerød:

„Frederiksborg, den 2. juli 1942.

Kære kollega!

Efter anmodning på amtmandsmødet og til vejledning i fremtidig forekommende lignende tilfælde fremsender jeg hermed afskrift af en korrespondance vedrørende for 53 øre brændte kaffebønner, der – efter oprindelig at være anslået til en vægt af 100 gr – ved en efterfølgende kontrolvejning – har vist sig i virkeligheden at veje 120 gr. Sagen, som har journal nr. 343505, konto nr. 275789 og reg. nr. 337, er rejst af den juridiske afdeling i direktoratet for vareforsyning ved skrivelser her til amtet af 13. april og 12. juni 1942. Den har således foreløbig kun givet anledning til i alt 12 ekspeditioner, men yderligere korrespondance vil dog selvfølgelig være nødvendig, da det desværre har vist sig, at rastløse mennesker i mellemtiden har solgt kaffepartiet for 45 øre, således at endnu en række myndigheder vil finde naturlig beskæftigelse med at føre de resterende 8 øre til afgang.

Med de venligste hilsner til dig og din frue fra min kone og

din hengivne
Ulrich.“

Direktoratet for vareforsyning.
Juridisk afdeling.
København, K., den 13. april 1941.

J. nr. konto nr.
275789.

Amtmanden over Frederiksborg amt,
Hillerød.

Reg nr. 337.

Under henvisning til handelsministeriets cirkulæreskrivelse af 24. marts d. å. vedrørende fordeling af restlagrene af kaffe, the og kakaopulver (blandingskaffe og -kako) og i fortsættelse af direktoratets skrivelse af

1. april d. å. skal man meddele, at der hos politimesteren i Helsingør beror 100 gr brændte kaffebønner, der er konfiskeret til fordel for statskassen, og som vil kunne stilles til rådighed for amtet til de i forannævnte cirkulæreskrivelse angivne formål.

Med bemærkning, at salg af de omhandlede varer i henhold til handelsministeriets bekendtgørelse nr. 206 af 26. april 1941 angående statens overtagelse af visse varer sker ved direktoratets foranstaltning, og at betaling, forinden udlevering kan finde sted, skal ske af køberen direkte til finansministeriet, skal man anmode amtet om at meddele, til hvilken institution indkøbstilladelse vil blive udstedt.

Det tilføjes, at politimesteren i Helsingør vil foranledige salgsprisen fastsat ved erklæring fra handelstandsforeningen i Helsingør.

Efter modtagelsen af amtets svar vil der herfra tilgå såvel amtet som politimesteren i Helsingør nærmere meddelelse med hensyn til udleveringen af de pågældende varer.

P. d. v.
Underskrift.

Direktoratet for vareforsyning.
Juridisk afdeling.
København, den 12. juni 1942.

J. nr. C. 343505
Konto nr. 275789.

Amtmanden over Frederiksborg amt,
Hillerød.

Reg. nr. 337.

Under henvisning til amtets skrivelse af 2. juni d. å. vedrørende de hos politimesteren i Helsingør beroende 100 gr brændte kaffebønner, der er konfiskeret til fordel for statskassen, skal man anmode amtet om at udstede indkøbstilladelse med gyldighed indtil den 1. juli d. å. til Lyngø alderdomshjem for den pågældende kaffe, der efter oplysning fra politimesteren har vist sig at veje 120 gr.

Man skal anmode amtet om samtidig med udstedelse af indkøbstilladelsen at ville meddele alderdomshjemmet, at købesummen for kaffen, der på grundlag af vurdering foretaget af Helsingør handelstandsforening er fastsat til 0,53 kr., vil være at indbetale i check direkte til

finansministeriet, Slotsholmsgade 2, København K., med henvisning til register nummer 337.

Det tildelte kvantum kaffe vil mod forevisning af kvittering fra finansministeriet for at have modtaget forannævnte beløb og mod aflevering af den udstedte indkøbstilladelse kunne udleveres af politimesteren i Helsingør.

Det bemærkes, at man samtidig hermed har underrettet politimesteren i Helsingør.

P. d. v.
underskrift.

Man vil vist give mig ret i, at dette er en sand perle i mangel på konduite i administrationen. Og jeg er ganske overbevist om, at hverken revisionsdepartement eller statsrevisorerne ville have godkendt denne sags behandling, hvis de havde opdaget den. Tværtimod!

– Jeg kan ikke lade være med her også at minde om den højt anerkendte engelske feltmarskal fra sidste verdenskrig Sir Claude Auchinlecks dagsbefaling før et af hans afgørende slag i ørkenen. Han henholder sig her til Wellingtons sålydende brev omkring 1810 til krigsministeren Lord Bradford:

„My Lord.

Hvis jeg skulle forsøge at svare på hele den korrespondance, der tårner sig op omkring mig, ville jeg blive fri for at beskæftige mig med mit hovedhverv, det alvorlige at føre krig.

Jeg vil – for sidste gang – minde Your Lordship om, at så længe jeg har min uafhængige stilling, vil jeg sørge for, at ingen af de mig undergivne officerer ved alt muligt skriveri med Your Lordships kontorer bliver forhindret i at træne soldaterne, den vigtigste pligt for folk, der skal føre krig.

Jeg er min Lord
Deres adlydende tjener
Wellington.“

Tænk, at dette fint udtænkte system eksisterede allerede for 150 år siden, og dengang kunne man ej heller bruge telefonen! Men be-

kæmpelsen og beklagelsen af denne store beskæftigelsesforanstaltning – da var der vel også snarere overflod af arbejdskraft, og den var billig – var vist ikke så stor som nu. Fra den tid stammer vel også udtrykket om, at „papiret er tålmodigt“.

Med rette så jeg en mand, der over sin dør til kontoret havde anbragt et skilt med følgende indskrift: „Hvis De intet har at gøre, bedes De ikke gøre det her“.

Med hensyn til selve kontortiden i administrationen må man selvfølgelig være klar over, at der kan være tider, hvor man ikke kan indskrænke sit arbejde til den fastsatte kontortid. Men den har jeg ej heller for mit eget vedkommende nogen sinde hængt mig i. Det arbejde, der var, skulle fra hånden, og jeg ville overhovedet ikke have kunnet nå, hvad jeg skulle, hvis jeg ikke havde fulgt den linie. Men derfor er det også af så stor betydning f. eks. for en amtmand, at han har bolig, hvor kontoret er, og jeg må bestemt i denne henseende gå skarpt imod tanken om, at amtmændenes tjenesteboliger skal afskaffes. Tværtimod. Hvormange aftener, nætter, weekends og helligdage har jeg ikke tilbragt med arbejde på kontoret. Og det kunne gøres, fordi det var lige ved, hvor man selv boede. Og på kontoret er alle sager og andet materiale, der skal bruges.

Man må i administrationen søge at være fremsynet, ligesom man bør være det for sine egne private ting. Dette er ikke mindst tilfældet med hensyn til kommunal administration. Meget arbejde spares herved og mange udgifter. Og man skal administrere den del af det offentlige økonomi, man har med at gøre – også småting skal man tage med, de har også deres ret – på samme måde, eller endda bedre end ens egne. Også her har forudseenhed den største betydning. Ved man, at en udgift vil komme, bør man forberede sig derpå i tide, f. eks. ved at lægge til side dertil. Det er dog allerede på en vis måde en gæld. Og ved at lægge op forud, sparer man renterne for skatteyderne, der også er „en slags mennesker“. Og det er ikke småpenge. Jeg har holdt dette princip f. eks. overfor sognekommuner med hensyn til skolebyggeri og overfor amtsrådet med hensyn til sygehusbyggeri, som man vidste måtte komme (jfr. tidligere i disse erindringer).

Angående administration af mine private forhold dette: Selv har jeg, fra jeg begyndte at få lønning, altid fulgt det princip at bruge mindre,

end jeg tjente. Måtte jeg optage lån, som f. eks. til etableringen i Tønder, betalte jeg dem hurtigst muligt af. Ved at spare op får man også muligheden for bedre at kunne klare de skiftende tider og krav. jfr. som eksempel den store repræsentation som amtmand på Bornholm; det forbedrer også éns kår, når man kommer på pension. Noget andet er, at man jo ikke opmuntres hertil gennem statens og det offentliges politik på dette område. Tværtimod, og det skønt der stadig fra sammes side agiteres for, at man skal spare op. Man bliver – som en af de „rige eller velhavende“ – ikke belønnet for opsparingen, men tværtimod straffet gennem de store skattepålæg m. v. (en grel kontrast her til er forretningsmænd o. l., der har afskrivningsret). Dertil kommer endda tvungen opsparing, medens man selv frivilligt har sparet hele éns liv. Nu skal man have samfundet til at gøre det for en!

Både i Tønder og på Bornholm var amtmanden formand for alle amtsrådets udvalg. Jeg sørgede straks for at indføre det princip, at ingen sag, hvori der skulle træffes afgørelse, kom til amtsrådsmøde, før den havde været forelagt for og drøftet i pågældende udvalg, således at den kom til at foreligge med indstilling fra udvalget til amtsrådsmødet. En amtsrådsafgørelse skal være overvejet og ikke bero på tilfældighed. Amtsrådets medlemmer bliver da hver på sit område specialister og har gensidig tillid til hinandens saglige kunnen på de forskellige områder. At amtmanden er formand for alle udvalg (eller i alle tilfælde de vigtigste) giver efter min mening den store fordel også for amtsrådet, at han har det samlede overblik over hele amtsrådets virksomhed. Det giver også basis for hurtigere ekspedition i sagerne, idet han straks kan lade vedkommende udvalg træde i funktion til sagens afgørelse, f. eks. ved cirkulation blandt udvalgets medlemmer, medens en anden udvalgsformand ellers først skal hentes ind. Jeg har også overholdt, at udvalgsmedlemmer m. fl. inden udvalgs møder – ligesom amtsrådets medlemmer inden amtsrådsmøderne – havde afskrifter af akterne hjemme i eksemplarer til hver enkelt, så de kunne sætte sig ind i det og tænke over det forud for mødet. Dels har jeg selv oplevet så mange møder, hvor medlemmerne stod på bar bund, når de kom. De måtte da nøjes med den redegørelse og de oplysninger, der blev givet på mødet, og så træffe afgørelsen, for hvilken ansvaret påhvilede dem. Lederne får herved en uforholdsmæssig gunstigere stilling end

medlemmerne. Det bliver så hver enkelt medlems sag og ansvar, om han vil sætte sig ind i det materiale, som han får sendt. Han bliver – som jeg altid har sagt – ikke eksamineret heri. På denne måde spares megen tid. Arbejde i udvalgsmøder går meget lettere fra hånden. Ved sager af større økonomisk rækkevidde – f. eks. sygehusbyggeri – har jeg altid forelagt udvalg og amtsråd ikke alene et overslag over éngangsudgifter men også over driftsudgifter, heri inkluderet renter og afdrag; det har derfor altid undret mig at se, at man andre steder er blevet overrasket over driftsudgifternes størrelse, når noget nyt er taget i brug.

Mine redegørelser til amtsrådet f. eks. over årsregnskaberne eller over budgetter har også altid været sendt til alle amtsrådets medlemmer og pågældende udvalg forud for mødet, ligesom pressen har fået dem, så jeg ikke behøvede at give disse redegørelser i møderne; de betragtedes som allerede givet. Og amtsrådets medlemmer kom ikke ud for overraskelser på mødet og havde forberedt eventuelle spørgsmål. Pressen var fri for at referere alt dette store materiale og kunne inden mødet have det hele „sat“ til at komme i bladene.

Det har været en stor glæde at have med kommunalvæsen at gøre i praksis. Gode venner og kammerater har jeg haft i alle disse år blandt amtsrådets skiftende medlemmer såvel i Tønder som på Bornholm. De har repræsenteret en imponerende sagkundskab, sund dømmekraft og menneskelig retfærdighed foruden mange andre store personlige egenskaber. Vi kan være stolte af, at danske kommunalfolk er sådan, og jeg skylder dem alle den dybeste tak for vort samarbejde og samvær og de gode resultater, vi nåede til. Politik mærkede man meget sjældent. Det var sagligt arbejde. Og havde man forskellige meninger, talte man sig til rette, som sæd og skik nu heldigvis er her i Danmark. Kun meget sjældent måtte der afstemning til. Og en aftale var en aftale, et ord kunne man stole på!

Desværre indskrænkes det kommunale selvstyre stadig. Mere og mere bliver bestemt ved love, statsindgreb og den voksende statsadministration. Men det bør man efter min mening være på det skarpeste på vagt imod. Ikke alene fra befolkningens og kommunalrådenes side, men så sandelig også fra statens. Bedre, billigere, mere praktisk og mere menneskelig forstående administration får landet vanskeligt, og absolut ikke ved at lade mere og mere gå over til statsadministration. Og den kommunale administration træffer netop de afgørelser, der på grund

af det personlige kendskab til forholdene passer til den. Derfor er jeg også enig i modstanden mod, at ombudsmanden får med det kommunale område at gøre. Det kan ikke ordnes ved et skrivebord. Jeg mener også, at ministerier skal være meget varsomme med at underkende de af kommunalrådene trufne afgørelser. Selvom det formelle måske af og til i forhold til loven ikke er helt i orden, er den faktiske afgørelses resultat i hovedparten af tilfælde den rigtige. Hvad der gælder underkendelse af disse afgørelser, gælder også ministeriernes underkendelse i det hele af underordnede instansers afgørelse, som efter sagen natur skal og må bero på et skøn. Hvis der ikke foreligger ganske afgørende ting, bør den underordnede instans' afgørelse efter min mening ikke ændres. Det er dog et skøn, og hvis er mest rigtigt?

En meget afgørende hovedfordel har desuden det kommunale styre. Det kan – i modsætning til statens langvarige og indviklede forretningsgang – handle hurtigt. Der kan gennem udvalg eller kommunalråd træffes omgående afgørelse selv i store vigtige spørgsmål af betydelig økonomisk rækkevidde. Den kan, hvis det skal være, blive truffet omgående. Derfor kan også kommuner administrere mere forretningsmæssigt end staten, idet en ministers beføjelser i økonomisk henseende efter min mening er altfor små. I hvert tilfælde indenfor visse, dog ikke for snævre økonomiske rammer forekommer det mig, at en minister må kunne betros til – han er dog fagministeren – at disponere og handle, uden anvendelse af det store og tidsslugende apparat med først at spørge finansministeriet og derefter rigsdagens finansudvalg om tilladelse. Herved ville der kunne handles hurtigere og på parlamentarisk ansvar. Som sagt, også på dette område har det kommunale styre en stor fordel, og jeg håber derfor, at f. eks. vejvæsen eller sygehusvæsen aldrig kommer under statens administration. Ikke mindst på disse områder mener jeg, at man kan fremhæve den kommunale administration som forstående og hurtigt handlende, dog ofte hæmmet i tilfælde, hvor statens godkendelse skal indhentes, og hvor den deraf følgende forsinkelse kan hindre arbejdets rettidige iværksættelse og derved modvirke bestræbelserne for at afhjælpe arbejdsløshed.

Udviklingen har ført med sig, at samfundet har måttet samle sig i organisationer til varetagelse af deres interesser, og at staten derfor i videre og videre omfang henvender sig til disse om ordning af de forskellige forhold, inden forslag forelægges folkettinget. Skal en kom-

munal sag fremmes, må man have vedkommende organisations støtte, og initiativ må tages igennem denne.

Ofte nedsætter man da en kommission eller et udvalg til at fremkomme med forslag. Ikke sjældent er rigsdagens partier og finansministeriet også repræsenteret heri. Som departementschef Kofoed engang sagde til mig, er kommissioner og udvalg den billigste måde, hvorpå staten kan få den største sagkundskab til at arbejde for sig. 10 kr. giver staten hver deltager pr. møde! Og skal man rejse, får man et så lille beløb pr. rejsedag, at man faktisk ikke kan klare sig for det.

Ofte ender loven med at sige, at der til vigtigere opgaver ved dens administration under vedkommende fagministerium nedsættes en kommission, nævn el. lign., hvori ikke alene de faglige organisationer men også folketinget er repræsenteret og ofte tillige finansministeriet. Dette søger naturligvis sin begrundelse deri, at en lovtækt ikke kan forudse alle tænkelige tilfælde og muligheder. Men er det i virkeligheden den lovgivende magts, folketingets, opgave at blande sig i administrationen i et sådant omfang? Prøv blot at slå op i statshåndbogen, så vil man se, hvor mange politikere der er opført her. Og hvor mange politikere er ikke medlemmer af kommissioner og nævn uden at være opført i statshåndbogen? Hvorfor skal der være politikere f. eks. i landsskatteretten, vejnævn, trafiknævn, SAS, telefonselskabet, nationalbanken, hypotekbanker, Store Nordiske osv. osv.?? Og hvorfor skal finansministeriet så ofte medvirke ved et andet ministeriums administration. Burde det ikke være vedkommende fagministeriums ansvar at lede denne?

Jeg har iøvrigt selv været med i talrige udvalg, hvori rigsdagen har været repræsenteret. Jeg har som embedsmand i ministeriet på nært hold fået lejlighed til samarbejde med politikere af alle anskuelser – iøvrigt en fortrinlig skole for en ministeriel embedsmand –, og jeg har de bedste erindringer herfra og om de mange venskabelige forbindelser, jeg gennem tiden har fået og bevaret med politikere. Jeg føler trang til at sige dem en hjertelig tak derfor.

Også med mange organisationer og med folk i deres ledelse – f. eks. de forskellige læge-, sygeplejerske- og ingeniørorganisationer, landbo- og husmandsforeninger, arbejderorganisationer, fiskeriforening og de kommunale organisationer – har jeg deltaget i talrige forhandlinger, tilbragt fornøjelige timer og knyttet mange venskaber. Til dem alle

skal også her lyde en tak. En organisation kan godt være stærk og trække standpunktet skarpt op. Men urimeligheder og misbrug afvises, og en fornuftig ordening når man som regel til, alt efter den gode danske regel: at sætte sig ned og tale sammen om sagerne.

Der har lydt røster om, at også udvalgskommissionsmøder o. l. skulle være offentlige. Nej, dette kan ikke lade sig gøre. Man må kunne tale sammen – tale sig til rette – uden at være i offentlighedens søgelys. (Man har f. eks. særlig efter sidste verdenskrig, erfaret det på storpolitikens og udenrigspolitikens område). Skulle der være offentlighed i udvalgsarbejde o. l., måtte man igen finde på et andet, fortroligt, organ til erstatning. –

En kommission, jeg var medlem af, og hvori vi alle, ikke mindst formanden, departementschef Kofoed, lagde et stort arbejde, var forvaltningskommissionen. Tanken var god: at decentralisere og forenkle administrationen. Men man skulle forhandle sig til rette med vedkommende administrationsgren. På den anden side har man så i virkeligheden, når det kommer til stykket, set nogen dybtgående interesse for problemet fra folketingets side? Og det, skønt der dog herved opnåedes en hurtigere og på lokalkendskab baseret afgørelse for befolkningen, og skønt rigsdagsmændene nu kunne befries for deres store arbejde med anmodninger fra deres vælgere om på alle mulige områder at opnå et eller andet spørgsmål løst eller dog fremmet af centraladministrationen, henvendelser, der ofte vil være partipolitisk bestemt, og som jo i og for sig kan komme til at virke noget ulige.

Interessant var medlemskabet af denne kommission, og der blev arbejdet med ildhu, men man risikerede at blive „ikke elsket“ af de administrationsgrene, med hvilke kommissionen forhandlede. Men hvad kom der ud af det i virkeligheden stort andet end kommissionens afløser „forvaltningsnævnet“, der tager sig af rationaliseringsopgaverne og af og til påkaldes af folketinget, og som udgiver sin årlige rationaliseringsberetning!

Da justitsministeriet ved den nye tjenestemandsslov fik sin kommitterede i lovgivningssager til at gennemgå dets lovforslag, koordinere dem og sørge for, at de var skrevet i et forståeligt sprog, vakte dette stor interesse og opsigt. Der sloges til lyd for, at denne nydannelse skulle udvides. Jeg føler trang til at sige, at jeg indenfor forvaltningskommissionen foreslog, at der skabtes et varigt organ – det som blev til

forvaltningsnævnet – for hvilket alle ministerier først skulle forelægge deres lovforslag, således at de blev koordinerede, og så at det blev på- set, at der, når det var muligt, anvendtes en rationel og decentraliseret administration. Men dette blev der ej heller noget ud af.

En vanskelighed for den udøvende del af administrationen blev mere og mere finansministeriets næsten fuldstændige enevælde med hensyn til fastsættelse af lønninger, honorarer m. v. Finansministeriet har efter min mening ikke – og kan ikke have det – fuldt kendskab til arbejdets omfang, karakter og betydning. Resultatet bliver større og større vanskelighed for dem, der har ansvaret for pågældende administrations- gren, ved at få den tilstrækkelige og fuldt kvalificerede arbejdskraft. Honoraret for ekstraarbejde fastsættes ligeledes af finansministeriet, der ikke har det tilstrækkelige kendskab til dette arbejdes omfang og karakter. Resultatet er, at man kan have vanskeligheder ved at få nogen til at påtage sig ekstraarbejdet, også fordi pågældendes skattebyrde derved forøges, således at det faktisk ikke giver pågældende nogen merindtægt af betydning.

Et andet spørgsmål i denne forbindelse kunne man også rejse. Det er kun naturligt, at man har en aldersgrænse for tjenestemænd. Men har staten råd til – særlig under de nuværende forhold – helt at skyde denne arbejdsreserve, der dog kan være i besiddelse af nogen erfaring og indsigt på de forskellige administrative områder, til side? Mig be- kendt gør militæret det ikke. Her går „jerntæppet“ ikke altid så abso- lut og pludseligt ned for pågældende ved aldersgrænsen. Kunne i den civile administration pensionerede tjenestemænd ikke i noget højere grad bruges også efter pensionering, f. eks. som medlemmer af udvalg, kommissioner o. l., hvad enten det er ind- eller udland? Herved ville den aktive del af administrationen kunne fritages for denne byrde og få mulighed for at benytte sin fulde arbejdskraft i den løbende daglige administration, så at forsinkelser i denne blev undgået.

Som amtmand ser man i praksis de mange fremragende sider, social- reformen har, og at ingen i Danmark behøver at lide nød. Men på den anden side må man give de mennesker medhold – det gælder også socialdemokrater –, der overfor mig hævder, at den samtidig medførte en sørgelig krævementalitet hos store dele af befolkningen. Denne men- talitet bliver ikke svækket ved radioens udsendelse: „Hvad er min ret,

hvad er min pligt“. Burde det gamle ord: „Gør først din pligt, så kan du kræve din ret“ ikke fremhæves stærkere?

Til alt dette kommer så godlidende mennesker med mange nye ideer om, at på det og det område må der absolut hjælp til. Foreninger må dannes, og på særlige mærkedage må indsamlinger sættes i gang, der er så vanskeligt gennemførlige for dem, der skal arrangere dem. Man spørger sig selv, om ansvaret ikke tager for meget væk fra den enkelte!

Der er for sygekassepatienter frit lægevalg. Det offentlige betaler disse lægers kørsel ud til patienterne dag og nat. Så det er blot at kalde på dem! Og hvad koster det ikke i kørsel og spildte kræfter? Teoretisk kan alle læger fra en by blive kaldt ud til samme landsby samme dag, men til hver sin patient på det offentliges regning også for såvidt angår kørselsudgifter. Den frie konkurrence mellem læger modarbejdes i virkeligheden af det offentlige (på sygehus kan man ikke vælge læge selv).

Til pressen har jeg altid søgt at have det bedste personlige forhold, og jeg har også følt, at det i vidt omfang er lykkedes. Pressens opgave og betydning i et demokratisk land kan ikke sættes højt nok. Arbejdsvilkårene for en pressemand er vanskelige. Han skal være først på pletten med en nyhed. For os andre er det af så afgørende betydning, at nyheden, for såvidt angår ting, vi har med at gøre, er rigtig. Det sparer én for en masse besvær med rettelser og forhandlinger. Man må altid erindre Mark Twains ord i et brev til Kipling: „Unge mand sæt dig først ind i sagens kendsgerninger, så kan du derefter bruge dem, som du vil.“ – Derfor har jeg holdt det princip at underrette pressen – selvfølgelig alle partiets presse samtidig – om sagen; ofte har jeg afgivet en skriftlig redegørelse, der dog ikke for offentligheden skulle fremtræde som hidrørende fra mig. Og drejede det sig om fortrolige forhold – f. eks. under krigen – har jeg åbent men fortroligt orienteret pressen og tilføjet, at vilkåret var, at de ikke måtte skrive derom; så kendte den det faktiske og baggrunden derfor. Dette samarbejde – også når hovedstadsblade har spurgt – har været mig til megen glæde og fritaget mig for meget besvær. Og min tillid til pressen er i sådanne forhold kun ganske få gange blevet misbrugt. Er jeg blevet forespurgt fra pressens side om ting, der ikke kunne omtales, har jeg åbent forklaret sagen, og hvorfor den ikke måtte omtales. Har

man bedt mig om et interview, har jeg oftest spurgt, hvad det skulle dreje sig om, og derefter selv lavet en redegørelse, og vedkommende har da, efter aftale lavet stoffet om til et interview. Har jeg ikke haft tid hertil, har jeg skitseret en udtalelse men samtidig sagt i hvilken tone eller form den skulle udarbejdes. Vedkommende har næsten altid forstået mig, og det er kommet til at stå, som min hensigt var. Noget irriterende kan det naturligvis være at blive ringet op om natten eller når man er i bad, men jeg har altid søgt at være til disposition. Vi har haft den glæde i amtsgården at have som gæster et stort antal pressefolk fra ind- og udland; iblandt dem var mange vore venner. Jeg føler trang til at takke dem og pressen i det hele – herunder selvfølgelig også pressens „værste diktatorer“, pressefotograferne – herfor og for godt samarbejde gennem tiden. –

Om politik vil jeg blot gøre een lille bemærkning. Jeg har ikke været medlem af nogen politisk forening eller noget parti og har ikke gået til politiske møder. Selvom politik har interesseret mig, har jeg som amtmand holdt mig fjernt derfra. At forene en amtmandsgerning med politisk virksomhed er efter mit skøn ugørligt. En amtmand er hele befolkningens talsmand og må have lige nær forbindelse til alle sider.

En amtmand må gå ud til mangt og meget. Selvfølgelig kan det ikke være lige morsomt alt sammen. Man kunne af og til komme til at tænke på den engelske ministers ord: „Livet ville være mere udholdeligt, hvis man var fri for dets såkaldte fornøjelser“. Men man skal blot holde sig som rettesnor, at når man alligevel skal gøre det, kan man ligeså godt gøre det med godt humør. Så virker éns nærværelse udadtil meget bedre, og tiden bliver kortere for én selv. –

For en amtmand som for andre offentlige personer rejser sig problemet, hvad man skal gå til, eventuelt indtræde i præsidium for af offentlige udstillinger, foranstaltninger, middage o. l. Talrige er de henvendelser og indbydelser, som man modtager i så henseende. Man skal ikke lade sig friste til at gå til for meget. Det er vist også det synspunkt, som vide kredse af befolkningen mere og mere anlægger. Folk får „kvalme-fornemmelser“ ved stadig at se vedkommende nævnt i aviserne og fotograferet ved alle mulige – store og små – lejligheder. Man må her – også af hensyn til éns eget helbred – nå til en kritisk sortering af henvendelser og indbydelser, således at man kun går med til sådanne,

hvor det har en virkelig betydning for sagen, at man gør det. Det er ikke som privatmand, man modtager opfordringen eller indbydelsen.

En amtmænd skal holde taler ved alle mulige lejligheder. Det kan være hårdt for éns kone at høre på. Men det kan også være vanskeligt at „variere sig selv“, når tilhørerkredsen så ofte er nogenlunde den samme. Det kan falde svært i begyndelsen, hvor man tit vil have tendens til at skrive sin tale i forvejen ord til andet. Jeg vil fraråde dette og anbefale hurtigst muligt at gå over til den frie form, men selvfølgelig må man være klar over i forvejen, hvilke hovedpunkter man vil bruge, og hvad man vil begynde og slutte med. Man skal gøre sine taler lidt fornøjelige og aktuelle. Man har som amtmænd den store fordel at tale blandt de første. Man må altid tale så højt, at det kan høres af alle, og endelig ikke more sig selv for meget over de eventuelle „morsomheder“, som man siger. Højofficielle taler kan og bør man skriftligt udarbejde i forvejen og kan da roligt anvende den form at læse dem op. Dog ikke som en oplæsning, men som en tale! Churchill skriver et sted, at han har givet unge det råd, f. eks. når de skal tale i parlamentet, at have deres taler udarbejdet skriftligt. Men man skal vedstå det ganske åbent. Så kan man roligt bruge pauser til at finde ud af det skrevne. Ganske modsat virker det, når man vil skjule det, og pludselig trækker manuskriptet op af lommen og bruger tid til at blade i det og finde, hvor man er. Churchill's råd er rigtigt!

En ting, som jeg mener at have haft megen gavn af i min virksomhed, er forbindelsen med det private erhvervsliv: Startet som ung kandidat i statsbanerne, daglig revisor i nogle af Handelsbankens afdelinger i København, tilsynsførende med Landmandsbankens afdeling i Tønder, medlem af bestyrelsen for De Forenede Jernstøberier og deres datterselskaber, formand for tilsynsrådet i Handelsbanken i Rønne, medlem af Bornholms telefonselskabs bestyrelse og senere ved dets overgang til Kjøbenhavns Telefon Aktieselskab af dets rådgivende udvalg på Bornholm. Jeg tror, at det er af overordentlig stor betydning for en administrativ embedsmand at være med i ledelsen af private erhvervsvirksomheder. Han gør mange erfaringer, han kan lære meget, og skulle han også på basis af sin administrative viden og erfaring kunne give impulser her, er gensidighed opnået. Jeg siger også alle dem, med hvem jeg her har samarbejdet gennem de mange år, en hjertelig tak for samarbejde og venskab.

Samarbejdet med ledelsen af og personalet i københavnske hovedbankers provinsfilialer har for mig været af største interesse, og jeg føler, at det har været mig til stor gavn i min embedsvirksomhed. Jeg håber også, at jeg derved har kunnet yde mit bidrag på forskellige områder i de egne, hvor jeg har virket. Ikke alene får man derigennem en føling med de økonomiske forhold og disses udvikling, men man ser også, hvilken bistand de københavnske hovedbanker gennem deres provinsfilialer yder på talrige områder til fremme af erhvervslivet og beskæftigelsen i provinsen. Det er ikke sådan, som vist mange tror, at hovedbanker på denne måde suger penge ind fra provinsen til brug i hovedstaden. Det er måske ikke forkert at sige, at vist i de fleste tilfælde det modsatte sker. De kan magte de store opgaver og kunder, som de små lokale banker i provinsen hverken økonomisk eller efter banklovens regler kan klare. Med ganske få undtagelser er disse lokale provinsbanker faktisk for små. Men her har vi lokalpatriotismen, der vist også viser sine udløbere, når disse problemer – f. eks. om mindstestørrelsen af en bank – behandles i rigsdagen.

På mange måder gælder det samme med hensyn til sparekasser i provinsen. En sparekasse er et sted, hvor indskyderne skulle få den højeste rente, og udlån skulle ske til den laveste rente. Men hvad skal de så med kæmpemæssige pragtbygninger? Mon det hele også står i det rette forhold til størrelsen af arbejdet, der udføres? Et sted, hvor man får højst rente og låner billigst, finder let kunder, uden at man behøver pragthouse for at lokke dem til og gøre dem opmærksomme på, at her foregår det! Hvis sparekasser var aktieselskaber, hvor mange af dem kunne da med hele dette apparat få penge i overskud til at svare skat og betale udbytte med? Og er der efterhånden stor forskel på deres og en banks indlåns- og udlånsvirksomhed? Ja, jeg har set små lokale sparekasser, hvor man ikke gad have det besvær med de mange små lokale udlån, som det netop er meningen, at en sparekasse skal påtage sig. Nej, i hovedsagen satte man pengene i noterede obligationer. Det var langt enklere at passe, men til gengæld kunne der lokalt kun gives minimale udlån. Pengene var bundet i obligationer. –

Spørgsmålet om landvindingslovens anvendelse på Bornholm fandt jeg anledning til at tage op. På Bornholm findes ingen store vandløb, hvor en regulering kan skabe landvinding og ej heller mulighed for,

som andetsteds, at skabe dette ved inddigning fra havet. Derimod kunne det gøres ved rydning af uopdyrkede områder for sten, klippe og krat. Det forekom mig derfor naturligt, at dette område også kom ind under landvindingsloven, og det glædede mig at få det ordnet; herved er i årenes løb ikke ubetydelige arealer inddraget under kultur, samtidig med at det har givet forøget beskæftigelse.

Sygehusberedskabet interesserede mig meget stærkt netop for Bornholms vedkommende efter de erfaringer, vi under krigen havde med hensyn til særlige problemer, der skyldtes øens isolerede beliggenhed i forhold til det øvrige land. Vi lagde alle et stort arbejde i at søge planlægning i videst muligt omfang, også med hensyn til vareforsyning og fordeling. Frivillige inden for forretningslivet stillede sig til rådighed, og på det tekniske område arbejdede amtsvejvæsenet og for transporterne banerne med, begge steder under civilingeniør Milners ledelse. Som den engelske generalstabschef under sidste verdenskrig, feltmarskal, lord Alanbroke, skriver i sine erindringer, er det rigtigt, at med hensyn til krig drejer det sig i højeste grad om forudseenhed, forudplanlægning og forsyninger. For hele krigsførelsen og de ved krigen skabte forhold har den civile forberedelse og den civile administration en ganske afgørende betydning. Ikke alene skal den forsyne militæret men også civilbefolkningen; den skal holde den civile administration gående og hjælpe og værne civilbefolkningen efter kampfhandlingernes ophør. Allerede mens kamphandlingerne står på, kan der derfor opstå spørgsmål om indgriben fra civil side overfor den militære, f. eks. med hensyn til ødelæggelse af livsvigtige indretninger såsom elektricitetsværker, havne, broer, fabrikker. Vil den øjeblikkelige militære gavn af en ødelæggelse stå i forhold til, hvad befolkningen herefter må savne, måske i lang tid efter krigshandlingernes ophør? Bl. a. dette problem tog jeg, som jeg tidligere har omtalt, op overfor den tyske kommandant (Moraht) inden kapitulationen. At tyskerne ødelagde noget, hvis der blev krigshandlinger på Bornholm, måtte i videst mulig omfang undgås. Afdøde præsident Paasikivi minder også i sine erindringer om Talleyrands ord om, at krig er en altfor betydningsfuld sag til at være overladt militæret alene. Dette gjaldt også under de ovenfor beskrevne forhold.

I 1959 fik jeg forespørgsel fra regeringen, om den civile region her

ville deltage i en NATO-øvelse SIDE STEP. Vi var vist længst fremme med vore forberedelser, Bornholm er et afgrænset område, og man ville gerne prøve at have en civilregions ledelse med i en øvelse. Jeg svarede straks ja og havde den glæde, at alle mine forskellige medarbejdere stillede sig til disposition. Der kom til at påhvile os et meget stort forberedende arbejde, men sommerferier og fridage blev aflyst, og alle gik med godt humør ind i arbejdet. Humøret holdt også under selve øvelsens 3 døgn. Vi opholdt os i Almegårdskasernen i Rønne; forholdene der var ikke så gode. Men netop derfor satte vi alle humøret op. Det skulle gå!

Øvelsen gav mange erfaringer, der vil kunne tjene som basis for videre arbejde og planlægning. Meget måtte improviseres, men det er jo også meningen med en sådan øvelse. Også psykologiske problemer, der i en krigssituation kan opstå i forhold til befolkningen, kom med i billedet. Det drejede sig i og for sig mest om indgriben og optræden fra min egen side. Selv havde jeg den fordel under 1. verdenskrig at have gjort tjeneste i indenrigsministeriet og været med i hele krigsadministrationen, der dengang var samlet dér. Under 2. verdenskrig oplevede jeg som amtmand på Bornholm det samme ude i marken. Så jeg havde personlig fordel af flersidige erfaringer på dette område.

Jeg tror, at øvelsen havde betydning i den henseende, at den viste alle deltagerne, derunder de militære, hvor afgørende betydning den civile administration har under en krig, også for militæret. Personlig fremhævede jeg altid i denne henseende den bekendte historie om striden mellem lemmerne og maven om, hvem der var den mest afgørende faktor. Den berømte skotske feltmarskal Auchinleck skriver herom: „Logistikken – forsyningerne – er afgørende for taktikken i krigen.“

Nogen tid efter øvelsen læste jeg iøvrigt lord Wooltons erindringer. Han havde været stor forretningsmand og blev derefter forsynings-, levnedsmiddels- og genopbygningsminister i England under og efter sidste verdenskrig. Hans gerning omfattede altså netop mange af de samme områder, som civiladministrationen har, og bogen var overordentlig interessant for mig.

Efter vor anmodning havde vi i efteråret 1960 en yderligere øvelse for den civile region på Bornholm, øvelse GRANIT.

Jeg havde iøvrigt den glæde at blive medlem af indenrigsministeriets udvalg til udarbejdelse af nye retningslinier for sygehusberedskabet.

I sommeren 1960 blev jeg udnævnt til chef for civilregion VII. Denne havde jeg, som anført, i virkeligheden selv fuldt opbygget med dens forskellige sektioner.

Spørgsmålet om egnsudvikling for Bornholm blev mere og mere aktuelt. Befolkningstallet havde slet ikke den stigning som andetsteds i landet. De unge flyttede bort fra øen. En hovedgrund til disse forhold måtte efter en derom foretagen undersøgelse søges i trafikforholdene til og fra Bornholm. Bortset fra et par sommermåneder må Bornholm klare sig med en daglig flyveforbindelse og en natlig skibsforbindelse i hver retning. Dette er selvfølgelig ikke tidssvarende. Godsbefordringen er for dyr i konkurrencen og for langsom, i forhold til andetsteds, hvor man har mange forbindelser døgnet igennem. Noget tilsvarende gælder personbefordringen, hvor man kan risikere, at alt er udsolgt til denne ene forbindelse.

Bornholms amtsråd tog problemet op og rettede en enstemmig henvendelse til Udvalget om Øresundsbroen. Den gik dels ud på, at broen skulle lægges mellem København og Malmø. Dels anmodede man om, at udvalget, eventuelt gennem et særligt nedsat sagkyndigt underudvalg, ville foretage en undersøgelse af, hvorledes en forbindelse via broen og derefter over Sverige bedst kunne ordnes. Dette skulle være med gentagne forbindelser i hver retning døgnet igennem. Det var mig en stor glæde at være med til at give denne for Bornholm så vigtige sag en start i den rigtige retning.

I begyndelsen af 1960 nedsatte statsministeriet et udvalg til udarbejdelse af en fredningsplan for Bornholm. Jeg blev udnævnt til formand, og udvalget gik straks i gang med arbejdet. At der søges bragt orden i forholdene, inden alt for meget er ødelagt på Bornholm i denne henseende, er påtrængende nødvendigt.

Og så går nu ved mit fyldte 70. år det ubønhørlige jerntæppe ned for videre virksomhed som statstjenestemand. Selv om man selv synes, at man godt kunne „lidt endnu“, er det uigenkaldeligt forbi. Det er naturligt, idet yngre kræfter også skal til. Det er vist også godt, at nye øjne kommer til at se på problemerne, og at nyt initiativ kommer til at udfolde sig. Man kan blive ensporet og forbenet og synes, at alt er såre godt. Og man kan af mangel på initiativ og dovenskab lade nye

opgaver, som burde løses, ligge. Men overgangen er brat. Det bliver spørgsmålet om at finde beskæftigelse, at finde noget at tage sig till! Man ser desværre så ofte, at folk, der går på pension falder sammen ved den bratte afslutning.

Min virksomhed som tjenestemand under den danske stat har ført mig ind på mange forskellige områder. Den har budt på mange morsomme og interessante opgaver. Den var opfyldt af arbejde, men det var jeg ikke ked af. Mange fremragende mennesker har jeg mødt. En tak til dem alle og en tak til mine medarbejdere gennem mange år skal igen lyde her.

Jeg har ikke selv ansvaret for min overtagelse af de stillinger, jeg har beklædt, eller for, at vigtige opgaver er blevet mig betroet, ej heller for mine evner, men jeg beder om, at man vil betragte mig ud fra det berømte „ut desint vires, tamen est laudanda voluntas“. (Selv om kræfterne mangler, må man dog rose viljen). Jeg hader overdreven tak og hyldest – en af evangeliets smukkeste skikkelser har for mig altid været tolderens –; jeg har søgt at være reel og at undgå taler på runde fødselsdage, jubilæer o. lign. og må i virkeligheden holde med A. F. Krieger, når han skrev til min bedstefader Meldahl: „Tak af alle synes mig ubehagelig, utak af nogle behagelig“.

Skulle en og anden i tidens løb sende mig en venlig tanke i stilhed og for sig selv, ja, da vil han vist føle min tak.

Tak også til dem, der har haft tålmodighed til at følge en dansk embedsmands – den 7. Stemann, der har været dansk amtmand men samtidig også den sidste, idet familien vel uddør på mandssiden – erindringer fra hans tjenestetid helt indtil afslutningen.

Tak til Sønderjylland, Bornholm, og hvor jeg ellers har været; tak til mit elskede og dejlige fædreland.

Det har været „dejligt at fare“.

Navneregister

- Abitz, E. A., Dr. jur. landsretspræsident
36, 41, 43, 45, 52, 58, 59, 60, 64, 68, 72,
93, 99, 127, 261, 274
- Dronning Alexandrine 30, 164, 184
203, 224, 287
- Andersen Nexø, M., forfatter, 272
- Andrup, O., museumsdirektør, 270
- Ankerbye, C., overlæge, 48
- Antonic, orlogskaptajn, major, 127, 129,
135, 138, 143
- Arendrup, A., kommandør, 245
- d'Auchamp, F., politimester, 127, 142,
230, 232
- Auchinleck, Sir Claude, Feltmarskal,
297, 310
- Aussländer, major, 193, 196 o. l.
- Baerlein, journalist, 234
- Bardenfleth, G., kabinetssekretær, kam-
merherre, 30, 269, 270, 280
- Bendtsen, skibsfører, 14, 15, 18
- Bernstorff, greve, løjtnant, 94
- Best, W., Dr., rigsbefuldmægtiget, 27,
38, 53, 54, 62, 64, 68, 73, 94, 228
- Brammer N., kommandørkaptajn 285
- Brudermüller, oberstløjtnant, 109
- Buhl, V., statsminister, 165, 243, 250
- Bülow, J., overpræsident, 15
- Böm, mægler, 12
- Børner, maskinarbejder, 127, 138
- Carls, R., generaladmiral, 113
- Christensen, H., oberst, 257, 267, 279,
285
- Kong Christian X, 30, 139, 151, 164,
184, 200, 203, 205, 224, 272, 276, 287
- Christiansen, C. Hassager, kommandør
kaptajn 38
- Chromuschina, frue, premierløjtnant,
193 o. f., 203 o. f.
- Churchill, Sir, W. 307
- v. Dardel, G., ambassadør, 182, 240, 249
- Delin, T., direktør, 221
- Dewing, R. H., generalmajor, 111, 185,
202, 203, 204, 207, 222, 223, 225 o. fl.
254
- Duckwitz G. F., ambassadør, 38, 39
- Dönitz, storadmiral, stabschef, 105, 109,
110, 111
- Døssing, Th., gesandt, 110, 179, 216, 217,
224, 253
- Eisenhower, D., general, præsident, 107
- Elsukof, redaktør, 234
- Esser, oberstløjtnant, 52, 94, 98
- Prins Eugen, 248
- Kong Frederik IX, 30, 175, 194, 209 o. fl.
271, 287, 290
- Frederiksen, E., fisker, 13
- Fedotov, professor, 289 o. f.
- v. Fischer, kapitän z. S., 39, 51
- Ford-Trimble, oberst, 225, 226
- Foss, E., civilingeniør, folketingsmand,
179, 216
- Gørtz, E., generalløjtnant, 202, 269, 274,
285
- Hansen, G., redaktør, 278
- Hansen, R., forsvarsminister, 255

- Hansen, V., arkitekt, 152
 Hasager, N., chefredaktør, 191, 198
 Harild, N., sparekassedirektør, borgmester, 82, 89, 221
 Havning, Th., kgl. bygningsinspektør, 151
 Hedtoft, H., statsminister, 184, 186, 249
 Henschel, oberstløjtnant, 118
 Heinø, C., telefondirektør, 62, 89
 Hermansen, C., kirkeminister, 272
 Himmler, H., rigsminister, 72, 73
 Hitler A., rigskansler, 58, 77, 121
 Hoffmann, Dr., 19
 Holt, R., admiral, 111, 202, 203, 204, 207, 222, 223, 225 og flg., 254
 Holt, admiralinde, 228
 Hubbard, oberst, 226
 Hvass, F., ambassadør, 203, 248, 257, 269, 271 o. f. 285 o. f.
 Hæstrup, J., Dr. phil., lektor, 179
 Høirup, J., stiftamtmand, 221, 249
 Haakonsson, lærer, 127
- Dronning Ingrid, 175, 194, 205, 209 o. f. 271, 287
 Iversen, S., overlæge, 124
- Jakuschof, A., generalmajor, 182, 223 o. f.
 Jakuschof, generalinde, 250, 251, 278
 Jegstrup, J., orlogskaptajn, 245 o. f.
 Jensen, A., fhv. minister, 289
 Jensen, K. J., generaldirektør, 88
 Jespersen, H., departementschef, 206
 Jessen, U., oberst, 269, 270, 271
 Jørgensen, A., oberstløjtnant, regionschef, 92, 127, 131
- Kallusz, gestapomand, 70
 v. Kamptz, kapitän z. S., 11, 26, 30 o. f., 41, 44, 49, 52, 61, 62, 63, 66, 73, 74, 75, 77, 78, 79, 81, 83, 84, 85, 86, 87, 89, 90, 91, 92, 93, 96, 98, 99, 101, 102, 103, 104, 105, 109, 112, 113, 114, 115, 116, 119, 121, 122, 124, 136, 283
- Kaplunofski, oberst, 192, 196
 Keitel, generalfeltmarskal, 106
 Kipling, R., forfatter, 305
 Kirkebye, A., redaktør, 203
 Kirstein, M., departementschef, 15, 18, 19
 Kjær, E., indenrigsminister, 249
 Kjødtd, H., redaktør, 80
 Knudtzon, K., generalmajor, 88
 Koch, H., departementschef, 221
 Kofoed, H. C., folketingsmand, 164
 Kofoed, H. K., departementschef, finansminister, 164, 171, 172, 183, 184, 221, 236, 302, 303
 Kofoed, Sv., amtslæge, 25, 66, 131
 Korotkov, F., generalmajor, 121, 122, 180, 181, 192 o. f., 200 o. f., 209 o. f., 224, 289 o. f.
 Kosov, redaktør, 234, 240 o. f., 269, 273
 Kraft, O. B., udenrigsminister, 202, 243
 Krauz, K., gesandt, 284
 Krieger, A. F., fhv. minister, 312
 Kristensen, K., statsminister, 184, 186, 188, 256
 Kuhne, hauptmann, 50, 56
- Larsen, A., minister, folketingsmand, 184, 186
 Larsen, J., landstingsmand, 164
 Larsen, S. P., socialminister, 249
 Leschly, E., generalmajor, 88
 Leth, E., gesandt, 269
 Lindeberg, E., landshøvding, 182, 221, 249
 Lund, T., sagfører, direktør, 37, 100, 120, 132, 133, 146, 151, 169, 172, 208
 Lüdde-Neurath, korvettenkapitän, 105
 Lyngby J., hotelejer, 21, 132, 138, 154, 168
 Lüttichau H., oberstløjtnant, 279
 Lyre, tolk, 271, 272, 273, 274
- Marcher, K., kutterfører, 13
 Tronfølgeren, prinsesse Margrethe, 287

- Martensen-Larsen, F., departements-
chef, stiftamtmand, 292
- Mathiesen, provst, 170
- Meldahl, F., arkitekt, kammerherre, 270,
312
- Melzer, W., generalløjtnant, 109
- Meyer, hauptsturmbannführer, 12
- Mikkelsen, fiskeskipper, 14, 19, 20
- Mikkelsen, P., kæmner, 48
- Mac Millan, R., journalist, 262
- Milner, C., civilingeniør, amtsvejspek-
tør, jernbanedirektør, 48, 55, 65, 89,
120, 132, 133, 146, 309
- Montgomery, B., feltmarskal, 95, 103,
106, 107, 109, 111, 114, 119, 140, 262
- Moraht, R., Dr. fregattenkapitän 11, 15,
18, 22, 23, 24, 27, 41, 45, 51, 52, 53, 57,
59, 61, 62, 64, 67, 72, 73, 78, 80, 94, 99,
100, 101, 104, 107, 113, 115, 119, 123,
148, 283, 309
- Mortensen, arbejdsmand, 48
- Mossberg, statssekretær, 247, 249
- Munch, H. V., købmand, 20
- Murray, H., general, 288
- Müller, A., departementschef, 165,
- Møller, G., socialminister, 182, 247, 249
- Møller, J. Christmas, udenrigsminister,
131, 142, 169, 178, 179, 183 o. f., 186
o. f., 223, 236, 282, 283
- Nielsen V., provst, 170
- Nyström P., statssekretær, 249
- Obytschaiko, oberstløjtnant, 156
- Olsen, A., fisker, 13
- Olsen, H. C., overlæge, dr. med., 80, 127,
186
- Outze, B., chefredaktør, 110
- Pedersen, A., borgmester, 143
- Pitt, major, 136
- Poggenborg, K., kaptajn, 148
- Poluvetskin, oberst, 149, 173, 192
- Rasmussen, G., udenrigsminister, 204,
253, 256 o. f., 269, 276, 282, 283
- Reesen E. komponist 273
- Regnersen, A., borgmester, 24
- v. Renthe-Fink, C., gesandt, Dr., 46
- Reventlow, E., ambassadør, lensgreve,
288
- Reznitchenko, kaptajn, 217, 245
- Rjazanoff, oberst, 155 o. f., 165 o. f.,
192
- Rokossovski, marskal, 181, 219, 230, 237,
242, 248, 253
- Romonoff, major, 225
- Rosting, H., generalsekretær, 14
- Rude, O., professor, 249
- Ruge, F., viceadmiral, 120
- Rømer, S. A., kaptajn, 11
- Sandvad, J., redaktør, 190
- v. Saucken, general, 96
- Saubrey, J., departementschef, amt-
mand, 27, 38, 52, 59, 60, 61, 62, 64, 80,
155, 183, 184, 249, 261
- Schrader, H. D., generalkonsul, 11, 18,
20, 21, 22
- Schulz, untersturmbannführer, 18, 24,
36, 59, 68, 112, 117
- Shevtsoff, kaptajn, 162
- Sinding, P., fyrdirektør, kommandør,
241 o. f., 255, 288
- Skalts, A., departementschef, 249
- Slepenskov, russisk luftkommandør, 92
- Sommer, T., sygehusinspektør, 124
- Stalin, J., marskal, 144, 182, 186, 211,
230, 242, 264, 279
- Stchelkunof, I., adjunkt, 192, 203, 241
- Steensens-Leth, N. V., legationsråd, am-
bassadør, 15
- v. Stemann, H., amtmandinde, 79, 126,
152, 168, 181, 211, 228, 242, 264
- v. Stemann, P. C. statsminister, 270
- v. Stemann, Regitze, gift Riiber Ander-
sen, 79, 144, 152, 181, 210, 211, 212,
216, 225, 228, 242, 264, 278

Strebkof, frk., 250, 251, 346, 347
Strebkof, P., oberst, 135 o. f., 142 o. f.,
173, 191 o. f., 225 o. f.
Strebkof, oberstinde, 250, 251, 278
Surzchenko, general, 173, 187, 195
Svenningsen, N., ambassadør, direktør,
38, 52, 62, 64, 79, 99, 164, 216, 282
Saabye H., amtsfuldmægtig, kæmner, 60

Teist, F., højesteretssagfører, 249
Thomson, landshøvding, universitets-
kansler, 249
Thorsen, R., frk., kontorassistent, 59
Tkatjenko, A., fhv. russisk soldat, 290,
291

Ulrich, K., amtmand, 295

Vang, K., fisker, 69, 72
Vansittart, lord, 294

Vedel, A., Dr. phil, viceadmiral, 202,
236, 242, 255, 269, 274, 285, 287, 288
Weilbach, P., kommandør, 242, 245 o. f.,
256, 274, 279, 285
Wellington, A., hertug, 297
Vest, J., kammerherre, hofmarskal, 30,
211
Vestrup, journalist, 169
Vinogradof, general, 219, 222, 223
Vishinsky, udenrigsminister, 257
Vlassoff, general, 168
Wool Tow, lord, fhv. minister, 310
Wuthmann, general der Artilleri, 96,
98, 100, 102, 104, 110, 115, 118, 123,
124, 126, 146
Waagepetersen, J., oberst, 98, 127, 245,
246

Aagesen, H., borgmester, 127, 132, 186,
211

DIS-Danmark

